

แนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน :
กรณีศึกษา จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด

APPROACHES TO SOCIOECONOMIC REVIVAL IN THE THAILAND-CAMBODIA
LANDMINE BORDER AREA: A CASE STUDY OF SAKAEO,
CHANTHABURI AND TRAT PROVINCES

ดุชนิพนธ์

ของ

พิศิษฐ์ ดาวเรือง

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
มิถุนายน 2567

แนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน :
กรณีศึกษา จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด
APPROACHES TO SOCIOECONOMIC REVIVAL IN THE THAILAND-CAMBODIA
LANDMINE BORDER AREA: A CASE STUDY OF SAKAEO,
CHANTHABURI AND TRAT PROVINCES

ดุษฎีนิพนธ์
ของ
พิศิษฐ์ ดาวเรือง

เสนอต่อมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
มิถุนายน 2567

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

เรื่อง

แนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน :

กรณีศึกษา จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด

Approaches to Socioeconomic Revival in the Thailand-Cambodia Landmine

Border Area: A Case Study of Sakaeo, Chanthaburi and Trat Provinces

พิศิษฐ์ ดาวเรือง

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ประธานสอบวิทยานิพนธ์

(ศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม)

ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

(อาจารย์ ดร.พรทิวา อาชีวะ)

กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์)

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คมพล สุวรรณภู)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ได้รับอนุมัติจากมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชวงค์ อุบลี)

วันที่.....เดือน ๒๓ ป.ศ. ๒๕๖๗ พ.ศ.....

พิศิษฐ์ ดาวเรือง. (2567). แนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน :
กรณีศึกษา จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด. ดุษฎีนิพนธ์ ปร.ด.
(สหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน). จันทบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.

คณะกรรมการที่ปรึกษาฯ

อาจารย์ ดร.พรทิวา อาชีวะ	ประธานกรรมการ
ร.ด. (เศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ)	
รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์	กรรมการ
ร.ด. (รัฐศาสตร์)	

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด 2) เพื่อศึกษาการบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ วิจัยการวิจัยแบบการสร้างทฤษฎีที่วิธีการดำเนินการวิจัยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า โดยเลือกกรณีศึกษาแบบเฉพาะเจาะจง ได้แก่ ตำบลโคกสูง อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด และตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

ผลการวิจัยนี้พบว่า 1) ปัญหาเศรษฐกิจ คือ การที่ชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปทำมาหาเลี้ยงชีพในที่ทำกินของตนเองได้หลังจากพบทุ่นระเบิดและปัญหาสังคม คือ การบาดเจ็บ พิการ ทูพลภาพจากภัยของทุ่นระเบิด 2) การบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหาร แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ (1) การวางแผนการเก็บกู้ทุ่นระเบิด ทั้ง 3 กรณีศึกษา มีขั้นตอนในการวางแผนเหมือนกัน แตกต่างกันในรายละเอียดการปฏิบัติการเนื่องจากมีลักษณะภูมิประเทศที่แตกต่างกัน (2) การปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในภาคสนาม ทั้ง 3 กรณีศึกษา พบเป็นทุ่นระเบิดดัดแปลง ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดประเภทเดียวกัน โดยจังหวัดสระแก้วเป็นหน้าที่ของหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 1 ใช้คนและสุนัขในการเก็บกู้ทุ่นระเบิด จังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราดเป็นหน้าที่ของหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ โดยจังหวัดจันทบุรีใช้คนและสุนัขในการเก็บกู้ทุ่นระเบิด และจังหวัดตราด ใช้คน สุนัขและเครื่องจักรในการเก็บกู้ทุ่นระเบิด โดยทั้ง 2 หน่วยปฏิบัติงานร่วมกับองค์กรที่ไม่ใช่องค์กรของรัฐ (NGOs) โดยทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาโครงการด้านเทคนิค การวิจัยพัฒนาและการสนับสนุนงบประมาณ (3) การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิด ทั้ง 3 กรณีศึกษา ใช้วิธีการเดียวกัน คือ การรายงานการปฏิบัติประจำวัน และการรับรองพื้นที่ปลอดภัยโดยศูนย์ทุ่นระเบิดแห่งชาติ แตกต่างกันตรงที่จังหวัดสระแก้วส่งมอบพื้นที่ให้กับกรมศิลปากร จังหวัดจันทบุรีส่งมอบพื้นที่ให้กรมป่าไม้และเจ้าของที่ดินตามเอกสารสิทธิ์ จังหวัดตราดส่งมอบพื้นที่ให้กรมป่าไม้

3) แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุรกันดาร โดยภาคีต่าง ๆ ในเขตพื้นที่ทุรกันดาร ได้แก่ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน สภาองค์กรชุมชน หน่วยราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาค องค์กรมหาชน และภาคีระหว่างประเทศ ร่วมกันฟื้นฟูพื้นที่ปลอดภัยจากทุรกันดารให้ได้รับการพัฒนาไปเป็นป่าชุมชน จุดผ่อนปรนการค้าและแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ทำให้ประชาชน กลุ่มผู้ค้าชายแดน และนักท่องเที่ยวได้เข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ และร่วมกันพัฒนาสู่ความยั่งยืน

คำสำคัญ : เขตพื้นที่ทุรกันดารชายแดน, ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม, การบริหารจัดการทุรกันดาร, การฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุรกันดาร

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

Pisit Dawruang. (2024). **Approaches to Socioeconomic Revival in the Thailand-Cambodia Landmine Border Area: A Case Study of Sakaeo, Chanthaburi and Trat Provinces.** Dissertation Ph.D. (Interdisciplinarity of Sustainable Development). Chanthaburi: Rambhai Barni Rajabhat University.

Dissertation Advisors

Dr. Porntiwa Archeewa	Chairman
Ph.D. (Political Economy and Governance)	
Associate Professor Dr. Chaiyon Praditsilp	Member
Ph.D. (Political Science)	

Abstract

The objectives of this research were to: 1) study the socioeconomic problems in the border mine area of Sakaeo, Chanthaburi and Trat Provinces, 2) study the management of landmines by the military department in the border mine areas of these provinces, and 3) propose ways for community participation in socioeconomic revival in this area. This was qualitative research using area-based theory-building research methodology. The research method used data collection from in-depth interviews and hearsay historical interviews by selecting specific case studies from: Khoksung Subdistrict, Aranyaprathet District, Sakaeo Province; Laemklad Subdistrict, Muang District, Trat Province; and Khlongyai Subdistrict, Pong Nam Ron District, Chanthaburi Province.

The results of this research revealed that: 1) the economic problems were the villagers' inability to make a living in their own livelihoods after the landmines were found, and the social problems were injuries and disabilities caused by landmines; 2) military mine management was divided into 3 steps: (1) mine clearance planning of all 3 case studies had the same planning steps. The difference was in the details of the operation due to the different topography, (2) mine clearance operations in the field of all 3 case studies found the same types of anti-tank mines, anti-personnel mines, and unexploded ordnance. Mine management in Sakaeo Province was the responsibility of the Humanitarian Mine Action Unit 1 which used people and dogs to clear mines. The mine management in Chanthaburi and Trat Provinces was the responsibility of Humanitarian Mine Action Unit 2/the Naval Humanitarian Mine Action Unit. Chanthaburi Province used people and dogs to clear mines, and Trat Province used people, dogs, and machine to clear mines. Both units worked together with non-governmental organizations (NGOs) to act as project consultants in terms of technical issues, research and development, and budget support, (3) mine clearance results

verification of all 3 case studies used the same methods: Daily performance report and Safe areas certification by the National Mine Center. The differences were that Sa Kaeo Province handed over the area to the Fine Arts Department, Chanthaburi Province handed over the area to the Royal Forest Department and the landowner according to the title deed, and Trat Province handed over the area to the Royal Forest Department; 3) approaches for community participation in the socioeconomic revival in the landmine border area by the parties in the mine area, such as local government organizations, chiefs, councils of community organizations, central and regional governments, public organizations, and international partners worked together to restore landmine-safe areas to be developed into community forests, trade relief points and tourist attractions. This allowed citizens, border traders and tourists to take advantage of the area and jointly develop it towards sustainability.

Keywords: Thailand-Cambodia Landmine Border Area, Economic and Social Problems, Mine Management, Socioeconomic Revival

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

กิตติกรรมประกาศ

ดุชฎินิพนธ์เล่มนี้สำเร็จสมบูรณ์ด้วยดี โดยได้รับความเมตตาอนุเคราะห์ความช่วยเหลืออย่างดียิ่ง จากคณะกรรมการสอบดุชฎินิพนธ์ทุกท่าน ได้แก่ ศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม ประธานสอบดุชฎินิพนธ์ จากสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ กรรมการที่ปรึกษาดุชฎินิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คมพล สุวรรณภูฏ กรรมการสอบดุชฎินิพนธ์ และ ดร.พรทิวา อาชีวะ ประธานที่ปรึกษาดุชฎินิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำ ตรวจสอบ และการให้ข้อคิดเห็นสำหรับการแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ในการปรับปรุงข้อมูลจนกระทั่งสามารถจัดทำดุชฎินิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดี

กราบขอบพระคุณท่านผู้บังคับบัญชา คือ พลเรือโทอนุชา นาคทับทิม ราชองครักษ์ ในพระองค์ 904/906 พลเรือโทอภิรักษ์ กลิ่นหม่น อดีตหัวหน้านายทหารฝ่ายเสนาธิการ ประจำรองผู้บัญชาการทหารสูงสุด และพลเรือตรีปริญญาธรรม พูลพิทักษ์ธรรม อดีตรองผู้บัญชาการหน่วยบัญชาการนาวิกโยธิน ที่ได้อบรมสั่งสอน ชี้แนะแนวทางในการรับราชการและสนับสนุนในเรื่องการศึกษามาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ผู้สอนในหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ รวมทั้งขอขอบคุณเจ้าหน้าที่คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีทุกท่าน ที่ได้อำนวยความสะดวกในขั้นตอนต่าง ๆ ของการจัดทำดุชฎินิพนธ์เป็นอย่างดี

อนึ่ง คุณค่าและคุณประโยชน์อันพึงมีจากดุชฎินิพนธ์เล่มนี้ ขอมอบเป็นกตัญญูกตเวทิตาแด่คุณพ่อ ร.ต.อ.จรรยา ดาวเรือง และคุณแม่ เยื่อน ดาวเรือง ครูอาจารย์ พี่น้องและผองเพื่อน ที่เป็นแรงบันดาลใจสำคัญต่อการจุดประกายให้ข้าพเจ้ามีความมุ่งมั่นศึกษาต่อในระดับปริญญาเอกจนกระทั่งได้รับความสำเร็จอย่างเต็มความภาคภูมิใจและสง่างามในวันนี้

พิศิษฐ์ ดาวเรือง
มิถุนายน 2567

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญ	(6)
สารบัญภาพ	(10)
สารบัญตาราง	(12)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	6
1.3 ขอบเขตของการศึกษา	6
1.4 ประโยชน์คาดว่าจะได้รับ	7
1.5 นิยามศัพท์วิจัย	8
1.6เค้าโครงการนำเสนองานผลการศึกษาในดุษฎีนิพนธ์	9
บทที่ 2 การสำรวจองค์ความรู้	11
2.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับทุนระเบิด	11
2.1.1 ความหมายของทุนระเบิด	11
2.1.2 ประเภทของทุนระเบิด	13
2.1.3 กระบวนการบริหารจัดการทุนระเบิด	16
2.1.4 ประวัติและการใช้สงครามทุนระเบิด	34
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน	36
2.2.1 ความหมายของการพัฒนา	36
2.2.2 ปรัชญาและแนวคิดของการพัฒนาชุมชน	39
2.2.3 หลักการพัฒนาชุมชน	42
2.2.4 กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน	44
2.3 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน	45
2.3.1 แนวคิดและความหมายของชุมชน	46
2.3.2 แนวคิดและประเภทการมีส่วนร่วมของชุมชน	48
2.3.3 หลักการ ขั้นตอน และกระบวนการ การมีส่วนร่วมของชุมชน	52
2.3.4 ปัจจัยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน	55
2.3.5 แนวทางการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมของชุมชน	57

สารบัญ (ต่อ)

		หน้า
	2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่	58
	2.4.1 แนวคิดและความหมายของการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่	58
	2.4.2 รูปแบบและองค์ประกอบของการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่	62
	2.4.3 วิธีการและเครื่องมือในการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่	69
	2.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	83
บทที่	3 วิธีดำเนินการวิจัย	88
	3.1 แนวทางในการวิจัย	88
	3.2 วิธีการวิจัย	89
	3.3 เทคนิคการวิจัย	92
บทที่	4 กรณีศึกษาพื้นที่ทุ่นระเบิดของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด	97
	4.1 บริบทของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด	97
	4.2 ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด	101
	4.3 การบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด	107
	4.3.1 การวางแผนการเก็บกู้ทุ่นระเบิด	107
	4.3.2 การปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในภาคสนาม	111
	4.3.3 การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิด	123
	4.4 แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด	124
บทที่	5 กรณีศึกษาพื้นที่ทุ่นระเบิดของตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัด จันทบุรี	132
	5.1 บริบทของตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี	132
	5.2 ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี	139
	5.3 การบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี	141
	5.3.1 การวางแผนการเก็บกู้ทุ่นระเบิด	141
	5.3.2 การปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในภาคสนาม	141
	5.3.3 การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิด	146

สารบัญ (ต่อ)

		หน้า
	5.4 แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี	147
บทที่ 6	กรณีศึกษาพื้นที่ทุ่นระเบิดของตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว	150
	6.1 บริบทของตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว	150
	6.2 ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว	152
	6.3 การบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน ตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว	158
	6.3.1 การวางแผนการเก็บกู้ทุ่นระเบิด	159
	6.3.2 การปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในภาคสนาม	160
	6.3.3 การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิด	160
	6.4 แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม ในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว	164
บทที่ 7	บทสังเคราะห์การบริหารจัดการทุ่นระเบิดและแนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจ และสังคม ในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว	175
	7.1 บริบทการบริหารจัดการทุ่นระเบิดในระดับชาติ	175
	7.2 สังเคราะห์ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด	180
	7.3 สังเคราะห์การบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ ทุ่นระเบิดชายแดน จังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว	182
	7.3.1 การวางแผนการเก็บกู้ทุ่นระเบิด	184
	7.3.2 การปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในภาคสนาม	185
	7.3.3 การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิด	186
	7.4 สังเคราะห์แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและ สังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว	186

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 8	
สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	193
8.1 สรุปผลการศึกษา	193
8.2 การอภิปรายผลการศึกษา	198
8.3 ข้อเสนอแนะ	200
8.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	200
8.3.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	200
บรรณานุกรม	202
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก อนุสัญญาออกตาวา อนุสัญญาว่าด้วยการห้ามใช้ สะสม ผลิตและโอน และการทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคล	215
ประวัติย่อผู้วิจัย	229

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 การพัฒนาพื้นที่เพื่อสวัสดิการเยาวยาและสวัสดิการชุมชน	17
2.2 แสดงแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน	41
3.1 กระบวนการอุปนัยในการทำวิจัย	91
4.1 แผนที่ตั้งตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด	97
4.2 ทู่นระเบิดสังหารบุคคลแบบระเบิดอยู่กับที่ไม่มีสะเก็ดระเบิด Type72	104
4.3 แสดงภาพพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูงชันของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด	105
4.4 ทู่นระเบิด PMD ของรัสเซีย หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ระเบิดโลงผี	105
4.5 ทู่นระเบิด POMZ ของรัสเซีย หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ผักข้าวโพด	106
4.6 ทู่นระเบิดชนิดต่าง ๆ ที่เก็บกู้ได้ในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด	106
4.7 ใบประกาศนียบัตรผู้ผ่านการอบรมหลักสูตรฯ จากศูนย์ฝึกตรวจค้น และทำลายทู่นระเบิด (ศตท.)	108
4.8 เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการตรวจค้น เก็บกู้ และทำลายทู่นระเบิด	109
4.9 การใช้คนประกอบเครื่องตรวจจับสัญญาณโลหะในการค้นหาทู่นระเบิด	119
4.10 เครื่องจักร Mine Wolf ใช้สำหรับการบดทำลายทู่นระเบิดสังหารบุคคล	120
4.11 ศูนย์ตรวจค้นทู่นระเบิดติดเครื่องส่งสัญญาณ GPS	121
4.12 เส้นทางแยกจากถนนหมายเลข 3 ไปช่องทางธรรมชาติบ้านท่าเส้น-ทมอตา ในเขตตำบลแหลมกลัด และแสดงที่ตั้งป่าชุมชน	128
4.13 แสดงที่ตั้งป่าชุมชน หมู่ที่ 8 บ้านท่าเส้น ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด จำนวน 500 ไร่	129
4.14 พันธุ์ไม้ต่าง ๆ ได้แก่ กระถินณรงค์ นนทรีย์ ยูคาริปตัส พยุง และประดู่	129
4.15 ป่าชุมชน จำนวน 500 ไร่ ช่วยรักษาต้นน้ำในคลองท่าเส้น ตำบลแหลมกลัด	130
4.16 ป่าชุมชน จำนวน 500 ไร่ เป็นแหล่งสมุนไพร และเห็ดพันธุ์ต่าง ๆ ที่สร้างอาชีพให้กับชาวบ้าน	130
5.1 แผนที่อาณาเขตติดต่ออำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี	132
5.2 ลักษณะพื้นที่ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี	144
5.3 ทู่นระเบิดสังหารบุคคลแบบกระโดดระเบิดแบบมีสะเก็ด Type 69 (ผลิตจากประเทศจีน) ชาวบ้านเรียกว่า “กบกระโดด”	145
5.4 ทู่นระเบิดดักรถถัง (T46) ของประเทศรัสเซีย	145

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
6.1	153
6.2	154
6.3	154
6.4	155
6.5	155
6.6	156
6.7	156
6.8	157
6.9	157
6.10	159
6.11	161
6.12	162
6.13	162
6.14	163
6.15	163
6.16	164
6.17	166
6.18	173
7.1	178

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างแนวคิดการจัดการสาธารณะแบบดั้งเดิมกับการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่	67
2.2	เปรียบเทียบ 3 แนวคิด ทิศนะต่อผู้บริหารภาครัฐและต่อประชาชนผู้ใช้บริการ	68
2.3	การเปลี่ยนจากการปกครองท้องถิ่น เป็นการจัดการภาคีท้องถิ่น	76
2.4	เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการจัดการกับภาวะผู้นำ	80
3.1	ขั้นตอนและเทคนิคการวิจัยเชิงสร้างทฤษฎีตีตพื้นที่	90
7.1	ปัญหาที่เกิดขึ้นจากทุนระเบิด	181
7.2	การบริหารจัดการทุนระเบิด	183
7.3	การจัดการภาคีท้องถิ่น (Local Governance) การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่	190

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

ปัญหาจากพื้นที่ทุ่นระเบิดในประเทศไทยยังคงเป็นอีกหนึ่งอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม เนื่องจากยังคงพบว่ามีทุ่นระเบิด (Mine) และสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด (Unexploded Ordnance: UXO) หลงเหลือตกค้างอยู่ในพื้นที่อย่างกว้างขวางจากสถานการณ์การสู้รบตามแนวชายแดนของประเทศเพื่อนบ้านถึงแม้ว่าสงครามจะสิ้นสุดลงและเข้าสู่สภาวะปกติมานานแล้วก็ตาม ประเทศไทยได้เริ่มสำรวจพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากทุ่นระเบิดตามแนวชายแดนไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ (ศทช.ศบท.) ร่วมกับองค์กรปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งสหประชาชาติ (UN Mine Action Service: UNMAS) องค์กรความช่วยเหลือแห่งประชาชนชาวนอร์เวย์ (Norwegian People's Aid: NPA) โดยศูนย์ปฏิบัติการสำรวจ (Survey Action Center: SAC) เป็นผู้ทำการสำรวจระหว่างเดือนพฤษภาคม 2543 ถึงเดือนเมษายน 2544 ผลการสำรวจพบว่า มีพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด (Land Impact Survey: LIS) จำนวน 933 แห่ง รวมขนาดพื้นที่ 2,556.7 ตารางกิโลเมตร ใน 27 จังหวัด ชุมชนที่ประสบปัญหาความเดือดร้อนจากภัยทุ่นระเบิดจำนวนทั้งสิ้น 530 หมู่บ้าน แยกเป็นหมู่บ้านชายแดนไทย-เมียนมาร์ 9 จังหวัด 32 อำเภอ รวม 139 หมู่บ้าน หมู่บ้านชายแดนไทย-ลาว 9 จังหวัด 25 อำเภอ รวม 90 หมู่บ้าน หมู่บ้านชายแดนไทย-มาเลเซีย 2 จังหวัด 3 อำเภอ รวม 4 หมู่บ้าน และหมู่บ้านชายแดนไทย-กัมพูชา 7 จังหวัด 24 อำเภอ รวม 297 หมู่บ้าน ภัยจากทุ่นระเบิดได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่และความปลอดภัยของราษฎร จำนวน 503,682 คน เช่น การเสียชีวิต และการได้รับบาดเจ็บ การสูญเสียแขน ขา และอวัยวะอื่น ๆ เป็นต้น (ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ, 2563 : 12-13)

จากการสำรวจของศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ (ศทช.ศบท.) ในปี พ.ศ. 2543 พบว่า เขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนในภาคตะวันออกของประเทศไทยซึ่งติดกับประเทศกัมพูชา ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด นั้น มีพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากทุ่นระเบิดรวมทั้งสิ้น 1,943.6 ตารางกิโลเมตร ประชาชนได้รับผลกระทบ 216,034 คน ใน 24 อำเภอ 297 หมู่บ้าน โดยกรณีศึกษาจังหวัดสระแก้ว มีพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ 181.6 ตารางกิโลเมตร จังหวัดจันทบุรีมีพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ 99.4 ตารางกิโลเมตร และจังหวัดตราดมีพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ 312.8 ตารางกิโลเมตร (ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ, 2563 : 12)

กรณีพื้นที่ทุ่นระเบิดบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา ภาคตะวันออกในจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด พบว่า ทุ่นระเบิดยังคงเป็นปัญหาสำคัญที่สร้างความเสียหายให้แก่ชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนที่อยู่อาศัยและการประกอบอาชีพอยู่ในบริเวณพื้นที่ทุ่นระเบิดดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ดังสะท้อนให้เห็นได้จากหลาย ๆ เหตุการณ์ เช่น เมื่อวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2561 ชาวบ้านในตำบลทัพไทย อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว เหยียบทุ่นระเบิดทำให้ขาขาดได้รับบาดเจ็บสาหัสขณะเข้าป่าเพื่อไปเก็บหน่อไม้มาขายเลี้ยงครอบครัว (ข่าวสด, 11 กรกฎาคม

2563) หรือเหตุการณ์เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2554 ที่มีชาวบ้านพบทุ่นระเบิดขณะใช้รถไถเกรดปรับที่ดินเพื่อปลูกมันสำปะหลัง ในตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี โดยแจ้งให้เจ้าหน้าที่ทหารหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ ทราบและเข้าทำการเก็บกู้ แต่เนื่องจากการหลงเหลือตกค้างของทุ่นระเบิดในพื้นที่นั้นมีจำนวนมาก หลากหลายชนิดและฝังอยู่เป็นระยะเวลานาน ในการปฏิบัติการเพื่อเก็บกู้ดำเนินไปด้วยความยากลำบาก เป็นผลทำให้เจ้าหน้าที่ได้เหยียบทุ่นระเบิดที่ฝังอยู่ใต้พื้นดินเสียก่อน เป็นเหตุให้เจ้าหน้าที่ทหารได้รับบาดเจ็บจำนวน 6 นาย (MGR Online, 2554) และเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563 กรณีเกิดไฟไหม้ป่าจนเป็นเหตุให้เกิดการระเบิดของทุ่นระเบิดตลอดแนวความยาวของเทือกเขาบรรทัดตั้งแต่บ้านท่าเลื่อน ตำบลชาราก อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ไปจนถึงตำบลคลองใหญ่ อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด ทำให้เจ้าหน้าที่ดับเพลิงและเจ้าหน้าที่ส่วนงานราชการอื่น ๆ ไม่สามารถเข้าปฏิบัติหน้าที่ในการดับเพลิงได้อย่างสะดวกและปลอดภัย ส่งผลทำให้เกิดไฟไหม้ป่าเป็นวงกว้างและกินเวลานานหลายวัน สร้างความเสียหายต่อพืชสวน ทรัพย์สิน บ้านเรือนของชาวบ้านในพื้นที่ รวมทั้งผลกระทบจากควันไฟจำนวนมาก ยังแพร่กระจาย ทำให้มีผู้เจ็บป่วยจากการสูดดมควันไฟเป็นจำนวนมากอีกด้วย (สยามรัฐออนไลน์, 11 กรกฎาคม 2563)

ปรากฏการณ์ทุ่นระเบิดที่ยังคงหลงเหลือตกค้างอยู่ตามแนวชายแดนพื้นที่จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด นั้น จากการพิสูจน์ทราบของเจ้าหน้าที่หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ หรือจากการได้รับแจ้งจากเครือข่ายแจ้งเตือนภัยจากทุ่นระเบิด และชาวบ้านผู้พบเห็นแจ้งให้ทราบนั้น พบว่าทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดมีความคล้ายคลึงทั้งประเภทและชนิดของทุ่นระเบิดซึ่งประกอบด้วย ประเภททุ่นระเบิดดักรถถัง ประเภททุ่นระเบิดสังหารบุคคล และสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด ส่วนลักษณะของการวางทุ่นระเบิดจะแตกต่างกันตรงลักษณะของพื้นที่และภูมิประเทศสำคัญที่ใช้วางทุ่นระเบิด

ทุ่นระเบิดที่พบในพื้นที่กรณีศึกษาทั้งสามกรณี ประกอบไปด้วย ประเภททุ่นระเบิดดักรถถัง (Anti Tank Mines: AT) เช่น ทุ่นระเบิดดักรถถังแบบ M 7 A 2 และแบบ M 6 A 2 (สหรัฐอเมริกา) ทุ่นระเบิดดักรถถังแบบ TM 46 (รัสเซีย) ซึ่งเป็นทุ่นระเบิดขนาดใหญ่ มีอาณาพาท้ายสูง ใช้สำหรับทำลายเป้าหมายที่เป็นยานพาหนะ เช่น รถถัง รถหุ้มเกราะ รถยนต์บรรทุก มักจะถูกพบได้ตามแนวชายแดนที่เป็นพื้นราบและเป็นเส้นทางที่ใช้ในการเคลื่อนย้าย เป้าประสงค์ในการใช้เพื่อเป็นการทำลายขบวนเคลื่อนย้ายอาวุธยุทโธปกรณ์หรือตัดเส้นทางกำบังบารุงของฝ่ายตรงข้าม ประเภททุ่นระเบิดสังหารบุคคล (Anti Personnel Mines: AP) ซึ่งมีหลายชนิดและหลายค่ายที่ผลิต ชนิดทุ่นระเบิดก็มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไปตามการเรียกของชาวบ้านแต่ละพื้นที่ที่มีการพบ ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในพื้นที่ ได้แก่ 1) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ Type 72 และแบบ Type 72 B (จีน) หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าตลับแป้ง มีลักษณะทรงกลมแบนทำด้วยพลาสติกคล้ายกับตลับใส่แป้งทาหน้า จะระเบิดทันทีเมื่อเกิดการยุบตัวจากการเหยียบ 2) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ PMD หรือแบบ PMD-6M (รัสเซีย) หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าระเบิดโรงผีหรือระเบิดหีบศพ จุดระเบิดโดยการกดจากการเหยียบ 3) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ M 16 A 1 หรือแบบ M 16 A 2 (สหรัฐอเมริกา) จุดระเบิดโดยการกดจากการเหยียบหรือดึงจากการเตะลวดสะดุดลักษณะคล้ายกระป๋องนม ชาวบ้านมักเรียกว่ากบกระโดด 4) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล แบบ POMZ

และแบบ POMZ-2M (รัสเซีย) ชาวบ้านเรียกว่าฝักข้าวโพด เพราะมีลักษณะคล้ายฝักข้าวโพด เวลาวางเป็น กบดักจะจับตั้งขึ้นโดยใช้ลวดซึ่งเพื่อให้ฝายตรงข้ามตะลวดสะดุด 5) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ PMN และแบบ PMN 2 (รัสเซีย) ทำจากไฟเบอร์กราส เป็นตลับทรงกลมแบน เมื่อนำมาซ้อนกัน หลาย ๆ ลูก มีลักษณะคล้ายปืนโต ชาวบ้านจึงเรียกว่าระเบิดปืนโต จุดระเบิดโดยการกดจากการเหยียบ 6) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ M 14 (สหรัฐอเมริกา) ลักษณะเป็นตลับพลาสติกขนาดเล็กเท่ากับครีมหาน้ำกวนอิม ชาวบ้านเรียกว่าตลับกวนอิม จุดระเบิดโดยการกดจากการเหยียบ 7) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ Type 69 (จีน) ลักษณะเป็นกระป๋องเหล็กขนาดเท่าปลากระป๋อง เป็นแบบระเบิดอยู่กับที่และกระโดดระเบิด จุดระเบิดได้ทั้งกดและดึง ชาวบ้านมักเรียกว่าระเบิดปลากระป๋อง อันตรายที่เกิดจากทุ่นระเบิดสังหารบุคคลมี 2 ลักษณะ คือ 1) อันตรายจากแรงดันระเบิด (Blast) ได้แก่ แบบ Type 72, Type 72 B, PMD, PMD-6M, PMN, PMN 2, M 14 เป็น ทุ่นระเบิดจำพวกไม่มีสะเก็ดโลหะ ใช้แรงดันทำให้เกิดบาดแผลฉีกขาดหวังผลให้กำลังพลฝ่ายตรงข้ามได้รับบาดเจ็บเกิดบาดแผลฉีกขาด ทำลายให้เสียชีวิต และเป็นภาระแก่หน่วย เนื่องจากต้องเคลื่อนย้ายผู้บาดเจ็บต่อไปด้วยความยากลำบาก ทำให้หน่วยเคลื่อนที่ได้ช้าลง 2) อันตรายจากสะเก็ดระเบิด เพื่อหมายทำลายชีวิตด้วยแรงดันระเบิดและสะเก็ดระเบิดที่แตกออกมา ได้แก่ ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ M 16 A 1, M 16 A 2, POMZ, POMZ-2M และ Type 49 และวัตถุระเบิดอีกหนึ่งประเภทที่พบในพื้นที่การศึกษาทั้งสามกรณี คือ สรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด ความหมายยิ่งทิ้งปล่อย เช่น หัวจรวดจากเครื่องยิง เช่น จรวด PG7 หรือ PG2 จากเครื่องยิง RPG (รัสเซีย) ลูกกระเบิดขนาด 40 มิลลิเมตร ยิงจากเครื่องยิงลูกกระเบิด M 79 หรือ M 203 (สหรัฐอเมริกา) ลูกปืน ค.60 ค.81 (สหรัฐอเมริกา) ค.61 ค.82 (รัสเซีย) และชิ้นส่วนของกระสุนปืนใหญ่ รวมทั้งลูกกระเบิด ขว้างชนิดต่าง ๆ ของทั้งสหรัฐอเมริกา จีน และรัสเซีย เป้าประสงค์ของการใช้เพื่อทำลายชีวิตและทำลายสิ่งก่อสร้างรวมทั้งยานพาหนะต่าง ๆ

พื้นที่ทุ่นระเบิดในจังหวัดสระแก้ว มีลักษณะเป็นที่ราบสลับเนินเขาเตี้ย ๆ เป็นป่าเบญจพรรณ มีคลองกั้นตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ทุ่นระเบิดที่พบเป็นประเภททุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบต่าง ๆ มักจะถูกวางไว้ตามเส้นทางเดินเท้า ตามร่องน้ำ ฐานทหารเก่า และพื้นที่สู้รบเก่า ส่วนทุ่นระเบิดประเภทดักรถถังแบบต่าง ๆ และทุ่นระเบิดสังหารบุคคลที่วางล้อมทุ่นระเบิดดักรถถังเพื่อป้องกันการรื้อถอน พบอยู่ตามเส้นทางเดินเท้าที่คาดว่าฝ่ายตรงข้ามใช้เป็นเส้นทางเคลื่อนย้าย รวมทั้งยังพบสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดบริเวณพื้นที่สู้รบเก่า และตามไร่นาของชาวบ้าน อีกด้วย ปัจจุบันบางพื้นที่ที่เคยเป็นพื้นที่ทุ่นระเบิดในจังหวัดสระแก้ว ที่ได้รับการเก็บกู้ทุ่นระเบิดและปลดปล่อยให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยจากทุ่นระเบิด ได้รับการพัฒนาให้เป็นจุดผ่านแดนถาวรไปแล้ว คือจุดผ่านแดนถาวรบ้านคลองลึก ตำบลคลองลึก อำเภออรัญประเทศ ตรงข้ามกับจุดผ่านแดนถาวร ปอยเปต กรุงปอยเปต จังหวัดบันเตียเมียนเจีย ส่วนที่กำลังสร้างเป็นจุดผ่อนปรนการค้าในปัจจุบัน คือจุดผ่อนปรนบ้านหนองเอี่ยน ตำบลท่าข้าม อำเภออรัญประเทศ ตรงข้ามกับจุดผ่อนปรนการค้าสติงบท กรุงปอยเปต จังหวัดบันเตียเมียนเจีย และพื้นที่ไร่นาของชาวบ้านที่ปนเปื้อนสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด ก็ได้รับการตรวจค้นและทำลายไปแล้วทำให้เกษตรกรสามารถกลับมาใช้ประโยชน์จากพื้นที่ครอบครองของตนเองได้แล้ว

ลักษณะพื้นที่ทุ่นระเบิดในจังหวัดจันทบุรี พบอยู่บริเวณเส้นเขตแดนและพื้นที่ใกล้เคียง บางพื้นที่เป็นภูเขาเตี้ย ๆ บางพื้นที่เป็นที่ราบ บางพื้นที่เป็นลำธารมีน้ำไหลผ่าน หรือเป็นป่าไม้เบญจพรรณ และเป็นสวนผลไม้ของชาวบ้าน จะพบประเภททุ่นระเบิดต่าง ๆ เช่น ทุ่นระเบิดดักรถถังแบบ M 7 A 2 และแบบ M 6 A 2 (สหรัฐอเมริกา) ถูกวางไว้ตามเส้นทางที่เคยเป็นเส้นทางเคลื่อนที่ทางทหารในช่วงมีการสู้รบ เพื่อตัดเส้นทางลำเลียงอาวุธยุทโธปกรณ์และการส่งกำลังบำรุง ส่วนทุ่นระเบิดสังหารบุคคลชนิดต่าง ๆ เช่น ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ Type 72 และแบบ Type 72 B (จีน) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ PMD และแบบ PMD-6M (รัสเซีย) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ M 16 A 1 และแบบ M 16 A 2 (สหรัฐอเมริกา) จะถูกวางไว้ตามบริเวณริมคลองหนองน้ำ หรือป่าโปร่งที่ใช้ในการสู้รบ เพื่อการระวังป้องกันฐานที่พักและบุคคล สกัดกั้นให้ฝ่ายตรงข้ามเกิดความล่าช้าในการติดตาม และสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดจำนวนมาก จะพบบริเวณที่เป็นที่ตั้งฐานปฏิบัติการ เนื่องจากมีการโจมตีด้วยอาวุธวิถีโค้งจรวัดและกระสุนปืนใหญ่

พื้นที่ทุ่นระเบิดในจังหวัดตราด พบอยู่ตามแนวเส้นเขตแดนไทย-กัมพูชาเป็นช่วง ๆ บนเทือกเขาบรรทัด ตลอดความยาวกว่า 120 กิโลเมตร และมีความสูงระหว่าง 200 เมตร ถึง 850 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ตั้งแต่ตำบลหนองบอน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด จนถึงตำบลหาดเล็ก อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด พบว่าทุ่นระเบิดส่วนใหญ่เป็นประเภททุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบต่าง ๆ เช่น แบบ Type 72 Type 72 B (ตลับแปง) PMN (ปืนโต) PMD (โลงผี) ถูกฝังไว้รอบบริเวณฐานทหารทั้งฐานของเขมรแดงและฐานทหารของเวียดนาม (สังเกตได้จากชนิดของทุ่นระเบิด) ตลอดแนวเทือกเขาบรรทัดตามเส้นทางเดิน ร่องน้ำ โคนต้นไม้ ซอกหินและช่องทางเดินผ่านเข้าออกแดนตามธรรมชาติ ซึ่งในอดีตใช้เป็นช่องทางในการเคลื่อนที่ของกองกำลังทางทหารเพื่อทำการสู้รบ ปัจจุบันใช้เป็นช่องทางแลกเปลี่ยนสินค้า ส่วนทุ่นระเบิดดักรถถังพบได้น้อยมาก เนื่องจากภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงชัน ยกเว้นบางช่วงที่เป็นช่องทางผ่านแดนและเป็นเส้นทางของยานพาหนะ และยังพบอีกว่ามีทุ่นระเบิดสังหารบุคคล แบบ Type 72 และแบบ Type 72 B ซึ่งเปลือกเป็นพลาสติก น้ำหนักเบา ตามแหล่งน้ำและลำธารอีกด้วย เนื่องจากสามารถไหลตามทางน้ำไหลเมื่อถูกกัดเซาะเวลาฝนตก (พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ไสว และขวัญศิริ เจริญทรัพย์, 2561 : 276-278)

ทุ่นระเบิดจำนวนมากซึ่งยังคงหลงเหลือตกค้างในพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน กรณีศึกษาจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราดนั้น เกิดมาจากภาวะสงครามในประเทศกัมพูชา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 อันเป็นผลพวงมาจากการแผ่ขยายลัทธิคอมมิวนิสต์ และสงครามที่เกิดจากกองทัพเวียดนามเข้ายึดประเทศกัมพูชาเพื่อต้องการกวาดล้างกองกำลังเขมรแดง สถานการณ์การสู้รบได้ขยายตัวมายังตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา การสู้รบตามแนวชายแดนได้ทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ สร้างความสูญเสียให้กับชีวิตและทรัพย์สินของราษฎรชาวไทยเป็นอย่างมาก โดยมีทั้งกระสุนปืนใหญ่ ลูกจรวด และการข้ามเข้ามาวางทุ่นระเบิดยังฝั่งไทย และยังมีผู้อพยพชาวกัมพูชาหนีสงครามเข้ามายังประเทศไทยมากกว่า 100,000 คน หน่วยงานความมั่นคงที่ควบคุมพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา พยายามผลักดันให้ผู้อพยพชาวกัมพูชากลับเข้าไปยังประเทศกัมพูชา แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ และในเวลาต่อมารัฐบาลไทยได้อนุญาตให้ผู้อพยพชาวกัมพูชาลี้ภัยสงครามเข้ามาอยู่ในประเทศไทยได้ โดยให้จังหวัดตราด จัดตั้งศูนย์พักพิงผู้อพยพที่ค่ายสุขสันต์ (Site E) และค่ายไซด์เค (Site K) ตำบล

ด้านชุมพล อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด และในปีเดียวกันได้มีการจัดตั้งกองกำลังบูรพา กองทัพภาคที่ 2 กองทัพบก ให้รับผิดชอบหน้าที่ปกป้องพื้นที่ชายแดนจังหวัดปราจีนบุรีเดิม ซึ่งต่อมาภายหลังเป็นจังหวัดสระแก้ว และกองบัญชาการทหารสูงสุดสั่งการให้กองทัพเรือรับผิดชอบในการป้องกันพื้นที่บริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา ด้านจังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราด รวมทั้งให้มีหน้าที่ในการให้ความคุ้มครองเรือประมงในน่านน้ำไทยและสนับสนุนเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองในการป้องกันมิให้เรือประมงไทยล้ำเขตน่านน้ำกัมพูชา โดยให้จัดตั้งกองบัญชาการป้องกันชายแดนจันทบุรีและตราด เพื่อปฏิบัติหน้าที่ในการป้องกันชายแดนที่ติดต่อกับประเทศกัมพูชาในพื้นที่จังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราด ทั้งทางบกและทางทะเล ซึ่งกองทัพเรือได้ส่งหน่วยทหารนาวิกโยธิน กองทัพเรือ เข้าควบคุมพื้นที่ตามแนวชายแดนทางบกของจังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราด และส่งกองเรือยุทธการ กองทัพเรือ เข้าควบคุมน่านน้ำอ่าวไทยจังหวัดตราด ซึ่งมีน่านน้ำติดกับน่านน้ำของประเทศกัมพูชา (หน่วยบัญชาการนาวิกโยธิน, 2563)

แต่อย่างไรก็ตาม การสู้รบในประเทศกัมพูชายังคงดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2522 กองกำลังทหารเวียดนามสามารถเข้ายึดครองประเทศกัมพูชาได้เป็นผลสำเร็จทำให้ทหารเขมรแดงและประชาชนกัมพูชาต้องถอยร่น หลบหนีเข้ามายังประเทศไทยเพิ่มเติมอีกเป็นจำนวนมาก ในการสู้รบของทหารเขมรแดงเพื่อขับไล่กองกำลังทหารเวียดนามในเขตประเทศไทยนั้น กองกำลังของแต่ละฝ่ายจะใช้กลยุทธ์หรือยุทธวิธีเพื่อสกัดกัน รั้งหน่วง ถ่วงเวลา เปลี่ยนเส้นทางเคลื่อนที่หรือทำลายฝ่ายตรงข้าม ด้วยการวางทุ่นระเบิดดักไว้ตามภูมิประเทศสำคัญต่าง ๆ ที่คาดว่าเป็นเส้นทางเคลื่อนย้ายของฝ่ายตรงข้าม ต่อมาสงครามในประเทศกัมพูชาจบสิ้นลง มีการถอนกำลังทางทหารของแต่ละฝ่ายออกไปแล้ว แต่ก็ไม่ปรากฏว่าจะมีการเก็บทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดออกไปจากพื้นที่ที่เคยเป็นสมรภูมิแต่อย่างใด จนกระทั่งประเทศไทยได้ลงนามในอนุสัญญาออกติดตามที่ประเทศแคนาดา เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ทำให้พื้นที่ในเขตประเทศไทยบางส่วนได้รับการกวาดล้างและเก็บทุ่นระเบิดออกไปบ้างแล้ว จึงทำให้พื้นที่บางส่วนในเขตชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด ยังคงเป็นพื้นที่ที่ยังมีการหลงเหลือตกค้างของทุ่นระเบิดอยู่จนถึงกระทั่งปัจจุบัน (พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ใส และขวัญศิริ เจริญทรัพย์, 2561 : 276-278)

ปัญหาการหลงเหลืออยู่ของทุ่นระเบิดตามแนวชายแดนในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด เป็นอุปสรรคต่อความพยายามของประชาชนที่ปรารถนาจะพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนชายแดนที่สำคัญ เช่น ความต้องการที่จะกลับไปใช้พื้นที่เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจเหมือนดังเช่นที่เคยทำมาก่อนการเกิดสงคราม นอกจากนี้ยังมีความต้องการของชาวบ้านที่จะเข้าไปหาของป่าในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดเพื่อการดำรงชีวิต หรือแม้แต่ความต้องการที่จะพัฒนาพื้นที่ชายแดนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ความต้องการของประชาชนดังกล่าวสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาพื้นที่ชายแดนจากการเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน เนื่องจากประเทศไทยได้เข้าร่วมลงนามในกฎบัตรอาเซียนตั้งแต่วันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2558 ซึ่งเป็นก้าวสำคัญของอาเซียนที่จะก่อให้เกิดการรวมตัวให้เป็นเนื้อเดียวกันมากขึ้นในความร่วมมือ 3 ด้าน คือ ด้านที่ 1 ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political Security Community: APSC) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้กลุ่มประเทศในอาเซียนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีระบบการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดย

สันติวิธี มีเสถียรภาพรอบด้าน มีกรอบความร่วมมือเพื่อรับมือกับภัยคุกคาม ด้านที่ 2 ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้กลุ่มประเทศในอาเซียนมีความสามารถแข่งขันกันทางเศรษฐกิจ เพื่อผลประโยชน์ในอำนาจการต่อรองทางเศรษฐกิจ การส่งออกและการนำเข้าของสินค้า ด้านที่ 3 ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community: ASCC) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้กลุ่มประเทศในอาเซียนอยู่ร่วมกันภายใต้แนวคิดสังคมที่เอื้ออาทร มีสวัสดิการทางสังคมที่ดี มีความมั่นคงทางสังคม มีความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ และมรดกทางวัฒนธรรม (พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ไสว และขวัญศิริ เจริญทรัพย์, 2561 : 276-278)

จะเห็นได้ว่าการหลงเหลือของทุนระเบิดในพื้นที่ 3 จังหวัด กรณีศึกษาดังที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้นเป็นลำดับแล้วนั้น ส่งผลกระทบต่อการค้าเสรีทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนที่อยู่อาศัยและประกอบอาชีพอยู่ในบริเวณดังกล่าวอย่างกว้างขวาง การที่จะสามารถทำให้ประชาชนได้เข้าไปในพื้นที่ทางเศรษฐกิจรวมถึงการใช้ชีวิตทางสังคมได้อย่างเป็นปกติสุขจำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้จากการวิจัยบนพื้นฐานของข้อเท็จจริงเท่านั้น ดังนั้น ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาว่าเราจะฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุนระเบิดชายแดน ในเขตจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราดอย่างไร ผู้วิจัยจึงได้จัดทำดัชนีพันธะเรื่องแนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุนระเบิดชายแดน : กรณีศึกษา จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด โดยมีความคาดหวังว่าผลการวิจัยของดัชนีพันธะนี้ จะเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำไปใช้ขับเคลื่อนแนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุนระเบิดชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลและอย่างสมเหตุสมผล

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุนระเบิดชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด
2. เพื่อศึกษาการบริหารจัดการทุนระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุนระเบิดชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด
3. เพื่อเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุนระเบิดชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด

1.3 ขอบเขตการศึกษา

ในการกำหนดขอบเขตของการศึกษา ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษา 3 ด้าน ดังนี้

1. ขอบเขตในด้านช่วงเวลาของการศึกษา

การวิจัยเรื่องแนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุนระเบิดชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด กำหนดช่วงเวลาในการศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2522 จนถึง พ.ศ. 2566 เนื่องจากเป็นช่วงที่สงครามได้สิ้นสุดลงและเกิดปรากฏการณ์การหลงเหลือของทุนระเบิดทำให้ไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจได้ เช่น การปลูกผลไม้ การปลูกพืชเศรษฐกิจ การหาของป่า และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นต้น

2. ขอบเขตในด้านพื้นที่ของการศึกษา

การวิจัยเรื่องแนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน : กรณีศึกษา จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด การเลือกกรณีศึกษาทั้ง 3 จังหวัด เนื่องจากทั้ง 3 จังหวัด มีความแตกต่างกันทั้งประเภทของทุ่นระเบิด แบบของทุ่นระเบิด หรือลักษณะภูมิประเทศที่ใช้ในการวางระเบิด รวมทั้งศักยภาพที่จะพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในอนาคต เช่น จังหวัดสระแก้ว มีลักษณะภูมิประเทศกรณีพื้นที่ที่เป็นที่ราบสลับเนินเขาเตี้ย ๆ เป็นป่าเบญจพรรณ มีคลองกั้นตามแนวชายแดน เดิมเคยเป็นทุ่งนาและไร่เพื่อการเกษตร ส่วนในจังหวัดจันทบุรีนั้น เขตพื้นที่ทุ่นระเบิดจะเป็นพื้นที่ราบ มีเนินเขาเตี้ย ๆ บางแห่งเป็นป่าโปร่ง บางแห่งเป็นสวนผลไม้ มีลำธารและคลองน้ำไหลผ่าน และในจังหวัดตราดนั้น ทุ่นระเบิดอยู่ในพื้นที่ที่มีภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงชันและเป็นป่าดงดิบยากลำบากในการเข้าถึงพื้นที่

3. ขอบเขตในด้านเนื้อหาของการศึกษา

ในการศึกษาเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน : กรณีศึกษา จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด ในดัชนีนิพนธ์จะเน้นการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ เนื่องจากเมื่อฝ่ายทหารได้เข้ามาเก็บกู้ทุ่นระเบิดในพื้นที่ดังกล่าวเรียบร้อยแล้ว และส่งมอบพื้นที่ให้ภาคส่วนอื่นก็จะพบว่า ก็จะเป็นภาคส่วนอื่นที่จะต้องมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด การมีส่วนร่วมในภาคส่วนอื่นที่สำคัญนั้นผู้กระทำการหลักพบว่า เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เป็นผู้อยู่อาศัยและทำมาหากินในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดโดยตรง เช่น ฝ่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การปกครองท้องถิ่น รวมถึงองค์กรชุมชนอื่น ๆ นอกนั้นจะมีการมีส่วนร่วมที่เสริมเข้ามาคือ ผู้กระทำการที่เป็นหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ประโยชน์ในเชิงนโยบาย

1.1 สามารถนำองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมไปใช้ในการขับเคลื่อนให้แก่ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคชุมชนและประชาสังคม และภาคการต่างประเทศ ในการฟื้นฟูพื้นที่ทุ่นระเบิด เพื่อสร้างความปลอดภัยแก่ชีวิตและทรัพย์สินให้กับประชาชนในเขตพื้นที่ชายแดน

1.2 ผลการศึกษาที่ได้รับจากการวิจัยนี้ จะสามารถเสนอทางเลือกนโยบายในกระบวนการนำไปปฏิบัติ เพื่อนำเสนอต่อหน่วยงานภาครัฐ เช่น หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ ศูนย์บัญชาการทางทหาร กองบัญชาการ กองทัพไทย กระทรวงกลาโหมและสำนักนายกรัฐมนตรี เพื่อขับเคลื่อนแนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด รวมทั้งการนำองค์ความรู้ใหม่กระจายสู่ประชาชนในพื้นที่เพื่อป้องกันอันตรายจากทุ่นระเบิดอย่างเป็นรูปธรรม และมีความยั่งยืนต่อไปในอนาคต

2. ประโยชน์ในเชิงวิชาการ

คาดว่าดัชนีพจนานี้จะเพิ่มพูนองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่ชายแดน โดยเฉพาะในกรณีที่เป็นเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดทั้งชายแดนไทยและประเทศเพื่อนบ้านในช่วงของสถานการณ์ที่มีความพยายามที่จะรวมตัวกันเป็นประชาคมอาเซียน

1.5 นิยามศัพท์การวิจัย

1. ทุ่นระเบิด หมายถึง วัตถุระเบิดที่บรรจุในภาชนะหรือวัสดุอื่น ๆ ออกแบบสร้างขึ้นเพื่อทำลายหรือทำความเสียหายกับยานพาหนะ เรือเดินทะเล อากาศยาน และทำให้บุคคลบาดเจ็บ ตาย หรือไร้สมรรถภาพ
2. ทุ่นระเบิดกับระเบิด หมายถึง การนำทุ่นระเบิดวางในภูมิประเทศ ซึ่งได้ติดตั้งขบวนกันเขยื้อนเพื่อป้องกันการรื้อถอนทุ่นระเบิด
3. กับระเบิด หมายถึง การนำสิ่งอื่นที่มีวัตถุระเบิดบรรจุอยู่นำมาประดิษฐ์ขึ้น เพื่อทำให้เกิดการระเบิดขึ้นโดยการกระทำของบุคคลซึ่งรู้เท่าไม่ถึงการณ์
4. ทุ่นระเบิดแสงเครื่อง หมายถึง ทุ่นระเบิดซึ่งผลิตขึ้นเองในสนามโดยใช้วัตถุระเบิดชนิดใด ๆ ก็ได้ มาประกอบกับขบวนหรือเครื่องจุดระเบิด ใช้เป็นทุ่นระเบิดแสงเครื่อง เช่น นำกระสุนปืนใหญ่มาประกอบกับเครื่องจุดระเบิดหรือเชื้อปะทุไฟฟ้า เป็นต้น
5. สงครามทุ่นระเบิด หมายถึง การใช้ทุ่นระเบิดและกับระเบิดทั้งในทางยุทธศาสตร์และยุทธวิธี ตลอดทั้งมาตรการในการต่อต้านการใช้ทุ่นระเบิดและกับระเบิดฝ่ายตรงข้าม
6. สนามทุ่นระเบิด หมายถึง พื้นที่หรือบริเวณที่ได้ทำการวางทุ่นระเบิดหรือกับระเบิดตั้งแต่ 1 ทุ่นขึ้นไป จะวางแบบมาตรฐานหรือวางแบบกระจัดกระจายก็ได้
7. เขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน หมายถึง พื้นที่ติดกับประเทศเพื่อนบ้านที่เคยมีทุ่นระเบิดแต่ได้ถูกกวาดล้างจนหมดสิ้นแล้วหรือได้รับการรับรองว่าปลอดภัยจากทุ่นระเบิดแล้ว
8. การฟื้นฟูพื้นที่ทุ่นระเบิด หมายถึง การปรับปรุง การพัฒนาให้ดีขึ้นและดำรงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืนในพื้นที่หรือบริเวณที่ได้ทำเก็บกู้ทุ่นระเบิดแล้ว
9. ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม หมายถึง ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด หลังจากที่ได้ทำการวางทุ่นระเบิด หรือกับระเบิดตั้งแต่ 1 ทุ่นขึ้นไป
10. การฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิด หมายถึง ยุทธศาสตร์และการบริหารการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี และตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด หลังจากที่มีการกวาดล้างทุ่นระเบิดและส่งมอบพื้นที่ปลอดภัยให้แก่ภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง
11. การบริหารจัดการทุ่นระเบิด หมายถึง การเก็บกู้ทุ่นระเบิด การให้ความรู้เกี่ยวกับอันตรายจากทุ่นระเบิด การให้ความช่วยเหลือเยียวยาผู้ประสบภัยจากทุ่นระเบิด
12. ทูตทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง ความรู้ความสามารถในการผลิตและสุขภาพที่พร้อมสำหรับการทำงาน

13. ทูทางวัฒนธรรม หมายถึง ความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในรูปแบบนิสัยใจคอ รูปแบบ วัตถุประสงค์และรูปแบบของสถาบัน
14. ทูทางเศรษฐกิจ หมายถึง ทรัพยากรในรูปแบบของการเป็นเจ้าของความมั่งคั่งทางธุรกิจ ทางวัตถุประสงค์
15. ทูทางสังคม หมายถึง เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความไว้วางใจ เชื่อใจที่มีต่อกัน

1.6 คำโครงการนำเสนอผลการศึกษาในดัชนีนิพนธ์

โครงสร้างในการนำเสนอผลการวิจัยของดัชนีนิพนธ์นี้จะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 8 บท โดยในแต่ละบทจะนำเสนอผลการวิจัยในสาระสำคัญ ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยในหัวข้อ ความสำคัญของปัญหาวิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ นิยามศัพท์การวิจัย บทสรุปภาพรวมของงานวิจัย

บทที่ 2 การสำรวจองค์ความรู้

ในบทนี้ จะสำรวจองค์ความรู้ด้านทฤษฎีที่เป็นเครื่องมือช่วยในการวิเคราะห์ ได้แก่ องค์ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการพัฒนา ในเชิงการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ (New Public Governance) นอกจากนี้จะสำรวจ องค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับดัชนีนิพนธ์ด้วย

บทที่ 3 วิธีวิทยาการวิจัย

ผู้วิจัยจะนำเสนอวิธีการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระดับ จากนามธรรมเป็นรูปธรรม คือ แนวทางในการวิจัย (Methodological Approach) วิธีการวิจัย (Research Methods) เทคนิค การวิจัย (Research Technique) โดยแนวทางในการวิจัยจะใช้การวิจัยสหวิทยาการแบบ ข้ามพหุสาขา ส่วนวิธีการวิจัยจะเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพใน 2 รูปแบบ คือ การวิจัยแนวกรณีศึกษา (Case-study Approach) และการวิจัยแนวการสร้างทฤษฎีติดพื้นที่ (Grounded Theory Methodology) และเทคนิคการวิจัย จะใช้รูปแบบบูรณาการหลายวิธี คือ การวิจัยเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ในพื้นที่

บทที่ 4 กรณีศึกษาพื้นที่ทุ่นระเบิดของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด จะนำเสนอ

1. บริบทของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด
2. ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด
3. การบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด
4. แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด

บทที่ 5 กรณีศึกษาพื้นที่ทุ่นระเบิดของตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี จะไปประกอบจะนำเสนอหัวข้อ

1. บริบทของตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี
2. ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี
3. การบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี
4. แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

บทที่ 6 กรณีศึกษาพื้นที่ทุ่นระเบิดของตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ประกอบไปด้วยหัวข้อ

1. บริบทของตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว
2. ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว
3. การบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว
4. แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

บทที่ 7 บทวิเคราะห์การบริหารจัดการทุ่นระเบิดและแนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว ประกอบไปด้วยเนื้อหา

ในการนำเสนอบทวิเคราะห์จากกรณีศึกษาพื้นที่ทุ่นระเบิดของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี และตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว และผู้วิจัยจะได้นำเสนอหัวข้อที่สำคัญในบทนี้โดยแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อ ดังนี้

- 7.1 บริบทการบริหารจัดการทุ่นระเบิดในระดับชาติ
- 7.2 สังเคราะห์ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน จังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว
- 7.3 สังเคราะห์การบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว
- 7.4 แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน ตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว

บทที่ 8 สรุปและอภิปรายผล

จะนำเสนอหัวข้อสรุปการวิจัย รวมทั้งจะนำเสนอหัวข้อการอภิปรายผลเพื่อวิเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากข้อค้นพบในคุณูปนิพนธ์ และข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย และข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

บทที่ 2

การสำรวจองค์ความรู้

การวิจัยเรื่อง แนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน : กรณีศึกษา จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดทฤษฎีเป็นเครื่องมือช่วยในการวิเคราะห์ (Analytical Tools) รวมถึงเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 2.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับทุ่นระเบิด
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่
- 2.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับทุ่นระเบิด

องค์ความรู้เกี่ยวกับทุ่นระเบิดนั้นถือว่าเป็นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ ดังนั้น จึงสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 หัวข้อที่สำคัญ ดังนี้

- 2.1.1 ความหมายของทุ่นระเบิด
- 2.1.2 ประเภทของทุ่นระเบิด
- 2.1.3 กระบวนการบริหารจัดการทุ่นระเบิด
- 2.1.4 ประวัติและการใช้สงครามทุ่นระเบิด

2.1.1 ความหมายของทุ่นระเบิด

ทุ่นระเบิด คือ วัตถุระเบิดที่บรรจุในภาชนะหรือวัสดุอื่น ๆ ออกแบบเพื่อทำลายหรือทำความเสียหายกับยานพาหนะ เรือเดินทะเล อากาศยาน และทำให้บุคคลบาดเจ็บตาย หรือไร้สมรรถภาพ

ส่วนประกอบของทุ่นระเบิดแบ่งออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้ (แผนกวิชาทหารช่าง ส่วนวิชาทหาร โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, 2563)

1. ชนวน (Fuze)
2. ดินนำหรือเชื้อปะทุ (Detonator)
3. ดินขยายการระเบิด (Booster)
4. ดินระเบิดหลัก (Main Charge)
5. เปลือกทุ่นระเบิด (Mine Body)

ดินระเบิดหลัก อาจเป็นวัตถุระเบิด ควัน หรือสารเคมี ดินขยายการระเบิดอาจไม่มีในทุ่นระเบิดบางแบบ เปลือกทุ่นระเบิดอาจไม่มีก็ได้

สายการจุดระเบิด การทำงานของทุ่นระเบิดจะเป็นไปตามขั้นตอนซึ่งเรียกว่าสายการจุดระเบิด (Toring Train) เริ่มด้วยการกระทำเริ่มแรกไปกระตุ้นหรือกระทำต่อชนวน

ซึ่งเรียกว่าอาการริเริ่มการจุดชนวน ชนวนจะจุดประกายไฟหรือส่งคลื่นระเบิด ประกายไฟหรือคลื่นระเบิด จุดดินขยายการระเบิด หรือจุดดินระเบิดหลักในกรณีที่ไม่มีดินขยายการระเบิด ถ้าสายการจุดระเบิดบกพร่องหรือขาดตอนที่จุดใดจุดหนึ่ง ฟันระเบิดก็จะไม่ทำงาน อย่างไรก็ตามในโอกาสที่จะทำฟันระเบิดไม่ให้พร้อมระเบิด จะต้องปฏิบัติด้วยความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพื่อให้แน่ใจว่าฟันระเบิดนั้นไม่มีสายการจุดระเบิดติดตั้งมากกว่า 1 แห่ง

ชนวนและอาการริเริ่มของการจุดชนวน

1. ชนวนใช้ในการจุดระเบิดมีหลายแบบ มีลักษณะที่ไปจุดระเบิดแตกต่างกันหลายวิธี ตามปกติฟันระเบิดด้กรถถังจะระเบิดขึ้นได้ใช้อาการริเริ่มจากการจุดชนวนแบบกด (Pressure Initiating Action) สำหรับฟันระเบิดสังหารบุคคลอาการริเริ่มการจุดชนวนตามปกติเป็นแบบกด หรือแบบดึง อาการริเริ่มการจุดชนวนแบบต่าง ๆ ที่เป็นตัวทำให้ฟันระเบิดเกิดการระเบิดมีดังนี้

1) แบบกด (Pressure) แรงกด (ที่เหยียบหรือทับ) ลงไปบนชนวนหรือฟัน โดยเท้าของทหารหรือสายพาน หรือล้อของยานพาหนะ

2) แบบดึง (Pull) แรงดึงที่กระทำต่อลวดสะดุดที่ผูกไว้กับชนวน เช่น การสะดุดลวดสะดุด

3) แบบเลิกกด (Pressure-release) ยกของที่มีน้ำหนักคอยบนตัวชนวนออก

4) แบบเลิกดึง (Tension-release) ปล่อยอาการดึงให้หย่อนหรือหลุด เช่น การตัดลวดสะดุดที่ซึ่งให้ดึงให้ขาดออกจากกัน

5) แบบไฟฟ้า (Electrical) การกระทำด้วยวิธีต่าง ๆ ให้สายไฟฟ้าครบวงจร

6) แบบอื่น ๆ (Other) เช่น แรงสั่นสะเทือน คลื่นสนามแม่เหล็ก การชักนำความถี่ของไฟฟ้าและความถี่ของคลื่นเสียง ฯลฯ

ชนวนระเบิดชนิดต่าง ๆ เมื่อได้ติดตั้งให้มีอาการริเริ่ม (Initiation Action) แล้วจะมีวิธีการทำงานเพื่อส่งคลื่นระเบิดหรือประกายไฟไปจุดระเบิดได้ 4 วิธี คือ

1. กลไกทางแมคคานิค (Mechanical) คือ แหนบเข็มแทงชนวนจะเป็นตัวออกแรงดันเข็มแทงชนวนไปกระทบกับจอกกระทบแตก (Percussion Cap) จอกกระทบแตกเกิดประกายไฟไปจุดดินนำหรือดินปะทุ

2. วิธีเคมี (Chemical) คือ ทำให้หลอดแก้วเล็ก ๆ ซึ่งบรรจุน้ำกรดไว้แตกโดยอาการริเริ่ม (Initiating Action) แล้ว เมื่อหลอดแก้วแตกน้ำกรดจะกัดลวดยึดเข็มแทงชนวนให้ขาดออก ทำให้เข็มแทงชนวนกระทบจอกกระทบแตกเกิดประกายไฟไปจุดดินปะทุหรือดินนำ หรืออาจทำให้น้ำกรดเป็นตัวจุดสารเคมีชนิดอื่นเกิดประกายไฟไปจุดระเบิดขึ้นโดยตรงก็ได้

3. วิธีเสียดสี (Friction) อาการริเริ่มทำให้สารเคมีที่อยู่ในชนวนติดไฟขึ้นด้วยการเสียดสีและเกิดประกายไฟไปจุดดินปะทุหรือดินนำ

4. วิธีใช้กระแสไฟฟ้า (Electrical) อาการริเริ่มเป็นตัวทำให้สายไฟฟ้าครบวงจรกระแสไฟฟ้าไปจุดเชื้อประทุไฟฟ้า (Electrical Detonator)

2.1.2 ประเภทของทุ่นระเบิด

ทุ่นระเบิดแบ่งออกตามความมุ่งหมายของการใช้งานได้ 4 ประเภท ดังนี้

1. ทุ่นระเบิดจริง (Live Mines) ทุ่นระเบิดจริงแบ่งออกตามลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ เปลือกทุ่นระเบิด ดินระเบิดหลัก อาการริเริ่มของการจุดชนวนหรือวิธีการจุดระเบิด ความยากง่ายของการตรวจค้น และวิธีการใช้ทุ่นระเบิด

1.1 เปลือกทุ่นระเบิดจริง แบ่งออกเป็น โลหะ เซรามิก แก้ว พลาสติก ไม้ และกระดาษแข็ง สีของเปลือกทุ่นระเบิดจะเป็นสีกากีแกมเขียวสำหรับทุ่นระเบิดที่บรรจุวัตถุระเบิดและสีเทาสำหรับทุ่นระเบิด บรรจุสารเคมี

1.2 ดินระเบิดหลัก แบ่งเป็นวัตถุระเบิดแรงสูง ระเบิดเพลิง และสารเคมี

1.3 อาการริเริ่มของการจุดชนวนแบ่งออกได้ดังนี้

1) การจุดระเบิดโดยการที่ทุ่นระเบิดถูกกระทำโดยตรงจากเป้าหมาย เช่น รถถังทับแล้ว เกิดการระเบิดขึ้น

2) การจุดระเบิดโดยการบังคับจุด จุดระเบิดโดยผู้ตรวจการณ์ เมื่อเป้าหมายเข้ามาใกล้หรือทับทุ่นระเบิด

3) การจุดระเบิดโดยอิทธิพลของ แรงสั่นสะเทือน คลื่นเสียง แม่เหล็กและความถี่ของคลื่นวิทยุ

4) การจุดระเบิดตัวเอง โดยการตั้งเวลา

1.4 การตรวจค้นทุ่นระเบิดที่เปลือกทำด้วยโลหะ สามารถตรวจค้นพบด้วยเครื่องตรวจโลหะ ทุ่นระเบิดที่มีเปลือกเป็นแก้ว พลาสติก ไม้ และกระดาษแข็ง ยุ่งยากต่อการตรวจค้น

1.5 วิธีการใช้ทุ่นระเบิดจริง แบ่งตามวิธีการใช้ 3 ชนิด คือ ทุ่นระเบิดดักรถถัง ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล และทุ่นระเบิดเคมี

1) ทุ่นระเบิดดักรถถัง (AT. Mines) ทุ่นระเบิดดักรถถังได้ออกแบบเพื่อยับยั้งการเคลื่อนที่หรือทำลายรถถัง ยานยนต์หุ้มเกราะและยานยนต์ล้อ แบ่งออกเป็น

1.1) ทุ่นระเบิดดักรถถังชนิดระเบิดอยู่กับที่ (Blast Type AT. Mines) ออกแบบเพื่อทำลายหรือทำให้เกิดความเสียหายแก่ยานยนต์ล้อหรือยานสายพานที่ทับทุ่นระเบิดจนต้องหยุดปฏิบัติการใด ๆ (ดถ.ม 15 และ ดถ.ม 19)

1.2) ทุ่นระเบิดดักรถถังชนิดทำลายทางตั้ง (Vertical-Penetration AT. Mines) ออกแบบมาเพื่อให้เจาะทำลายชิ้นข้างบน ทำความเสียหาย หรือทำลายยานยนต์ล้อหรือยานสายพานโดยเจาะทะลุเข้าไปข้างในทำให้พลประจำบาดเจ็บหรือตาย (ดถ.ม 21)

1.3) ทุ่นระเบิดดักรถถังชนิดระเบิดทางราบ (Horizontal Effect AT. Mines) ออกแบบเพื่อทำลายทางด้านข้างของยานยนต์ล้อ และยานสายพาน โดยทำการยิงจากข้างเส้นทาง ทำให้พลประจำบาดเจ็บและตาย (ดถ.ม 24 และ ดถ.ม 66 ซึ่งตามปกติเรียกว่า Off-Route Mines)

2) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล (Anti Personal Mines) ออกแบบมาเพื่อทำให้บุคคลบาดเจ็บ ไร้สมรรถภาพ หรือตาย แบ่งออกเป็น

2.1) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลชนิดระเบิดอยู่กับที่ (Blast Type APERS Mines) เป็นทุ่นระเบิดที่บรรจุดินระเบิดไว้ในตัวทุ่นเพียงอย่างเดียว ตามปกติจะมีเปลือกเป็นโลหะ (สท.ม 14)

2.2) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลชนิดสะเก็ดระเบิด (Fragmentation Anti Personal Mines) เป็นทุ่นระเบิดที่บรรจุดินระเบิดและลูกปรายไว้ในตัวทุ่น หรือหล่อเปลือกทุ่นให้แตกออกเป็นสะเก็ด ระเบิดเมื่อดินระเบิดเกิดระเบิดขึ้น สะเก็ดระเบิดหรือลูกปรายจะสาดออกในทางราบ (สท.ม 18 A 1)

2.3) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลชนิดกระโดดระเบิด (Bounding Anti Personal Mines) เป็นทุ่นระเบิดที่มีดินขั้บรรจุอยู่ เมื่อชนวนทำงานจะจุดดินขั้ซึ่งบรรจุอยู่ข้างในให้ระเบิดขึ้นแล้วจะขั้ลูกระเบิดซึ่งอยู่ด้านในกระบอกให้ตัวทุ่นให้ลอยสูงขึ้นหลายฟุตเหนือพื้นดินแล้วเกิดระเบิดสาดสะเก็ดระเบิดครอบคลุมพื้นที่บริเวณที่วางทุ่น (สท.ม 2 A 4, M 16, M 26)

3) ทุ่นระเบิดเคมี (Chemical Mines) เป็นทุ่นระเบิดที่บรรจุสารเคมีไว้ในตัวทุ่นโดยมีดินระเบิดเป็นส่วนผลักดันสารเคมีให้กระจายออกคลุมพื้นที่ทำให้เกิดเป็นพิษในบริเวณนั้น (M 1 และ M 23)

2. ทุ่นระเบิดฝึก (Training Mines) ทุ่นระเบิดฝึกแบ่งออกเป็น 3 ชนิด คือ

2.1 Practice Mines เป็นทุ่นระเบิดที่มีรูปร่างลักษณะ และขนาดเท่าของจริง ออกแบบให้สามารถติดตั้งขบวนฝึกและทำงานให้ได้คล้ายของจริงมุ่งหมายให้ใช้ทำการฝึกการติดตั้ง การทำให้พร้อมระเบิด และการทำให้ไม่พร้อมระเบิด สีของทุ่นระเบิดเป็น สีฟ้า หรือสีน้ำเงินอ่อน

2.2 Inert Mines เป็นทุ่นระเบิดที่มีรูปร่างลักษณะ และขนาดเท่าของจริง ภายในบรรจุวัสดุเฉื่อย (Inert) แทนวัตถุระเบิด ไม่สามารถแสดงการทำงานของชนวนได้ มุ่งหมายใช้ในการสอนเกี่ยวกับ รูปร่างลักษณะของทุ่นระเบิด สีของทุ่นระเบิดชนิดนี้ เป็นสีดำ

2.3 Drill Mines เป็นทุ่นระเบิดที่ทำเลียนแบบของจริงโดยให้มีขนาดและน้ำหนักเท่าของจริงใช้วัสดุราคาถูกและทนทาน มุ่งหมายใช้ในการฝึกวางสนามทุ่นระเบิด

3. ทุ่นระเบิดลวง (Phony Mines) เป็นวัสดุที่ไม่มีดินระเบิดบรรจุ เพื่อใช้ลวงข้าศึกว่าเป็นทุ่นระเบิดจริง เช่น ใช้กระป๋องโลหะฝังไว้ในดิน ทำให้ฝ่ายข้าศึกต้องเสียเวลาในการตรวจค้น จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่า เป็นทุ่นระเบิดจริงหรือไม่ ตามปกติใช้กับสนามทุ่นระเบิดลวง

4. ทุ่นระเบิดแสงเครื่อง (Improvised Mines) เป็นทุ่นระเบิดที่ผลิตขึ้นในสนาม โดยใช้วัตถุระเบิดใด ๆ ก็ได้ มาประกอบกับชนวนหรือเครื่องจุดระเบิด ใช้เป็นทุ่นระเบิดแสงเครื่อง เช่น นำเครื่องจุดระเบิด หรือเชื้อปะทุไฟฟ้าประกอบเข้ากับกระสุนปืนใหญ่

การจับถือทุ่นระเบิด (Handing Mines) ทุ่นระเบิดและชนวนควรจับถือด้วยความระมัดระวังเช่นเดียวกับการจับถือ วัตถุระเบิดและเชื้อปะทุ

1. เครื่องนิรภัย ขนวนของทุ่นระเบิดจะมีเครื่องให้ความปลอดภัย (เครื่องนิรภัย) เพื่อป้องกันการทำงานของชนวนโดยอุบัติเหตุ หรือทำงานก่อนกำหนดเวลาที่ต้องการ ทุ่นระเบิดที่มีชนวนอยู่ในตัวจะมีเครื่องนิรภัยในลักษณะของส้อม (Fork) หรือแป้นหมุนตั้งชนวน ซึ่งเมื่อหมุนไปอยู่ในตำแหน่งปลอดภัย (Safe) ทุ่นระเบิดจะไม่สามารถทำงานได้ สำหรับตัวชนวนที่แยกออกจาก

ทุ่นระเบิดจะมีเครื่องนิรภัยด้านใน ลักษณะของสลักหรือคัลป์ขนวนกันเขี้ยวขนวนที่แยกออกจากทุ่นระเบิด และเครื่องจุดระเบิด เมื่อไม่ใช่ต้องเอาออกจากตัวทุ่นระเบิด

2. การติดตั้งขนวน ในกรณีที่ขนวนแยกออกจากทุ่นระเบิดได้ คือ การนำเอาขนวนใส่เข้าไปในทุ่นระเบิด แต่ยังไม่ถอดเครื่องนิรภัยหรือยังไม่หมุนแป้นตั้งขนวนไปตำแหน่งพร้อมระเบิด

3. การทำให้พร้อมระเบิด ได้แก่ การถอดเครื่องนิรภัยออกจากขนวนหรือตัวทุ่นระเบิดหรือหมุนแป้นตั้งขนวนไปตำแหน่งพร้อมระเบิด (Armed)

4. การทำให้ไม่พร้อมระเบิด (การทำทุ่นระเบิดให้เป็นกลาง) วิธีที่ดีที่สุด คือ ทำลาย ณ ที่วาง (เว้นทุ่นระเบิดเคมี ถ้าทำลาย ณ ที่วางจะทำให้พื้นที่บริเวณนั้นเป็นพิษ) แต่ถ้าจำเป็นจะต้องทำให้ไม่พร้อมระเบิดด้วยมือแล้ว จะต้องศึกษาวิธีการทำให้ไม่พร้อมระเบิดแต่ละแบบอย่างละเอียดรอบคอบก่อนการปฏิบัติ

การวางทุ่นระเบิด (Mines Laying) ทุ่นระเบิดบางชนิดออกแบบมาให้สามารถวางได้ทั้งบนดินและฝังดิน บางชนิดออกแบบมาให้ใช้ฝังดินเท่านั้น คำแนะนำทั่ว ๆ ไปในการวางทุ่นระเบิด มีดังนี้

1. ทุ่นระเบิดแต่ละทุ่นจะต้องวางห่างเท่ากันเพื่อป้องกันการระเบิดอย่างต่อเนื่อง ระยะที่ยอมให้ใกล้กันได้มากที่สุด ดังนี้

1.1 ทุ่นระเบิดดีกรดถึง วางบนดิน 9 เมตร ถ้าฝังดิน 4.5 เมตร

1.2 ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล (มีสะเก็ดระเบิด) ใช้ขนวนกด 1.5 เมตร ถ้าใช้ขนวนดึง 7.5 เมตร ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล (ไม่มีสะเก็ดระเบิด) 1 เมตร

2. ในพื้นที่เป็นดินอ่อน ทุ่นระเบิดวางบนแผ่นไม้ หรือวัสดุแผ่นเรียบอื่น ๆ เพื่อป้องกันทุ่นระเบิดจมลงไปในดิน

3. ในสภาพอากาศที่มีความชื้นสูงหรือฝนตกชุก อาจใช้ถุงพลาสติกหรือประสานรอยต่อของทุ่นระเบิดด้วยไซซัน น้ำมันดิน ฟลีนโค้ท ฯลฯ ก่อนการวางทุ่นระเบิด

4. จะต้องทำการพรางทุ่นระเบิดเสมอไม่ว่าจะวางบนดินหรือฝังดิน

การวางทุ่นระเบิดในน้ำ (Streambed Laying Anti Tank Mines in Water) ทุ่นระเบิดดีกรดถึงสามารถวางในน้ำได้ ทุ่นระเบิดที่ให้ผลดี คือ ทุ่นระเบิดที่มีขนวนแบบก้าน (M 21) แต่ทุ่นระเบิดที่ใช้ขนวนกดก็สามารถใช้วางได้เช่นเดียวกัน ทุ่นระเบิดที่ใช้วางในน้ำไม่ควรใช้ทุ่นระเบิดที่ผลิตมานาน ให้ใช้ทุ่นระเบิดที่ผลิตใหม่ ก่อนจะวางจะต้องป้องกันน้ำซึมเข้าทุ่นระเบิดโดยใช้ไซซัน น้ำมันดิน ฟลีนโค้ท ทำตามรอยต่อของทุ่นระเบิดขนวนและขนวนกันเขี้ยวขนวน การวางทุ่นระเบิดในน้ำจะต้องวางตามท่าลุยข้ามที่น้ำลึกไม่เกิน 1.2 เมตร ซึ่งเป็นท่าลุยข้ามสำหรับยานพาหนะที่ไม่มีเครื่องมือพิเศษในการลุยข้าม

วิธีวางทุ่นระเบิด กระทำดังนี้

1. ในพื้นที่องน้ำที่แน่นแข็ง ใช้วิธีฝังเป็นวิธีที่ดีที่สุด ถ้าน้ำลึกน้อยกว่า 0.6 เมตร ทุ่นระเบิดที่ใช้ขนวนแบบก้านจะต้องฝังให้ปลายก้านขนวนอยู่ใต้ระดับน้ำ

2. ในพื้นที่องน้ำที่อ่อน จะต้องใช้ไม้ที่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 4 เซนติเมตร ยาว 1 เมตร ยึดกับทุ่นระเบิด เพื่อป้องกันทุ่นระเบิดจมลงไปในพื้นที่องน้ำและใช้กระสอบทรายวางทับไม้เพื่อป้องกันทุ่นระเบิดถูกกระแสน้ำพัดพา

3. ระยะห่างของทุ่นระเบิดที่วางในน้ำ การระเบิดต่อเนื่องของทุ่นระเบิดที่วางในน้ำ จะมีมากกว่าวางบนดิน ดังนั้น ระยะห่างในการวางในน้ำควรวางห่างกัน 13 เมตร สำหรับน้ำลึกไม่เกิน 0.6 เมตร ถ้าน้ำลึกกว่าวางให้ชิดกันเท่าที่จำเป็น เพื่อให้ได้ความแน่นตามต้องการ

มาตรการป้องกันการรื้อถอนทุ่นระเบิด (Anti Handling Devices and Techniques) การป้องกันมิให้ข้าศึกทำการรื้อถอนทุ่นระเบิดที่วางไว้ กระทำได้ดังนี้

1. การใช้วิธีการของระบบจุดระเบิด

1.1 ระบบป้องกันการถอดชนวน ระบบนี้ทุ่นระเบิดจะเกิดระเบิดทันทีเมื่อพยายามถอดชนวนออกจากทุ่นระเบิด

1.2 ระบบป้องกันการห้ามการทำงานของชนวน ระบบนี้ทุ่นระเบิดจะเกิดระเบิดขึ้นเมื่อใส่สลักหรือคลีปนิรภัย หมุนแป้นตั้งชนวนไปตำแหน่งปลอดภัย

2. การป้องกันการรบกวนทุ่นระเบิด ทุ่นระเบิดดัดกรณัง โดยทั่วไปจะมีรูสำหรับใส่ชนวนกันเขี่ยอน 1 แห่ง หรือมากกว่า เพื่อติดตั้งระบบชนวนกันเขี่ยอน โดยใช้เครื่องจุดระเบิดและชนวนกันเขี่ยอน การติดตั้งชนวนกันเขี่ยอนกระทำได้ดังนี้

2.1 ติดตั้งชนวนกันเขี่ยอนเข้าไปในรูสำหรับใส่ชนวนกันเขี่ยอนของทุ่นระเบิด

2.2 ติดตั้งชนวนกันเขี่ยอนเข้ากับรูสำหรับใส่ชนวนกันเขี่ยอนของทุ่นระเบิดทุ่นอื่น

2.3 ใช้ประกอบกับดินระเบิดทำเป็นกับระเบิดโดยใช้ทุ่นระเบิดวางทับ

3. การใช้วิธีการต่อต้านอื่น ๆ

3.1 ใช้ระบบบังคับจุดกับทุ่นระเบิดเพื่อป้องกันใช้ระบบอิเล็กทรอนิกส์ของข้าศึก

3.2 ใช้ชนวนสันสะเทือน หรือชนวนสันสะเทือนผสม เพื่อป้องกันข้าศึกทำการกวาดล้างด้วยลูกกลิ้ง หรือกวาดล้างด้วยวัตถุระเบิด

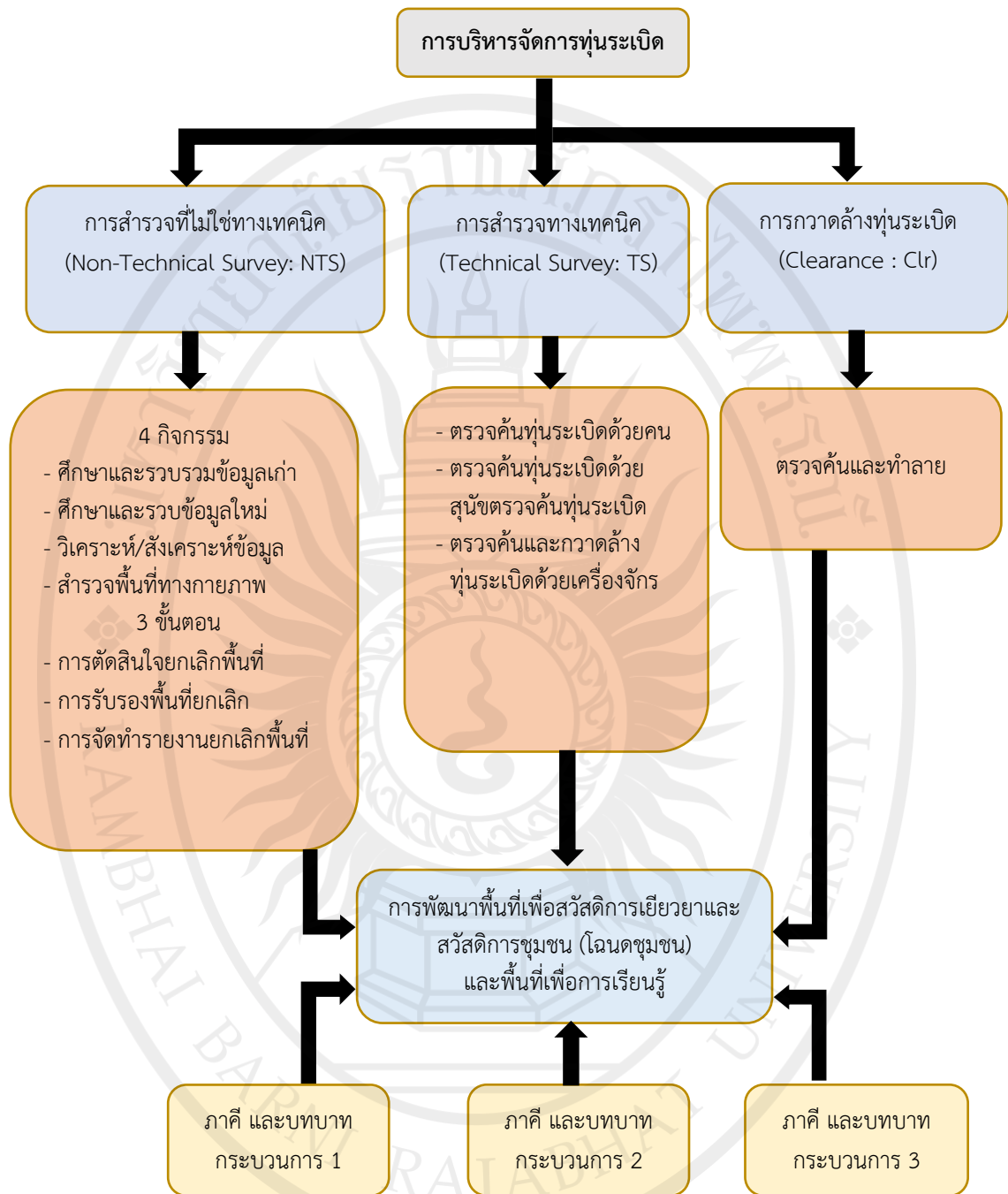
3.3 การป้องกันการกวาดล้างด้วยรถลูกกลิ้งที่ให้ผลดีที่สุดก็คือ การวางทุ่นระเบิดดัดกรณังโดยไม่ติดตั้งชนวน แล้วล่อมฝักแครงระเบิดเข้ามาทางด้านฝ่ายเราประมาณ 3.05 เมตร ประกอบเข้ากับเครื่องจุดระเบิดเมื่อลูกกลิ้งทับทุ่นระเบิดดัดกรณัง ทุ่นระเบิดไม่ระเบิด แต่เมื่อลูกกลิ้งไปทับเครื่องจุดระเบิดตัวรถที่ดันลูกกลิ้งจะทับทุ่นระเบิดเมื่อเครื่องจุดระเบิดทำงานทุ่นระเบิดดัดกรณังจะระเบิดต่อทำลายรถที่ดันลูกกลิ้ง

3.4 การป้องกันการตรวจค้นด้วยเครื่องตรวจค้นไฟฟ้า ชนวนชนิดนี้เมื่อตั้งให้พร้อมระเบิดแล้ว ถ้ามีสัญญาณของเครื่องตรวจค้นไฟฟ้ามากระทบชนวนจะทำงานเกิดระเบิดขึ้น

2.1.3 กระบวนการบริหารจัดการทุ่นระเบิด

จากการสำรวจองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการทุ่นระเบิดนั้นมีการสรุปสาระสำคัญของกระบวนการดังภาพที่ 2.1 ไว้ดังนี้คือ

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 2.1 การพัฒนาพื้นที่เพื่อสวัสดิการเยียวยาและสวัสดิการชุมชน

จากภาพที่ 2.1 การบริหารจัดการทุ่นระเบิดโดยภาครัฐอย่างเดียวไม่สามารถที่จะพัฒนาพื้นที่ในเชิงเศรษฐกิจและสังคมได้ จะต้องมีการร่วมมือกับภาคีเครือข่ายสาธารณะให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเดิมภาครัฐมีเป้าหมายในการทำให้พื้นที่ปลอดจากทุ่นระเบิด ไม่ได้มีส่วนในการพัฒนาพื้นที่ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้น จึงตั้งเป้าหมายใหม่ให้ภาคีเครือข่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

จากภาพที่ 2.1 พบว่า กระบวนการบริหารจัดการทุ่นระเบิดนั้นสามารถแบ่งออกเป็น
ขั้นตอนใหญ่ ๆ 3 ขั้นตอน คือ

1. การสำรวจที่ไม่ใช่ทางเทคนิค (Non-Technical Survey: NTS)
2. การสำรวจทางเทคนิค (Technical Survey: TS)
3. การกวาดล้างทุ่นระเบิด (Clearance: Clr)

1. การสำรวจที่ไม่ใช่ทางเทคนิค มีเป้าหมายหลัก คือ การยกเลิกพื้นที่อันตราย
ต้องสงสัย (Suspect Hazardous Area: SHA) ด้วยวิธี “การสำรวจตามหลักฐาน (Evidence Based
Survey: EBS)” ที่ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ (ศทช.) ได้กำหนดให้หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิด
นำมาเป็นเครื่องมือในการยกเลิกพื้นที่อันตรายต้องสงสัยในปัจจุบัน มีหลักการและวิธีการในการ
ปฏิบัติโดยการใช้ชุดสำรวจตามหลักฐานทำหน้าที่ในการดำเนินการสำรวจเพื่อยืนยันพื้นที่อันตราย
ต้องสงสัย หากผลการสำรวจบ่งชี้ว่าพื้นที่อันตรายต้องสงสัยใด ไม่มีหลักฐานยืนยันว่ามีทุ่นระเบิด
ในพื้นที่ ชุดสำรวจก็จะเสนอรายงานให้หน่วยงานกองบังคับการ หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิด
ด้านมนุษยธรรม (บก.นปท.) เพื่อเสนอ ศทช. ให้ประกาศยกเลิกพื้นที่อันตรายต้องสงสัยให้เป็นพื้นที่
ปลอดภัยต่อไป

หลักการและวิธีการในการปฏิบัติที่ชุดสำรวจตามหลักฐาน และหน่วยงาน
บก.นปท. จะต้องดำเนินการตามกระบวนการยกเลิกพื้นที่อันตรายต้องสงสัย ตามวิธีการสำรวจตาม
หลักฐาน เพื่อนำไปสู่การยกเลิกพื้นที่อันตรายต้องสงสัย จะประกอบด้วย การปฏิบัติใน 4 กิจกรรม
และ 3 ขั้นตอน ดังนี้

1.1 ชุดสำรวจหลักฐาน มีภารกิจในการดำเนินการใน 4 กิจกรรม

- 1) กิจกรรมการรวบรวมข่าวสารเดิม
- 2) กิจกรรมการรวบรวมข่าวสารใหม่
- 3) กิจกรรมการวิเคราะห์/สังเคราะห์ข้อมูลข่าวสาร
- 4) กิจกรรมการสำรวจพื้นที่ทางกายภาพ

1.2 หน่วยงาน บก.นปท. เมื่อได้รับการรายงานผลการสำรวจของชุดสำรวจ
ซึ่งมีหลักฐานเพียงพอในการยกเลิกพื้นที่อันตรายต้องสงสัยนั้นแล้ว จะดำเนินการใน 3 ขั้นตอน ซึ่งมี
ลำดับขั้นตอนในการปฏิบัติดังนี้

- 1) ขั้นตอนที่ 1 การตัดสินใจยกเลิกพื้นที่
- 2) ขั้นตอนที่ 2 การรับรองพื้นที่ที่ยกเลิก
- 3) ขั้นตอนที่ 3 การจัดทำรายงานการยกเลิกพื้นที่

การจัดชุดสำรวจตามหลักฐาน ชุดสำรวจตามหลักฐาน ควรมีคุณสมบัติเฉพาะ
ดังนี้

1. มีความรู้เกี่ยวกับวิธีการสำรวจตามหลักฐานที่ถูกต้อง
2. มีความรู้เกี่ยวกับทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด (Unexploded

Ordnance: UXO) ชนิดต่าง ๆ

3. มีความสามารถในการวิเคราะห์พื้นที่การรบ วาดภาพการรบในพื้นที่ที่ทำการสำรวจได้

4. มีความรู้เกี่ยวกับหลักนิยมการรบของคู่สงคราม สามารถนำมาใช้ในการแกะรอยเพื่อหาแนวทู่ระเบิดได้

5. มีความสามารถในการสืบค้นและแสวงหาข้อมูลข่าวสารจากแหล่งปฐมภูมิ วิทยุภูมิ อินเทอร์เน็ต ทั้งทางตรงและทางอ้อม

6. มีความสามารถในการสำรวจทางเทคนิคและการตรวจค้นทู่ระเบิด

7. มีความเชี่ยวชาญในการใช้เครื่องกำหนดตำแหน่งบนพื้นโลก (GPS) โปรแกรมประกอบ และการใช้แผนที่เข็มทิศ

8. มีความสามารถในการจัดทำแผนที่โดยประยุกต์มาจากโปรแกรมสำเร็จรูปในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System: GIS), Google Earth เป็นต้น

9. มีความคล่องตัวในการเคลื่อนย้าย อ่อนตัวในการบังคับบัญชา สามารถดำรงชีพได้ในระยะเวลาหนึ่งในพื้นที่ทุรกันดารและห่างไกล จำนวนเจ้าหน้าที่ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม และปริมาณพื้นที่ที่จะสำรวจ อย่างน้อยที่สุดจะต้องประกอบด้วยหัวหน้าชุด 1 นาย เจ้าหน้าที่สำรวจ 3 นาย และเจ้าหน้าที่พยาบาล 1 นาย

เครื่องมือเครื่องใช้และยานพาหนะ

1. เครื่องตรวจค้นทู่ระเบิด จำนวน 1 เครื่อง
2. อุปกรณ์เพื่อการกวาดล้าง 1 ชุด
3. เครื่องกำหนดตำแหน่งบนพื้นโลก จำนวน 2 เครื่อง (หัวหน้าชุด 1 เครื่อง, ชุดสำรวจ 1 เครื่อง)

4. เข็มทิศจำนวน 2 อัน (หัวหน้าชุด 1 อัน, ชุดสำรวจ 1 อัน)

5. กล้องส่องทางไกล จำนวน 2 กล้อง (หัวหน้าชุด 1 กล้อง, ชุดสำรวจ 1 กล้อง)

6. กล้องถ่ายรูปดิจิทัลแบบระบุพิกัดได้ จำนวน 2 กล้อง (หัวหน้าชุด 1 กล้อง, ชุดสำรวจ 1 กล้อง)

7. กล้องถ่ายวิดีโอขนาดเล็ก จำนวน 1 กล้อง

8. คอมพิวเตอร์โน้ตบุ๊ก จำนวน 1 เครื่อง ติดตั้งโปรแกรมสำนักงาน โปรแกรมสารสนเทศทางภูมิศาสตร์และโปรแกรมอื่น ๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในการสำรวจ และจัดทำรายงาน พร้อมเครื่องพิมพ์

9. เครื่องเขียนและเครื่องใช้สำนักงานสำหรับการประชุมขนาดเล็ก การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสาร

10. ชุดปฐมพยาบาลเบื้องต้น

11. รถยนต์อเนกประสงค์ขับเคลื่อน 4 ล้อ 1 คัน

แนวทางการปฏิบัติของหัวหน้าชุดสำรวจตามหลักฐาน เมื่อได้รับมอบภารกิจในการสำรวจแล้ว หัวหน้าชุดสำรวจตามหลักฐาน ควรดำเนินการ ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลข่าวสาร ภาพร่างพื้นที่ ภาพถ่ายดาวเทียม แผนที่ภูมิประเทศ แผนที่ภาพถ่าย ตลอดจนข้อมูลขั้นต้นที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ปฏิบัติการจากฐานข้อมูลของหน่วย
2. ประมวลผลข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงาน (ทำบันทึกช่วยจำ)
3. วางแผนกำหนดแนวทางการสืบหาข้อมูลในขั้นต่อไป (จะหาอะไร จากใคร ที่ไหน อย่างไร)

การรวบรวมข้อมูลข่าวสารเดิม คือ การรวบรวมข้อมูลข่าวสารเก่าที่เคยได้มีการสำรวจไว้แล้วทั้งแหล่งข้อมูลที่เป็นปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยสามารถค้นหาได้จาก

1. รายงานการสำรวจผลกระทบจากทุ่นระเบิด (Land Impact Survey: LIS) ซึ่งประกอบด้วยรายงานข้อมูลของชุมชนที่ได้รับผลกระทบ แผนที่ชุมชนและภาพร่างพื้นที่อันตรายต้องสงสัย รายงานพื้นที่ ทุ่นระเบิด แผนที่ภูมิศาสตร์ของพื้นที่อันตรายต้องสงสัย รายชื่อผู้ให้ข้อมูล
2. รายงานแบบสำรวจทางเทคนิคระดับ 1 (ส.ร.1) ประกอบพื้นที่อันตราย (Dangerous Area: DA)
3. รายงานผลการสำรวจทางเทคนิคระดับ 2 (ส.ร.2) ก่อนที่จะทำการกวาดล้าง และรายงานการกวาดล้าง (ส.ร.3)
4. รายงานการสำรวจตามกระบวนการกำหนดที่ตั้งสนามทุ่นระเบิด (Locating Minefield Procedure: LMP) ซึ่งได้แก่ รายงานผลการสำรวจซ้ำเพื่อจำแนกพื้นที่ (ส.ร.1.1) รายงานการดำเนินการปรับลดพื้นที่ (ป.พ.1)
5. รายงานผลการสำรวจทางเทคนิคระดับ 2 (ส.ร.2) ใหม่ ซึ่งประกอบด้วยรายงานพื้นที่ทุ่นระเบิด (Mine Field: MF) แผนที่ภาพร่าง และภาพถ่าย
6. รายงานการสำรวจผลกระทบใหม่เมื่อปี พ.ศ. 2557 (IA 2014)
7. รายงานการสำรวจเพิ่มเติมในชุมชนหรือพื้นที่นั้น เช่น รายงานการสำรวจผู้ประสบภัยโดยองค์กรแฮนดิแคป อินเทอร์เน็ตเนชั่นแนล (Handicap International: HI) เมื่อปี พ.ศ. 2551 ของ ศทช.
8. รายงานการปฏิบัติงานของหน่วยงานในท้องถิ่น เช่น รายงานผู้เข้ารับการรักษาจากอุบัติเหตุทุ่นระเบิด/วัตถุระเบิดของโรงพยาบาล รายงานการเก็บกู้ทุ่นระเบิด/วัตถุระเบิดของหน่วยทหาร ตำรวจตระเวนชายแดน หน่วยป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยต่าง ๆ
9. ไฟล์ดิจิทัลซึ่งใช้งานได้กับโปรแกรมระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์จากห้องปฏิบัติการฐานข้อมูลของ ศทช. เพื่อเปรียบเทียบข้อมูลปัจจุบันกับการบันทึกที่ผ่านมา และยังสามารถจัดทำเป็นแผนที่ก่อนการเข้าสำรวจได้อีกด้วย ข้อมูลข่าวสารที่จะได้รับจากการรวบรวมข่าวสารเดิม
10. ประวัติและขั้นตอนที่ได้ดำเนินการต่อพื้นที่อันตรายต้องสงสัย
11. รายละเอียดข้อมูลพื้นที่อันตรายต้องสงสัยตามภารกิจ ตลอดจนข้อมูลการคาดการณ์การมี/ไม่มีทุ่นระเบิด
12. ขอบเขต ที่ตั้ง สภาพแวดล้อมในพื้นที่และบริเวณรอบข้าง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพเปรียบเทียบกับอดีตกับปัจจุบัน

13. รายชื่อบุคคล หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่เพื่อการสืบหาข่าวสารต่อไป เช่น เจ้าของพื้นที่ ผู้ที่ให้ข้อมูลไว้เดิม ตลอดจน เจ้าหน้าที่ที่เคยปฏิบัติงานในพื้นที่โดยตรง (เจ้าหน้าที่สำรวจ/ตรวจค้น) เจ้าหน้าที่ที่เคยบันทึกหลักฐาน (ใช้สำหรับการสืบหาข้อมูลข่าวสารใหม่ หรือยืนยันข้อมูลข่าวสารเดิม)

การรวบรวมข้อมูลข่าวสารใหม่ คือ การแสวงหาข้อมูลข่าวสารใหม่ที่ปรากฏขึ้นใหม่ในห้วงเวลาต่อเนื่องจากข่าวสารเดิมถึงปัจจุบัน เพื่อหาสิ่งบอกเหตุที่จะบ่งชี้ว่ามีทุระเบิด/สรรพาวุธระเบิดอยู่จริง โดยการแสวงหาข้อมูลข่าวสารจากแหล่งข่าวทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม แหล่งข่าวที่จะแสวงหาข้อมูลข่าวสารใหม่ได้ เช่น

1. รายงานการพบเห็นทุระเบิด/วัตถุระเบิด หรือผู้รวบรวมข้อมูลรายงานการพบเห็น

2. แผนที่สนามทุระเบิดของหน่วยงานที่วางทุระเบิด

3. อดีตเจ้าหน้าที่ทหาร/ตำรวจ/กองกำลังต่างชาติ ที่เคยมีส่วนเกี่ยวกับการวางทุระเบิด

4. ชาวบ้านหรือผู้ที่ประสพภัยที่เคยได้รับบาดเจ็บหรือประสพอุบัติเหตุในพื้นที่

5. สมาชิกในครอบครัวของผู้ประสพภัย หรือครอบครัวที่สัว์เลี้ยงของตนเคยบาดเจ็บหรือล้มตายจากการเหยียบทุระเบิด/วัตถุระเบิด

6. ผู้ที่ใช้พื้นที่เป็นประจำ เช่น พราน คนเก็บของป่า หรือผู้ใช้เส้นทางเป็นประจำ

7. ผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครอื่น ๆ ที่ทำงานให้ชุมชน

8. ภาพถ่ายทางอากาศปัจจุบันเปรียบเทียบกับสภาพภูมิประเทศของพื้นที่ในอดีต เพื่อค้นหาร่องรอยการใช้พื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไป

9. ร่องรอยของการกระทำที่ผิดกฎหมาย เช่น การตัดไม้พะยูน เส้นทางการชักลากไม้

หลักการและวิธีการในการรวบรวมข่าวสารใหม่

1. รวบรวมข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ก่อนเข้าพื้นที่ ตลอดจนการประสานการปฏิบัติกับหน่วยงานและแหล่งข่าวที่เกี่ยวข้อง

2. จัดเตรียมอุปกรณ์ เช่น ปากกา ดินสอ แผนที่มาตราส่วน 1 : 50,000 เข็มทิศ GPS เป็นต้น

3. ใช้ถนนและเส้นทางที่มีการสัญจรอย่างต่อเนื่องเท่านั้น

4. พบปะแหล่งข่าว ผู้นำชุมชน เจ้าของพื้นที่ หน่วยงานดูแลพื้นที่ หน่วยงานสาธารณสุข ฯลฯ เพื่อหาข่าวสารเพิ่มเติมและการสืบหาผู้ที่เป็นเป้าหมายหลักต่อไป

5. เข้าพบเป้าหมายหลักและผู้เกี่ยวข้องจากที่รวบรวมได้ ตลอดจนประชาชนในพื้นที่ ควรให้นำพาไปดูพื้นที่ พร้อมกับการบันทึกเก็บข้อมูลพื้นที่ การสัมภาษณ์ ภาพถ่าย พร้อมกับทำแผนที่สังเขปเก็บไว้เป็นข้อมูลต่อไป

6. ถ้าทำได้จัดให้มีการประชุมประชาชนในพื้นที่ ให้มีความรู้เกี่ยวกับทุระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด และการทำเครื่องหมายแจ้งเตือนภัยจากทุระเบิด

7. เก็บข้อมูลไว้รายงาน (แผนที่สังเขป แผนที่เส้นทาง บันทึกการสัมภาษณ์ ภาพถ่ายพร้อมคำอธิบาย)

การเตรียมความพร้อมก่อนออกปฏิบัติงานการรวบรวมข่าวสารใหม่

1. ศึกษาข้อมูลข่าวสารเดิมที่รวบรวมไว้ก่อนหน้า ได้แก่

- 1.1 ระดับปัญหาผลกระทบด้านทุ่นระเบิด
- 1.2 พื้นที่ต้องสงสัยแต่ละแห่ง ที่ตั้ง ขนาด ระยะทางเข้าถึง
- 1.3 รายชื่อ แหล่งข่าวผู้ให้สัมภาษณ์
- 1.4 รายชื่อผู้นำพาเข้าดูพื้นที่
- 1.5 สำเนาหลักฐาน แผนที่ แผนที่ภาพถ่าย

2. จัดเตรียมและศึกษาแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมที่ตั้งพื้นที่ต้องสงสัย เพื่อดูสภาพความเป็นจริงของพื้นที่ในปัจจุบัน

3. ปรีกษา ศึกษา เรื่องราวจากแหล่งข่าวที่หาได้ในเบื้องต้น
4. นัดหมายแหล่งข่าวที่จะสัมภาษณ์ วัน เวลา สถานที่นัดพบ
5. เตรียมความพร้อมด้านการรักษาพยาบาลฉุกเฉินและส่งกลับสายแพทย์
6. การปฏิบัติในการเข้าสัมภาษณ์

6.1 แนะนำตัวเองและโครงการ (เป็นใคร มาจากไหน มาทำอะไร จะเกิดผลดีต่อชุมชนอย่างไรความคาดหวังจากชุมชน)

- 6.2 ติดตั้งแผนที่ ภาพถ่ายดาวเทียม ภาพวาด เพื่อใช้อ้างอิงและเปรียบเทียบ
- 6.3 เริ่มสัมภาษณ์ โดยมีเจ้าหน้าที่บันทึกข้อมูล (จัดทำแบบฟอร์มเพื่อให้ได้

ข้อมูลครบถ้วนพร้อมเป็นแบบบันทึกได้)

- 6.4 สัมภาษณ์เพื่อทราบการเปลี่ยนแปลงของผลกระทบ
- 6.5 สัมภาษณ์เพื่อทราบการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่สงสัย
- 6.6 สัมภาษณ์เพื่อทราบสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม
- 6.7 คัดเลือกแหล่งข่าวให้ร่วมงาน (บันทึกข้อมูลแหล่งข่าว พร้อมนัดพบปะ

พูดคุยในโอกาสต่อไป)

7. การปฏิบัติเพื่อความปลอดภัยของเจ้าหน้าที่ชุดสำรวจตามหลักฐาน

7.1 ไม่เดินเข้าไปในพื้นที่ต้องสงสัยว่ามีทุ่นระเบิด และสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด

- 7.2 ใช้เส้นทางที่มีการสัญจรเป็นประจำ
- 7.3 อาศัยผู้ชำนาญพื้นที่และ/หรือ ผู้เชื่อถือได้นำทางเข้าพื้นที่ต้องสงสัย
- 7.4 เดินตามหลังผู้ที่พาเข้าไปดูพื้นที่อันตรายเท่านั้น
- 7.5 อย่าเดินเข้าไปในพื้นที่ที่ยังไม่ได้รับการตรวจสอบ
- 7.5 ต้องไม่เดินออกนอกเลนเป็นอันตราย แม้พื้นที่ข้างนอกจะมีความเสี่ยงต่ำ

การวิเคราะห์/สังเคราะห์ข้อมูลข่าวสาร คือ การนำข้อมูลข่าวสารเดิมและข้อมูลข่าวสารใหม่ มาทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ (การตีความและการหาความเกี่ยวข้อง) เพื่อจำแนก

พื้นที่สำหรับการวางแผนในการดำเนินการต่อพื้นที่แต่ละประเภทในขั้นตอนต่อไป โดยพยายามให้ได้ข้อสรุป ดังนี้

1. ภาพการสู้รบในพื้นที่ โดยต้องสามารถตอบคำถามที่สำคัญให้ได้ว่า ใครรบกับใคร ใครจะเป็นผู้วางทุ่นระเบิด หรือวางทุ่นระเบิดทั้งสองฝ่าย ใครคือเหยื่อในเวลานั้น ชนิดของทุ่นระเบิดที่น่าจะวาง

2. พื้นที่ที่คาดว่าจะมีการวางทุ่นระเบิด

3. พื้นที่ที่คาดว่าจะไม่มีการวางทุ่นระเบิด

4. พื้นที่ใดเข้าข่ายลักษณะของพื้นที่ที่ปลอดภัยแล้ว สามารถประกาศยกเลิกได้ เช่น พื้นที่เพาะปลูก แหล่งน้ำ ถนน เป็นต้น

5. พื้นที่ตามสภาพปัจจุบันที่คาดว่าจะยังมีอันตรายจากทุ่นระเบิดอยู่ เช่น พื้นที่ป่าภูเขาที่เคยเป็นพื้นที่สู้รบหรือที่ตั้งหน่วย พื้นที่หน้าแนวสู้รบ ที่รวมพล เส้นทางส่งกำลังอื่น ๆ

6. ข้อมูลบ่งชี้ไปสู่การคาดคะเน เพื่อความต้องการในการสำรวจทางกายภาพ การสำรวจพื้นที่ทางกายภาพ คือ การเข้าลาดตระเวนสำรวจ/ตรวจสอบสภาพพื้นที่จริง โดยการพิสูจน์ทราบด้วยสายตาและ/หรือเครื่องมือตรวจค้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ เพื่อพิสูจน์ทราบและยืนยันว่า ข้อสรุปที่ได้จากการวิเคราะห์/สังเคราะห์ข้อมูลนั้นเป็นจริงหรือไม่ จะต้องทำการสำรวจให้ครอบคลุมพื้นที่อย่างน้อย 1 ครั้ง เมื่อได้รับข้อมูลข่าวสารใหม่หรือมีการพบหลักฐานใหม่ จะต้องนำมาวิเคราะห์/สังเคราะห์ใหม่อีกครั้ง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เพียงพอต่อการจำแนกพื้นที่ปลอดภัยและพื้นที่อันตรายออกจากกัน และกำหนดขอบเขตของแต่ละพื้นที่เพื่อดำเนินการตามขั้นตอนยกเลิกหรือการปรับลดพื้นที่เป็นพื้นที่ปลอดภัยต่อไป โดยพื้นที่ที่ไม่มีข้อสงสัยและไม่มีหลักฐานยืนยันว่ามีทุ่นระเบิดในพื้นที่จะนำไปสู่ดำเนินการตามขั้นตอนการยกเลิกพื้นที่ ส่วนพื้นที่ที่มีหลักฐานยืนยันว่ามีทุ่นระเบิดในพื้นที่จะถูกกำหนดขอบเขตเป็นพื้นที่อันตรายที่ได้รับการยืนยัน (Confirmed Hazardous Area: CHA) เพื่อดำเนินการปรับลดพื้นที่ด้วยวิธี Land Release ต่อไป

วิธีสำรวจทางกายภาพที่หน่วยใช้ในการปฏิบัติ มี 2 วิธี คือ

1. การสำรวจด้วยสายตา จะใช้ในกรณีข้อมูลและสภาพพื้นที่บ่งชี้ว่าปลอดภัยแล้ว
2. การสำรวจด้วยเจ้าหน้าที่ตรวจค้นพร้อมเครื่องมือตรวจค้น และ/หรือชุดสุนัขตรวจค้น จะใช้ในกรณีข้อมูลและสภาพพื้นที่บ่งชี้ไปในทางที่คาดว่าจะยังคงมีทุ่นระเบิด หรือสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดอยู่ในพื้นที่

แนวทางการปฏิบัติในการสำรวจพื้นที่ทางกายภาพ

1. สำรวจพื้นที่โดยเดินตามช่องทางที่ปลอดภัยและตรวจด้วยสายตาให้รอบพื้นที่เพื่อยืนยันข้อมูลข่าวสารที่ได้มา ในพื้นที่ที่มีความสงสัยให้สุ่มตรวจด้วยเครื่องตรวจค้น และ/หรือชุดสุนัขตรวจค้น

2. ถ้าตรวจพบทุ่นระเบิดให้ทำเครื่องหมายหรือเก็บกู้แล้วแต่จำนวนที่ตรวจพบสำรวจโดยรอบทุ่นระเบิดที่พบขอบเขตรัศมี 25 เมตร หรือแล้วแต่ความเหมาะสม หากพบว่ามีทุ่นระเบิดเป็นพื้นที่ให้ดำเนินการกำหนดขอบเขตเป็นพื้นที่อันตรายที่ได้รับการยืนยัน โดยการทำช่องทางปลอดภัยรอบพื้นที่ ปักหมุดติดป้ายแจ้งเตือน รอกการดำเนินการปรับลดพื้นที่ด้วยวิธีการ Land Release ต่อไป

3. ประเมินพื้นที่ทั้งพื้นที่ หรือแต่ละพื้นที่ย่อย หาข้อสรุปเพื่อยืนยันว่ามีหรือไม่มี
 ทุ่นระเบิด หรือสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด

วิธีการสำรวจทางกายภาพในพื้นที่ในลักษณะต่าง ๆ

1. การสำรวจในพื้นที่สงสัยที่เป็นป่าทึบหรือป่าไผ่ ตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่ตรวจสอบค้น
 ทุ่นระเบิดบริเวณที่ว่าง ทำเครื่องหมายตรงตำแหน่งที่ตรวจพบขยายพื้นที่มีรัศมี 25 เมตร
 จากทุ่นระเบิดที่ตรวจพบ หรือแล้วแต่ความเหมาะสม หากพบว่าการวางเป็นพื้นที่ให้กำหนดขอบเขต
 เป็นพื้นที่อันตรายที่ได้รับการยืนยัน ทำช่องทางปลอดภัยล้อมรอบพื้นที่หากทำได้ พร้อมทั้งปักหมุด
 ติดป้ายแจ้งเตือน

2. ป่าที่มีอายุนานกว่า 30 ปี ไม่มีประวัติการสู้รบหรือมีสภาพที่ทึบมาก
 ไม่สามารถผ่านไปได้ให้ถือว่าพื้นที่ภายในป่าทึบหรือป่าไผ่นั้นมีความปลอดภัย

3. การสำรวจในพื้นที่บริเวณลำธาร หรือแหล่งน้ำตามธรรมชาติ

3.1 กำหนดจุดขอบเขตของ ลำธาร หรือ แหล่งน้ำ หรือ พื้นที่ขึ้น/ลงแหล่งน้ำ

3.2 ให้ผู้สำรวจโดยเจ้าหน้าที่ตรวจสอบค้นทุ่นระเบิดเหมือนกับการกวาดล้าง
 ทุ่นระเบิด โดยทำงานในเลนปลอดภัยตามขอบแหล่งน้ำและลำธาร ทำเครื่องหมายตรงตำแหน่งที่
 ตรวจพบ ขยายพื้นที่มีรัศมี 25 เมตร จากทุ่นระเบิดที่ตรวจพบ หรือแล้วแต่ความเหมาะสม หากพบ
 มีการวางเป็นพื้นที่ให้กำหนดขอบเขตเป็นพื้นที่อันตรายที่ได้รับการยืนยัน ติดป้ายแจ้งเตือนตาม
 ริมลำธารหรือแหล่งน้ำนั้น ส่วนในพื้นที่น้ำให้สำรวจความลึก ความลาดชัน สภาพพื้นดินใต้น้ำ มีน้ำขัง
 ตลอดปีหรือไม่เพื่อประเมินการมี/ไม่มีการวางทุ่นระเบิด

3.3 เมื่อสามารถกำหนดสนามทุ่นระเบิดตามขอบแหล่งน้ำหรือตามทาง
 ขึ้น-ลงแหล่งน้ำได้แล้ว ทำช่องทางปลอดภัยล้อมรอบ พร้อมทั้งปักหมุด ติดป้ายแจ้งเตือน

4. การปฏิบัติงานในพื้นที่ต้องสงสัยเชิงเขา เนินเขา พื้นที่ติดหน้าผา ช่องทาง
 ขึ้น-ลงภูเขา

4.1 เมื่อมีหรือไม่มีข้อมูลยืนยันว่ามีทุ่นระเบิด ต้องตรวจสอบพื้นที่เพื่อกำหนด
 ขอบเขต

4.2 ให้ตรวจพื้นที่โดยเจ้าหน้าที่ตรวจสอบค้นทุ่นระเบิดเหมือนกับการกวาดล้าง
 ทุ่นระเบิด โดยทำงานในเลนปลอดภัยตามแนวภูมิประเทศ หรือช่องทางที่คาดว่าเป็นพื้นที่ใช้งานที่ตั้ง
 สำหรับการสู้รบ ทำเครื่องหมายตรงตำแหน่งที่ตรวจพบ ขยายพื้นที่มีรัศมี 25 เมตร จากทุ่นระเบิดที่
 ตรวจพบ หากพบว่าการวางเป็นพื้นที่ให้กำหนดขอบเขตเป็นพื้นที่อันตรายที่ได้รับการยืนยัน

4.3 เมื่อสามารถกำหนดสนามทุ่นระเบิดได้แล้ว ให้ทำเลนปลอดภัยล้อมรอบ
 พื้นที่ พร้อมทั้งปักหมุด ติดป้ายแจ้งเตือน

5. การปฏิบัติงานในพื้นที่หน้าผาและยอดภูเขา

5.1 ตรวจสอบความลาดชันจากแผนที่ ภาพถ่ายดาวเทียม และตรวจดูด้วย
 สายตา แล้วคำนวณหาความลาดชันของพื้นที่

5.2 ถ้าพื้นที่ลาดชันเกิน 60 องศา และมีข้อมูลยืนยันว่าไม่มีระเบิดให้ถือว่า
 พื้นที่ปลอดภัย

5.3 ถ้าพื้นที่ลาดชันน้อยกว่า 60 องศา มีหรือไม่มีข้อมูลยืนยันว่ามีทุ่นระเบิด ให้ผู้สำรวจโดยเจ้าหน้าที่ตรวจค้นทุ่นระเบิดเหมือนกับการกวาดล้างทุ่นระเบิด โดยทำงานในเลนปลอดภัย ทำเครื่องหมายตรงตำแหน่งที่ตรวจพบ หากพบว่ามีการวางเป็นพื้นที่ให้กำหนดขอบเขตเป็นพื้นที่อันตรายที่ได้รับการยืนยัน

2. การสำรวจทางเทคนิค มีเป้าหมายหลักในการทำงาน คือ การปรับลดพื้นที่ระเบิด การสำรวจทางเทคนิคจะเป็นขั้นตอนการยืนยันการมีอยู่ และตำแหน่งที่ตั้งของทุ่นระเบิด เพื่อยืนยันว่าพื้นที่หรือบางส่วนของพื้นที่นั้นมีทุ่นระเบิดฝังอยู่จริงหรือไม่อยู่จริง

การสำรวจทางเทคนิคเป็นส่วนสำคัญของการปรับลดพื้นที่ภายหลังจากการสำรวจตามหลักฐาน เมื่อพื้นที่ส่วนใดมีหลักฐานว่ามีทุ่นระเบิดอยู่จริง และได้กำหนดขอบเขตเป็นพื้นที่อันตรายที่ได้รับการยืนยันแล้ว การสำรวจทางเทคนิคจะช่วยให้เกิดการปรับลดพื้นที่ที่พบว่าไม่มีทุ่นระเบิดอยู่ และทำให้เกิดความต้องการในการกวาดล้างทุ่นระเบิดในพื้นที่ เครื่องมือในการสำรวจทางเทคนิคที่มีใช้ในศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ ได้แก่

2.1 การสำรวจทางเทคนิคด้วยการใช้เจ้าหน้าที่ตรวจค้นพร้อมเครื่องตรวจค้น เป็นเครื่องมือหลักในการสำรวจทางเทคนิค และการกวาดล้างพื้นที่ทุ่นระเบิดที่ได้รับการยอมรับว่ามีประสิทธิภาพและสามารถสร้างความเชื่อมั่นในคุณภาพได้ในระดับสูง แต่สิ้นเปลืองเวลานาน เจ้าหน้าที่จะต้องได้รับการฝึกอบรมจนมีความชำนาญ ต้องมีสมรรถภาพร่างกายแข็งแรงและมีความอดทน จึงจะสามารถปฏิบัติงานได้ดี

2.2 การสำรวจทางเทคนิคด้วยการใช้สุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิด เป็นเครื่องมือตรวจค้นทุ่นระเบิดที่เชื่อถือได้และใช้กันแพร่หลาย การสำรวจทางเทคนิคใช้สุนัขตรวจค้น 1 ตัว ก็ถือว่าเพียงพอที่จะให้เจ้าหน้าที่ตรวจค้นเข้าทำการพิสูจน์ทราบวัตถุต้องสงสัย หากพบว่าเป็นทุ่นระเบิดหรือสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด ก็จะดำเนินการทำเครื่องหมายเพื่อให้เจ้าหน้าที่เก็บกู้และทำลาย เข้าดำเนินการเก็บกู้หรือทำลายต่อไป

2.3 การสำรวจทางเทคนิคด้วยการใช้เครื่องจักรกลกวาดล้างทุ่นระเบิด (Mini Mine Wolf: MMW 240) เป็นเครื่องจักรกลที่ใช้ในการกวาดล้างทุ่นระเบิด ที่มีแรงเหวี่ยงตีด้วยความเร็วสูง สามารถทำให้ทุ่นระเบิดใต้ผิวดินในระดับความลึกที่กำหนดไว้ถูกทำลายก่อนจะเกิดการระเบิดขึ้น มีเพียงจำนวนเล็กน้อยที่อาจเกิดการระเบิดขึ้น หรือถูกเหวี่ยงตั้งขึ้นมา ความผิดพลาดนี้ไม่ถือเป็นข้อจำกัดกับการสำรวจทางเทคนิค เพราะถือว่าสามารถระบุการมี/ไม่มี รวมทั้งสามารถระบุตำแหน่งของทุ่นระเบิดได้ การบันทึกจำนวนครั้งที่ระเบิดและการตรวจซ้ำด้วยคนพร้อมเครื่องตรวจค้น หลังการทำงานของเครื่องจักรกลจะช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือให้มากขึ้น

3. การกวาดล้างทุ่นระเบิด มีเป้าหมายหลักในการทำงาน คือ การกวาดล้างพื้นที่ทุ่นระเบิด ขั้นตอนนี้จะเป็นการดำเนินการค้นหาแล้วเก็บกู้ออก และ/หรือการทำลายทุ่นระเบิดและวัตถุระเบิดทั้งหมดในพื้นที่ที่ยืนยันว่ามีอันตรายจากทุ่นระเบิด เครื่องมือที่ใช้ในการกวาดล้างพื้นที่ทุ่นระเบิด (Clearance) ที่ใช้ในปัจจุบัน ได้แก่

3.1 การกวาดล้างด้วยการใช้เจ้าหน้าที่ตรวจค้นพร้อมเครื่องตรวจค้น มีขั้นตอนการปฏิบัติ ดังนี้

3.1.1 การเตรียมกวาดล้าง

- 1) การมอบภารกิจเพื่อให้ทุกส่วนที่เกี่ยวข้องดำเนินการ
- 2) ตรวจสอบความพร้อมของเครื่องมืออุปกรณ์ทุกชนิดรวมทั้งเครื่องมือแพทย์และเวชภัณฑ์
- 3) การลาดตระเวนโดยผู้รับผิดชอบการกวาดล้างเพื่อให้ได้ข้อมูลข่าวสารทุ่นระเบิด
- 4) การประสานตามแผนส่งกำลังบำรุงและการส่งกลับสายแพทย์

3.1.2 การมอบภารกิจตามแผนกวาดล้าง ดังนี้

- 1) ใคร (Who) เจ้าหน้าที่ทุกตำแหน่งจะต้องระบุหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างชัดเจน
- 2) อะไร (What) เป้าหมายการกวาดล้าง
- 3) เมื่อไร (When) เวลาเริ่มปฏิบัติการและแล้วเสร็จ รวมทั้งเวลาปฏิบัติงานของแต่ละวัน เวลาการทำลายของแต่ละวัน และเวลาธุรการอื่น ๆ
- 4) เพราะเหตุใด (Why) ตามวัตถุประสงค์ของหน่วย
- 5) ที่ไหน (Where) ที่ตั้งของพื้นที่กวาดล้าง/หรือขอบเขตและสถานที่ทั้งหมดที่จะต้องใช้ในการกวาดล้าง และใช้ทางธุรการอย่างไร
- 6) เจ้าหน้าที่ทุกตำแหน่งจะต้องปฏิบัติอย่างไร ทุกกรณีของการกวาดล้างรวมทั้งเมื่อมีเหตุฉุกเฉินเกิดภัยจากทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด หรืออุบัติเหตุอื่น ซึ่งปกติจะต้องปฏิบัติตามระเบียบปฏิบัติ

3.1.3 การปฏิบัติการกวาดล้าง เมื่อการดำเนินการจัดตั้งพื้นที่ควบคุมเรียบร้อยแล้ว การปฏิบัติการกวาดล้างจะเริ่มต้นตามลำดับดังต่อไปนี้

- 1) การกำหนดช่องทางเข้า ความกว้าง 2 เมตร จากพื้นที่จอดยานพาหนะไปจนถึงช่องทางปลอดภัย เพื่อควบคุมการเคลื่อนที่รอบพื้นที่กวาดล้าง
- 2) การจัดตั้งช่องทางปลอดภัย หลังจากการสำรวจทางเทคนิคจะได้ช่องทางปลอดภัยกว้าง 1 เมตร รอบขอบพื้นที่อันตรายที่ได้รับการยืนยันจะต้องขยายช่องทางรอบพื้นที่ด้านในให้มีความกว้างเพิ่มขึ้นเป็น 2 เมตร ช่องทางปลอดภัยนี้จะเป็นแนวที่จะเริ่มการกวาดล้างเมื่อจัดตั้งเสร็จสมบูรณ์แล้ว จะต้องเคลื่อนย้ายหรือปรับตำแหน่งเครื่องหมายให้ถูกต้อง
- 3) การกวาดล้างพื้นที่อันตรายที่ได้รับการยืนยัน จะใช้วิธีการเดียวกันกับการกวาดล้างในช่องทางปลอดภัย โดยจะต้องกวาดล้างสิ่งกีดขวางทั้งหมดออก หากทำไม่ได้ให้ใช้วิธีอ้อมผ่าน เมื่อกวาดล้างอ้อมผ่านเครื่องกีดขวางได้แล้ว จึงกวาดล้างกลับไปตามทิศทางเดิมต่อไป

3.1.4 การดำเนินการกวาดล้างของหมู่กวาดล้าง

- 1) วิธีการตรวจลาดสะกด
 - 1.1) เจ้าหน้าที่ตรวจค้น เข้าไปในช่องทางกวาดล้างพร้อมเครื่องมือและอุปกรณ์ที่จำเป็น วางไม้เมตรลงด้านหลังหลักลมอบก (2 อัน)

1.2) จากนั้นทำการตรวจด้วยสายตาว่ามีลวดสะดุดท่อนระเบิดบก และสรรพาวุธที่ยังไม่ระเบิดในพื้นที่หรือไม่

1.3) วางไม้กำหนดขอบเขตความยาว 1.2 เมตร ในตำแหน่งที่จะ เริ่มปฏิบัติงาน

1.4) สอดไม้ตรวจลวดสะดุดโดยเริ่มจากด้านซ้ายของช่องทาง เป็นมุม 45 องศา

1.5) เริ่มจากระดับพื้นดิน ยกไม้ตรวจลวดสะดุดขึ้นมาอย่างช้า ๆ และสม่ำเสมอ จนอยู่ในท่ายืน ปฏิบัติขั้นตอนดังกล่าวซ้ำในการตรวจหาลวดสะดุดบริเวณกลาง ช่องทางและด้านขวาของช่องทาง

1.6) หากตรวจพบลวดสะดุด ต้องตะโกนด้วยเสียงดังว่า “พบลวดสะดุด” และแจ้งให้หัวหน้าชุดทราบภาพแสดงการตรวจลวดสะดุด

2) การกำจัดวัชพืช หลังจากทำการตรวจลวดสะดุดเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะกำจัดวัชพืช เพื่อให้สามารถใช้เครื่องตรวจค้นตรวจสอบพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การกำจัด วัชพืชให้ดำเนินการดังนี้

2.1) ตัดวัชพืชจากด้านบนสุดถึงด้านล่างสุด โดยให้สังเกตบริเวณ รอบ ๆ ด้วย

2.2) ตัดวัชพืชความยาวไม่เกินครึ่งละ 20 เซนติเมตร ตัดจากบน ลงล่าง โดยตัดให้ติดกับพื้นดินให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ถ้าไม่จำเป็นไม่ควรตัดพืชพรรณที่มี เส้นผ่าศูนย์กลางเกินกว่า 10 เซนติเมตร

2.3) ใช้มือคลำตรวจพื้นดินอย่างต่อเนื่อง โดยให้ระมัดระวังการใช้ แรงกดให้น้อยที่สุดในการคลำตรวจหาเขาของชนวนแบบกคของท่อนระเบิด และเศษชิ้นส่วนโลหะ พร้อมทั้งเก็บเศษวัชพืชออก

2.4) วางวัชพืชที่ตัดแล้วบนถุงทราย เพื่อนำออกจากช่องทาง ในภายหลัง

2.5) เลื่อนไม้กำหนดขอบเขตไปข้างหน้า เท่ากับระยะที่ได้ทำการ กำจัดวัชพืชเรียบร้อยแล้วเท่านั้น (ประมาณ 50-80 เซนติเมตร)

2.6) หากตรวจพบท่อนระเบิดให้ตะโกนว่า “พบท่อนระเบิด” และ แจ้งให้หัวหน้าชุดทราบภาพแสดงการกำจัดวัชพืช

3) การใช้เครื่องตรวจค้นโลหะ หลังจากกำจัดวัชพืชแล้วเจ้าหน้าที่ตรวจ ค้นจะใช้เครื่องตรวจค้นตรวจพื้นที่ ตามขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้

3.1) ตรวจสอบความเรียบร้อยโดยทั่วไปของเครื่องตรวจค้น
3.2) บรรจุแบตเตอรี่ ปรับสวิตช์โปรแกรม กดปุ่มเลือกโหมด การทำงาน เครื่องตรวจค้นให้เหมาะกับสภาพพื้นที่ที่ปฏิบัติงาน

3.3) กวาดเครื่องตรวจค้นในพื้นที่ที่ปลอดภัยจากโลหะเพื่อทดสอบให้ แน่ใจ จากนั้นวางแผ่นทดสอบลงบนพื้น แล้วตรวจสอบเพื่อให้แน่ใจว่าเครื่องตรวจค้นทำงานได้ถูกต้อง เหมาะสม

3.4) เข้าไปในช่องทางกวาดล้าง โดยสวมใส่เครื่องป้องกันเพื่อความปลอดภัยพร้อมเครื่องมือที่จำเป็นต้องใช้เพื่อเริ่มการกวาดตรวจช่องทาง ควรกวาดตรวจช่องทางอย่างต่อเนื่องในลักษณะเหลื่อมซ้อนกัน และสูงกว่าพื้นดิน 2-5 เซนติเมตร

3.5) หากไม่มีสัญญาณใด หรือตรวจไม่พบวัตถุต้องสงสัยใด ให้เลื่อนไม้กำหนดขอบเขตที่อยู่ด้านหลังไปทับกับด้านหน้า หากตรวจพบวัตถุต้องสงสัยว่าเป็นทุ่นระเบิด ให้วางเครื่องตรวจในที่ปลอดภัย แล้ววางเครื่องหมายบอกตำแหน่ง โดยวางห่างจากวัตถุต้องสงสัย ประมาณ 1 ฝ่ามือ หรือ 10 เซนติเมตร แจ้งให้เจ้าหน้าที่ใช้เครื่องมือตรวจค้นเข้าทำการพิสูจน์ทราบ

3.1.5 การใช้ของแหลมตรวจค้นและการเปิดหน้าดิน

1) วางเครื่องมือทุกอย่างที่จำเป็นลงบนพื้นดินที่ปลอดภัย
2) ควรปฏิบัติงานในท่านอนคว่ำในพื้นที่ราบและมีความชันไม่มาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อจำกัดและอุปสรรคของพื้นที่ที่ใช้ในท่าที่เหมาะสม เช่น พื้นที่ลาดชัน บริเวณที่มีรังมด เป็นต้น

3) เริ่มใช้ของแหลมตรวจค้น จากด้านหลังเครื่องหมายทุ่นระเบิด โดยแทงของแหลมจากริมข้างหนึ่งของเครื่องหมายบอกตำแหน่งไปยังอีกข้างหนึ่ง โดยหงายมืออีกข้างประคองของแหลมเพื่อให้ได้ระดับทำมุมไม่เกิน 30 องศา เว้นระยะห่างกันประมาณ 2 นิ้ว หรือ 5 เซนติเมตร ใช้เกรียงเปิดหน้าดินที่แทงแล้วออกและเอาเครื่องหมายบอกตำแหน่งออกไป เริ่มแทงของแหลมตรวจค้นต่อไป จากข้างหนึ่งของหลุมไปยังอีกข้างจากกลางขึ้นบน และจากซ้ายไปขวาหรือจากขวาไปซ้าย

4) หลังจากแทงของแหลมแถวแรกเสร็จแล้ว จะแทงของแหลมในแถวต่อไปห่างจากแถวแรก 5 เซนติเมตร จะต้องเอาดินออกหลังจากแทงของแหลมเสร็จในแต่ละแถว

5) จะต้องแทงของแหลมแถวต่อไปจนถึงระยะ 30 เซนติเมตร หรือพบวัตถุต้องสงสัยภาพแสดงการใช้ของแหลมตรวจค้นและการเปิดหน้าดิน

6) หากใช้ของแหลมตรวจค้นตรวจสอบไม่พบสิ่งใดให้ใช้เครื่องตรวจค้นกลับเข้ามาตรวจที่หลุมเดิมอีก หากตรวจพบวัตถุโลหะแต่ไม่ใช่ทุ่นระเบิด หรือสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด จะนำชิ้นส่วนโลหะไปวางในหลุมเก็บเศษโลหะ และใช้เครื่องตรวจค้นวัตถุโลหะตรวจพื้นที่อีกครั้งหนึ่ง

7) หากใช้ของแหลมตรวจพบทุ่นระเบิด หรือสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด จะต้องแจ้งให้หัวหน้าชุดฯ ทราบ เสร็จแล้วทำเครื่องหมายหน้าทุ่นระเบิดและเครื่องหมายปิดช่องทาง หัวหน้าชุดฯ ตรวจพิสูจน์ทราบทุ่นระเบิด บันทึกตำแหน่งและชนิด จะต้องหยุดปฏิบัติงานทุกอย่างในช่องทางนี้และทำเครื่องหมายปิดช่องทางไว้

ข้อคำนึงด้านความปลอดภัย

1) หากต้องกำจัดพืชพันธุ์ด้วยมีดขนาดใหญ่แล้ว การตัดจะต้องเหวี่ยงแรงตัดจากพื้นดินขึ้นด้านบนเสมอจะไม่พ่นจากด้านบนลงล่าง ทั้งนี้เพื่อจะได้ไม่พ่นไปโดนทุ่นระเบิดหรือกับระเบิดที่ซุกอยู่ใต้พงหญ้าโดยมิได้ตั้งใจ

2) ในการปฏิบัติในการกวาดล้างจะต้องสวมชุดป้องกันอันตราย

3) ให้รู้ตำแหน่งคนที่อยู่รอบตัว ระวางอย่าเหยียดเครื่องมือไปมา อาจไปกระแทกเข้ากับวัตถุระเบิดหรือโดนคนรอบข้างได้

4) ระมัดระวังอย่าให้เครื่องมือพลาดตกลงไปกระแทกพื้น เพราะอาจทำให้วัตถุระเบิด และกับระเบิดเกิดการระเบิดขึ้นได้

5) ในการปฏิบัติงานในสนามแต่ละชุดจะต้องมีระยะห่างกันอย่างน้อย 25 เมตร

6) เมื่อกำจัดพืชพันธุ์ จะต้องตัดพืชต้นที่สูงที่สุดไล่ลงมาถึงพื้นดินเสมอ และต้องมีการควบคุมการขนย้ายออกทุกขั้นตอน

7) ไม่ควรตัดโคนพืชขนาดใหญ่ เช่น กอไผ่ที่ขึ้นหนาที่บ หรือต้นไม้ใหญ่ เพราะอาจโค่นลงไปโดนหุ่นระเบิดแล้วทำให้เกิดการระเบิดได้ แต่ควรกวาดล้างรอบโคนต้น

8) จัดให้พื้นที่ที่จะใช้ในการเผาเศษซากพืชให้ห่างออกมาอย่างน้อย 50 เมตร และต้องอยู่บริเวณใต้ลมของพื้นที่กวาดล้าง

3.2 การกวาดล้างด้วยเครื่องจักรกลกวาดล้างหุ่นระเบิด มีวิธีการและขั้นตอน แบ่งเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

3.2.1 ขั้นตอนการเตรียมการ

1) จัดตั้งพื้นที่ควบคุมการปฏิบัติงานได้แก่ พื้นที่จอดเครื่องจักรกล พื้นที่ซ่อมและปรนนิบัติบำรุงรักษาเครื่องจักรกล พื้นที่สำหรับตู้เก็บอุปกรณ์ ชิ้นส่วนอะไหล่เครื่องจักรกล

2) การตรวจสอบเครื่องจักรกล ก่อนเข้าปฏิบัติงานให้ดำเนินการ ดังนี้
2.1) ตรวจสอบเครื่องยนต์ น้ำมันเครื่อง น้ำมันเชื้อเพลิง น้ำในหม้อน้ำ และน้ำมันไฮดรอลิก

2.2) ตรวจสอบความหลวม คลอนของอุปกรณ์ต่าง ๆ สายพานทุกเส้น สายไฮดรอลิก อัดจาระบี

2.3) ตรวจสอบระบบกล้อ และรีโมทคอนโทรล

2.4) ตรวจสอบระบบไฟฟ้า พัดลมหม้อน้ำ และหัวเพล (โซ) หรือทิลเลอร์ ติดตั้งเครื่องยนต์ คู่มือความปลอดภัยหรือไม่ ฟังเสียงเครื่องยนต์ว่ามีความผิดปกติหรือไม่ เติมน้ำมันเพื่อตรวจสอบครั้งสุดท้ายแล้วดับเครื่อง

3) ตรวจสอบความพร้อมของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานทั้งร่างกายและสภาพจิตใจพร้อมปฏิบัติงาน

4) บรรยายสรุปการปฏิบัติงานที่ผ่านมาและงานที่ได้รับมอบหมายให้ในวันนี้ ได้แก่ อุปสรรคและเหตุการณ์ที่จะไม่เกิดความปลอดภัยในพื้นที่ ภาพร่างพื้นที่ปฏิบัติงาน เป็นต้น

5) เจ้าหน้าที่ต้องมีการทบทวนการปฏิบัติเมื่อเครื่องจักรกลฯ เกิดเหตุฉุกเฉินหรือได้รับความเสียหาย

3.2.2 ขั้นตอนการสืบสภาพพื้นที่

1) ดำเนินการเข้าสำรวจภูมิประเทศหาข้อมูลการสำรวจที่ไม่ใช่ทางเทคนิค เพื่อหาข้อมูลว่าพื้นที่ใดที่คาดว่าจะมีการวางทุ่นระเบิดและพื้นที่ใดที่คาดว่าจะไม่มีการวางทุ่นระเบิด จากข้อมูล สร.1 สร.2 IA 20014 โปรแกรมคอมพิวเตอร์ของ ศทช. ศบท. และแผนที่เป็นต้น

2) วิเคราะห์แนววางทุ่นระเบิดของหลักนิยมของฝ่ายตรงข้าม เพื่อหลีกเลี่ยงการเกิดอันตรายจากทุ่นระเบิดดักรถถัง หัวหน้าชุดหรือเจ้าหน้าที่ควบคุมเครื่องจักรกลไม่ควรนำเครื่องจักรกลตรวจค้นทุ่นระเบิดเข้าไปในพื้นที่ที่วิเคราะห์แล้วว่ามีความเสี่ยงสูงมีทุ่นระเบิดดักรถถังวางอยู่

3.2.3 ขั้นตอนการปฏิบัติงาน มีทั้งหมด 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การทำช่องทางปลอดภัย ให้ทำช่องทางปลอดภัยกว้างอย่างน้อย 2 เมตร เพื่อให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในพื้นที่นั้น เดินระหว่างปฏิบัติงานในพื้นที่เกิดความปลอดภัยของเจ้าหน้าที่

วิธีการปฏิบัติใช้เครื่องจักรกลฯ เริ่มจากจุดเริ่มต้นไปยังจุดเลี้ยวที่ 1, 2, 3 และ 4 จนไปถึงจุดเลี้ยวสุดท้ายและกลับมาถึงจุดเริ่มต้น ควรใช้เครื่องตรวจค้นทุ่นระเบิดหรือสุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิด ทำการตรวจซ้ำอีกครั้งเพื่อความมั่นใจ จะได้ช่องทางปลอดภัยรอบ CHA

2) การใช้เครื่องจักรกลตรวจค้นทุ่นระเบิดเพื่อหาแนวทุ่นระเบิด มีวิธีการ ดังนี้

2.1) เมื่อเครื่องจักรกลฯ พบทุ่นระเบิดหยุดรีโมทคอนโทรลในการใช้เครื่องจักรกลถอยออกมาในระยะ 25-30 เมตร

2.2) ทำการตรวจค้นทุ่นระเบิดออกไปในระยะ 25-30 เมตร

2.3) สามารถคาดเดาได้ว่ามีทุ่นระเบิดต่อกันจากด้านซ้ายไปขวา หรือขวาไปซ้าย

3) การใช้เครื่องจักรกลตรวจค้นทุ่นระเบิดเพื่อหาขอบเขตของทุ่นระเบิด มีวิธีการ ดังนี้

3.1) ใช้เครื่องจักรกลฯ ตรวจพบทุ่นระเบิด เจาะแนวเข้าหาจุดที่สำคัญที่คาดว่าจะมีทุ่นระเบิดบริเวณนั้น ๆ จากข้อมูลข่าวสารในการสืบสภาพพื้นที่

3.2) เมื่อพบทุ่นระเบิดแล้วให้เปลี่ยนทิศทางการเจาะเข้าหาทุ่นระเบิดหลาย ๆ จุด

3.3) ทำซ้ำระหว่างข้อ 1-2 จะได้ขอบเขตของทุ่นระเบิด

4) การใช้เครื่องจักรกลตรวจค้นทุ่นระเบิดสุ่มตรวจพื้นที่ร่วมกับสุนัขตรวจค้นหรือเครื่องตรวจค้นทุ่นระเบิด มีวิธีการ ดังนี้

4.1) ดำเนินการสุ่มตรวจโดยทำคล้ายกับการเจาะช่องทำ Safe Lane

4.2) หากไม่มั่นใจสามารถสุ่มตรวจเพิ่มเติม อาจจะใช้เครื่องจักรกลฯ อีก 1 เครื่อง หรือสุ่มตรวจคันทุ่นระเบิดอีก 1-2 ตัว หรือใช้เครื่องตรวจคันทุ่นระเบิดตรวจซ้ำอีกครั้ง

3.2.4 ขั้นหลังการปฏิบัติงาน

1) การบันทึกการปฏิบัติงานของเครื่องจักรกลฯ ได้แก่ วัน เวลา การปฏิบัติงาน การสิ้นเปลือง สป.3 การพบทุ่นระเบิด ประเภทของทุ่นระเบิด รวมทั้งข้อมูล จำแนก การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เช่น ประเภทของทุ่นระเบิดที่ตรวจพบ พิกัดของทุ่นระเบิดที่ตรวจพบ ภาพถ่ายการปฏิบัติงาน ข้อเสนอแนะและอุปสรรคในการปฏิบัติ หรือความเสียหายของเครื่องจักรกลตรวจคันทุ่นระเบิด

2) สรุปรูปการปฏิบัติงาน และนำเรียนผู้บังคับบัญชา

3) หัวหน้าชุดปฏิบัติงานจัดประชุม ทบทวนหลังการปฏิบัติ เพื่อปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติในแต่ละวัน

4) เจ้าหน้าที่ต้องตรวจสอบสภาพเครื่องจักรกลหลังการใช้งานทุกครั้ง เช่น ตรวจสอบความหลวมคลอนของชิ้นส่วนเครื่องยนต์

5) ทำความสะอาดเครื่องและปรนนิบัติบำรุงจักรกลทุกครั้งหลังการใช้งานทุกครั้ง

6) รวบรวมการบันทึกการปฏิบัติประจำวันนำมาสรุปเป็นรายงานการใช้เครื่องจักรกลฯ ตรวจคันทุ่นระเบิดประจำเดือนส่งมาให้ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ ศูนย์บัญชาการทหาร กองบัญชาการกองทัพไทย (ศทช.ศบท.) (ผ่าน สป.ศทช.ศบท.) ในสัปดาห์แรกของเดือนถัดไป

ข้อจำกัดในการใช้เครื่องจักรกลตรวจคันทุ่นระเบิด

พื้นที่ที่เหมาะสมกับการกวาดล้างด้วยเครื่องจักรกลฯ เป็นพื้นที่ราบมีความลาดชันไม่เกิน 30 องศา มีเส้นทางการเคลื่อนย้ายเข้า/ออกของเครื่องจักรกล พื้นที่ที่มีความลาดชันเกิน 30 องศา พื้นที่ที่เป็นลู่มชื้นแฉะและมีน้ำขังตลอดปี พื้นที่รกทึบมีต้นไม้ขนาดใหญ่ พื้นที่ที่เป็นลาดหินขนาดใหญ่

3.3 การกวาดล้างด้วยการใช้สุ่มตรวจคันทุ่นระเบิด มีขั้นตอนและวิธีการใช้สุ่มตรวจคันทุ่นระเบิดตามลักษณะพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้

3.3.1 การใช้สุ่มตรวจคันทุ่นระเบิดในพื้นที่ที่มีพืชพันธุ์/เทคนิคการกวาดล้างด้วยเจ้าหน้าที่ตรวจคันและทำลาย

เพื่อให้สอดคล้องกับการฝึก เราจะใช้วิธีการตรวจแบบขนานกับเส้นเริ่มต้นในพื้นที่ที่มีพืชพันธุ์สูงเกินกว่า 0.5 เมตร ซึ่งเป็นวิธีการเดียวเท่านั้นที่จะจัดการกับพืชที่ขึ้นสูงกรณีไม่สามารถใช้เครื่องจักรกำจัดพืชพันธุ์ในพื้นที่นั้นได้

วิธีการตรวจแบบขนานกับเส้นเริ่มต้น

1) จัดทำเส้นเริ่มต้นในเขตพื้นที่ปลอดภัย โดยห้ามแตะต้องพื้นดินในพื้นที่ที่ยังไม่ได้ตรวจ จัดทำเส้นเริ่มต้นให้มีความกว้าง 10 เมตร และควรตอกเสาให้มากพอเพื่อที่จะชิงเชือกให้ตรงได้ ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้เชือกหย่อน และเลื่อนเข้าไปในพื้นที่ที่ยังไม่ได้ตรวจ

2) เจ้าหน้าที่ตรวจค้นและทำลายจะใช้อุปกรณ์ตรวจหาลวดสะกด และสามารถทำได้ก็จะใช้สายตาตรวจเข้าไปบริเวณพื้นดินของพื้นที่ที่ยังไม่ได้ตรวจตรงส่วนที่ติดกับเส้นเริ่มต้นที่จัดทำไว้ นั้น โดยตรวจลึกเข้าไป 50 เซนติเมตร มีความกว้าง 10 เมตร การตรวจหาลวดสะกดควรเป็นไปตามระเบียบปฏิบัติประจำของศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ

3) จากนั้นใช้เครื่องมือตัดต้นไม้ที่สามารถตัดได้ในแนวอนตัดพืชพันธุ์ในบริเวณนั้น โดยระวังอย่าให้มือหรือเครื่องมือพลาดไปโดนพื้นดินในบริเวณที่ยังไม่ได้ตรวจ

4) นำสุนัขเข้าตรวจพื้นที่เป็นแนวขนานกับเส้นเริ่มต้น ตามความกว้างของเส้นเริ่มต้น 10 เมตร ครอบคลุมเนื้อที่ลึกเข้าไป 50 เซนติเมตร จนเป็นที่พอใจของผู้บังคับสุนัข หลังจากนั้นจะตรวจตามอีกรอบด้วยการใช้สุนัขตัวที่ 2

5) จากนั้นจึงขยับเส้นเริ่มต้นลึกเข้าไป 40 เซนติเมตร ในบริเวณที่ติดกับพืชพันธุ์เบื้องต้นเหลือส่วนที่ตรวจแล้วไว้ 10 เซนติเมตร เพื่อตรวจซ่อนทับใหม่อีกรอบตามขั้นตอนที่ 1 ถึง 4 จนกว่าจะครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด

3.3.2 การใช้สุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิดในพื้นที่ที่จัดเตรียมโดยใช้เครื่องจักรตัดพืชพันธุ์แล้ว

การกำจัดพืชด้วยวิธีการใช้มือตัดในพื้นที่ที่ยังไม่ได้ตรวจถือเป็นวิธีการที่ยากลำบากและอันตรายที่สุดในการปฏิบัติการตรวจค้นและทำลายทุ่นระเบิด หากสามารถจัดหาเครื่องจักรตัดพืชพันธุ์มาใช้ได้ ควรนำมาใช้ให้เต็มขีดความสามารถเพื่อกำจัดลวดสะกด/หนวดกึ่ง ซึ่งเป็นภัยต่อเจ้าหน้าที่กวาดล้าง ผู้บังคับสุนัข และสุนัข

การใช้เครื่องจักรมีผลทั้งทางบวกและทางลบต่อการทำงานของสุนัข คือ เครื่องจักรสามารถกำจัดพืชพันธุ์ได้ตามที่ต้องการซึ่งจะช่วยให้สุนัขทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดในพื้นที่ที่ปราศจากสิ่งกีดขวาง หรือพืชพันธุ์ที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้สายจูงทำงาน (10 เมตร) แต่เครื่องจักรอาจไปกระทบทำให้ทุ่นระเบิดระเบิดขึ้นมาได้ ซึ่งจะทำให้เกิดสะเก็ดระเบิดและกลืนดินระเบิดกระจายไปทั่วพื้นดิน ซึ่งมีผลต่อประสิทธิภาพและความปลอดภัยในการทำงานของสุนัข พืชบางชนิดแม้จะใช้เครื่องจักรตัดออกแล้วก็ยังเหลือส่วนที่เป็นอุปสรรคต่อประสิทธิภาพการดมของสุนัขซึ่งต้องกำจัดออกอีกครั้งด้วยมือ

3.3.3 การใช้สุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิด ตรวจพื้นที่อันตรายต้องสงสัยว่ามีทุ่นระเบิดสามารถใช้สุนัขได้ตามพื้นที่ ดังนี้

- 1) ในพื้นที่ที่มีพืชสูง ที่สุนัขสามารถปฏิบัติงานได้
- 2) ในพื้นที่ป่าโปร่ง ที่สุนัขสามารถปฏิบัติงานได้
- 3) ในพื้นที่ลาดชัน ที่สุนัขสามารถทรงตัวได้

3.3.4 การใช้สุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิด ตรวจพื้นที่อันตรายที่ได้รับการยืนยันว่ามีทุ่นระเบิด มีวิธีการดังนี้

1) ในการใช้สุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิด ในการตรวจพื้นที่แบบละเอียด หัวหน้าชุดตรวจค้น/เจ้าหน้าที่ตรวจค้น และหัวหน้าชุดสุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิด จะประเมินพื้นที่การปฏิบัติงานว่าจะใช้สุนัขในพื้นที่ปฏิบัติงานใด (พื้นที่ที่สุนัขสามารถปฏิบัติงานได้) ในการพิสูจน์ทราบ ยืนยันในการระบุตำแหน่งของทุ่นระเบิด หรือสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด ขั้นตอนการ

ตรวจสอบพื้นที่ซ้ำหลังจากเจ้าหน้าที่ตรวจค้นได้ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว และขั้นตอนการตรวจสอบพื้นที่ที่มีเศษโลหะอยู่เป็นจำนวนมาก เพื่อเป็นการยืนยันตำแหน่งของทุ่นระเบิด หรือสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด และเป็นการลดเวลาในการปฏิบัติงานของชุดปฏิบัติการ

2) ใช้สุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิด ในการตรวจสอบ Safe Lane ก่อนเข้าปฏิบัติในแต่ละวัน เพื่อเป็นการป้องกันเหตุที่จะเกิดขึ้นกับชุดปฏิบัติการและชุดสุนัข ในระหว่างการเข้าปฏิบัติงาน เช่น การวางทุ่นระเบิดเพิ่มเติมโดยผู้ไม่หวังดี

3) ขั้นตอนการใช้สุนัขตรวจแบบละเอียด โดยใช้วิธีการตรวจแบบ

รูปกล่อง

ข้อจำกัดการใช้สุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิดก่อนเข้าปฏิบัติงาน

1. กรณีหากพบเห็นชัดเจนว่ามีทุ่นระเบิดในบริเวณนั้นจะไม่ใช้ชุดสุนัขเด็ดขาด ให้ใช้ชุดตรวจค้นเท่านั้น หากทราบแน่ชัดว่ามีอันตรายอยู่ในที่แห่งนั้น โดยดูจากสิ่งบ่งชี้ในบริเวณรอบ ๆ เช่น เศษซากของทุ่นระเบิด ร่องรอยการระเบิดจะใช้ชุดตรวจค้นทำการตรวจเท่านั้น จนกว่าสิ่งบ่งชี้เหล่านั้นจะหมดไป จึงอาจใช้ชุดสุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิดทำงานได้ อย่างไรก็ตาม ในพื้นที่ที่มีทุ่นระเบิดมากกว่า 1 ทุ่น ภายในรัศมี 2 ตารางเมตร ให้งดใช้ชุดสุนัขเข้าทำงานเนื่องจากถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีทุ่นระเบิดหนาแน่นมีความเสี่ยงอันตรายต่อสุนัขในการบาดเจ็บหรือตายได้

2. กำลังพลที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง ควรเข้าไปอยู่ในพื้นที่ปลอดภัยซึ่งอยู่ห่างออกไป 50 เมตร ส่วนกำลังพลที่ต้องเกี่ยวข้องแต่ยังไม่จำเป็นต้องเข้าปฏิบัติงานในขณะนั้น ก็ให้ออกไปพักคอยในพื้นที่ปลอดภัยซึ่งอยู่ห่างออกไป 25 เมตร

3. เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานในสนามทุ่นระเบิด ได้แก่ ชุดสุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิด เจ้าหน้าที่ตรวจค้นและทำลาย พลใช้ของแหลมตรวจค้น หัวหน้าชุด/ผู้ควบคุมภาคสนามชุดสุนัข และหัวหน้าชุดเจ้าหน้าที่ตรวจค้นและทำลาย

4. ห้ามมิให้ผู้บังคับสุนัขก้าวล้ำออกไปเกินเส้นเริ่มต้นเด็ดขาด เจ้าหน้าที่ตรวจค้นและทำลายจะเป็นผู้ยับเส้นเริ่มต้นหลังจากใช้สุนัข 2 ตัวตรวจพื้นที่นั้นไปแล้ว

5. พยายามลดการใช้เสียงและเคลื่อนไหวร่างกายให้น้อยที่สุดในบริเวณที่สุนัขกำลังทำงาน และห้ามมิให้ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้อง หรือสัตว์เข้ามาอยู่ใกล้ในขณะที่สุนัขกำลังปฏิบัติงาน จะไม่ใช้สุนัขทำงานในพื้นที่ที่มีพืชพันธุ์ขึ้นหนาแน่น กรณีพืชที่ขึ้นสูงไม่เกิน 0.5 เมตร อาจไม่จำเป็นต้องตัดออก แต่ถ้าสูงเกินกว่า 0.5 เมตร ควรตัดออก หัวหน้าชุดสุนัข และบังคับสุนัขควรมองเห็นสุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิด ทั้งบริเวณลำตัวและส่วนหัวได้อย่างชัดเจนในขณะที่สุนัขกำลังทำงาน

6. ไม่ใช้สุนัขทำงานในพื้นที่ลาดชัน หรือพื้นที่ใด ๆ ก็ตามที่อาจทำให้สุนัขเสียการทรงตัวจะไม่ใช้สุนัขทำงาน หากไม่มีผู้ควบคุมดูแลชุดสุนัขของประเทศเจ้าบ้านประจำอยู่ในพื้นที่ขณะปฏิบัติงาน

7. ลมอาจมีผลในทางลบต่อการทำงานของสุนัข ถ้าความเร็วลมหรือลมกรรโชกสูงเกินกว่า 12 กิโลเมตรต่อชั่วโมง จะต้องให้สุนัขหยุดทำงานชั่วคราว และจะไม่ให้สุนัขตรวจตามกระแสลมเด็ดขาด

8. ไม่ใช้สุนัขทำงานในสนามทุ่นระเบิดที่ฝังทุ่นระเบิดหนาแน่น คือ มีทุ่นระเบิดหรือสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด ฝังอยู่จำนวนมากกว่า 1 ทุ่นภายในพื้นที่ 2 ตารางเมตร

หรือพื้นที่ที่หัวหน้าชุดสุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิด ประเมินแล้วว่าไม่ปลอดภัยต่อชุดสุนัข (พื้นที่ที่มีการใช้สารเคมี เป็นต้น)

9. จะไม่ใช้สุนัขทำงานในพื้นที่ที่ทราบว่ามีกับระเบิดและลวดสะกดจำนวนมาก

10. จะไม่ใช้สุนัขเข้าตรวจพื้นที่ที่มีการเผาไหม้ หรือพื้นที่ภายในรัศมี 5 เมตรที่มีการจุดระเบิดทำลาย ภายในระยะเวลา 10 วัน หลังการเผาไหม้หรือทำลายนั้น

11. ห้ามใช้สุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิดในภารกิจอื่น ที่มีใช้ภารกิจตรวจค้นทุ่นระเบิดเพื่อมนุษยธรรมตามระเบียบปฏิบัติประจำของสุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิด

12. หากพื้นที่ที่กำลังตรวจนั้นมีสิ่งกีดขวางหรือวัตถุขวางอยู่ เราจะไม่ให้สุนัขตรวจตรงเข้าไปจนถึงสิ่งกีดขวางนั้น แต่จะให้สุนัขตรวจเข้าไปใกล้ ๆ สิ่งกีดขวางนั้น จากนั้นจะปรับเปลี่ยนทิศทางในการตรวจเพื่อให้สุนัขใช้ลมให้เป็นประโยชน์ในการตรวจเข้าหาสิ่งกีดขวางนั้น

13. การใช้สุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิด มีข้อจำกัดเฉพาะบางประการที่หากไม่ปฏิบัติตามและป้องกันข้อปฏิบัติด้านความปลอดภัยอย่างเคร่งครัดแล้ว ก็อาจทำให้เกิดการบาดเจ็บหรือสูญเสียต่อกำลังพลตรวจค้น และ/หรือ สุนัข และผู้บังคับสุนัขได้

2.1.4 ประวัติและการใช้สงครามทุ่นระเบิด

ทุ่นระเบิด เดิมถือว่าเป็นอาวุธชนิดหนึ่งใช้เพื่อทำลายบุคคลหรือยานพาหนะ ต่อมาการทำสงครามมีขอบเขตและกว้างด้านหน้ามากขึ้น ทำให้ต้องกระจายหน่วยมากขึ้น ทุ่นระเบิดได้นำมาใช้ในลักษณะเป็นยามเฝ้าและป้องกันพื้นที่ หรือจำกัดการใช้พื้นที่ของข้าศึก

ทุ่นระเบิด เป็นสิ่งที่ยกขนไปมาได้ ติดตั้งและรื้อถอนได้และมีอำนาจการทำลายสูง จึงนำมาใช้เป็นเครื่องกีดขวางเพื่อปิดกั้นช่องว่างของเครื่องกีดขวางตามธรรมชาติหรือใช้ป้องกันปีกทำให้เกิดการรั้งหน่วยรบกววนและบังคับทิศทางเคลื่อนที่ของข้าศึกให้เข้าไปในพื้นที่สังหารของฝ่ายเรา

การใช้สงครามทุ่นระเบิดมีประวัติย้อนหลังไปในสมัยโบราณ การใช้ส่วนมากจะเป็นการขุดอุโมงค์เข้าไปใต้กำแพงเมืองหรือใต้แนวของอีกฝ่ายหนึ่ง บรรจุดินดำหรือดินระเบิดแล้วจุดระเบิดขึ้นทำลายกำแพงหรือป้อมปราการของข้าศึก

ทวีปยุโรป ประวัติการใช้สงครามทุ่นระเบิดเกิดขึ้นปี ค.ศ. 1403 เป็นการรบระหว่าง Pisa กับ Florence ทหารของ Florence ใช้ดินระเบิดฝังใต้กำแพงเมืองแล้วจุดระเบิดทำลายกำแพงเมืองเข้าไป

ทวีปเอเชีย ประวัติการใช้สงครามทุ่นระเบิดเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 225 (พ.ศ. 768) ที่ประเทศจีน เป็นการรบครั้งสุดท้าย (ครั้งที่ 3) ระหว่างเบ็งเฮงกับขงเบ้ง ฝ่ายขงเบ้งฝังดินระเบิดและใช้เศษเหล็กวางไว้ข้างบน เมื่อทหารฝ่ายเบ็งเฮงเข้ามาในพื้นที่ฝังระเบิด ฝ่ายขงเบ้งจุดระเบิดขึ้นทำให้ทหารฝ่ายเบ็งเฮงตายถึง 30,000 คน

สำหรับสหรัฐอเมริกาได้ใช้สงครามทุ่นระเบิดในสงครามกลางเมือง (Civil War) โดยนายพลเรน (Gen.Rain) ได้วางกำลังตั้งรับป้องกันที่เมืองริชมอนด์ (Richmond) ต่อฝ่ายเหนือที่รุกรมาได้แก่ นายพลแมคเคลแลน (Gen.Mc.Cellan) ทางฝ่ายนายพลเรนได้วางระเบิดไว้ใต้พื้นที่เส้นทางที่จะไปยังเมืองริชมอนด์ ในขณะที่นายพลแมคเคลแลนยกกำลังผ่านพื้นที่ ทหารของนายพลเรน

จุดระเบิดขึ้น ทำให้กำลังพลของนายพลแมคเคลแลนแตกกระจายระส่ำระสายล้มตายเป็นจำนวนมาก หลังจากนั้นมา การใช้สงครามทุ่นระเบิดก็ได้หยุดชะงักไปช่วงระยะหนึ่ง จนระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศเยอรมันนี่ ซึ่งนับได้ว่าเป็นผู้นำในการทำสงครามทุ่นระเบิด โดยได้พัฒนาและผลิตทุ่นระเบิดบกเพื่อใช้ในการทำสงครามถึง 36 แบบ และระบบเครื่องจุดชนวน 28 แบบ แบบที่มีชื่อเสียงมากที่สุดมีชื่อว่า “Teler” นอกจากนี้เยอรมันนี่ ยังได้ใช้ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล (Anti-Personal Mines) เป็นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2483 ในแนวรบด้านฝรั่งเศส จนกระทั่งฝรั่งเศสขนานนามว่าทหารใบ้ “Silent Soldier” เฉพาะในสงครามโลกครั้งที่ 2 เยอรมันนี่ ได้ใช้ทุ่นระเบิดชนิดต่าง ๆ วางตามแนวรบด้านยุโรป แอฟริกา และเอเชีย ถึง 8 ล้านทุ่น

สำหรับสหรัฐอเมริกา นั้น ได้เริ่มมีการพัฒนาทุ่นระเบิดในช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยทำการผลิตทุ่นระเบิดดักรถถังแบบแรกขึ้นมา มีชื่อว่า ทุ่นระเบิดดักรถถัง M.1 (Blast Type Antitank Mine M.1) และได้เริ่มนำออกใช้เมื่อต้นปี พ.ศ. 2485 และต่อมาในระยะติด ๆ กัน ได้ผลิตทุ่นระเบิดสังหารบุคคล M.2 ระเบิดระเบิด (Bounding Fragmentation M.2) และทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ M.3 สะเก็ดระเบิด (Fixed Fragmentation M.3) ขึ้นมาอีก ต่อมาในปี พ.ศ. 2485 สหรัฐอเมริกาได้พัฒนาและผลิตทุ่นระเบิดดักรถถังเป็นทุ่นสุดท้ายที่ใช้ในสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ ทุ่นระเบิดดักรถถังขนาดเบา M.7 จนกระทั่งสงครามเกาหลี สหรัฐอเมริกา ได้พัฒนาและผลิตทุ่นระเบิดดักรถถังพร้อมด้วยทุ่นระเบิดสังหารบุคคลอีกหลายแบบ ซึ่งได้มีการใช้ทุ่นระเบิดกันอย่างกว้างขวาง จนเป็นเครื่องพิสูจน์ได้ว่าสงครามทุ่นระเบิดนั้น ทำให้ได้เวลาและรั้งหน่วงการปฏิบัติการของข้าศึกก่อให้เกิดความเสียหาย แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากไม่มีหลักนิยมในการใช้ จึงทำให้ทุ่นระเบิดของฝ่ายเดียวกันที่วางไว้ทำอันตรายและขัดขวางการปฏิบัติการของหน่วยทหารฝ่ายเดียวกันเอง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2495 คณะกรรมการซึ่งประกอบด้วยนายทหารช่าง (Fort Belvoir) ที่ได้ร่วมกันสถาปนาหลักนิยมแนวความคิดในการทำงานสงครามทุ่นระเบิดขึ้น เพื่อเป็นแนวทางในการใช้สงครามทุ่นระเบิด

ผลแห่งความเสียหายที่ได้รับจากการทำสงครามทุ่นระเบิดในการรบแต่ละครั้งนับว่าอยู่ในเกณฑ์ที่ค่อนข้างสูง ในสงครามโลกครั้งที่ 2 รถถังของฝ่ายพันธมิตรได้ถูกทำลายและได้รับความเสียหายเนื่องจากการใช้สงครามทุ่นระเบิดถึงร้อยละ 20.7 สำหรับในแนวรบด้านอิตาลี และแนวรบด้านแปซิฟิก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีภูเขาและเครื่องกีดขวางธรรมชาติมากทำให้การเคลื่อนที่ของรถถังอยู่ในลักษณะจำกัด จึงทำให้การสูญเสียรถถังและยานเกราะอื่น ๆ ถึงร้อยละ 33.3 และในด้านกำลังพลก็ได้รับการสูญเสียอันเนื่องมาจากทุ่นระเบิด กับระเบิดถึงร้อยละ 4

ในสงครามเกาหลี รถถังของฝ่ายสหประชาชาติก็ได้รับความเสียหายอันเนื่องมาจากทุ่นระเบิดมีอัตราค่อนข้างสูงมากถึงร้อยละ 70 และกำลังพลสูญเสียถึงร้อยละ 10

ในสงครามเวียดนาม ยานพาหนะ ยานล้อและยานสายพานของฝ่ายสหรัฐอเมริกา และภาคีประเทศที่ร่วมรบได้รับความเสียหายเนื่องจากทุ่นระเบิดและกับระเบิดสูงถึงร้อยละ 70 กำลังพลได้รับความสูญเสียประมาณร้อยละ 33 (วิชาทหารช่าง, 2558)

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาประเภทหนึ่ง ซึ่งมีความสำคัญและมีลักษณะเฉพาะอันจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่า แนวคิดและหลักปฏิบัติสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ที่ทุรกันดารหลังมีการส่งมอบพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ การพัฒนาชุมชนในมิตินี้จำเป็นต้องอาศัยเงื่อนไขและปัจจัยในการพัฒนา เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ของการพัฒนา ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.1 ความหมายของการพัฒนา

2.2.2 ปรัชญาและแนวคิดของการพัฒนาชุมชน

2.2.3 หลักการพัฒนาชุมชน

2.2.4 กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

2.2.1 ความหมายของการพัฒนา

ในยุคเริ่มแรกของการพัฒนานั้น การพัฒนาหมายถึงการทำให้ทันสมัยอย่างตะวันตก ผ่านการพัฒนาการเมือง การพัฒนาเศรษฐกิจ และการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งนักพัฒนาเรียกขานกันในแวดวงการศึกษาการพัฒนาในยุคนี้ว่า ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (Modernization Theory) ต่อมา นักพัฒนาและนักวิชาการเริ่มค้นพบว่า การพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวได้นำปัญหาไปสู่ประเทศโลกที่สาม ทั้งปัญหาความไม่เท่าเทียมในการพัฒนา ปัญหาสภาพแวดล้อมเป็นพิษ ปัญหาความยากจนที่เพิ่มมากขึ้นในชนบท อันเป็นผลมาจากการพัฒนาที่ลอกเลียนจากตะวันตก อย่างไรก็ตาม นับแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา ได้มีแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนานอกเหนือจากแนวคิดหลักข้างต้น เช่น แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดวนเกษตร แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนหรือท้องถิ่น (ไชยรัตน์ เจริญสินโอสถ, 2560 : 17-18) ขณะเดียวกันก็ได้มีนักคิดที่เกี่ยวกับการพัฒนาได้ให้ความหมายและลักษณะของการพัฒนาไว้อย่างหลากหลายสรุปได้ ดังนี้

สนธยา พลศรี (2547 : 2-5) ได้สรุปความหมายของและลักษณะของการพัฒนา โดยสามารถจำแนกออกได้เป็น 10 ลักษณะ คือ

1. ความหมายจากรูปศัพท์ รูปศัพท์ในภาษาอังกฤษคำว่า Development แปลว่าการเปลี่ยนแปลงทีละเล็กทีละน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ไปสู่ระดับที่ขยายตัว เติบโต และปรับปรุงให้ดีขึ้น เหมาะสมกว่าเดิม ส่วนรูปศัพท์ในภาษาไทย หมายถึง การทำความเจริญ ทำให้เติบโต งดงามการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

2. ความหมายโดยทั่วไป หมายถึงการกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพใหม่ที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบ หรือการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ทำให้คุณภาพดีกว่าเดิม

3. ความหมายทางเศรษฐศาสตร์ อาศัยความหมายจากรูปศัพท์และความหมายโดยทั่วไป หมายถึง ความเจริญเติบโตที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ มีการขยายตัว

ทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้น ผลผลิตมวลรวมและรายได้ประชาชาติเพิ่มขึ้น รายได้ต่อหัวเพิ่มขึ้น เน้นความหมายในเชิงปริมาณ นั่นคือ การขยายตัวทางเศรษฐกิจ

4. ความหมายทางพัฒนบริหารศาสตร์ แบ่งเป็นความหมายอย่างแคบ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในตัวระบบเป็นการกระทำให้ดีขึ้นโดยเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพด้านเดียว ส่วนความหมายอย่างกว้างเป็นการบวนการเปลี่ยนแปลงในระบบกระทำทั้งเชิงคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นควบคู่กันไปมิใช่ด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว

5. ความหมายทางเทคโนโลยี หมายถึง การเปลี่ยนแปลงระบบอุตสาหกรรม การผลิตด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นสังคมที่ทันสมัย ด้วยความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

6. ความหมายทางการวางแผน เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ด้วยการปฏิบัติตามแผนงานและโครงการอย่างจริงจัง เป็นไปตามลำดับขั้นตอนต่อเนื่องกัน และจะต้องเกิดขึ้นจากการวางแผนที่ดีและบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ รวมถึงการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ การพัฒนาในความหมายนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการวางแผนโดยมนุษย์

7. ความหมายเกี่ยวกับการปฏิบัติ เป็นความหมายที่ต่อเนื่องจากความหมายทางการวางแผนหมายถึง การชักชวนหรือกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ด้วยการปฏิบัติตามแผนงานหรือโครงการอย่างเป็นขั้นตอนและต่อเนื่อง

8. ความหมายทางพุทธศาสนา การพัฒนามาจากภาษาบาลีว่า วัฒนะ แปลว่า เจริญ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การพัฒนาคน เรียกว่า ภาวนา กับการพัฒนาสิ่งอื่น ๆ ที่ไม่ใช่คน เช่น วัตถุ และสิ่งแวดล้อม การพัฒนาในความหมายนี้ จึงไม่ใช่เรื่องของการเพิ่มพูน-ขยาย หรือทำให้เติบโตเพิ่มขึ้นเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการตัดสิ่งที่จะทำให้เกิดความหายนะหรือเกิดปัญหาตามมาทิ้งไป ในความหมายนี้ จึงเป็นการพัฒนาคนให้มีความสุข มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม มีความหมายลักษณะเดียวกับความหมายทางการวางแผน คือเป็นเรื่องของมนุษย์เท่านั้น แต่แตกต่างกันตรงที่การวางแผนให้ความสำคัญกับวิธีการดำเนินงาน ส่วนพุทธศาสนามุ่งเน้นผลที่เกิดขึ้น คือ ความสุขของมนุษย์

9. ความหมายทางสังคมวิทยา เป็นความหมายที่ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ได้แก่ คน กลุ่มสังคม การจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม ด้วยการจัดสรรทรัพยากรของสังคมที่มีประสิทธิภาพและยุติธรรม เป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการที่ครอบคลุมทั้งการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนต่อชีวิตและการทำงาน การเปลี่ยนแปลงสถาบันทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมอีกด้วย มีลักษณะเดียวกับความหมายในเชิงพุทธศาสนา คือการเปลี่ยนแปลงมนุษย์ และสิ่งแวดล้อมให้มีความสุข ลักษณะเดียวกับทางการวางแผนคือ วิธีการจัดการทรัพยากรของสังคมที่มีประสิทธิภาพและยุติธรรม หรือที่เรียกว่า การบริหารจัดการนั่นเอง

10. ความหมายทางด้านการพัฒนาชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนและสังคมโดยรวมร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อปรับปรุงความสามารถของตนเอง และร่วมกันเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของตนเองและชุมชน ตลอดจนสังคมให้ดีขึ้น เป็นการพัฒนาที่ใช้วิธีการ (Means) ที่ทำให้เกิดผล (Ends) ที่ต้องการ เช่น คุณภาพชีวิต ชุมชน และสังคมดีขึ้น เป็นต้น ความหมายนี้ใกล้เคียงกับ

นักสังคมวิทยา คือ วิธีการเปลี่ยนแปลงมนุษย์และสังคมให้ดีขึ้น เพียงการพัฒนาชุมชนจะเน้นที่มนุษย์ในชุมชนที่จะต้องร่วมกันดำเนินการและรับผลจากการพัฒนาร่วมกัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่า การพัฒนา (Change) จะพบว่ามีความหมายกลาง ๆ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนสภาพทั่ว ๆ ไป โดยตั้งอยู่บนรากฐานของกาลเวลา คือ ใช้เวลาเป็นเกณฑ์วัดในการเปรียบเทียบบทบาทและสถานภาพของมนุษย์หรือกลุ่มคนและสถาบันต่าง ๆ ในช่วงระยะเวลาหนึ่งในชุมชนว่า มีการพัฒนาไปจากเดิมหรือไม่เพียงใด รวมถึงปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ในชุมชนของตนเองและชุมชนอื่นได้ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างไร ไม่เพียงเท่านั้น มนุษย์ยังมีศักยภาพ (Potentiality) และความสามารถที่ไม่สิ้นสุดสามารถประดิษฐ์คิดค้นสรรพสิ่งต่าง ๆ ได้เสมอ จึงได้เกิดการเอาเยี่ยงอย่างเลียนแบบและสร้างการพัฒนาขึ้นภายในชุมชนตลอดเวลาอีกด้วย ชุมชนใดจะพัฒนาหรือไม่เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับพลัง (Force) 2 ประการ ที่คอยต่อสู่เหนี่ยวรั้งกันอยู่เสมอมา กล่าวคือ

1. พลังประการแรก คือ พลังที่ต่อสู่เพื่อการพัฒนา (Social Force for Change) พลังนี้จะพยายามอย่างยิ่งที่จะผลักดันให้ชุมชนเกิดการพัฒนาลงนี้ ได้แก่

1.1 ความคิดริเริ่มสิ่งประดิษฐ์ใหม่ (Innovation) ได้แก่ การรู้จักประดิษฐ์คิดค้นริเริ่ม ทดลองและหาวิธีการใหม่ ๆ อยู่เสมอของมนุษย์ เช่น การประดิษฐ์เครื่องบินของพี่น้องตระกูลไรท์ (Wright) หรือเครื่องจักรไอน้ำสำหรับเป็นพาหนะในการขนส่ง การคิดประดิษฐ์รถไถนา การคิดค้นข้าวพันธุ์ใหม่ เป็นต้น ชุมชนใดที่มีการประดิษฐ์คิดค้นริเริ่มสร้างสิ่งใหม่ ๆ ชุมชนนั้นก็เกิดการพัฒนารวดเร็ว

1.2 ความขัดแย้ง (Conflict) เมื่อมีการริเริ่มประดิษฐ์สิ่งใหม่ออกมา สิ่งประดิษฐ์นั้นจะเป็นพลังให้ประชาชนในสังคมมองเห็นสิ่งแปลกใหม่ซึ่งแตกต่างไปจากที่ตนะความรู้สึกรู้สึกนึกคิดและสภาพแบบเก่าอันจะก่อให้เกิดความคิดขัดแย้งขึ้นเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่เห็นด้วยกับฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย หรือฝ่ายสนับสนุนกับฝ่ายคัดค้าน เช่น ฝ่ายที่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนน้ำโจน จังหวัดกาญจนบุรี กับฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยซึ่งได้พยายามคัดค้านต่อต้านและในที่สุดก็จะมีข้อยุติว่าจะสร้างหรือไม่อย่างไร ความขัดแย้งนี้เป็นสิ่งธรรมดาที่จะต้องเกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งมีทั้งความขัดแย้งในระดับธรรมดากับความขัดแย้งขั้นรุนแรง (Violent Conflict) ในขั้นรุนแรงนี้อาจนำไปสู่การพัฒนาอย่างรวดเร็วฉับพลัน เช่น การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 หรือการพัฒนาอย่างรุนแรงในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เป็นต้น

1.3 การแข่งขัน (Competition) เป็นพลังที่ไม่เห็นด้วยกับเทคนิควิธีการแบบเก่า เช่น แต่เดิมชาวนาใช้ควายไถนาได้มีการพัฒนามาเป็นรถไถเดินตาม โดยมีการแข่งขันกันสร้างรถไถเดินตามรุ่นใหม่ขึ้นมาตลอดเวลา เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพของรถไถเดินตามให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ ชุมชนที่มีการแข่งขันกันมากดังตัวอย่างนี้ก็จะพัฒนาได้เร็ว

1.4 การผสมผสานกลมกลืน (Assimilation) เป็นพลังที่อยู่ในระดับอ่อนคือ เมื่อมีแนวคิดใหม่เข้ามา เกิดการขัดแย้งและการแข่งขันขึ้น ในที่สุดก็เกิดการปรับปรุงผสมผสานกลมกลืนขึ้น เช่น ประเทศไทยรับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยมาจากอังกฤษ ได้เกิดการขัดแย้งต่อต้านและแข่งขันจากผู้ที่ไม่เห็นด้วย ในที่สุดก็มีการปรับปรุงผสมผสานกลมกลืนจนกลายเป็นประชาธิปไตยแบบไทย ๆ

1.5 ความร่วมมือ (Cooperation) ถือเป็นพลังขั้นสุดท้ายเมื่อทุกฝ่ายร่วมมือกัน ก็จะเกิดสิ่งใหม่ตามมา ในข้อนี้การพัฒนาเกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมแรงกัน

2. พลังประการที่สอง คือ พลังที่ต่อสู้เพื่อความคงอยู่ โดยพยายามรักษาสถานภาพเดิมไม่ยอมให้เกิดการพัฒนา (Social Force Against Change) พลังนี้ได้แก่

2.1 การอบรมกล่อมเกลாதงสังคม (Socialization) เป็นพลังที่ชุมชนในระบบเดิมที่อบรมกล่อมเกล่าให้ประชาชนในชุมชนเห็นดีเห็นงาม โดยยึดถือและปฏิบัติตามถึงรักษาสภาพเดิมของขนบธรรมเนียมประเพณีค่านิยมหรือวัฒนธรรมให้คงอยู่และสืบทอดต่อไป

2.2 การควบคุมทางสังคม (Social Control) เป็นมาตรการที่ชุมชนรุ่นเก่าสร้างและสั่งสมไว้ถ้าหากผู้ใดฝ่าฝืนยอมถูกลงโทษ มากน้อยตามตัวบทกฎหมาย ตามจารีตประเพณีหรือความเชื่อ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า พลังทั้งสองประการนี้จะต่อสู้กันตลอดเวลา ระหว่างพลังที่ต่อสู้เพื่อพัฒนาและพลังที่ต่อสู้เพื่อความคงอยู่ เมื่อใดก็ตาม พลังที่ต่อสู้เพื่อการพัฒนา มีมากกว่าบทบาทของประชาชนและสถาบันต่าง ๆ ในชุมชนก็เปลี่ยนแปลงไปบทบาทใหม่ก็ปรากฏขึ้น อันแสดงว่าการพัฒนาได้เกิดขึ้นแล้วในชุมชน

กล่าวได้ว่า การพัฒนา คือ การพัฒนาหรือแปรจากสภาพหรือสถานภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหรือสถานะภาพหนึ่ง เช่น การพัฒนาจากสภาพถนนที่เคยขรุขระไปสู่สภาพถนนที่ราบเรียบ เป็นต้น การพัฒนาอาจแบ่งเป็น 2 ระดับ คือระดับจุลภาค (Micro) ซึ่งเป็นการพัฒนาที่เล็กน้อยแบบค่อยเป็นค่อยไปในระดับล่าง และระดับมหภาค (Macro) ซึ่งเป็นการพัฒนาสะสมจากจุลภาคแล้วพัฒนาทั้งหมดหรือพัฒนาในระดับสูงหรือพัฒนาทางสังคม (Social Change) อันหมายถึงการพัฒนาโครงสร้างของสังคมและความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของสถาบันทางสังคมด้วย (กนกวรรณ อยู่ใส, จำลอง แสนเสนา และพรทิศา อาชีวะ, 2558 : 8-9)

2.2.2 ปรัชญาและแนวคิดของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน มาจากคำว่า การศึกษามวลชน (Mass Education) ถูกนำมาใช้ครั้งแรกในประเทศอังกฤษ เมื่อปี 1944 เป็นรายงานเสนอแนะให้รัฐบาลอังกฤษกำหนดนโยบายปกครองอาณานิคมในทวีปอาฟริกาด้วยการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อร่วมควบคุมการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและลักษณะสังคมของตนเอง ซึ่งเป็นลักษณะของการพัฒนาชุมชน ต่อมาการพัฒนาชุมชน ถูกนำมาใช้แทนคำว่า การศึกษามวลชน เมื่อปี 1948 โดยที่ประชุมสัมมนาของผู้เชี่ยวชาญเรื่องการบริหารจัดการปกครองในทวีปอาฟริกา ที่มหาวิทยาลัยแคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ จากนั้นจึงได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายไปทั่วโลก เนื่องจากเป็นคำกลาง ๆ ทุกประเทศสามารถนำไปใช้ได้ เนื่องจากทุกประเทศมีชุมชน และการพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการหนึ่งในการพัฒนาประเทศ

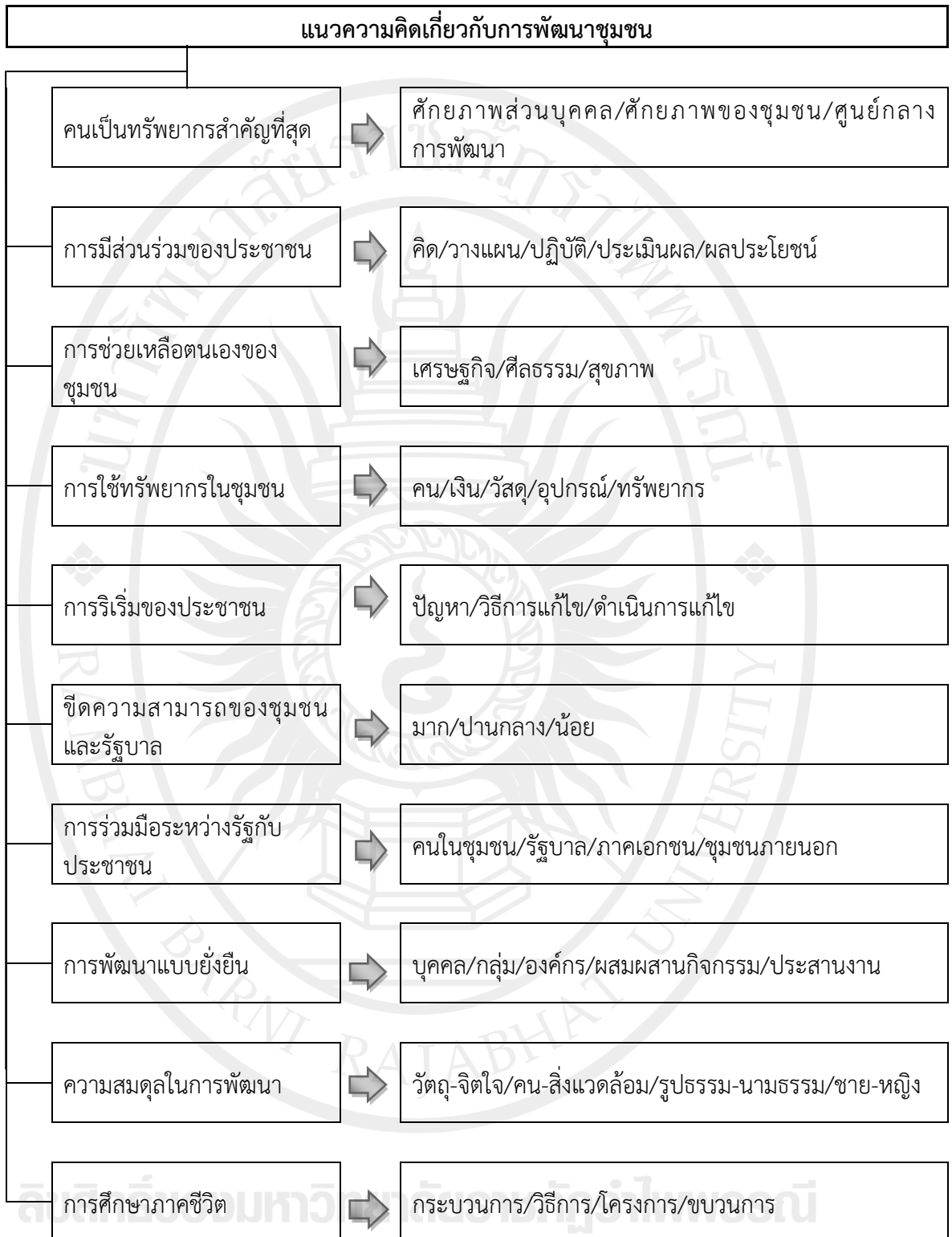
ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนมาจากหลักการเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่ไม่เท่าเทียมกัน แต่มนุษย์มีสิทธิและความเสมอภาคในโอกาสที่จะแสวงหาความก้าวหน้า แสดงความรู้ความสามารถ ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ให้พัฒนาขึ้นได้ แต่โอกาสเหล่านั้นขึ้นอยู่กับภาวะธรรมชาติและกายภาพของแต่ละบุคคล มนุษย์จึงยอมไม่มีสิทธิและเสมอภาคในความสำเร็จแห่งชีวิตโดยเท่าเทียม ปรัชญาการพัฒนาชุมชนจึงเกิดจากการผสมผสานหลักการดังกล่าวเข้ากับความหมายของ

การพัฒนาชุมชน ที่มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพและโอกาสในความสำเร็จแห่งชีวิต คือ ทุกคนมีความสำคัญแม้จะมีความแตกต่าง แต่มีสิทธิและพึงได้รับความยุติธรรมเท่าเทียม สามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง โดยใช้ศักยภาพที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ รวมถึงพัฒนาศักยภาพของบุคคลและชุมชน ด้วยวิธีการศึกษาและการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม กล่าวได้ว่า ปรัชญาการพัฒนาชุมชน ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความศรัทธาในศักยภาพของคนที่แต่ละคนสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส การพัฒนาชุมชนจึงต้องพัฒนาบุคคลให้มีศักยภาพเพิ่มขึ้น โดยให้บุคคลได้รับความยุติธรรม เสรีภาพ อิสระภาพ และความเสมอภาคในการดำรงชีวิต โดยวิธีการศึกษาและการทำงานร่วมกัน

สำหรับแนวความคิดของการพัฒนาชุมชน ประกอบด้วยหลักคิดที่สำคัญ ดังนี้

1. คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน
2. การมีส่วนร่วมของประชาชน
3. การช่วยเหลือตนเองของชุมชน
4. การใช้ทรัพยากรในชุมชน
5. การริเริ่มของประชาชนในชุมชน
6. ชีตความสามารถของชุมชนและรัฐบาล
7. การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน
8. การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ
9. ความสมดุลในการพัฒนา
10. การศึกษาภาคชีวิต เป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชนต่อเนื่องตลอดชีวิต ซึ่งมีลักษณะ ดังนี้ คือ 1) การพัฒนาชุมชนที่เป็นกระบวนการ (Process) มีขั้นตอนที่ต่อเนื่องกัน 2) เป็นวิธีการ (Method) ที่นำไปสู่เป้าหมาย มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน 3) เป็นแผนงาน (Program) ประกอบด้วยเนื้อหาและแผนงานที่เน้นความริเริ่มของชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน 4) เป็นขบวนการทางสังคม (Social Process) ที่ก่อให้เกิดการพฤติกรรมการณ์มีส่วนร่วมของชุมชน มีการใช้แรงจูงใจกระตุ้นการตื่นรู้เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (สนธยา พลศรี, 2547 : 41-47) สำหรับแนวความคิดของการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยได้สรุปไว้ดังภาพที่ 2.2

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 2.2 แสดงแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

ที่มา : (ปรับปรุงจาก สนธยา พลศรี, 2547 : 47)

การพัฒนาชุมชน เป็นวิธีการพัฒนารูปแบบหนึ่งที่น่ามาใช้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนามนุษย์ ชุมชน และสังคมให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่พึงประสงค์ ซึ่งการพัฒนามีหลายรูปแบบ เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาการเมือง การพัฒนาสังคม การพัฒนาการศึกษา การพัฒนาสาธารณสุข การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาเนื่องในวาระโอกาสต่าง ๆ เป็นต้น การพัฒนาจึงถูกนำไปใช้อย่างกว้างขวางและแพร่หลาย มีความหมายแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้ (สนธยา พลศรี, 2547 : 1)

การพัฒนาชุมชน เป็นการพัฒนาที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง มีปรัชญา แนวคิด หลักการและวิธีการเชิงปฏิบัติเป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานดั้งเดิมคือ เป็นกระบวนการให้การศึกษแก่ประชาชนเพื่อพัฒนาความรู้ ความคิด เพื่อสร้างศักยภาพให้สามารถพึ่งตนเองได้ในทุกด้าน อาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้ครบถ้วนถึงความพร้อมในทุกด้าน เพื่อที่จะสามารถจัดการกับปัญหาและความต้องการต่าง ๆ ของตนเองได้ การดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนจึงเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและต้องการผู้ปฏิบัติงานที่มีสมรรถนะ เป็นผู้ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ทั้งศาสตร์และศิลป์ เพื่อที่จะทำงานร่วมกันกับประชาชน และชุมชนในการที่นำพาไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน นั่นคือ การที่คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีมีความสุข ชุมชนมีความเข้มแข็งและยั่งยืน (ณัฐรุจิ ทรัพย์อุบลมภ์, 2558 : 119)

การพัฒนาชุมชน เป็นแนวทางที่มุ่งเน้นความเป็นองค์รวม (Holistic Approach) และความพยายามอย่างเป็นระบบในการริเริ่มเพื่อช่วยเหลือกลุ่มคนในชุมชนให้มีวิถีชีวิตที่ดีขึ้น การให้คำแนะนำ เป็นการร่วมกันของชุมชนกับการพัฒนาที่มีเป้าหมายเพื่อยกระดับมาตรฐานการครองชีพของผู้คนในชุมชน ขณะเดียวกันการพัฒนาชุมชนยังเกี่ยวข้องกับหลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืน การเสริมพลัง (Empowerment) การมีส่วนร่วม (Inclusivity) ความยุติธรรมทางสังคม สิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และความเท่าเทียมกัน (Future Generation University Media, 11 October 2022)

2.2.3 หลักการพัฒนาชุมชน

หลักการนี้ให้ความสำคัญกับนวัตกรรมและการเป็นผู้ประกอบการ (Innovation and Entrepreneurship) ในการแสวงหาวิธีการใหม่ ๆ ในการตอบสนองต่อความท้าทายของชุมชนที่มีปัญหาหลักการต่าง ๆ มีดังนี้ (Michigan State University, 2023)

1. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพลเมืองและตัวแทนที่ตื่นรู้ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจที่ส่งผลกระทบต่อสถานการณ์ของพวกเขาได้
2. การให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการวินิจฉัยปัญหา เพื่อให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบเข้าใจสาเหตุของสถานการณ์อย่างเพียงพอ
3. ช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนเข้าใจผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม และเชิงจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับทางเลือกในการแก้ปัญหา
4. ช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนในการออกแบบและดำเนินการตามแผน เพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยเน้นความเป็นผู้นำร่วมกันและการมีส่วนร่วมของพลเมืองที่ตื่นรู้
5. แสวงหาทางเลือกไปสู่ความพยายาม ที่มีแนวโน้มว่าจะส่งผลเสียต่อกลุ่มผู้ด้อยโอกาสของชุมชน

6. ทำงานอย่างแข็งขันเพื่อเพิ่มศักยภาพความเป็นผู้นำ ทักษะ ความมั่นใจ และแรงบันดาลใจในกระบวนการพัฒนาชุมชน

อย่างไรก็ตาม แผนงานพัฒนาชุมชนมีความจำเป็นเพื่อให้เกิดความยุติธรรม (Fairness) และเท่าเทียมกันในสังคม นอกจากนี้ แผนงานสามารถที่จะยกระดับของสมาชิกในสังคม อย่างไรก็ตามเมื่อพูดถึงชุมชนในการพัฒนาชุมชนอาจไม่ได้จำกัดอยู่ในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ใดพื้นที่หนึ่ง คำว่า ชุมชน หมายถึงผู้ที่แบ่งปันความสนใจอัตลักษณ์ มรดก หรือวัฒนธรรมเดียวกัน โดยหลักการของแผนงานพัฒนาชุมชน จะประกอบด้วยหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้ (Future Generation University Media, 11 October 2022)

1. การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation) ทุกคนในชุมชนมีความสำคัญต่อการพัฒนาและกระบวนการตัดสินใจ การพัฒนาชุมชนจะทำงานบนหลักการที่ทุกคนมีรับผิดชอบอย่างเท่าเทียมกัน และมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนา ทั้งในเรื่องของการประเมิน การมีส่วนร่วม การเตรียมการ การกำกับดูแล ซึ่งสมาชิกทุกระดับควรมีส่วนร่วมอย่างมีคุณค่า

2. ความเป็นเจ้าของและการมีส่วนร่วม (Ownership & Involvement) สมาชิกทุกคนควรมีความรับผิดชอบอย่างเต็มที่ในงานของตน ไม่ว่าจะเป็นเจ้าของที่ อาสาสมัคร และผู้เข้าร่วมควรทำงานร่วมกันและร่วมมืออย่างมีประสิทธิภาพเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมาย

3. การเสริมพลัง (Empowerment) การแสดงความเคารพ ส่งเสริม และสนับสนุนประชาชนเพื่อตอบสนองความต้องการและคาดหวังของพวกเขาในการเพิ่มความรู้ การเสริมพลังให้กับสมาชิกชุมชนคนอื่น ๆ ที่หมายถึงการให้ความเคารพและไม่ตัดสินใคร การสร้างความสัมพันธ์กับสมาชิกในชุมชนให้รู้สึกสบายใจและมีคุณค่า หากสมาชิกในชุมชนได้รับการเสริมพลัง พวกเขาจะแบ่งปันและใช้พลังเหล่านั้นเพื่อทำให้สังคมดีขึ้น

4. การเข้าถึงและโอกาสที่เท่าเทียมกัน (Equal Access and Opportunities) ผู้ที่เชื่อในการพัฒนาชุมชน มีจุดมุ่งหมายให้สมาชิกมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ การเพิ่มความจำเป็นในการมอบโอกาสที่เท่าเทียมกันแก่สมาชิกและเพื่อให้มั่นใจได้ว่าสมาชิกแต่ละคนมีเป้าหมายไปทางเดียวกัน

5. ระบบเครือข่าย (Networking) พื้นฐานของโครงการพัฒนาชุมชนวางอยู่บนแนวคิดของการสร้างเครือข่ายและการรักษาความสัมพันธ์กับผู้คนจากภาคอุตสาหกรรมต่าง ๆ การสร้างเครือข่ายสามารถช่วยสร้างการเชื่อมโยงกับผู้คนและกลุ่มอื่น ๆ ผู้ซึ่งเผชิญกับความท้าทายที่คล้ายคลึงกัน สิ่งเหล่านี้ช่วยปูทางให้ชุมชนต่าง ๆ ทำงานร่วมกันและหาทางออกที่มีประสิทธิภาพสำหรับความท้าทายที่เกิดขึ้นในสังคม เครือข่ายยังสามารถช่วยลดช่องว่างของความรู้ เมื่อชุมชนมารวมตัวกันเพื่อแบ่งปันความรู้ ประสบการณ์ และทรัพยากรที่มีอยู่

6. การคิดใหม่ (Rethinking) มีจุดมุ่งหมายเพื่อทบทวนหรือประเมินสถานการณ์อีกครั้ง เพื่อนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับการประเมินสถานการณ์ใหม่จากมุมมองที่แตกต่างและดำเนินการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเป็นประโยชน์กับชุมชน

7. การสนับสนุน (Advocacy) การสนับสนุนชุมชน หมายถึงการให้การสนับสนุนผู้อื่นและทำให้พวกเขาเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ การสนับสนุนนี้ ชุมชนจะมีความรอบรู้เกี่ยวกับสิทธิทาง

สังคมและสิทธิมนุษยชน ซึ่งจะช่วยให้อาสาสมัครในชุมชนได้รับความสนใจจากผู้เชี่ยวชาญระดับบนและได้ยินเสียงของพวกเขาในที่สาธารณะ

8. การเรียนรู้ (Learning) การเรียนรู้ตลอดชีวิตไม่มีวันสิ้นสุด การแสวงหาความรู้และการเรียนรู้ทักษะใหม่ๆ ไม่เพียงแต่เป็นประโยชน์เฉพาะบุคคลเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อชีวิตการทำงานของแต่ละคนอีกด้วย การพัฒนาชุมชนทำงานบนหลักการของการเรียนรู้ทักษะใหม่ ๆ และเก็บเกี่ยวกิจกรรมความรู้ที่ เมื่ออาสาสมัครในชุมชนได้รับความรู้หรือทักษะใหม่ พวกเขาสามารถจะเผยแพร่และนำมาซึ่งผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2.2.4 กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

นภาพรณ์ หะวานนท์, เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และสุรวุฒิ ปัดไทสงค์ (2550 อ้างถึงใน สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2566 : 403) ได้ชี้ให้เห็นถึงแนวคิดที่สำคัญของชุมชนเข้มแข็ง (Strong Society) โดยชี้ว่าการพัฒนาที่มุ่งเน้นความทันสมัยที่ผ่านมาได้ส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นตกอยู่ในสถานะอ่อนแออย่างมาก อันเนื่องมาจากปัญหาความยากจน การอพยพย้ายถิ่นฐาน การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการบริโภคนิยม ดังนั้นในการพัฒนาชุมชนนั้น จำเป็นต้องฟื้นฟูให้ชุมชนเกิดเข้มแข็งจำนวน 4 ด้าน ดังนี้ คือ 1) ความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจ 2) ความเข้มแข็งทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ 3) ความเข้มแข็งทางด้านสังคม และ 4) ความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรม

ขณะที่ นภาพรณ์ หะวานนท์, เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และสุรวุฒิ ปัดไทสงค์ (2550 อ้างถึงใน สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2566 : 403-404) ได้ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้น ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. การเผชิญกับปัญหาของชุมชน เช่น ปัญหาปัจจัยการผลิตราคาแพง ปัญหาราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำ ปัญหาดอกเบี้ยสูงของหนี้ในระบบ เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ส่งผลให้ชุมชนตกอยู่ในสภาวะวิกฤติ

2. กระบวนการปรับตัวของชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งนั้น ถือว่าเป็นกระบวนการต่อสู้และปรับตัวของชุมชน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอนได้แก่ 1) การรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อปรึกษาหารือกันอย่างไม่เป็นทางการ มีการวางแผนและวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน มีการขยายความคิดสู่ชาวบ้านจำนวนมากขึ้น 2) มีการกำหนดกิจกรรมในการแก้ปัญหา 3) การลงมือปฏิบัติในกิจการที่กำหนด 4) การสร้างเครือข่ายชุมชน และ 5) การขยายกิจการไปสู่กิจกรรมใหม่ ๆ หรือประเด็นใหม่ ๆ นอกจากนี้ ชุมชนเข้มแข็ง จะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ด้าน คือ ด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2566 : 404-405) ได้สังเคราะห์และสรุปแนวคิดจากนักวิชาการต่าง ๆ เกี่ยวกับนวัตกรรมที่ว่าด้วย ชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาชุมชนให้น่าอยู่และยั่งยืนนั้น หมายถึง ชุมชนที่มีความเข้มแข็งอย่างน้อย 5 ด้านด้วยกัน คือ ความเข้มแข็งในมิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคม มิติทางวัฒนธรรม มิติสิ่งแวดล้อม และวิธีการเมือง ดังจะได้อธิบายพอสังเขป ดังนี้

1. มิติทางเศรษฐกิจ ในมิตินี้ชุมชนต้องสามารถแก้ไขปัญหาการว่างงาน ปัญหาความยากจนและปัญหาหนี้ในระบบของสมาชิก กล่าวคือ จะต้องทำให้สมาชิกของชุมชนมีงานทำ มีรายได้

เพียงพอต่อการดำรงชีพอย่างที่ควรจะเป็น มีการพัฒนาอาชีพ มีเงินออมสำหรับใช้จ่ายในอนาคต และมีหลักประกันความมั่นคงด้านอาชีพในระยะยาว

2. มิติทางสังคม ในเชิงสังคมชุมชนต้องสามารถเสริมสร้างการปฏิสัมพันธ์เชิงบวก เพื่อก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิก มีความเชื่อถือและไว้วางใจต่อกัน มีการดำรงชีวิตที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน รวมถึงความร่วมมือระหว่างกันภายในกลุ่มระหว่างกลุ่มและกับเครือข่ายภายนอกเพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนในภาพรวม

3. มิติทางด้านวัฒนธรรม ความเป็นวัฒนธรรมจะสะท้อนให้เห็นในรูปของสภาพภูมิปัญญาในอัตลักษณ์ของท้องถิ่น อันประกอบด้วยความคิดและการปฏิบัติทางวัฒนธรรม การอนุรักษ์และสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณี รวมถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านให้ดำรงอยู่ต่อไป

4. มิติด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนจะต้องมีความสามารถในการอนุรักษ์บำรุงรักษาและฟื้นฟูสภาพแวดล้อมภายในชุมชน ทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคม เช่น การจัดการขยะการรักษาความสะอาดบริเวณโดยรอบชุมชน การปรับปรุงบ้านโดยไม่มี ความมั่นคงและเป็นระเบียบมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับทั้งบริเวณหน้าบ้านและสองข้างถนนภายในชุมชน เป็นต้น

5. มิติทางการเมือง หมายถึง การเสริมสร้างอำนาจการต่อรอง ได้แก่ ชุมชนซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดตั้งองค์กร และการจัดตั้งทางความคิด เพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งสามารถนำไปใช้ในการต่อรองเพื่อจัดสรรปันส่วนทรัพยากรกับภาคภายนอก หรือนำไปใช้ในการขับเคลื่อนเพื่อการปรับปรุงและพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ตามความปรารถนา

การพัฒนาชุมชน เป็นเรื่องของสมาชิกในชุมชนที่จะต้องร่วมมือกัน เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง การรวมตัวกันของสมาชิกในชุมชนย่อมก่อให้เกิดพลังที่สารถจะนำไปสู่การขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดการพัฒนาตามที่ชุมชนปรารถนาเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2566 : 414)

2.3 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

นักวิชาการได้ให้นิยามเกี่ยวกับแนวคิดและความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชน (Participatory Community) ไว้หลากหลายรูปแบบ แต่แนวคิดต่าง ๆ ที่มีความสอดคล้องกันก็คือ การเปิดพื้นที่ให้กับภาคประชาชนได้เข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะ การนำนโยบายไปปฏิบัติ ตลอดจนการกำหนดกิจกรรมการพัฒนาให้กับชุมชนของตนเอง ในหัวข้อวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ที่ทุรกันดาร ดังมีรายละเอียดตามหัวข้อต่อไปนี้

2.3.1 แนวคิดและความหมายของชุมชน

2.3.2 แนวคิดและประเภทการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.3.3 หลักการ ขั้นตอน และกระบวนการ การมีส่วนร่วมของชุมชน

2.3.4 ปัจจัยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.3.5 แนวทางการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

2.3.1 แนวคิดและความหมายของชุมชน

ลักษณะของชุมชนมีความหมายที่หลากหลายและสลับซับซ้อน ตั้งแต่ระบบเครือญาติในชนบท ชุมชนในเขตเมือง ในยุคปัจจุบันมีชุมชนที่เกิดจากการรวมกลุ่มของคนที่ไม่รู้จักกันเป็นส่วนตัว เช่น ชุมชนบนโลกไซเบอร์ เป็นต้น ด้วยความแตกต่างหลากหลายดังกล่าวส่งผลให้ความหมายของชุมชนมีความคลุมเครือ/ไม่ชัดเจน มีลักษณะสั้นไหล และไม่แน่นอน มีนักวิชาการที่มีชื่อเสียงหลายท่าน ได้สรุปแนวคิดและความหมายของชุมชนไว้อย่างน่าสนใจไว้ดังนี้ (สมศักดิ์ สามีคศิริธรรม, 2566 : 5-9)

อลินสกี ซอล (Alinsky, Sual D., 1989) อธิบายว่า ชุมชนหมายถึง การอยู่อาศัยร่วมกันในพื้นที่หนึ่งหรือพื้นที่ใกล้เคียง ภายใต้ความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์ ศาสนา อาชีพ อายุและเพศสภาพ ฐานะทางเศรษฐกิจ โดยแต่ละคนต่างมีผลประโยชน์ส่วนตัว แต่การจัดตั้งชุมชนจะทำให้ผู้คนที่แตกต่างหลากหลายเหล่านั้นได้ค้นพบ “ผลประโยชน์ร่วม” อันจะทำให้ชุมชนร่วมกันเคลื่อนไหวเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่อไป

แลฟเวอแรค เกรน (Laverack, G., 2007 : 17-18) อธิบายว่า ชุมชนหมายถึง ผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลาย อาจอาศัยอยู่ในหลายพื้นที่ก็ได้ ซึ่งต่างก็มีความสนใจและความต้องการร่วมกัน (Share Needs and Concerns) ได้มาจัดตั้ง “กลุ่ม” เพื่อเป็นเครื่องมืออันชอบธรรมที่จะทำให้พวกเขาเหล่านั้นมีปากมีเสียงและมีส่วนร่วมเพื่อทำให้บรรลุเป้าหมายที่พึงปรารถนาาร่วมกัน

ไอฟ จิม (Ife, Jim, 2015 : 112-114) อธิบายว่า ชุมชนเป็นสิ่งสร้างและมีการต่อสู้เพื่อแย้งชิงความหมาย ตลอดจนนิยามระหว่างกันอย่างสูง ดังนั้น จึงอาจมีประโยชน์ที่จะระบุถึงลักษณะสำคัญบางอย่าง เช่น บริบทของการพัฒนา เป็นต้น ชุมชนมีลักษณะดังนี้ 1) มีขนาดที่เหมาะสมสำหรับการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ (Human Scan) 2) ความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของชุมชน และ ก่อรูปอัตลักษณ์ (Identity and Belonging) 3) มีพันธะผูกพันร่วมกัน (Obligation) 4) มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันด้วยบทบาทที่มิได้มีการแบ่งงานเฉพาะด้านและไม่มีการทำสัญญา (Gemeinshaft) 5) มีการผลิตซ้ำและการสืบทอดทางวัฒนธรรม (Culture)

โกวินดา และดิวาน (Govinda & Diwan, 2003 : 14) อธิบายว่า ชุมชนมิได้หมายถึงแนวคิดที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยปกติชุมชนจะประกอบด้วยสมาชิกที่แตกต่างกัน และไม่มีความเสมอภาคต่อกัน ดังนั้น ชุมชนโดยตัวมันเองจึงมีความหมายเพียงเล็กน้อยเท่านั้น จึงเป็นเพียงคำกล่าวกว้าง ๆ แต่ชุมชนจะมีความหมายก็ต่อเมื่อมีการพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่ถูกทอดทิ้งหรือการมีส่วนร่วมจากพื้นที่ชายขอบหรือร่วมโดยสมาชิกส่วนใหญ่ ซึ่งอาจร่วมโดยผ่านระบบตัวแทนที่มาจากการเลือกตั้งก็ได้ ดังนั้น การเข้าใจความหมายของชุมชนจึงจำเป็นต้องพิจารณาภายใต้บริบทอันเฉพาะเจาะจง

นักวิชาการของไทยได้ให้ความหมายของชุมชนไว้อย่างหลากหลายดังนี้
ประเวศ วะสี (2540 : 33) อธิบายว่า หมายถึงการที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ในการกระทำ และมีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน

พระธรรมปิฎก (2539 : 71-72) อธิบายความหมายของชุมชนโดยการเปรียบเทียบกับคำว่า “สังฆะ” ในความหมายของหมู่คณะซึ่งก็คือ ชุมชนแห่งกัลยาณมิตร โดยที่บุคคลมาอยู่

ร่วมกันเริ่มตั้งแต่ผู้นำ (พระศาสดา) เป็นกัลยาณมิตร คือ ผู้ที่จะช่วยเกื้อกูลผู้อื่นในการพัฒนาชีวิตให้เป็นชีวิตที่เจริญงอกงามและผู้ที่มาอยู่ด้วย (พระภิกษุ) ก็มาช่วยกันเอื้ออาทรต่อกันให้แต่ละบุคคลพัฒนาตนให้เข้าถึงชีวิตที่ดั่งงามขึ้น เมื่อแต่ละบุคคลได้รับประโยชน์จากการ สังฆะ หรือชุมชน แต่ละบุคคลนั้นก็ต้องเป็นประกอบหรือส่วนร่วมที่ดี เพื่อช่วยเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อสังคมหรือชุมชนด้วยเช่นกัน

กาญจนา แก้วเทพ (2538 : 14) อธิบายว่า ชุมชนหมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติจนถึงระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้าน รวมถึงผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมีความรู้สึกเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีการธำรงรักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2540 : 3) อธิบายว่า ชุมชนประกอบไปด้วยระบบความสัมพันธ์ของผู้คน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม อาชีพ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบการปกครอง โครงสร้างอำนาจ รวมถึงระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนเทคโนโลยีต่าง ๆ ซึ่งระบบเหล่านี้มีความสัมพันธ์ต่อกันและระหว่างกัน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามีความเชื่อมโยงกันชนิดที่ไม่สามารถแยกจากกันได้

กล่าวได้ว่า ความเป็นชุมชนไม่ได้มีความหมายที่มีลักษณะตายตัว แต่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การให้ความหมายเกี่ยวกับชุมชนจึงเป็นสื่อที่ใช้ในการอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมหรือการจัดระบบความสัมพันธ์ใหม่ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ดังนั้น ความเป็นชุมชนจึงมิได้มีเพียงหน่วยเดียว หากแต่เป็นสายใยของความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงจากความสัมพันธ์ต่าง ๆ และมีเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกันอยู่ การประกอบสร้างใหม่ของความเป็นชุมชนจึงเป็นการแสดงออกถึงความเป็นตัวตนอันเป็นการตอบโต้ของคนในชุมชนหรือสังคม หรือเป็นที่ช่วยให้ผู้คนยกระดับความรู้ความสามารถ การรับรู้ และความเข้มแข็งหรือพลังที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันผ่านการสานสัมพันธ์ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2542 : 35)

กล่าวในภาพรวม นักวิชาการส่วนใหญ่มีแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนแตกต่างกัน แต่ก็มีบางแง่มุมที่อาจมองคล้าย ๆ กัน ซึ่งสามารถพิจารณาเปรียบเทียบและวิพากษ์คานิยามของนักวิชาการข้างต้นได้ ดังนี้

1. การอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน (ตามแนวคิดของ S.D. Alinsky) การนิยามที่ให้ความสำคัญกับการอยู่อาศัยในพื้นที่เดียวกันอันเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับวิถีชีวิตแบบชุมชนในอดีต แต่ในปัจจุบันนี้แม้ว่าจะอาจจะพบเห็นชุมชนท้องถิ่นได้โดยทั่วไปทั้งในเขตเมืองและชนบท แต่การอาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันไม่ใช่เงื่อนไขอันจำเป็นของการก่อรูปเป็นชุมชนอีกต่อไป เนื่องจากการพัฒนาระบบการคมนาคมและเทคโนโลยีสื่อสารสมัยใหม่ ได้ส่งผลให้แบบแผนการปฏิบัติสัมพันธ์ในรูปของชุมชนไม่ถูกจำกัดด้วยพื้นที่อีกต่อไป ขณะที่ ไอฟ จิม (Ife, Jim, 2015 : 114 อ้างถึงใน สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2566 : 6) ได้จำแนกชุมชนในปัจจุบันออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) ชุมชนบนฐานทางภูมิศาสตร์ (Geography-base Community) หมายถึง ชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่หรือในละแวกเดียวกัน 2) ชุมชนบนฐานเชิงหน้าที่ (Function-base Community) แม้ว่าอยู่อาศัยของสมาชิกชุมชนจะอยู่ต่างถิ่นกัน แต่ก็มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างสม่ำเสมอ สามารถก่อรูปเป็น

อัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) เช่น ชมรมเศรษฐศาสตร์การเมือง ชมรมคนพิการทั้งแขนขา ชุมชนชาวไทยในซิดนีย์ ชุมชนชาวมุสลิมในมหาวิทยาลัยฯ เป็นต้น และ 3) ชุมชนบนโลกออนไลน์ หมายถึง กลุ่มของผู้คนที่สนใจในเรื่องใกล้เคียงแล้วหันมาจัดตั้งกลุ่มบนโลกไซเบอร์เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่อกัน เช่น ชมรมชาวสวนทุเรียน ชมคนรักปลากัด เป็นต้น

2. ชุมชนในปัจจุบันมักประกอบด้วยสมาชิกที่มีความแตกต่างหลากหลาย เช่น ความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ศาสนา สถานะทางเศรษฐกิจ อาชีพ รสนิยม เพศสภาพ ความคิดทางการเมือง ความแตกต่างเหล่านี้ ส่งผลให้เกิดรอยร้าวในชุมชนได้ง่าย และเป็นอุปสรรคต่อการสร้างความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมเพื่อส่วนรวม นอกจากนี้ ยังพบว่า ส่วนใหญ่การรวมกลุ่มในชุมชนเพื่อกิจกรรมสาธารณะ มักเกิดจากสมาชิกที่มีจิตสำนึกเพียงจำนวนหนึ่งเท่านั้น ขณะที่ สมาชิกอีกไม่น้อยที่ไม่สนใจในกิจกรรมของส่วนรวม หรือมีลักษณะที่เรียกว่าคอยรับประโยชน์โดยไม่ยอมลงมือช่วยเหลือกลุ่ม (Free Rider) แต่อย่างใด

3. นักวิชาการส่วนใหญ่ยอมรับว่าภายใต้สังคมสมัยใหม่ การที่สมาชิกของชุมชนหันหน้ามาสร้างความร่วมมือกันเพื่อดำเนินกิจกรรมส่วนรวมนั้น มิได้เกิดจากความผูกพันบนสายใยของความเป็นเครือญาติเป็นสำคัญ หรือมิใช่เพราะการเป็นคนดีที่เปี่ยมล้นไปด้วยคุณธรรม หรือจริยธรรมที่ขอบเสียสละเพื่อส่วนรวมของสมาชิกเป็นสำคัญ กระนั้นก็ตาม คงปฏิเสธความจริงไม่ได้ว่า ในสังคมย่อมมีคนดีในลักษณะดังกล่าวอยู่จริง แต่มีปัจจัยที่สำคัญกว่าในการผลักดันสมาชิกให้หันหน้ามารวมตัวกันเป็นชุมชนนั้น เกิดจากความสนใจร่วม (Shared Concerns) ความต้องการร่วม (Shared Needs) และผลประโยชน์ร่วม (Shared Interest) ปัจจัยเหล่านี้จะเป็นพลังในการผลิตซ้ำให้การรวมตัวในรูปของกลุ่มดำเนินต่อไปในอนาคต

อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทของการพัฒนาในยุคปัจจุบัน ชุมชนที่สมาชิกมีความสนใจร่วมกันหรือมีความต้องการร่วมกัน หรือผลประโยชน์ร่วมกัน จนกระทั่งสามารถรวมตัวกันเพื่อขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาได้ด้วยตัวเองนั้นอาจมีอยู่จำนวนหนึ่ง แต่ชุมชนจำนวนไม่น้อยมักประสบกับอุปสรรคต่าง ๆ จนทำให้ศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่ไม่สามารถขับเคลื่อนให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ เป้าหมายที่สำคัญที่งานวิจัยนี้ต้องการนำเสนออีกคือ ทำอย่างไรจึงจะสามารถสร้างหรือทำให้ศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่สามารถปรากฏได้จริง เพื่อใช้ชุมชนเป็นฐานในการเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีที่พวกเขาเป็นผู้เลือกเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ทำอย่างไรจึงจะสามารถขับเคลื่อนการพัฒนาบนฐานของชุมชน (Community-based Development) ที่เกิดจากการร่วมคิดร่วมทำ และร่วมรับประโยชน์ที่พึงปรารถนาของสมาชิกร่วมกัน

2.3.2 แนวคิดและประเภทการมีส่วนร่วมของชุมชน

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยทั่วไปจะมีความหมายกว้าง หมายถึงการที่ประชาชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ ตั้งแต่ควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากร ตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม การมีส่วนร่วมในความหมายนี้ จึงเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวทางการปกครองและระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนพัฒนาการรับรู้ สติปัญญา และความสามารถในการตัดสินใจกำหนดชีวิตด้วยตัวเอง ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นทั้งวิธีการ และเป้าหมายในเวลาเดียวกัน (ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2542 : 113)

การมีส่วนร่วม ได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลาย และมีความแตกต่างกันไปตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2542 : 114-115) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนจากนักวิชาการต่าง ๆ ไว้ ดังนี้

การมีส่วนร่วมของประชาชนที่เป็นของกระบวนการพัฒนาตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่ การวิจัยหรือการศึกษาชุมชน การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามและประเมินผล ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น โดยกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดความต้องการของตนเอง การตัดสินใจการใช้ทรัพยากร ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชน จะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความต้องการของตน การจัดลำดับความสำคัญในการเข้าร่วมการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยเน้นการใช้อำนาจการตัดสินใจแก่ประชาชน

สำหรับการมีส่วนร่วมในความหมายที่เป็นนัยทางการเมือง กล่าวได้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงกลไกในการพัฒนาจากบทบาทการพัฒนาโดยรัฐสู่การพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงหมายถึง การเสริมพลัง (Empowerment) ในการกำหนดกิจกรรมการพัฒนาให้กับประชาชน อย่างน้อยที่สุด ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการริเริ่มวางแผนและดำเนินการในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพที่เป็นอยู่และอนาคตของตนเอง

อย่างไรก็ดี ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2542 : 115-116) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมใน 2 ลักษณะคือ

1. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา การตัดสินใจ การวางแผน การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตาม ประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน

2. การมีส่วนร่วมโดยนัยทางการเมือง แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1) การส่งเสริมสิทธิและการเสริมพลังของพลเมืองโดยประชาชน หรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม การกระจายและควบคุม การใช้ทรัพยากรของชุมชน อันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนสามารถแสดงออกเรื่องความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

2) การเปลี่ยนแปลงกลไกพัฒนาโดยภาครัฐมาสู่การพัฒนาที่เน้นให้ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมายังภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมืองและการบริหาร รวมถึงมีอำนาจต่อรองในการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเสริมพลังในการพัฒนาให้กับประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, สุจิตรา สามัคคีธรรม, นุสรา บุญสนอง และสมชาย กำปั่นทอง (2551 : 25-26) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนา โดยชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาที่ผ่านมามักจะเป็นการผลักดันจากพลังภายนอก ทั้งจากกลไกรัฐหรือกลุ่ม

ทุนขนาดใหญ่ ผลพวงของการพัฒนาได้สร้างความเจริญทางวัตถุให้กับชุมชน ขณะเดียวกันจะพบว่าการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ผู้ที่ได้รับประโยชน์อย่างมากมักกลับกลายเป็นกลุ่มชนชั้นนำส่วนน้อย แต่ทว่ากลับส่งผลกระทบต่อชาวบ้านในท้องถิ่นอย่างรุนแรง ทั้งในเรื่องของวัฒนธรรมชุมชนที่เสื่อมสลาย การสูญเสียที่ดินทำกิน ความยากจน ความตกต่ำของอัตลักษณ์ที่เคยภาคภูมิใจสูญสลาย อันเนื่องมาจากการเบียดขับชาวบ้านตัวเล็กตัวน้อยจำนวนมากให้ตกเป็นเหยื่อของการพัฒนา ด้วยเหตุนี้จึงได้มีนักวิชาการจำนวนมากให้ความสนใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ ดังได้กล่าวแล้ว เอลิม เกิดโมลี (2543 อ้างถึงใน สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, สุจิตรา สามัคคีธรรม, นุสรรา บุญสนอง และสมชาย กำปั่นทอง, 2551 : 26) มองว่าการมีส่วนร่วมของชุมชน คือที่การที่ประชาชนใช้คุณสมบัติส่วนตัวทั้งทางด้านความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงาน รวมถึงทรัพยากรที่มีอยู่เข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมส่วนรวม

นอกจากนี้ สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, สุจิตรา สามัคคีธรรม, นุสรรา บุญสนอง และสมชาย กำปั่นทอง (2551 : 27-29) ได้สรุปแนวคิดของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของชุมชนออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกมองการมีส่วนร่วมเป็นวิธีการ มีฐานะเป็นเครื่องมือที่จะนำมาใช้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการตัดสินใจที่รอบด้านยิ่งขึ้น หรือใช้การระดมทรัพยากรจากชาวบ้านแต่ก็กีดกันการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยมองว่าเป็นเรื่องเสียเวลาและค่าใช้จ่าย ส่วนกลุ่มที่สองมองว่าการมีส่วนร่วมเป็นเป้าหมายในตัวของมันเอง (Goal) อยู่แล้ว โดยให้ความสำคัญกับประสิทธิภาพเป็นเรื่องรอง มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเท่าเทียมเป็นสำคัญ ยอมที่จะเสียเวลาและค่าใช้จ่ายเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ตลอดทั้งกระบวนการ ซึ่งความแตกต่างของแนวคิดทั้งสองกลุ่มนี้เกิดจากฐานคิดทางอุดมการณ์การเมืองที่แตกต่างกัน กระนั้นก็ตาม ในเชิงปฏิบัติแล้วสามารถประนีประนอมกันทั้งเป้าหมายและวิธีการในเวลาเดียวกัน กล่าวคือ การมีส่วนร่วมย่อมมีคุณค่าโดยตัวของมันเอง ขณะเดียวกันสามารถที่จะนำไปใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพด้านการตัดสินใจและดำเนินการได้ด้วย

แนวคิดการมีส่วนร่วมของ กูเลท เดนนิส (Goulet, Denis, 1989) ชี้ให้เห็นว่า การที่ประชาชนหรือชุมชนจะมีส่วนร่วมได้นั้นจะต้องลดความเป็นวิชาชีพเฉพาะด้านลง เพื่อเปิดทางให้ประชาชนคนธรรมดาเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในรูปแบบและระดับต่าง ๆ ต่อความเป็นอยู่ของชุมชนเอง ขณะเดียวกัน แฟร์, เปาโล (Freire, Paulo, 1972) นักวิชาการและนักต่อสู้เพื่อมวลชนผู้ยากไร้ชาวบราซิล เสนอว่าสิ่งสำคัญของงานพัฒนากับชุมชน คือ จะต้องไม่ปฏิบัติต่อประชาชนในฐานะผู้ถูกกระทำ (Object) แต่จะต้องถือว่าประชาชนเป็นผู้รู้และเป็นผู้กระทำที่ตื่นรู้ ซึ่งจะทำให้ประชาชนเหล่านี้กลายเป็นองค์ประธาน (Subjects) ในการกำหนดชะตากรรมของพวกเขาเอง ในทางกลับกัน หากประชาชนตกอยู่ในสภาวะที่ถูกกดขี่และถูกลดทอนลงด้วยวัฒนธรรมปิดปากเงียบ (Culture of Silence) แล้ว จะไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดความเป็นมนุษย์ด้วยตนเองได้ กล่าวอีกแง่หนึ่งคือ หากให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างสมศักดิ์ศรีแล้ว ประชาชนจะกลายเป็นองค์ประธานแห่งความรู้และการกระทำที่กระตือรือร้น และเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาอย่างจริงจัง

ขณะเดียวกัน กูเลท เดนนิส (Goulet, Denis, 1989 อ้างถึงใน ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, ม.ป.ป. : 9-12) ได้จำแนกประเภทของการมีส่วนร่วมออกมาหลายรูปแบบตามเกณฑ์ของการแบ่งโดยอาศัยความหมายของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาว่า หมายถึง ความพยายามมี

ส่วนร่วมของกลุ่มและขบวนการทางสังคม เพื่อเพิ่มบทบาทและอำนาจในการควบคุมทรัพยากรรวมถึงสถาบันที่ครอบงำในสังคม ดังนี้

1. การแบ่งประเภทการมีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นเป้าหมาย หรือวิธีการในภาคปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมมักถูกมองว่าเป็นวิธีการมากกว่าเป้าหมาย คือ มองว่าการมีส่วนร่วมของกระบวนการที่นำไปสู่การตัดสินใจหรือปฏิบัติการที่ดีขึ้น ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งจะมองว่าการมีส่วนร่วมนั้นเป็นเรื่องของเป้าหมายเป็นสำคัญ โดยลดความสำคัญในเรื่องของการมีประสิทธิภาพการมีส่วนร่วมลงไปและเน้นการมีส่วนร่วมที่มีความเท่าเทียม อย่างไรก็ตาม กูเลท ชีว่า การมีส่วนร่วมต้องมองทั้ง 2 มิติ ทั้งมิติที่เป็นเป้าหมายและมิติที่เป็นวิธีการ เนื่องจากเป็นลักษณะที่สอดคล้องกับประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ ที่มองว่าการมีส่วนร่วมนั้นมีคุณค่าในตัวมันเองในฐานะที่เป็นเป้าหมายในการพัฒนา สามารถนำแนวคิดของการมีส่วนร่วมมาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในกระบวนการพัฒนาได้เช่นเดียวกัน

2. การแบ่งประเภทการมีส่วนร่วมตามขอบเขตของกิจกรรม ขอบเขตของการมีส่วนร่วมจะมีผลต่อการพัฒนาที่มีความแตกต่างกัน ดังนั้น เราสามารถแบ่งการมีส่วนร่วมตามขอบเขตของกิจกรรมได้จากขอบเขตที่เล็กที่สุด ได้แก่ การมีส่วนร่วมเรื่องภายในครอบครัวที่มีสมาชิกภรรยาและลูก ๆ มีสิทธิมีเสียงในการตัดสินใจได้ในบางระดับ ขอบเขตในระดับที่กว้างขึ้น คือ การมีส่วนร่วมในระดับภาคส่วน (Sector) เช่น ครูบาอาจารย์ที่เข้ามามีบทบาทในการปรับปรุงหลักสูตรของสถาบันการศึกษา ขอบเขตทางสังคมถือได้ว่าเป็นขอบเขตของการมีส่วนร่วมที่กว้างที่สุด เช่น รัฐบาล จินคอมมิวนิสต์ภายใต้การนำของเหมาเจ๋อตุงได้ระดมมวลชนเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมทางสังคมในมิติต่าง ๆ เช่น การรณรงค์ทางการเมือง โครงการส่งเสริมสุขภาพ การให้การศึกษาอุดมการณ์ทางการเมือง การศึกษาการใช้แรงงานรวมหมู่ เป็นต้น

3. การแบ่งประเภทการมีส่วนร่วมตามผู้ริเริ่มเคลื่อนไหว ในการริเริ่มให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้น อาจถูกกระตุ้นโดยผู้กระทำการ (Actor) 3 กลุ่มด้วยกัน คือ

3.1 การมีส่วนร่วมโดยริเริ่มจากเบื้องบน (Front Above) คือ ผู้มีอำนาจหรือผู้เชี่ยวชาญที่ประกอบด้วยกลุ่มชนชั้นนำต่าง ๆ ได้ริเริ่มให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน เนื่องจากมีเจตนาธรรมที่จะสรรหามาตรการในการควบคุมกระบวนการและกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อช่วยให้กลุ่มชนชั้นนำดังกล่าวสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของตนได้

3.2 การมีส่วนร่วมที่เกิดจากการริเริ่มของประชาชนเบื้องล่าง (Front Below) มักจะเกิดขึ้นในช่วงที่เกิดวิกฤติการณ์และประชาชนต้องการตอบโต้การคุกคามความอยู่รอดอัตลักษณ์หรือคุณค่าของชุมชน ขณะที่โดยทั่วไปแล้วเราจะพบว่าประชาชนระดับล่างซึ่งในภาวะปกติจะเป็นกลุ่มที่เฉื่อยชา ก็มีการระดมพลเพื่อชุมนุมประท้วง โดยไม่มีการจัดตั้งเนื่องจากไม่มีการวางแผนเอาไว้ล่วงหน้า กระนั้นก็ดีการมีส่วนร่วมของประชาชนจากเบื้องล่างยังครอบคลุมถึงการริเริ่มโดยประชาชนที่มีเจตจำนงและมีการจัดตั้งอย่างดีด้วย ด้วยเหตุที่ชุมชนมีความเดือดร้อนหรือมีความต้องการพัฒนานั้น ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาและคาดหวังให้มีการจัดสรรผลประโยชน์ สำหรับชุมชนมากขึ้น

3.3 การมีส่วนร่วมโดยการริเริ่มจากองค์ภายนอก (Third Party) องค์การภายนอก ในนิยามนี้หมายถึง ผู้นำการเปลี่ยนแปลงประกอบด้วย นักวิชาการ นักพัฒนาชุมชน ผู้เผยแพร่ศาสนา

และนักเคลื่อนไหวสังคม ผู้นำการเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่มักจะมีอุดมการณ์การพัฒนาแบบพึ่งตัวเอง ดังนั้น จะพบว่าบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้นำเหล่านั้นได้ปลูกให้ประชาชนใช้ความสามารถของตนในการตัดสินใจและดำเนินการพัฒนาในท้ายที่สุด ขณะเดียวกัน การริเริ่มโดยองค์กรภายนอกนี้จะมี ความแตกต่างจากการริเริ่มจากเบื้องบนซึ่งเป็นผู้มีอำนาจหรือชนชั้นนำอื่น ๆ เนื่องจากองค์กร ภายนอกมีวัตถุประสงค์ในการริเริ่มการมีส่วนร่วมเช่นเดียวกับการริเริ่มจากระดับล่าง กล่าวคือ องค์กร ภายนอกจะมุ่งเน้นการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับประชาชนผู้ไร้อำนาจ เพื่อให้พวกเขาเหล่านั้นสามารถ เรียกร้องทรัพยากรให้กับตนเองได้ อย่างไรก็ตาม องค์กรภายนอกเหล่านี้มักจะไม่ชอบการปลูกกระตมมวลชน แต่จะมุ่งเน้นการจัดตั้งองค์กรชุมชนมากกว่า ด้วยเหตุผลที่ว่า การปลูกกระตมมวลชนนั้นมักจะใช้ได้ผล ในกรณีที่ปัญหาเร่งด่วนเฉพาะหน้ามากกว่า แต่การจัดตั้งชุมชนเป็นการเคลื่อนไหวในระยะยาว เพื่อที่จะตอบสนองความต้องการของชุมชน และสร้างความสามัคคีให้แก่ภาคประชาชนโดย มุ่งปลูกจิตสำนึกให้กับประชาชนชนชั้นล่างได้ตระหนักถึงความเข้มแข็งของตนเอง และการที่ ประชาชนได้ตระหนักถึงความเข้มแข็งของตนเองนั้น เป็นสิ่งที่มีความสำคัญสูงสุดในทัศนะขององค์กร ภายนอกดังกล่าว เนื่องจากเป็นประโยชน์ต่อการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านความอยุติธรรมทางสังคมและ ยังสามารถช่วยให้ประชาชนเข้าใจถึงสถานการณ์ของตนเองอย่างลึกซึ้ง รวมถึงการนำไปสู่ การพิจารณาโครงการทางเลือกอื่น ๆ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้อย่างเหมาะสมอีกด้วย

4. การแบ่งประเภทการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนของกระบวนการ ในกระบวนการมีส่วนร่วม นั้นสามารถแบ่งขั้นตอนตามช่วงเวลาที่กิจกรรมของการมีส่วนร่วม โดยพิจารณาถึงบทบาท ของประชาชนที่เข้าไปมีส่วนในการขับเคลื่อนกระบวนการ ซึ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมสามารถแบ่ง ออกเป็น 7 ขั้นตอนที่สำคัญต่อเนื่องกัน ดังนี้

- 4.1 การวิเคราะห์ปัญหาเบื้องต้น
- 4.2 การระบุทางเลือกในการแก้ไขปัญหา
- 4.3 การเลือกนโยบายมาปฏิบัติ
- 4.4 การจัดองค์กรเพื่อนำนโยบายมาปฏิบัติ
- 4.5 การกำหนดขั้นตอนในการนำนโยบายมาปฏิบัติ
- 4.6 การประเมินผลนโยบาย
- 4.7 การเปิดวิวาทะถึงคุณประโยชน์ของการมีส่วนร่วมต่อไปในอนาคต

2.3.3 หลักการ ขั้นตอน และกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชน

กูเลท (Goulet D., 1997 as cited in Mulugeta F. Dinbabo, 2003 : 9-10) ได้สรุปหลักการการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ไว้ดังนี้

1. การอยู่ร่วมกัน (Inclusion) ทุกคนหรือตัวแทนของทุกกลุ่มจะได้รับผลที่เป็นผลลัพธ์ของกระบวนการหรือตัดสินใจ เช่น โครงการพัฒนาต่าง ๆ
2. หุ้นส่วนที่เท่าเทียมกัน (Equal Partnership) ตระหนักว่าทุกคนมี ความสามารถ ทักษะ และความคิดริเริ่ม ตลอดจนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการมีส่วนร่วมในกระบวนการ โดยไม่คำนึงถึง สถานะของพวกเขา
3. ความโปร่งใส (Transparency) ผู้เข้าร่วมทุกคนต้องช่วยกันสร้างบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการสื่อสารแบบเปิด และสร้างการสานเสวนา (Building Dialogue)

4. การแบ่งปันอำนาจ (Sharing Power) อำนาจและอำนาจหน้าที่ (Authority and Power) ต้องสมดุลกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด เพื่อหลีกเลี่ยงการครอบงำของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

5. แบ่งปันความรับผิดชอบ (Sharing Responsibility) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดมีความรับผิดชอบเท่าเทียมกันสำหรับการตัดสินใจที่เกิดขึ้น และแต่ละฝ่ายควรมีความรับผิดชอบที่ชัดเจนในแต่ละกระบวนการ

6. การเสริมพลัง ผู้เข้าร่วมที่มีทักษะพิเศษควรได้รับการสนับสนุนให้รับผิดชอบงานที่อยู่ในความเชี่ยวชาญของตน แต่ควรสนับสนุนให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมด้วย เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันและการเสริมพลัง

7. ความร่วมมือ มีสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากการแบ่งปันคือพลังที่เป็นจุดแข็งของทุกคนจะช่วยลดจุดอ่อนให้กับทุกคน

เพรสซาท (Prasad, R.R., 2017 : 9-10) ได้สรุปหลักการและแนวทางของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

1. การสร้างความเข้มแข็งให้กับภาคประชาสังคมและเศรษฐกิจ โดยการเสริมพลังให้กับกลุ่มชุมชน และองค์กรต่าง ๆ เพื่อต่อรองกับสถาบันและระบบราชการ จึงมีอิทธิพลต่อนโยบายสาธารณะและการตรวจสอบอำนาจของรัฐบาล

2. ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และความยั่งยืนให้กับแผนงานการพัฒนา การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชน หรือการมีส่วนร่วมของประชาชน (Popular Participation) จะถูกกำหนดให้เป็นกระบวนการซึ่งประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของพวกเขา การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจเกี่ยวข้องกับกระบวนการที่ยุ่ยากและยาวนานแต่ก็ก่อให้เกิดประโยชน์มากมาย เช่น การสนับสนุนกฎหมายในท้องถิ่นเพื่อเพิ่มโอกาสที่เป็นวัตถุประสงค์และผลผลิตที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ถึงความต้องการ ประสิทธิภาพที่เพิ่มขึ้นและความซื่อสัตย์สุจริตของเจ้าหน้าที่เพราะอยู่ภายใต้การตรวจสอบของสาธารณะความเป็นเจ้าของ (Ownership) ของกิจกรรมโดยองค์กรชุมชนผ่านการเสริมพลัง การมีส่วนร่วมสามารถยังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ทักษะ และการกระจายอำนาจไปสู่บุคคลและชุมชนซึ่งจะเป็นการปรับปรุงความเท่าเทียมทางสังคม เป็นต้น

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ (ม.ป.ป. : 12-14) ได้สรุปขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วมให้สอดคล้องกับบริบทของสถานการณ์ท้องถิ่นไทย ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการรับรู้ข่าวสาร ให้ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้การแจ้งข่าวดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

2. การมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการปรึกษาหารือระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติมหรือประกอบการจัดทำรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้การปรึกษาหารือจะเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการกระจายข้อมูลข่าวสารไปยังประชาชนทั่วไป เพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงการและกิจกรรมมากขึ้น

3. การมีส่วนร่วมในการประชุมรับฟังความคิดเห็น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมหรือโครงการ ตลอดจนผู้มีอำนาจตัดสินใจในการทำกิจกรรมหรือโครงการนั้น ได้ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจเหตุผลของกันและกัน การประชุมรับฟังความคิดเห็นมีหลายรูปแบบ เช่น การประชาพิจารณ์ การประชุมในระดับชุมชน การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ เป็นต้น

4. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในทางปฏิบัตินั้น การที่ให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจต่อประเด็นปัญหาต่าง ๆ อาจดำเนินการโดยให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบ เลือกตัวแทนของตนเข้าไปร่วมเป็นคณะกรรมการใดคณะหนึ่งที่มีอำนาจตัดสินใจ โอกาสที่ประชาชนจะมีบทบาทชี้้นำการตัดสินใจได้เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของคณะกรรมการพิเศษนั้น ๆ ว่าจะมีการวางน้ำหนักของประชาชนไว้เพียงใด

นอกจากการแบ่งประเภทของการมีส่วนร่วมแล้ว กูเลท ยังได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบของการมีส่วนร่วมกับอุดมการณ์การพัฒนาที่อยู่เบื้องหลังด้วย กล่าวคือ อุดมการณ์การพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางจะสอดคล้องกับรูปแบบการมีส่วนร่วมจากประชาชนระดับล่าง เนื่องจากการพัฒนาดังกล่าวให้ความสำคัญต่อการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของผู้ยากไร้ การพึ่งตนเอง การสร้างงาน รวมถึงการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในขณะที่อุดมการณ์การพัฒนาที่เน้นการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมจากเบื้องบน ดังนั้น จำเป็นต้องใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมที่กำหนดโดยรัฐบาลเพื่อระดมประชาชนให้เข้ามาช่วยดำเนินกิจกรรมตามแผนที่รัฐบาลได้วางไว้ ในกระบวนการการมีส่วนร่วมจากเบื้องบนนี้ ประชาชนสามารถเข้ามากำหนดการมีส่วนร่วมได้เฉพาะในโครงการระดับจุลภาค ถ้าการมีส่วนร่วมของประชาชนดังกล่าวไม่ไปคุกคามกติกาในระดับมหภาค ในแง่นี้ เฟร์นันโด เอนริเก้ การ์โดโซ (Fernando Henrique Cardoso) ประธานาธิบดีคนที่ 34 ของบราซิล ได้เตือนให้เห็นว่าผลประโยชน์ด้านเดียวจากโครงการเพื่อการพึ่งตนเองในท้องถิ่น อาจจะไปปิดกั้นการก่อกำเนิดของรัฐบาลกลางหรือสถาบันของชนชั้นนำอื่น ๆ โดยมีเจตนาที่จะครอบงำการเมืองในระดับชาติ ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนควรจะต้องเชื่อมโยงกับกิจกรรมทางการเมืองในระดับกว้างด้วย

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุรกันดาร ผู้วิจัยจะรวบรวมขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วมที่จะใช้ในงานวิจัยนี้ออกเป็น 4 ขั้นตอนใหญ่ ๆ ดังนี้ (กนกวรรณ อยู่ใสว, จำลอง แสนเสนาะ และพรทิวา อาชีวะ, 2558 : 12-13)

1. การมีส่วนร่วมในการรับรู้ข่าวสาร เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ และผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้ การแจ้งข่าวดังกล่าว จะต้องแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

2. การมีส่วนร่วมปรึกษาหารือ เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการปรึกษาหารือระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อที่จะรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม หรือประกอบการจัดทำรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ การปรึกษาหารือยังเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการกระจายข้อมูลข่าวสารไปยังประชาชนทั่วไป เพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงการและกิจกรรมมากขึ้น

3. การมีส่วนร่วมประชุมรับฟังความคิดเห็น เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรม รวมถึงผู้มีอำนาจตัดสินใจ ในการทำโครงการหรือกิจกรรมนั้น ได้ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจเหตุผลซึ่งกันและกัน การประชุมรับฟังความคิดเห็นมีหลายรูปแบบ เช่น การประชุมในระดับชุมชน การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ การประชาพิจารณ์ เป็นต้น

4. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในทางปฏิบัติที่จะทำให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจต่อประเด็นปัญหาต่าง ๆ อาจดำเนินการโดยให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบ เลือกตัวแทนของตนเข้าไปนั่งในคณะกรรมการใดคณะหนึ่งที่มีอำนาจตัดสินใจ โอกาสที่ประชาชนจะมีบทบาทชี้้นำการตัดสินใจได้เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของคณะกรรมการพิเศษนั้น ๆ ว่าจะมีการวางน้ำหนักของประชาชนไว้เพียงใด

2.3.4 ปัจจัยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน

เพรสซาท (Prasad, R.R., 2017 : 10-11) ได้สรุปปัจจัยที่สนับสนุนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่มีผลต่อการบรรลุเป้าหมาย มีสาระสำคัญ ดังนี้

1. การเสริมพลัง (Empowerment) เป็นสิ่งสำคัญในการมีส่วนร่วมของชุมชน การเสริมพลังจะช่วยยกระดับองค์กรที่ประชาชนมีส่วนร่วมอยู่บนพื้นฐานของแนวทางประชาธิปไตย เสริมสร้างศักยภาพของสมาชิกในการริเริ่มการดำเนินการด้วยตนเอง หรือเจรจาต่อรองกับผู้ที่มีอำนาจมากกว่า ดังนั้น จึงเป็นการเสริมสร้างศักยภาพของประชาชนที่มีต่อการสร้างและพัฒนาในระดับต่าง ๆ เพิ่มการเข้าถึงทรัพยากรและสถาบันต่าง ๆ รวมถึงกลุ่มที่ด้อยโอกาส เช่น ประชากรที่มีรายได้น้อยและโดยเฉพาะสตรี เป็นต้น

2. ความรู้และทักษะของประชาชน (People's Knowledge and Skills) เป็นการสนับสนุนศักยภาพเชิงบวกให้เกิดขึ้นในโครงการ โดยโครงการที่ไม่แสวงหาและใช้ประโยชน์จากทักษะภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่เพียงแต่ประสิทธิผลจะน้อยลงเท่านั้น แต่จะเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างสูญรัยอีกด้วย โครงการแบบมีส่วนร่วมควรแสวงหาความเป็นไปได้ทุกวิถีทางในการดำเนินกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อหลีกเลี่ยงสถานการณ์ที่ต้องพึ่งพิงจากภายนอกและช่วยพัฒนาขีดความสามารถของท้องถิ่น ซึ่งมีความสำคัญในการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน การมีส่วนร่วมนั้นเกี่ยวข้องกับการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชน และสิ่งเหล่านี้จะบรรลุผลได้ด้วยการสร้างความแข็งแกร่งด้านความรู้และความเชี่ยวชาญที่มีอยู่

3. ประชาชนต้องมาก่อน (The Primacy of People) จุดประสงค์หรือเป้าหมายสูงสุดของโครงการ ผลประโยชน์และความต้องการของประชาชน จะต้องได้รับการสนับสนุน การตัดสินใจและการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับโครงการ ไม่ใช่คำถามในความรู้สึกประชาชนในการจัดการโครงการ ประชาชนต้องนั่งตรงกลางเวทีและคำนึงถึงความสนใจของพวกเขาตลอดเวลา

4. การมีส่วนร่วมของประชาชนต้องการการเสริมพลังแก่สตรี (People's Participation Must Empower Women) การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมควรพยายามปรับปรุงความไม่เท่าเทียมกันทางเพศโดยให้สตรีสามารถมีส่วนร่วมในการตัดสินใจได้ การมีส่วนร่วมของสตรีจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไม่ใช่เป็นเพียงสัญลักษณ์ ในขณะที่มักมีอุปสรรคทางสังคมและวัฒนธรรมมากมายที่

ขีดขวางการมีส่วนร่วมของสตรี การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมควรพยายามที่จะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลง และสร้างสถานการณ์ที่สามารถจะได้ยินเสียงของสตรี นี่เป็นประเด็นที่ละเอียดอ่อนและวิกฤต แต่ความพยายามที่จะให้สตรีมีส่วนร่วมในลักษณะที่เหมาะสมและเป็นกลาง

5. ความเป็นอิสระที่เหนือการควบคุม (Autonomy as Opposed to Control) เท่าที่เอื้ออำนวยให้ทำได้ หมายถึง การพยายามรับผิดชอบโครงการร่วมกับประชาชนในพื้นที่ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้และหลีกเลี่ยงไม่ให้มีการควบคุมโดยเจ้าหน้าที่โครงการ หลักการดังกล่าวไม่สามารถทำได้จริงเสมอไป และไม่ควรผลักดันมากเกินไปในสถานการณ์เช่นนี้ แต่จะต้องมีการเคลื่อนไหวที่มองเห็นได้เพื่อลดการควบคุมของเจ้าหน้าที่โครงการ และเพื่อเพิ่มความรับผิดชอบสูงสุดของประชาชนในท้องถิ่น

6. การดำเนินการในท้องถิ่นซึ่งตรงข้ามกับการตอบสนองในท้องถิ่น (Local Actions as Opposed to Local Responses) ส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นตัดสินใจและดำเนินการภายใต้ขอบเขตกว้าง ๆ ของโครงการ แทนที่จะตอบสนองอย่างนิ่งเฉยต่อความคิดริเริ่มที่เสนอโดยผู้อื่น ยิ่งสามารถสนับสนุนความคิดริเริ่มในท้องถิ่นประเภทนี้ได้มากเท่าใด ความรู้สึกเป็นเจ้าของก็จะพัฒนามากขึ้นในชุมชนท้องถิ่น แต่อุปสรรคสำคัญอาจอยู่ที่เจ้าหน้าที่โครงการที่ไม่เต็มใจหรือไม่สามารถส่งเสริมความเป็นเจ้าของกิจกรรมและผลลัพธ์ของโครงการในท้องถิ่น

7. ปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติตามทิศทางของโครงการ (Allow for Some Spontaneity in Project Direction) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนเท่าที่เป็นไปได้ โครงการควรได้รับอนุญาตให้พัฒนาตามความสามารถของประชาชนในท้องถิ่นที่จะมีบทบาทเพิ่มขึ้น และเริ่มรับผิดชอบบางส่วน เว้นแต่ว่าโครงการจะสามารถวางแผนและรองรับการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ โครงการจะยังคงเป็นแบบตรงไปตรงมาและอาจผลักดันไปสู่วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้าได้ โดยไม่คำนึงว่าคนในท้องถิ่นจะเข้าร่วมหรือไม่ก็ตาม โครงการแบบมีส่วนร่วมมักจะใช้เวลาานกว่า แต่ถ้ามีส่วนร่วมจริง ๆ ผลลัพธ์จะเป็นไปในทางบวกและยั่งยืนกว่า

ขณะเดียวกัน ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2542 : 5-6) ได้ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนไว้ว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในที่นี้ มิได้หมายความว่าบทบาทหลักของภาครัฐในการพัฒนาซึ่งเคยมีอยู่เดิมจะลดบทบาทลง แล้วภาคประชาชนจะมีบทบาทในการพัฒนา มากขึ้นโดยอัตโนมัติ ภาครัฐยังมีความจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่าง กว้างขวาง ซึ่งควรพิจารณาถึงปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่

1. ปัจจัยเกี่ยวกับกลไกของภาครัฐทั้งในระดับนโยบาย มาตรการ และในระดับปฏิบัติ ที่จะเอื้ออำนวยหรือสร้างช่องทางการมีส่วนร่วมของชุมชน จำเป็นที่จะต้องทำให้การพัฒนาเป็นระบบ เปิด มีความเป็นประชาธิปไตย รับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่าย มีความโปร่งใส และมีการตรวจสอบได้

2. ปัจจัยด้านประชาชนที่มีสำนึกต่อปัญหาและประโยชน์ร่วม มีสำนึกต่อ ความสามารถและภูมิปัญญาในการจัดการปัญหา ซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์และการเรียนรู้ รวมทั้งมี การเสริมพลังเชื่อมโยงในรูปกลุ่มองค์กร เครือข่าย และประชาสังคม

3. ปัจจัยด้านการพัฒนาและองค์กรพัฒนา มีบทบาทในการกระตุ้น และส่งเสริมเพื่อ เอื้ออำนวยต่อกระบวนการพัฒนา สนับสนุนข้อมูลข่าวสาร และทรัพยากร รวมถึงร่วมแรงร่วมกับสมาชิก ชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นทางเลือกในการพัฒนา มิได้มีความหมายเพียงการให้โอกาสแก่ประชาชนที่จะเข้าร่วม แต่เป็นการคืนสิทธิและอำนาจให้ประชาชนในการกำหนดอนาคตของตนเอง โดยพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการ และควบคุมการใช้ทรัพยากรของชุมชน นอกจากนี้ ยังถือได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนตามนัยทางการเมือง เป็นการเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาจากบนสู่ล่าง ให้เป็นการพัฒนาจากล่างขึ้นบน โดยให้ประชาชนมีบทบาทหลักในการพัฒนา และภาครัฐเป็นฝ่ายส่งเสริมและสนับสนุนขณะเดียวกัน การมีส่วนร่วมโดยนัยทางการเมืองนี้ ถือว่าเป็นกรอบแนวคิดที่ดีต่อนักพัฒนาในการวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เพียงแต่ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับภาครัฐเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาคประชาชนกับภาคธุรกิจ และกลุ่มผู้นำรวมถึงชนชั้นนำภายในชุมชนอีกด้วย

2.3.5 แนวทางการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

มุลูเกตา เอฟ ดินบาโบ (Mulugeta F. Dinbabo) นักวิชาการด้านการศึกษาด้านการพัฒนา ได้สรุปถึงแนวทางการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมที่จะให้ประโยชน์กับกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะในระดับฐานราก (Farm Africa, 1996 as cited in Mulugeta F. Dinbabo, 2003 : 13-14) ดังนี้

1. ความยั่งยืนและการพึ่งพาตนเอง (Sustainability and Self-reliance) การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองที่เพิ่มขึ้นในชุมชน และการจัดตั้งเครือข่ายขององค์กรที่พึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ก่อให้เกิดประโยชน์ที่สำคัญ เช่น การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น และโอกาสของชุมชนในการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ต่อกระบวนการพัฒนา เป็นต้น
2. การสร้างองค์กรประชาธิปไตย (Building of Democratic Organizations) ที่ตั้งและขนาดของชุมชนหนึ่งๆ เหมาะสมสำหรับการเผยแพร่แนวคิดเรื่องการตัดสินใจร่วมกันและทักษะความเป็นผู้นำ ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาระหว่างกลุ่มในภายหลัง
3. ผลผลิตที่สูงขึ้น (Higher Productivity) การเข้าถึงทรัพยากรชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในผลประโยชน์จากน้ำพิกน้ำแรงของตนเอง การเปิดรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ การบริการการบรรลุผลการผลิตในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งจะช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มและเสริมความแข็งแกร่งให้กับฐานเศรษฐกิจของกลุ่มและนำไปสู่การสร้างทุนของชุมชน
4. ลดต้นทุนและเพิ่มประสิทธิภาพ (Reduced Costs and Increased Efficiency) การสนับสนุนของชุมชนในฐานะที่เป็นองค์ความรู้ของสภาพท้องถิ่น แรงงาน วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น และการเงินในโครงการจะช่วยลดต้นทุน ชุมชนยังช่วยส่งเสริมการพิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อม (Diagnosis of Environmental) สังคม และสถาบัน เช่นเดียวกับการค้นหาแนวทางแก้ไขปัญหาลocal ในท้องถิ่น

กล่าวโดยสรุปแล้ว การมีส่วนร่วมของชุมชนจะเป็นหนึ่งในแนวทางการพัฒนาที่สำคัญที่สุดในการทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ ส่งผลต่อความยั่งยืนและความยุติธรรมทางสังคม สำหรับแนวทางการพัฒนาจากบนลงล่าง (Top Down) จะอยู่ภายใต้การชี้นำของรัฐ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมตามแนวทางจากล่างขึ้นบน (Bottom Up) จะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองโดยมีการจัดตั้งองค์กรในท้องถิ่นที่สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนก่อให้เกิดประโยชน์ที่สำคัญ เช่น ประสิทธิภาพด้านการพัฒนาที่เพิ่มขึ้นซึ่งจะกระตุ้นการเติบโตในท้องถิ่นและขยายตลาดในประเทศ

จะเป็นการสนับสนุนการพัฒนาประเทศอย่างสมดุล เป็นต้น นอกจากนี้ ในทางการเมืองแนวทางการมีส่วนร่วมจะเป็นการเปิดโอกาสให้คนจน คนด้อยโอกาสมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ (Prasad, R.R., 2017 : 24)

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่

ในการนำเสนอแนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะแบบใหม่ในที่นี้ จะแบ่งหัวข้อตามลำดับต่อไปนี้

2.4.1 แนวคิดและความหมายของการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่

2.4.2 รูปแบบและองค์ประกอบของการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่

2.4.3 วิธีการและเครื่องมือในการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่

2.4.1 แนวคิดและความหมายของการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสาธารณะมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน จากยุคดั้งเดิมจนจบจนยุคปัจจุบัน กระแสของการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ ได้รับความสนใจจากเครือข่ายภาคีการจัดการทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของการจัดการสาธารณะในแต่ละยุคสมัยต่าง ๆ ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสาธารณะในช่วง 100 ปีที่ผ่านมา ได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยสามารถจำแนกออกเป็น 3 แนวคิด คือ การจัดการสาธารณะแบบดั้งเดิม (Traditional Public Administration: TPA) การจัดการสาธารณะแนวใหม่ (New Public Management: NPM) และการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ (New Public Governance: NPG) (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม และปริดา วานิชภูมิ, 2556 : 184-192; สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2566 : 314-316)

1. การจัดการบริหารสาธารณะแบบดั้งเดิม ถือกำเนิดและมีการพัฒนาอย่างเป็นระบบในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 โดยนักคิดคนสำคัญ เช่น แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เฮนรี ฟาโยล (Henri Fayol) เฟรดเดอริก วินสโลว์ เทเลอร์ (Frederic Winslow Taylor) และ ลูเธอร์ กูลิซ (Luther H. Gulick) เป็นต้น แนวคิดนี้ได้ครอบงำการจัดการภาครัฐทั้งในเชิงทฤษฎีและการปฏิบัติในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกจนจบศตวรรษ 1970s แนวคิดการจัดการสาธารณะแบบดั้งเดิมถือว่าเป็นงานสาธารณะที่เป็นภารกิจของรัฐโดยมีรัฐเป็นผู้ดำเนินการและประชาชนเป็นผู้รับบริการ โดยมีความเชื่อว่าองค์กรของรัฐนั้นจะต้องจัดโครงสร้างองค์กรแบบรวมศูนย์อำนาจ (Centralization) แบ่งการออกเป็นแผนกย่อย ๆ ลำดับสายบังคับบัญชาตามลำดับชั้น (Hierarchy) เน้นทำงานโดยยึดกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด (Departmentalization) แยกการบริหารออกจากการเมืองและใช้ระบบคุณธรรมในการบริหารบุคลากร (Morale System)

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ พบว่า แนวคิดการจัดการสาธารณะแบบดั้งเดิมนั้น มีข้อบกพร่องจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษ 1970 ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์ทั้งจากนักวิชาการและประชาชนทั่วไปถึงการจัดการตามแนวคิดดังกล่าวว่า ทำให้เกิดการล่าช้า มีขั้นตอนและการทำงานประจำที่ซ้ำซากและติดอยู่ในกฎ ระเบียบที่แข็งทื่อ ไร้ประสิทธิภาพ และขาดความ

ยืดหยุ่น รวมถึงการขาดนวัตกรรม ตลอดจนไม่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ในสถานการณ์ปัจจุบันได้ (Rosenbloom and Kravchuk, 2005; Cheema, 2005)

จากเสียงวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าว ได้ส่งผลให้แนวคิดการจัดการสาธารณะแบบดั้งเดิมเสื่อมถอยลงตามลำดับ กระนั้นก็ตามแม้แนวคิดนี้จะขาดความชอบธรรม แต่ในทางปฏิบัติแล้ว จะพบว่ายังคงมีการนำมาประยุกต์ใช้กันอย่างกว้างขวางต่อไป แม้ว่าในทางวิชาการจะเสื่อมความนิยม และถูกลดบทบาทลง แต่แนวคิดนี้ไม่ได้หยุดนิ่งแต่ประการใด หากมีการปรับตัวเพื่อแก้ไขข้อบกพร่อง และทำให้อยู่รอดต่อไป ขณะเดียวกันก็ได้เกิดกระบวนการค้นคว้าใหม่ขึ้นมาท้าทายโดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่

2. การจัดการสาธารณะแนวใหม่ ถือกำเนิดในช่วงปลายทศวรรษ 1970s หลังจากนั้น ได้ขยายตัวมากขึ้นจนกระทั่งสามารถเข้าครอบงำระบบการจัดการภาครัฐในหลาย ๆ ประเทศ แนวคิดนี้มีฐานคิดจากทฤษฎีที่หลากหลาย เช่น ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ทฤษฎีทางเลือกสาธารณะ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่ ทฤษฎีการจัดการนิยม ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ทฤษฎีตัวแทน และทฤษฎีต้นทุนปฏิบัติการ เป็นต้น โดยนำเสนอรูปแบบของรัฐ 4 ตัวแบบ ได้แก่ ตัวแบบรัฐบาลที่เน้นใช้ระบบตลาด ตัวแบบรัฐบาลแบบให้มีส่วนร่วมหรือตัวแบบประชารัฐ ตัวแบบรัฐบาลแบบยืดหยุ่น และตัวแบบรัฐบาลแบบผ่อนคลายนโยบาย ระเบียบ (สัญญา เคนาภูมิ, 2562 : 48-49)

แนวคิดการจัดการสาธารณะแนวใหม่ จึงเป็นการมุ่งเน้นที่ใช้หลักการทางธุรกิจ เอกชนเข้ามาประยุกต์ใช้ (Business Approaches) กับการจัดการสาธารณะ อันเป็นความพยายามที่จะนำวิธีการจัดการของภาคธุรกิจเอกชนมาใช้ในภาครัฐเพื่อแก้ไขปัญหาความล่าช้าของกระบวนการ นโยบายและการให้บริการสาธารณะ ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนกรอบหลักการจัดการสาธารณะแบบดั้งเดิม เพื่อพัฒนาทางเลือกอนาคตใหม่และการช่วยกำกับทิศทางและเป้าหมายสาธารณะบนฐานดุลยภาพระหว่างทรัพยากร กำลังความสามารถและความจำเป็น ด้วยการสนับสนุนให้เกิดการแข่งขันระหว่างหน่วยงานให้บริการ (Service Providers) ระหว่างองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเพิ่มประสิทธิภาพ การตอบสนองความต้องการที่ก้าวหน้ามากขึ้น การกระตุ้นนวัตกรรมใหม่ ๆ ลดการผูกติดอยู่กับกฎระเบียบแบบเดิม โดยตระหนักถึงความสำคัญของพลังตลาด (Market Forces) กลุ่มผลประโยชน์ พลังทางสังคมและเศรษฐกิจ ที่องค์กรอำนาจรัฐไม่สามารถควบคุมแบบเบ็ดเสร็จได้ จึงควรสร้างสิ่งแวดล้อมที่เปิดโอกาสให้กลไกตลาดทำงานอย่างมีประสิทธิภาพในการจัดบริการสาธารณะให้แก่สังคม (โกวิทย์ กังสนันท์, 2566 : 6-7)

ดังนั้น ในการจัดการภาครัฐควรนำความรู้และประสบการณ์จากการจัดการภาคธุรกิจเอกชนที่ประสบความสำเร็จมาประยุกต์ใช้อย่างจริงจัง เพื่อก่อให้เกิดการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างแท้จริง รูปธรรมของแนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ ได้แก่ การกระจายอำนาจให้แก่ส่วนราชการหรือหน่วยงานย่อยมีอิสระ รัฐบาลกลางจะต้องลดบทบาทการกำกับลง เพื่อให้หน่วยงานย่อยมีความคล่องตัวในการบริหารจัดการ และการให้บริการภายใต้การแข่งขัน เทียบได้กับธุรกิจเอกชนที่มุ่งดำเนินงานเพื่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด การปรับภาวะผู้นำของหน่วยงานราชการให้มีลักษณะเป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneurial Leadership) ซึ่งจะต้องทำงานภายใต้บริบทของการแข่งขัน มุ่งเน้นความสำเร็จของงาน (Focus on Achieving Result)

มากกว่าเน้นกระบวนการในการทำงาน พร้อมกับมีการประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างชัดเจนในรูปของตัวชี้วัดผลการปฏิบัติงานหลัก (Key Performance Indicator: KP) เพื่อมุ่งตอบสนองต่อความพึงใจความพึงพอใจสูงสุดแก่ลูกค้า โดยการมองประชาชนผู้ใช้บริการเสมือนลูกค้าที่จะต้องเสริมสร้างให้เกิดความพึงพอใจในบริการ มีการเก็บค่าบริการเพื่อให้หน่วยงานของรัฐสามารถเลี้ยงตัวเองได้ตลอดจนส่งเสริมให้ผู้ประกอบการเอกชนดำเนินการจัดบริการแทนรัฐ (Mathiasen, 1999; Rosenbloom and Kravchuk, 2005) นอกจากนี้ รัฐยังสามารถให้ภาคประชาชนรับเหมาช่วง (Contracting Out) ทำบริการสาธารณะ รวมทั้งการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แนวคิดการจัดการภาครัฐสมัยใหม่ ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงในช่วงทศวรรษ 1980s ถึง 1990s เนื่องจากแนวคิดนี้ไม่มีพื้นที่สำหรับการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมในกระบวนการนโยบายและการให้บริการสาธารณะ รวมทั้งปัญหาการขาดความสำนึกรับผิดชอบต่อประชาชนที่ไม่มีอำนาจจ่ายค่าบริการ ท้ายที่สุดแนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ก็ได้เสื่อมความนิยมลงพร้อม ๆ กับการก่อตัวของแนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ ในช่วงทศวรรษ 2000 เป็นต้นมา และหลังจากนั้นได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบันนี้ (สมศักดิ์ สามีคศิริธรรม, 2566 : 316)

3. แนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มศตวรรษที่ 21 จากนั้นได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบัน เป็นแนวคิดที่เน้นค่านิยมประชาธิปไตยและความเป็นพลเมืองซึ่งมีฐานคิด 4 ประการ ได้แก่ 1) ทฤษฎีประชาธิปไตยพลเมือง 2) ตัวแบบชุมชนและประชาสังคม 3) มนุษย์นิยมองค์การและการจัดการภาครัฐแนวใหม่ 4) การจัดการภาครัฐหลังสมัยใหม่ (สัญญา เคนาภูมิ, 2562 : 49)

เป็นแนวคิดที่ทำทลายและเข้าไปเสริมจุดอ่อนของการจัดการบริหารสาธารณะแบบดั้งเดิม และการจัดการสาธารณะแนวใหม่ โดยแนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่เกิดขึ้นภายใต้บริบทที่ภาคประชาสังคม ภาคธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชน และกลุ่มผลประโยชน์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการในกิจกรรมงานสาธารณะในรูปแบบของการจัดการภาคีที่หลากหลาย โดยการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติการกำกับและติดตาม ประเมินผลนโยบาย แนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่จึงถือกำเนิดขึ้นอันเนื่องมาจากปัญหาความซับซ้อนของงานสาธารณะที่มีมากขึ้น ปัญหาข้อจำกัดด้านทรัพยากรของภาครัฐ รวมถึงความเข้มแข็งและความกระตือรือร้นของภาคประชาชน ส่งผลให้พื้นที่สาธารณะจำเป็นต้องเปิดกว้างสำหรับการมีส่วนร่วมจากภาคีต่าง ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แนวคิดนี้จึงถือเป็นศาสตร์ใหม่ที่จะรองรับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการภาครัฐแนวใหม่แตกต่างหลากหลาย จำเป็นต้องประสานความร่วมมือระหว่างฝ่ายต่าง ๆ รวมถึงการนำทรัพยากรออกมาใช้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของส่วนรวม และการจัดการความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นจากกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างเครือข่ายต่าง ๆ เป็นต้น (สมศักดิ์ สามีคศิริธรรม และปรีดา วานิชภูมิ, 2556)

จากพัฒนาการเกี่ยวกับการจัดการสาธารณะที่กล่าวมาข้างต้นนี้ มีนักวิชาการจำนวนมากได้ทำทลายแนวคิดแบบแบบดั้งเดิม และได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของแนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงนักคิดที่สำคัญ ดังนี้

ออสบอร์น, สตีเฟน พี (Osborne, Stephen P., 2010 : 7, 9, 11) ชี้ว่าแนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ เป็นแนวคิดที่มีคุณูปการสำคัญต่อการทำความเข้าใจถึงการนำนโยบายไปปฏิบัติ และการให้บริการสาธารณะในศตวรรษที่ 21 ซึ่งประกอบไปด้วยความซับซ้อนของรัฐแบบพหุ (Complexities of The Plural State) ที่ประกอบด้วยผู้กระทำการหลายฝ่ายที่พึ่งพิงต่อกัน เป็นความพยายามทำความเข้าใจถึงพัฒนาการและการนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงที่มีความซับซ้อนและหลากหลาย

โบเวียร์ด โทนี และลอฟฟเลอร์ เอลเก้ (Bovaird, T., & Loffler, E, 2005a : 6) ได้ให้นิยามการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ หมายถึง วิธีทางที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเพื่อมีอิทธิพลต่อผลลัพธ์ทางด้านนโยบายสาธารณะ แนวคิดนี้ได้ก่อให้เกิดชุดของคำถามที่แตกต่างกัน เช่น ใครเป็นผู้มีสิทธิที่จะทำการตัดสินใจและมีอิทธิพลในปริมณฑลสาธารณะควรที่จะปฏิบัติตามหลักการอะไรบ้างในการตัดสินใจเกี่ยวกับปริมณฑลสาธารณะ และจะมีความมั่นใจได้อย่างไรว่าการกระทำร่วมกันเกี่ยวกับปริมณฑลสาธารณะนั้น จะส่งผลให้เกิดการปรับปรุงสวัสดิการที่ดีขึ้นสำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งเป็นผู้ที่เราให้ความสำคัญสูงสุด

เพสตอฟฟ์ วิคเตอร์ (Pestoff, V., 2010) ได้นิยามแนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะ (NPG) ว่าเป็นการจัดการที่วางอยู่บนพื้นฐานของการผลิตร่วมกัน (Co-Production) เป็นการจัดการที่ประกอบด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่าย รวมทั้งการให้บริการเกี่ยวกับสวัสดิการที่จัดขึ้นโดยฝ่ายที่สาม (Third Sector Provision of Welfare Services) เพสตอฟฟ์ ชี้ว่า การจัดการภาคีสาธารณะ มีหลายฝ่ายที่เข้าร่วมในการให้บริการ เช่น ดูแลสุขภาพ การดูแลผู้สูงอายุ การจัดการศึกษา สวัสดิการ ที่อยู่อาศัย ความปลอดภัย และสินค้าสาธารณะ (Public Goods) เป็นต้น ซึ่งในทศวรรษที่ผ่านมาได้ปรากฏให้เห็นถึงรูปแบบความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างรัฐกับฝ่ายที่สาม ในการจัดให้มีสินค้าและบริการสาธารณะ โดยฝ่ายที่สามได้ถูกดึงให้เข้าร่วมจัดบริการสาธารณะ กล่าวอีกด้านหนึ่งก็คือ มีการจัดการร่วมกัน (Co-Management) ระหว่างฝ่ายที่สามกับรัฐ นอกจากนี้ การผลิตร่วมกันระหว่างฝ่ายที่สามกับภาครัฐ ได้ก่อให้เกิดผลดี 2 ประการ คือ 1) การทำให้สังคมมีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น (Democratization) จากการที่พลเมืองเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรงในการผลิตบริการสาธารณะ และ 2) ก่อให้เกิดการสร้างนวัตกรรม (Creation of Innovation) เนื่องจากกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างภาคีต่าง ๆ จะเป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการผลิตได้อย่างมีนัยสำคัญ ในท่วงทำนองเดียวกัน การเชื่อมประสานกันในรูปแบบของเครือข่ายเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้นวัตกรรมสามารถแพร่ขยายไปสู่องค์กรต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวางมากขึ้น (Pestoff and Brandsen, 2010 : 27-33)

เพสตอฟฟ์ วิคเตอร์ (Pestoff, V., 2010) ชี้ว่า ในระบบของการจัดการภาคีสาธารณะนั้น ประชาชน สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมเป็นภาคีกับภาครัฐได้ 3 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับจุลภาค (Micro) สามารถมีส่วนร่วมได้โดยการผลิตร่วมกันในสถานที่ตั้งในท้องถิ่น ซึ่งมีการจัดบริการให้แก่ประชาชนโดยประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการผลิตบริการได้โดยตรง 2) ระดับมหภาค (Macro) ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในรูปแบบของการจัดการภาคีร่วมกัน (Co-Governance) ทั้งในด้านของการให้บริการและการตัดสินใจร่วมกันในนโยบายที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการดังกล่าว 3) ระดับกลาง

(Meso) พลเมืองสามารถมีส่วนร่วมในรูปของการจัดการร่วมกัน (Co-Management) เพื่อให้บริการในระดับท้องถิ่น โดยผู้ให้บริการที่มาจากภาคีอันหลากหลาย

เคนเน็ตต์ แพทริเซีย (Kennett Patricia) ชี้ว่า การจัดการภาคีสาธารณะเป็นความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ระหว่างรัฐกับสังคม โดยภารกิจในการแก้ไขปัญหาสาธารณะมิได้ผูกขาดอยู่กับรัฐบาลกลางอีกต่อไป แต่เป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำหน้าที่หลากหลาย (A Plurality of Actors) ที่มีความสนใจในเรื่องเกี่ยวกับผลประโยชน์ การรับรู้ ค่านิยม และทรัพยากรเชิงอำนาจที่แตกต่างกัน เคนเน็ตต์ ถือว่าการจัดการภาคีสาธารณะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางความคิดจากทัศนะแบบเก่าที่มองการปกครองในเชิงสังคมนิยม (The Realist Perception of Old Government) และระบบเวสต์ฟาเลีย (Westphalian System) ซึ่งได้แบ่งโลกออกเป็นรัฐชาติที่แยกออกจากกันในเชิงพื้นที่และมีอำนาจอธิปไตยเป็นของตนเอง โดยแต่ละรัฐชาติต่างผูกขาดความชอบธรรมในการใช้ความรุนแรง และมีกลไกการปกครองที่ขึ้นต่อกันตามลำดับชั้น มีระบบการสั่งการจากบนลงล่าง (Top Down) และอำนาจรวมศูนย์อยู่ที่ชั้นบนสุด ซึ่งวิธีคิดแบบเก่าเช่นนี้ได้เปลี่ยนไปสู่การจัดการภาคีสาธารณะ กล่าวคือ กลไกการปกครองแบบเดิมทำหน้าที่เป็นเพียงภาคีหนึ่งในภาคีอันหลากหลาย เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน นักวิชาการ องค์กรวิชาชีพต่าง ๆ เป็นต้น ที่มาเข้าร่วมในสมรภูมิเชิงนโยบาย (Policy Arena) เมื่อเป็นดังนี้แล้วในสมรภูมิเชิงนโยบายก็จะคับคั่งไปด้วยผู้คนและการต่อสู้ อันจะทำให้เส้นแบ่งระหว่างปริมาณส่วนตัวกับปริมาณสาธารณะถูกลบเลือนลง (Kennett, P., 2010 : 20-21)

2.4.2 รูปแบบและองค์ประกอบของการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่

รูปแบบและองค์ประกอบของการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ จะประกอบด้วยกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ ตั้งแต่การกระจายอำนาจให้แก่ภาคีเครือข่ายต่าง ๆ การประสานความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่าย การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ การกำกับบทบาทของรัฐ การมีส่วนร่วมของสาธารณชน

อย่างไรก็ดี ก่อนที่จะกล่าวถึงรูปแบบและองค์ประกอบของการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ ที่เปิดพื้นที่ให้กับภาคประชาสังคมซึ่งถือได้ว่าเป็นภาคีเครือข่ายที่มีความสำคัญต่อการพัฒนา ซึ่งแนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะแบบดั้งเดิม และการจัดการภาครัฐแนวใหม่ ไม่ให้ความสำคัญกับภาคประชาสังคม สมศักดิ์ สามีคศิริธรรม (2566 : 316) ได้อธิบายเปรียบเทียบแนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่กับแนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ไว้ว่า การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ มีจุดแข็งในแง่ของการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาคีต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคประชาสังคม ภาคธุรกิจ และประชาชนรากหญ้าในท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐในการจัดการสาธารณะ (Collaborative Governance) ในขณะที่แนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ไม่มีพื้นที่ให้กับภาคประชาสังคม

แม้ว่าแนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ มิได้เป็นกระบวนการที่ครบถ้วน การบริหารจัดการภาครัฐในหลาย ๆ ประเทศก็ตาม แต่ก็ยังเป็นกระบวนการที่น่าสนใจเนื่องจากมีข้อเสนอที่สอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม รวมถึงการพัฒนาสังคมในยุคปัจจุบันที่มีความสลับซับซ้อนซึ่งต้องการความร่วมมือในการดำเนินงานจากหลากหลายภาคี

โดยสรุปแล้ว แม้ว่าแนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ จะมีได้เข้าไปแทนที่ กระบวนทัศน์การบริหารจัดการสาธารณะแบบดั้งเดิมได้ทั้งหมด แต่ก็สามารถเข้าไปช่วยเสริมจุดอ่อน ของกระบวนทัศน์แบบดั้งเดิมได้อย่างมาก จนกระทั่งได้รับความสนใจจากชุมชนทางวิชาการและ นักปฏิบัติ ซึ่งเป็นผู้นำนโยบายไปปฏิบัติในหลาย ๆ ประเทศ และความนิยมในแนวคิดแนวความคิด การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ มีแนวโน้มที่จะขยายตัวมากขึ้นเรื่อย ๆ (Osborne, 2010; Bovaird and Loffler, 2005a; Cheema, 2005)

แนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ ก่อตัวขึ้นท่ามกลางบริบทที่ ภาคประชาสังคมมีความเข้มแข็ง และมีบทบาทที่เด่นชัดในการเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมสาธารณะ ในรูปแบบของการจัดการภาคีอันหลากหลาย เช่น ชุมชนร่วมกับหน่วยงานปกครองในการพัฒนา ท้องถิ่นร่วมเป็นภาคีในการให้บริการรักษาความปลอดภัยของชุมชน การจัดการศึกษา สถาบัน ฝึกอบรมอาชีพ จัดตั้งศูนย์เลี้ยงเด็ก เปิดให้บริการบ้านพักผู้สูงอายุ การประกอบการทางสังคม (Social Enterprise) การจัดการป่าชุมชนการจัดตั้งตลาดชุมชน และการจัดการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรม เป็นต้น

ออสบอร์น, สตีเฟน พี. (Osborne, Stephen P., 2010 : 6-7) ยังได้ชี้ว่าในช่วง สิบกว่าปีที่ผ่านมาได้มีการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการภาคีสาธารณะกันอย่างกว้างขวาง โดยสามารถจำแนก แนวทางการศึกษาเรื่องดังกล่าวนี้ของนักวิชาการต่าง ๆ ออกเป็น 5 แนวทาง ดังนี้

1. การจัดการภาคีสาธารณะเชิงสังคมการเมือง (Socio-political Governance) แนวทางนี้มุ่งเน้นความสนใจไปที่การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันที่สำคัญต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ใน สังคม โดยนักวิชาการกลุ่มนี้เสนอว่าจะต้องวิเคราะห์ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบัน ต่าง ๆ โดยการมองแบบองค์รวม (Totality) เพื่อให้เข้าใจถึงการกำหนดนโยบายและการนำนโยบาย สาธารณะไปปฏิบัติ แนวคิดนี้มองว่าการวิเคราะห์แบบองค์รวมนี้จะช่วยให้สามารถมองเห็นได้ว่า แท้จริงแล้วรัฐบาลได้มีความสำคัญในกระบวนการนโยบายมากน้อย แต่กระบวนการนโยบายมักขึ้นอยู่กับ ผู้กระทำการทางสังคมที่หลากหลาย (Societal Actors) ที่จะให้ความชอบธรรมแก่นโยบาย ดังกล่าว และจะส่งผลกระทบต่อกระบวนการนโยบายเหล่านั้น โดยมีนักคิดที่สำคัญในแนวทางนี้ ได้แก่ คูอิมาน, เจ (Kooiman, J., 1999)

2. การจัดการภาคีสาธารณะเชิงนโยบาย (Public Policy Governance) แนวคิดนี้ มุ่งเน้นความสนใจไปที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำทางด้านนโยบายกับเครือข่ายต่าง ๆ ในการ สรรค์สร้างและมีอิทธิพลต่อการกำหนดกระบวนการนโยบายสาธารณะ นักวิชาการกลุ่มนี้มองว่า กิจกรรมสาธารณะในยุคปัจจุบันมิได้รวมศูนย์อำนาจอยู่ที่ส่วนกลางอีกต่อไป แต่มีการกระจายอำนาจ ไปยังท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น ภายใต้บริบทดังกล่าวนี้ ชนชั้นนำจะมีปฏิสัมพันธ์กับเครือข่ายทางสังคมต่าง ๆ อย่างไรในกระบวนการนโยบาย

นักคิดที่สำคัญในแนวทางนี้ ได้แก่ มาร์ช และโรดส์ (Marsh, D. & Rhodes, R., 1992) บอร์เซล (Borzal, 1997) และคลิจ์น และคอปเปนเจน (Klijn, E., & Koppenjan, J, 2000) นอกจากนี้ ปีเตอร์ เกย์ (Peter Gay, 2010 : 36-51) ยังได้เสนอแนวคิดที่ว่าด้วย อภิการจัดการภาคี (Meta-governance) ซึ่งหมายถึงกระบวนการที่ชนชั้นนำภาครัฐเข้าไปกำกับทิศทาง (Steering) โดย นำมือมาจับหางเสือโดยไม่ต้องทำหน้าที่พายเรือเอง (Keep a Hand on The Tiller, Rather Than

Doing the Rowing) (Ewalt, 2001 : 13-14) โดยกิจกรรมสาธารณะที่ดำเนินการในรูปของเครือข่าย จะต้องมีการจัดการซ้อนการจัดการภาคีอีกทีหนึ่ง (Governance by Governance) ซึ่งเป็นรูปแบบของการจัดการภาคีสาธารณะภาครัฐที่เน้นการกำกับทางอ้อม ในขณะที่เดียวกัน ก็พยายามพิจารณาให้เกิดภาวะดุลยภาพระหว่างความเป็นอิสระกับการควบคุม (Balancing of Control and Autonomy)

3. การจัดการภาคีสาธารณะเชิงการบริหาร (Administrative Governance) แนวคิดนี้มุ่งเน้นความสนใจไปที่การประยุกต์ใช้การบริหารสาธารณะแบบดั้งเดิม (Traditional Public Administration) ให้เหมาะสมกับการบริหารงานสาธารณะในปัจจุบันอย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมกับเสนอให้ปรับปรุงการบริหารสาธารณะแบบดั้งเดิมเสียใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับการบริหารจัดการภาครัฐที่มีความซับซ้อนของยุคปัจจุบันที่จะทำให้สามารถรักษาความเป็นสาขาวิชาที่สำคัญในโลกสมัยใหม่ต่อไปได้ แนวคิดนี้ยอมรับการนำนโยบายไปปฏิบัติและการให้บริการสาธารณะภายใต้กรอบของแนวคิดแบบดั้งเดิมเพียงแต่จะต้องปรับเปลี่ยนใหม่ในบางด้านด้วยการนำแนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะมาปรับใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำบริการสาธารณะของรัฐมาให้บริการขององค์กรไม่แสวงหากำไร และองค์กรเอกชนที่แสวงหากำไรเป็นผู้รับเหมาช่วง จนทำให้ภาครัฐเองกลายเป็นรัฐที่ว่างเปล่า (Hollow State) (Ewalt, 2001 : 4) กลุ่มคิดสำคัญ ได้แก่ ซาลามอน แอล (Salamon L., 2002) ลินน์ แอล, ไฮน์ริช ซี และฮิลล์ ซี (Lynn, L., Heinrich C. and Hill, C., 2001) และเฟรเดอริกสัน (Frederickson, 1999)

4. การจัดการภาคีสาธารณะในรูปแบบของการรับเหมาช่วง (Contract Governance) แนวคิดนี้มุ่งเน้นไปที่การดำเนินงานภายในองค์กร ภายใต้กรอบแนวคิดการจัดการสาธารณะแนวใหม่ (New Public Management) โดยเสนอให้นำรูปแบบของการจัดการภาคีมาใช้ โดยการเปิดให้บริษัทเอกชนมาทำหน้าที่รับเหมาช่วงการให้บริการสาธารณะ โดยรัฐทำหน้าที่ประสานงานและกำกับติดตามการดำเนินงานของบริษัทรับเหมาช่วงเหล่านั้น เพื่อให้ประชาชนได้รับความพึงพอใจในบริการ แนวคิดนี้มองว่ารัฐสมัยใหม่ต้องแบกความรับผิดชอบในระบบการให้บริการสาธารณะที่รัฐมีอำนาจควบคุมได้น้อย นักคิดในแนวนี้ได้แก่ เคทเทิล ดี. (Kettl D., 1993 : 2000)

5. การจัดการภาคีสาธารณะในรูปของเครือข่าย (Network Governance) แนวคิดนี้มุ่งเน้นความสนใจไปที่การวิเคราะห์ถึงวิธีการในการจัดตั้งตนเองของเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร (Self-organizing of Interorganizational Networks) โดยเครือข่ายดังกล่าวนี้จะทำหน้าที่ให้บริการสาธารณะ โดยมีรัฐเข้าร่วมเป็นภาคีหนึ่งของเครือข่ายดังกล่าวหรือไม่ก็ได้ แนวคิดนี้คล้ายคลึงกับแนวคิดการจัดการภาคีเชิงนโยบายสาธารณะ (Public Policy Governance) แต่แตกต่างกันตรงที่แนวคิดการจัดการภาคีเชิงนโยบายสาธารณะให้ความสนใจต่อบทบาทของชนชั้นนำทางนโยบายในการเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับภาคีเครือข่าย เพื่อริเริ่มและกำหนดกระบวนการนโยบายสาธารณะ แต่แนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะในรูปของเครือข่าย มุ่งเน้นความสนใจไปที่บทบาทของภาคีเครือข่ายในการนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติและการให้บริการสาธารณะ นักคิดที่สำคัญในแนวนี้ ได้แก่ โรดส์ (Rhodes, 1997) คีเคิร์ต (Kickert W., 1993) เดนเทอร์ส และโรส (Denters B. and Rose L., 2005) เอนทวิสเทิล และมาร์ติน (Entwistle T. and Martin S., 2005)

อาจกล่าวได้ว่า เงื่อนไขสำคัญที่เอื้ออำนวยให้เกิดการขยายตัวของการจัดการภาคี
สาธารณะแนวใหม่ ในห้วงกว่า 20 ปีที่ผ่านมา มีดังต่อไปนี้ (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2566 : 317)

1. ภาคประชาสังคมในหลาย ๆ ประเทศได้พัฒนาความเข้มแข็งขึ้นอย่างเด่นชัด
ในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา ภาคประชาสังคมเหล่านี้ต้องการเป็นผู้กระทำการที่กระตือรือร้น
(Active Subject) (Cheema, 2005 : 19) โดยเข้าร่วมเป็นภาคีกับรัฐในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อันจะ
ก่อให้เกิดการถ่วงดุลอำนาจการตรวจสอบและบ่อยครั้งที่สร้างความขัดแย้งขึ้น

2. ในปัจจุบันสังคมประสบกับปัญหาและวิกฤติหลาย ๆ ด้าน โดยปัญหาเหล่านี้มี
ความรุนแรงซับซ้อนและมีขอบเขตกว้างขวางเกินกว่าขีดความสามารถของภาครัฐที่จะจัดการได้
(Cheema, 2005 : 21) ส่งผลให้ภาคประชาสังคมต้องเข้าร่วมแก้ไขปัญหารูปของการประสาน
ความร่วมมือกับภาครัฐและภาคีอื่น ๆ ในการจัดการกับปัญหาดังกล่าว

3. กระแสการวิพากษ์ต่อระบบราชการแบบดั้งเดิมที่เป็นองค์การรูปนัยขนาดใหญ่
แบ่งงานภายในออกเป็นแผนกอย่างซับซ้อน (Departmentalization) และขึ้นต่อกันตามสาย
การบังคับบัญชา (Hierarchical Command) รวมถึงมีความเป็นทางการสูง ตลอดจนมีการทำงาน
ภายใต้กฎระเบียบ (Formalization) ก่อให้เกิดปัญหาการทำงานล่าช้า ยืดติดในวิธีการ ขาดความคิด
สร้างสรรค์และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมไม่ได้ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ จึงมีการ
เรียกร้องให้ปฏิรูประบบราชการโดยลดขนาดขององค์การให้เล็กลง (Downsizing) กระจายอำนาจสู่
ท้องถิ่น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานให้สูงขึ้น (Pestoff and Brandsen, 2010)

นอกจากนี้ กระแสสังคมยังได้วิพากษ์แนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ในแง่ของ
การไม่มีพื้นที่ให้กับภาคประชาสังคม และขาดความสำนึกรับผิดชอบต่อผู้ใช้บริการที่ไม่มีอำนาจจ่าย
อีกด้วย ภายใต้บริบทดังกล่าวนี้ ได้ก่อให้เกิดการเรียกร้องถึงการนำแนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะ
แนวใหม่ที่เปิดรับภาคีต่าง ๆ ให้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบายและการให้บริการสาธารณะ
มากขึ้น

สำหรับองค์ประกอบสำคัญของการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ มีดังต่อไปนี้
(สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2566 : 317-319)

1. การกระจายอำนาจสู่รัฐบาลท้องถิ่นและภาคประชาสังคม ทำให้ภาคประชาสังคม
มีความเป็นอิสระและสามารถพัฒนาความเข้มแข็งให้สูงขึ้น อันเป็นเงื่อนไขและปัจจัยสำคัญที่ทำให้มี
ขีดความสามารถในการเข้าร่วมกับภาครัฐเพื่อดำเนินกิจกรรมสาธารณะได้เพิ่มขึ้นตามไปด้วย

2. การก่อตัวของแนวคิดที่มองว่ารัฐไม่จำเป็นต้องผูกขาดงานสาธารณะอีกต่อไป โดย
จะต้องให้ภาคประชาสังคมเข้าไปมีส่วนร่วมในงานสาธารณะมากขึ้น กระนั้นก็ตาม ภาครัฐมีอาจจะ
ผลักราคาความรับผิดชอบไปให้แก่ภาคประชาสังคมได้ทั้งหมด ความรับผิดชอบต่องานสาธารณะยังคง
เป็นของรัฐอยู่เหมือนเดิม เพียงแต่รัฐกลับมาทำหน้าที่เป็นผู้กำกับทิศทาง โดยไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ผลิต
สินค้าหรือบริการโดยตรง (Steer, Not Row)

3. การดำเนินงานในรูปของเครือข่าย ที่ประกอบด้วยภาคีอันหลากหลาย เช่น
หน่วยงานรัฐหลาย ๆ หน่วยงาน ภาคธุรกิจเอกชน ภาคชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิชาการ
กลุ่มวิชาชีพและองค์กรระหว่างประเทศ (Kennett, 2010) เป็นต้น โดยมีโครงสร้างองค์กรแบบ
แบนราบ (Flat) ไม่มีสายการบังคับบัญชาและไม่เป็นทางการ

สำหรับปัจจัยที่จะช่วยยึดโยงภาคีต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อให้การจัดการภาคี
สาธารณะแนวใหม่สามารถดำเนินการไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลนั้น ได้แก่

1. ความไว้วางใจต่อกันระหว่างภาคีต่าง ๆ (Mutual Trust) ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไก
สำคัญในการยึดโยงภาคีต่าง ๆ ให้หันหน้ามาร่วมมือกันเพื่อดำเนินงานสาธารณะได้อย่างราบรื่นและ
บรรลุผลสำเร็จ

2. การยึดมั่นในค่านิยมร่วม (Shared Value) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของ
แนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี
และจังหวัดตราด โดยจะต้องให้ความสำคัญกับคุณค่าของการเสียสละเพื่อส่วนรวม การช่วยเหลือ
เกื้อกูลต่อกันและมีจิตสำนึกต่อสังคมโดยรวม ซึ่งในทางปฏิบัติจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปลูกฝังให้
แกนนำของแต่ละภาคีที่มาร่วมกันทำงานเป็นทีมเดียวกันนั้น ได้ยึดมั่นในค่านิยมดังกล่าวร่วมกัน
รวมทั้งการเผยแพร่ค่านิยมเหล่านี้ไปสู่สมาชิกของภาคีต่าง ๆ เพื่อให้สามารถครองใจสมาชิกภาคีต่าง ๆ
ได้ อันจะส่งผลให้กระบวนการขับเคลื่อนกิจกรรมสาธารณะดำเนินไปได้อย่างมีพลัง

3. การสื่อสารระหว่างกันอย่างเข้มข้นโดยรูปแบบสานเสวนา (Dialogue and
Intensive Communication) โดยแกนนำของแต่ละภาคีต่าง ๆ มาประชุมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ
หลักสำคัญของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในระหว่างการประชุมที่ควรนำมาเน้นย้ำก็คือ การเปิด
กว้างให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสมอภาค และให้ความสำคัญกับการฟังมากกว่าการพูดและ
ฟังอย่างลุ่มลึก (Deep Listening) เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจร่วมกันและลดความขัดแย้ง รวมถึงการ
สร้างความร่วมมือระหว่างกัน

4. ภาวะผู้นำแบบกระจายแต่มีบูรณาการ (Fragmented, But Integrated
Leadership) เนื่องจากแต่ละภาคีต่างก็มีผู้นำของตนเอง เมื่อเป็นดังนี้แล้ว จึงหนีไม่พ้นที่อำนาจจะ
กระจายไปตามภาคีต่าง ๆ การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่จะต้องยอมรับภาวะผู้นำแบบกลุ่มที่มี
หลายศูนย์ ด้านหนึ่งภาวะผู้นำมีลักษณะ “นำเป็นกลุ่ม” หมายถึงผู้นำของแต่ละภาคีมาทำงานร่วมกัน
เป็นทีม โดยมีการประสานงานระหว่างกันผ่านการสื่อสารและกิจกรรมสานเสวนาที่จัดขึ้นบ่อย ๆ
อย่างต่อเนื่อง เพื่อบูรณาการภาวะผู้นำจากแต่ละภาคีให้เป็นหนึ่งเดียวกัน และหนุนเสริมต่อกัน
รวมถึงการทำงานเข้าหากันเป็นทีมงานเดียวกันได้อย่างมีพลัง ขณะเดียวกัน ภาวะการนำมีหลายศูนย์
เนื่องจากอำนาจมีลักษณะกระจายไปยังภาคีต่าง ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงจำเป็นต้องให้ผู้นำของแต่ละภาคี
ทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างทีมแกนนำที่เป็นศูนย์ไปยังสมาชิกของตนในแต่ละภาคี

5. การจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ (Effective Conflict Management)
เนื่องจากการทำงานร่วมกันระหว่างภาคีที่แตกต่างย่อมนำมาซึ่งความขัดแย้งได้ง่าย ๆ เช่น ปัญหา
ส่วนตัวและปัญหาที่เกี่ยวกับงาน รวมถึงปัญหาเกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากร เป็นต้น ดังนั้น การสร้าง
กลไกในการจัดการความขัดแย้งที่ทุกฝ่ายยอมรับร่วมกันและสามารถจัดการความขัดแย้งได้อย่างมี
ประสิทธิภาพจึงเป็นสิ่งจำเป็น

ตารางที่ 2.1 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างแนวคิดการจัดการสาธารณะแบบดั้งเดิมกับการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่

ประเด็นเปรียบเทียบ	การจัดการสาธารณะแบบดั้งเดิม : TPA	การจัดการภาครัฐแนวใหม่ : NPM	การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ : NPG
รากฐานของแนวคิดและทฤษฎี	รัฐศาสตร์ และนโยบายสาธารณะ	- ทฤษฎีเหตุผล - ทฤษฎีทางเลือกสาธารณะ - ศาสตร์ทางการจัดการ	- ทฤษฎีเครือข่าย - ทฤษฎีสถาบันนิยม
แนวคิดว่าด้วยธรรมชาติของรัฐ	รัฐเดี่ยว (Unitary State)	รัฐในกำกับ (Regulatory State)	รัฐแบบพหุ (Plural State) รัฐพหุนิยม (Pluralist State)
หน่วยในการวิเคราะห์	ระบบการเมือง (Political System)	องค์การและการจัดการ	องค์การที่ดำรงอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อม
จุดเน้นในการศึกษา (Focus)	เน้นศึกษาการกำหนดนโยบายและการนำนโยบายไปปฏิบัติของภาครัฐ	เน้นการศึกษาการจัดการทรัพยากรขององค์การเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และผลการปฏิบัติงาน	เน้นศึกษาองค์กรพหุภาคีร่วมเจรจาต่อรองเกี่ยวกับสิ่งมีคุณค่าและร่วมกำหนดความหมายและความสัมพันธ์
กลไกในการจัดการทรัพยากร	จัดสรรทรัพยากรตามลำดับชั้นสูงต่ำที่ลดหลั่นลงมาตามสายการบังคับบัญชา (Hierarchy)	จัดสรรทรัพยากรตามกลไกตลาดและการทำสัญญาแบบคลาสสิกและนีโอคลาสสิก	จัดสรรทรัพยากรไปตามกลไกของเครือข่ายและการทำสัญญาระหว่างพื้นฐานของความสัมพันธ์
ธรรมชาติของระบบการให้บริการ	เป็นระบบปิด (Close System)	ระบบเชิงเหตุผลแบบเปิด (เปลี่ยน Input เป็น Output โดยผ่านสิ่งแวดล้อม)	เป็นระบบธรรมชาติที่เปิดต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม
คุณค่าที่ให้ (Value Base)	ให้ความสำคัญกับคุณค่าของจิตสำนึกที่เน้นประโยชน์สาธารณะ (Public Sector Ethos)	ประสิทธิภาพในการแข่งขันและการทำงานของกลไกตลาด	ให้คุณค่ากับอำนาจที่กระจายไปตามภาคีต่าง ๆ และต่อสู้ต่อรองกันระหว่างภาคีอันหลากหลายเหล่านั้น

ที่มา : (ปรับปรุงจาก Osborne, 2010 : 10; สมศักดิ์ สามัคคีธรรม และปริดา วานิชภูมิ, 2556 : 202; สัญญา เคนาภูมิ, 2562 : 52)

จากตารางที่ 2.1 เปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของแนวคิดการจัดการสาธารณสุขที่เคลื่อนตัวจากการจัดการสาธารณสุขแบบดั้งเดิมที่มุ่งเน้นการจัดการโดยรัฐเป็นสำคัญ สู่อุปการปรับเปลี่ยนภายใต้บริบทใหม่ที่ให้ความสำคัญกับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ในการเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวกับการจัดการสาธารณสุขที่เรียกว่าภาคีสาธารณสุขแนวใหม่ ที่เน้นการร่วมมือของภาคีเครือข่ายต่าง ๆ เป็นสำคัญ

เพสตอฟฟ์ (Pestoff) ได้เน้นย้ำอย่างชัดเจนว่า การจัดการภาคีสาธารณสุขแนวใหม่ มองผู้รับบริการในฐานะเป็นภาคีที่มีส่วนร่วมกับภาครัฐในการให้บริการสาธารณสุข อันแตกต่างจากการจัดการสาธารณสุขแบบดั้งเดิมที่มองว่าประชาชน คือ ผู้รับบริการที่เฉื่อยชา (Passive Clients) ในขณะที่การจัดการภาครัฐแนวใหม่ มองประชาชนเป็นลูกค้าที่กระตือรือร้น (Pestoff, 2010) ในแง่นี้จึงส่งผลให้แนวคิดการจัดการสาธารณสุขทั้ง 3 รูปแบบ ต่างมีทัศนคติต่อผู้รับบริการที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ทัศนคติต่อผู้บริหารภาครัฐต่อประชาชนผู้ใช้บริการ ทั้ง 3 แนวคิด ดังกล่าว ดังตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 เปรียบเทียบ 3 แนวคิด ทัศนคติต่อผู้บริหารภาครัฐและต่อประชาชนผู้ใช้บริการ

แนวคิด	การจัดการสาธารณสุขแบบดั้งเดิม : TPA	การจัดการภาครัฐแนวใหม่ : NPM	การจัดการภาคีสาธารณสุขแนวใหม่ : NPG
บทบาทของผู้บริหารภาครัฐ	ผู้ให้บริการที่เป็นกลางให้อย่างเท่าเทียม มีมาตรฐาน เชื่อถือได้ โดยรัฐเป็นผู้ดูแลบริการสาธารณสุขทั้งหมด	ผู้ประกอบการสาธารณสุข (Public Entrepreneur) ที่มีการแข่งขัน ทำหน้าที่กำกับทิศทาง ไม่ต้องผลิตเอง	ผู้ประสานงานเครือข่ายและกำกับทิศทาง
ทัศนคติต่อประชาชนผู้ใช้บริการ	เป็นผู้รับบริการที่เฉื่อยชา (Passive Clients)	ลูกค้าหรือผู้บริโภคสินค้าที่กระตือรือร้น (Active Customers)	เป็นภาคีที่ร่วมผลิตบริการอย่างเสมอภาค
อุดมคติต่อบริการที่ให้แก่ประชาชน	บริการที่เท่าเทียมและเป็นมาตรฐานเดียวกัน	บริการที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจสูงสุด	บริการที่เกิดจากการต่อรองและยอมรับร่วมกัน

ที่มา : (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม และปรีดา วานิชภูมิ, 2556 : 203)

จากแนวคิดทฤษฎีที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับพัฒนาการของการจัดการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่นุระเบิดชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด ที่จะต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการสาธารณสุขแบบดั้งเดิมสู่การจัดการภาคีสาธารณสุขแนวใหม่ ประเด็นที่ควรจะต้องเน้นย้ำก็คือ การจัดการสาธารณสุขไม่ควรผูกขาดรวมศูนย์โดยภาครัฐเท่านั้น แต่จะต้องเปิดให้มีการจัดการได้หลาย ๆ รูปแบบ หลากหลายขนาด และร่วมมือกันระหว่างภาคีที่หลากหลายทั้งการจัดการโดยภาครัฐ ชุมชน ภาคเอกชน และภาคีอื่น ๆ ในสังคม

โดยความสัมพันธ์ระหว่างภาคีเหล่านี้ ประกอบด้วยความร่วมมือ การตรวจสอบระหว่างกัน การต่อรอง การจัดการความขัดแย้ง ซึ่งปฏิสัมพันธ์ระหว่างพหุภาคีที่หลากหลายดังกล่าวนี้ จะส่งผลให้แต่ละภาคีเกิดความสำนึกรับผิดชอบ (Accountability) ในการจัดการอย่างยั่งยืนยาวนานต่อไป (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2566 : 320)

2.4.3 วิธีการและเครื่องมือในการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอวิธีการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ รวมทั้งเครื่องมือที่ใช้ในการจัดการ โดยจะดำเนินการผ่านข้อเสนอของนักคิดจำนวน 5 คน ได้แก่ 1. แนวคิดของ จี แชปเบอร์ ซีมา (G. Shabbir Cheema) เกี่ยวกับการส่งเสริมภาครัฐให้ใช้การจัดการแบบภาคีเครือข่าย 2. แนวคิดของ เกย์ ปีเตอร์ (Gay Peter) เกี่ยวกับ Meta-governance 3. แนวคิดของ เอลเก้ ลอฟฟเลอร์ (Elke Löffler) เกี่ยวกับการจัดการภาคีท้องถิ่น (Local Governance) และ 4. แนวคิดของ ไมค์ บรูสซิน (Mike Broussine) เกี่ยวกับภาวะผู้นำสาธารณะ (Public Leadership)

1. แนวคิดของ จี แชปเบอร์ ซีมา (Cheema, 2005) เกี่ยวกับการปรับบทบาทภาครัฐในการจัดการภาคีเครือข่าย โดย จี แชปเบอร์ ซีมา ชี้ว่า การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและกระบวนการทำงานของภาครัฐในระดับฐานราก ดังนี้

1.1 ต้องปรับเปลี่ยนองค์กรภาครัฐ จากรูปแบบดั้งเดิมที่เป็นการจัดลำดับชั้นตามสายบังคับบัญชา (Hierarchical Organization) ไปเป็นการทำงานแบบเป็นทีมมากขึ้น โดยรัฐจะต้องกระจายอำนาจเพื่อให้หน่วยงานย่อยมีความเป็นอิสระและมีการจัดโครงสร้างแบบแบน (Flat Organization) รวมถึงส่งเสริมการทำงานเป็นทีมอย่างจริงจัง

1.2 เปลี่ยนแปลงบทบาทของภาครัฐสมัยใหม่ จากการเป็นผู้ให้บริการโดยตรงไปเป็นบทบาทของผู้กระตุ้นและกำกับทิศทาง รวมถึงมุ่งเน้นการจัดการในระบบตลาดให้มากขึ้น โดยผ่านการตัดตอนบริการของรัฐมาให้ภาคเอกชนดำเนินการ ทั้งองค์กรที่แสวงกำไรและไม่แสวงหากำไร การเป็นผู้รับเหมาช่วง รวมทั้งการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ

1.3 ปฏิรูประบบราชการ โดยแก้ไขปัญหาการทำงานที่ยืดติดในกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด และการทำงานที่ล่าช้าไปสู่การเสริมพลังให้แก่ชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการทำงานที่ยืดหยุ่น และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้

1.4 การปรับเปลี่ยนจากการให้ความสำคัญต่อบังคับบัญชาเข้า ไปสู่การมุ่งเน้นผลการดำเนินงานเพื่อทำให้หน่วยงานย่อยหันมารับผิดชอบต่อผลการปฏิบัติงานของตนเอง ขณะเดียวกันจะเพิ่มความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานได้ค่อนข้างสูง

1.5 การปรับเปลี่ยนจากกลไกรัฐที่รวมศูนย์อำนาจ ไปสู่วิถีแห่งการกระจายอำนาจ (Decentralization) และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการออกแบบนโยบายและโครงการ รวมถึงการนำนโยบายไปปฏิบัติ บนพื้นฐานความเชื่อว่าการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาประชาธิปไตย ระบบการตรวจสอบและการเสริมพลังให้แก่ภาคประชาสังคม

1.6 เปลี่ยนจากการตัดสินใจที่มักกระทำแบบปิดลับ ไปสู่การเปิดเผยเพื่อรองรับการตรวจสอบทางการบริหาร ทางการเงิน และทางการเมือง เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของภาครัฐที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ (Transparency and Accountability)

1.7 เปลี่ยนจากการวางบทบาทเป็นพ่อขุนอุปถัมภ์ตามแบบฉบับของการจัดการตามระบบราชการไปสู่การเสริมพลังให้แก่ชุมชน และการให้องค์กรภาคประชาสังคมเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้น โดยมีความเชื่อว่าภาคประชาสังคมที่เข้มแข็งจะเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจสังคมและประชาธิปไตย

2. แนวคิดของ เกย์ ปีเตอร์ (Peter, 2010) เกี่ยวกับอภិการจัดการ

เกย์ ปีเตอร์ (Gay Peter) ได้เสนอว่า ในยุคของการจัดการแบบภาคีสาธารณะแนวใหม่นั้น ภาครัฐได้ใช้วิธีการบริหารจัดการที่เรียกว่า อภิการจัดการ ปีเตอร์ มองว่า การจัดการภาครัฐในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา มีการปฏิรูปที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลาง ทั้งการถ่ายโอนภารกิจไปให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาสังคม ดำเนินการแทน (Delegation) รวมถึงการมอบถ่ายอำนาจในการปกครองไปให้ท้องถิ่น (Devolution of Governing) อันส่งผลให้ข้าราชการทั้งระดับอาวุโสและระดับล่าง ตลอดจนภาคประชาสังคมมีอำนาจเพิ่มขึ้น แต่เมื่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมที่เข้ามาทำงานสาธารณะมีความเป็นอิสระมากขึ้น ได้ก่อให้เกิดปัญหาสำคัญในการบริหารจัดการปกครองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้จนทำให้ส่วนกลางต้องนำวิธีการที่เรียกว่า อภิการจัดการ มาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว พร้อม ๆ กับการตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องควบคุมจากส่วนกลางในระดับที่สูงขึ้น (Peter, 2010 : 37) ปีเตอร์ จึงเสนอแนวคิดที่เรียกว่า อภิการจัดการ ซึ่งหมายความว่า ในระบอบ การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่นั้น แม้ว่าภาครัฐได้มอบถ่ายอำนาจไปให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมอย่างมาก แต่ท้ายที่สุดแล้ว ภาครัฐได้หวนกลับมาเพื่อกำกับดูแลองค์กรท้องถิ่นและภาคประชาสังคมอย่างสูงด้วยหรือที่เรียกว่า การจัดการของการจัดการภาคีสาธารณะ (The Governance of Governance)

คงปฏิเสธไม่ได้ว่า การมอบถ่ายอำนาจและการถ่ายโอนภารกิจไปให้แก่ท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง รวมทั้งการก่อตัวของการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา นี้ ได้ก่อให้เกิดผลเชิงบวกต่อการบริหารงานและการให้บริการสาธารณะอย่างมาก แต่ในขณะเดียวกันก็ได้ก่อให้เกิดผลเชิงลบที่ไม่ตั้งใจอย่างกว้างขวางขึ้นมาอีกด้วยเช่นกัน ซึ่ง ปีเตอร์ ชี้ว่าผลในเชิงลบดังกล่าวนี้ มิได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบต่อการบริหารจัดการโครงการสาธารณะเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดผลกระทบต่อการระบอบการทางการเมืองอีกด้วย ดังจะพบว่า การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ในรูปแบบของเครือข่ายได้ส่งผลให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการตัดสินใจ (Decision-making) ปัญหาการประสานงาน (Coordination) ปัญหาการมีส่วนร่วม (Participation) และปัญหาความรับผิดชอบ (Accountability) ดังมีรายละเอียด ดังนี้

1) ปัญหาการตัดสินใจ แม้ว่ากาการจัดการภาครัฐแบบเก่าจะมีปัญหาความเห็นไม่ตรงกันในกระบวนการกำหนดนโยบาย แต่ภาครัฐสามารถใช้การประชุมปรึกษาหารือ หรือการใช้ประชามติ ซึ่งวิธีการดังกล่าวอาจมีความล่าช้าหรืออาจก่อให้เกิดข้อสงสัยเกี่ยวกับคุณภาพของผลการตัดสินใจอยู่บ้างก็ตาม แต่ก็ถือว่าเป็นวิธีการที่ทำให้การตัดสินใจสามารถกระทำได้ อันตรงข้ามกับการจัดการเครือข่ายภายใต้ระบอบการจัดการภาคีสาธารณะ ซึ่งมักจะก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการตัดสินใจขึ้นบ่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเครือข่ายที่จัดตั้งอย่างไม่เป็นทางการมักจะขึ้นอยู่กับความสมัครใจของแต่ละภาคีในการเข้าร่วม และภายในภาคีเครือข่ายก็ไม่มีกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับ

การตัดสินใจ ในแง่นี้เมื่อภาคีเครือข่ายต่าง ๆ มีความเห็นไม่ตรงกันก็จะใช้วิธีการเจรจาต่อรอง และแสดงเหตุผลระหว่างกันเพื่อให้บรรลุฉันทมติ (Consensus) แต่วิธีการดังกล่าวนี้ จะพบว่า การเจรจาประสบความสำเร็จลุล่วงอยู่บ่อยครั้ง เนื่องจากไม่สามารถบรรลุถึงฉันทมติได้ ขณะเดียวกันจะพบว่า ในบางครั้งการเจรจาระหว่างภาคีเครือข่ายที่ยืดเยื้อนั้น ในที่สุดอาจก่อให้เกิดการตัดสินใจเลือกความคิดร่วมที่อาจเป็นไปได้ที่เป็นเกณฑ์ขั้นต่ำที่สุด (Lowest Common Denominator) กล่าวได้ว่าการจัดการภาคีสาธารณะภายใต้สถานการณ์ที่ภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ยังคงยึดติดในอัตตาของตนหรือผลประโยชน์อันคับแคบของตนเป็นที่ตั้ง ซึ่งอาจนำไปสู่สภาวะที่มีอาจกระทำการตัดสินใจเพื่อยุติข้อขัดแย้งได้หรืออาจนำไปสู่การตัดสินใจที่มีคุณภาพต่ำได้ (Peter, 2010 : 40-41)

2) การประสานงาน การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ที่มุ่งถ่ายอำนาจและถ่ายโอนภารกิจไปให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมจะทำให้ภาคีต่าง ๆ ที่เข้าร่วมในการจัดการงานสาธารณะมีอิสระค่อนข้างสูง แต่ในขณะเดียวกัน การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ก็ได้สร้างปัญหาในการประสานงานให้แก่ภาครัฐอีกด้วย เนื่องจากหน่วยงานย่อยและกลุ่มภาคีที่มีอิสระค่อนข้างสูงอาจคำนึงถึงผลประโยชน์และเป้าประสงค์ของหน่วยงานของตนเป็นหลัก โดยละเลยการมองเป้าประสงค์ของระบบสังคมโดยรวมทั้งระบบ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการจัดการภาคีที่เป็นเอกเทศย่อมส่งผลให้เกิดการกำหนดนโยบายที่มุ่งตอบสนองต่อเป้าประสงค์ของท้องถิ่นเป็นหลัก และให้ความสำคัญต่อการปรับปรุงประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการดำเนินงานภายในหน่วยงานย่อยและกลุ่มภาคีที่ตนสังกัดเป็นหลัก ในขณะที่เป้าประสงค์ใหญ่ของรัฐบาลหรือเป้าหมายระยะยาวของสังคมโดยรวมมักถูกมองข้ามไปได้โดยง่าย ส่งผลให้บ่อยครั้งที่โครงการของกลุ่มภาคีในท้องถิ่นไม่ตอบสนองหรือแม้กระทั่งขัดแย้งกับนโยบายของรัฐบาลกลาง ยิ่งไปกว่านั้น ข้าราชการอาวุโสที่มีอำนาจและมีอิสระในการตัดสินใจมากขึ้น ย่อมสร้างปัญหาในการประสานงานกับภาครัฐ อันจะทำให้ไม่สามารถดำเนินนโยบายไปในทิศทางเดียวกันได้

3) การมีส่วนร่วม นับจากทศวรรษ 1970s เป็นต้นมา สถาบันทางการเมืองต่าง ๆ (อาทิ พรรคการเมือง และการเลือกตั้ง) ขาดความน่าเชื่อถืออย่างมากจนตกอยู่ในสภาวะวิกฤติแห่งความชอบธรรม อันทำให้ผู้คนหันไปหาช่องทางในการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยผ่านเครือข่ายต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ เครือข่ายมิได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนผลประโยชน์ทางสังคมได้อย่างครอบคลุม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ถูกกีดกันออกจากการเข้าร่วมในสถาบันตัวแทนย่อมเป็นผู้ที่มีอาจมีส่วนร่วมในเครือข่ายได้ และเป็นผู้ที่ไม่สามารถจะเข้าไปมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจใด ๆ เกี่ยวกับนโยบายสาธารณะได้อย่างที่ควรจะเป็น

4) ความรับผิดชอบ ภายใต้การจัดการภาครัฐแบบดั้งเดิมนั้น ข้าราชการประจำต้องรับผิดชอบต่อรัฐบาล และรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งจะต้องรับผิดชอบต่อประชาชน แต่ในการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ (รวมทั้งการจัดการภาครัฐแนวใหม่) ได้ทำให้ผู้ดำเนินการให้บริการสาธารณะ (ซึ่งมีอิสระและเป็นเอกเทศจากรัฐบาลกลางค่อนข้างสูง) มีความเชื่อมโยงกับองค์กรทางการเมืองน้อยลง อันจะเป็นการทำลายกลไกความรับผิดชอบต่อประชาชนลงตามไปด้วย ความรับผิดชอบในที่นี้หมายถึง การใช้พลังอำนาจในการควบคุมองค์การและโครงการสาธารณะ อันเป็นมาตรการในการปรับปรุงและพัฒนาโครงการสาธารณะให้สามารถตอบสนองต่อสาธารณชนมากยิ่งขึ้น รวมทั้งป้องกัน

มิให้เกิดผลเชิงลบต่อสาธารณชนอีกด้วย แต่ในระบอบการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ได้ทำลายความสามารถในการควบคุมการดำเนินงานของกลุ่มภาคีดังกล่าว

เมื่อการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ได้ก่อให้เกิดผลเชิงลบขึ้น แต่จะถอยกลับไปใช้วิธีการแบบเก่า (การจัดการภาครัฐแบบดั้งเดิม) ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ในแง่แล้ว จึงหลีกเลี่ยงพื้นที่ที่จะต้องเดินหน้าเพื่อใช้การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ต่อไป โดยหันมาใช้วิธีการที่ ปีเตอร์ เรียกว่า อภิกิจการ จัดการ คือ

1) กลไกของอภิกิจการ จัดการ ทำงานผ่านการควบคุมและกำกับทิศทางจากส่วนกลาง แต่ขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาการฟ้องถ่ายอำนาจและการถ่ายโอนภารกิจไปให้แก่ท้องถิ่นและภาคประชาสังคมเอาไว้ ดังนั้น ส่วนกลางจึงต้องพยายามรักษาความสมดุลระหว่างการควบคุมกับการให้อิสระแก่องค์กรท้องถิ่นและภาคประชาสังคม ซึ่งการรักษาความสมดุลดังกล่าวนี้จะเด่นชัดมากขึ้นเมื่อรัฐส่วนกลางอยู่ภายใต้สถานการณ์ที่จะต้องทำการตัดสินใจเกี่ยวกับการยืนยันที่จะใช้มาตรการควบคุมทางด้านการจัดการต่อท้องถิ่นและภาคประชาสังคมมากยิ่งขึ้น ลักษณะสำคัญของกลไกอภิกิจการ จัดการ ก็คือ การควบคุมต่อสิ่งแวดล้อมของการกระทำในภาคีสาธารณะมากกว่าที่จะใช้วิธีการควบคุมโดยตรงต่อการกระทำดังกล่าว (Peter, 2010 : 38)

2) ในขณะที่การจัดการภาครัฐแบบดั้งเดิมเน้นควบคุมที่กระบวนการบริหารและการควบคุมให้ดำเนินการตามกฎระเบียบ แต่การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่เปิดโอกาสให้หน่วยงานย่อยแต่ละหน่วย รวมทั้งกลุ่มภาคีต่าง ๆ ดำเนินการตัดสินใจได้เองอย่างเป็นอิสระ และจะแสดงความรับผิดชอบเมื่อเกิดความผิดพลาดในเชิงปฏิบัติขึ้นแล้ว และนำไปสู่การแก้ไขข้อผิดพลาดนั้นให้ถูกต้อง แต่คงปฏิเสธไม่ได้ว่าวิธีการดังกล่าวนี้เป็นวิธีที่ขาดประสิทธิภาพ เนื่องจากปล่อยให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างผิดพลาดเกิดขึ้นก่อนและเป็นการแก้ปัญหาที่เสียเวลา ซึ่งเครื่องมือของอภิกิจการ จัดการ ก็คือ การจัดการผลการปฏิบัติงาน (Performance Management) ซึ่งเริ่มต้นจากการระบุเป้าประสงค์ของงานสาธารณะพร้อมกับเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาวิธีการวัดผลผลิต (Output) และผลลัพธ์ (Outcome) ของงานสาธารณะที่เหมาะสมและนำเครื่องมือวัดดังกล่าวนี้ไปกระตุ้นให้เกิดการปรับปรุงการดำเนินงาน หรือการให้บริการของหน่วยงานย่อยหรือกลุ่มภาคีต่าง ๆ ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้มีประโยชน์ต่อการบริหารจัดการองค์กร รวมทั้งในแง่ของการทำให้องค์กรมีความรับผิดชอบต่อสาธารณะเพราะเป้าประสงค์จะทำให้ผู้บริหารระดับสูงสามารถกำหนดได้ว่าองค์กรควรทำอะไร ขณะเดียวกัน ก็เปิดโอกาสให้หน่วยงานย่อยหรือกลุ่มภาคีสามารถกำหนดวิธีการที่จะนำไปสู่เป้าประสงค์ได้ ดังจะเห็นว่าเครื่องมืออภิกิจการ จัดการ ได้เปิดกว้างให้หน่วยงานย่อย หรือกลุ่มภาคีมีอิสระในการเลือกวิธีการดำเนินงาน ภายใต้เงื่อนไขที่ถูกจำกัดกรอบจากเป้าประสงค์ที่กำหนดมา ซึ่งการระบุเป้าประสงค์ดังกล่าวนี้ เท่ากับเป็นการกำกับทิศทางเชิงนโยบายที่กระทำต่อหน่วยงานย่อยหรือกลุ่มภาคีต่าง ๆ นั่นเอง แต่ในขณะเดียวกัน หน่วยงานย่อยหรือภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ก็ยังคงมีอิสระในการเลือกวิธีดำเนินงาน (Peter, 2010 : 44-45) ซึ่งการรักษาดุลยภาพระหว่างความเป็นอิสระกับการกำกับทิศทางดังกล่าวนี้ เป็นประเด็นที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่

3) การจัดการภาครัฐแบบดั้งเดิมนั้น มีการระบุรายละเอียดของโครงการและขั้นตอนการดำเนินงานต่าง ๆ แต่การดำเนินงานเป็นรายโครงการนั้น มักประสบปัญหาเกี่ยวกับ

การประสานงาน เนื่องจากแต่ละหน่วยงานย่อยต่างคำนึงถึงเป้าประสงค์ของตนเองเป็นสำคัญ อันทำให้ไม่สามารถตอบสนองต่อการบริหารจัดการของระบบการเมืองทั้งระบบได้ ดังนั้น ในการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่จะต้องให้ความสำคัญกับการจัดการเชิงกลยุทธ์ (Strategic Management) โดยกลยุทธ์ที่สำคัญก็คือ การปรับปรุงการจัดการระบบด้านการจัดการภาคีส่วนทั้งหมด (Improving the Governance of That Entire System of Governance) โดยการพุ่งความสนใจไปที่การประสานงานเชิงนโยบาย (Policy Coordination) ซึ่งดำเนินงานโดยเริ่มต้นจากการประสานงานเชิงลบ (Negative Coordination) ปรับเปลี่ยนเป็นการประสานงานเชิงบวก (Positive Coordination) ท้ายที่สุดจะนำไปสู่การจัดการเชิงกลยุทธ์ (Strategic Management) แนวคิดเชิงกลยุทธ์จะต้องให้ความสำคัญกับการประสานงานระหว่างภาคีเครือข่าย โดยเชื่อมโยงไปสู่เป้าหมายหลักของระบบการเมืองและสังคมโดยรวมทั้งหมด ในทางตรงข้ามหากละเลยความคิดเชิงกลยุทธ์ดังกล่าวนี้ ก็จะทำให้แต่ละหน่วยงานย่อยและกลุ่มภาคีเครือข่ายต่าง ๆ มีเป้าประสงค์ที่เน้นประโยชน์ของหน่วยงานหรือกลุ่มภาคีของตนเองเป็นหลัก อันจะทำให้ไม่สามารถไปเข้ากับเป้าประสงค์ของหน่วยงานหรือกลุ่มภาคีเครือข่ายอื่น ๆ ได้ ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาในการประสานงานเชิงนโยบายในที่สุด

4) การปฏิรูปภาครัฐโดยการนำการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่และการจัดการภาครัฐแนวใหม่มาใช้ โดยปกติจะมีการลดการกำกับภายในลงอย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดการผ่อนคลายการบังคับใช้กฎระเบียบเกี่ยวกับการจัดซื้อจัดจ้าง การบริหารงานบุคคลและงบประมาณ ในขณะที่เดียวกัน ผู้บริหารของหน่วยงานย่อยก็จะมีอิสระในการตัดสินใจในการใช้เงินดำเนินโครงการได้เองมากขึ้น ซึ่งในการจ้างเหมาหรือทำงานแบบเครือข่ายร่วมกันระหว่างภาครัฐกับเอกชนนั้น ปกติผู้บริหารของหน่วยงานย่อยจะทำหน้าที่รับผิดชอบในการกำกับและติดตามผู้รับจ้างหรือเครือข่าย ผู้บริหารดังกล่าวจะมีอิสระในการตัดสินใจค่อนข้างสูง แต่ยังคงจำเป็นที่จะต้องมีความควบคุมจากหน่วยงานที่สูงกว่า เพื่อยืนยันถึงความสำคัญอันดับแรกของการควบคุมทางการเมืองที่กระทำต่อกิจกรรมของภาคีสาธารณะ การควบคุมดังกล่าวแม้เป็นสิ่งจำเป็น แต่ไม่จำเป็นต้องกระทำการควบคุมอย่างกว้างขวาง ดังนั้น การควบคุมสามารถกระทำการควบคุมโดยเครื่องมือง่าย ๆ หรือกระทำผ่านตัวชี้วัดบางอย่างมากกว่าที่จะใช้เครื่องมือในการควบคุมโดยตรง ส่วนการควบคุมงบประมาณเป็นวิธีการที่ชัดเจนที่สุดของกลไกการจัดการ รวมทั้งการควบคุมปัจจัยนำเข้าพื้นฐานอื่น ๆ ที่จะเข้าสู่ระบบก็สามารถดำเนินไปด้วยวัตถุประสงค์เดียวกัน

5) ในการจัดการภาครัฐแบบดั้งเดิมนั้น มักอาศัยกฎหมายและสิทธิอำนาจที่เป็นทางการในการบังคับบัญชาหน่วยงานในระดับล่าง แต่การนำวิธีดังกล่าวมาใช้กับการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่อย่างตรงไปตรงมาก็จะก่อให้เกิดปัญหา เนื่องจากเครือข่ายภาคประชาสังคมไม่ยอมรับระบบการควบคุมตามสายการบังคับบัญชาของหน่วยงานภาครัฐ ในขณะที่หน่วยงานย่อยของภาครัฐก็ต้องการอิสระในการทำงานค่อนข้างสูง ในแง่นี้จึงทำให้การควบคุมในรูปแบบของการบังคับบัญชาอย่างเข้มงวดจากส่วนกลางแบบในอดีตที่เน้นการใช้เครื่องมือตามกฎหมายที่เป็นทางการ (Formal Instruments) จะต้องเปลี่ยนมาเป็นการควบคุมด้วยเครื่องมือที่อ่อนนุ่ม (Soft Instruments) ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานของสานเสวนาและการเจรจาต่อรอง (Peter, 2010 : 46-47) กระนั้นก็ตาม การบังคับบัญชาตามกฎหมายของทางราชการนั้น ไม่สามารถนำมาใช้กับ

ภาคประชาชนได้ แต่ภาครัฐส่วนกลางก็ยังคงนำวิธีการดังกล่าวมาใช้กับหน่วยงานระดับล่างได้อีก ขณะเดียวกัน ก็จะมีการใช้เครื่องมือที่อ่อนนุ่มกับหน่วยงานระดับล่างมากขึ้น เนื่องจากเป็นเครื่องมือที่ถือว่ามีประสิทธิภาพ และสามารถทำให้หน่วยงานระดับล่างยอมรับสิทธิอำนาจของภาครัฐส่วนกลาง ได้มากกว่า

6) เนื่องจากการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ ไม่อาจประสานงานระหว่าง ภาครัฐกับภาคประชาสังคมในรูปของการบังคับบัญชาตามลำดับชั้นได้ ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องนำ วิธีการที่อ่อนนุ่มมาใช้ (A Softer Approach to Governing) ได้แก่ การสร้างความไว้วางใจ และการสร้างค่านิยมร่วม (Common Values) ค่านิยมร่วมดังกล่าวนี้ คือ การปลูกฝังประชาชนเกี่ยวกับการเสียสละเพื่อส่วนรวม การเสริมสร้างจิตสาธารณะ สำนึกในความเป็นพลเมือง ฯลฯ ทั้งนี้ ความไว้วางใจและค่านิยมร่วมดังกล่าวจะถูกนำมาใช้ในการกำกับทิศทาง (Steering) การดำเนินงานของภาคีเครือข่าย รวมทั้งเป็นพลังในการขับเคลื่อนเพื่อก่อให้เกิดการนำโครงการสาธารณะไปปฏิบัติ ให้เกิดประสิทธิภาพ พร้อมกับเอื้ออำนวยให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานสาธารณะ การใช้ ความไว้วางใจและสร้างค่านิยมร่วมดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับแนวคิดในการก่อรูปพฤติกรรม (Shaping Behavior) โดยผ่านการเสริมสร้างสิ่งแวดล้อมแห่งการกระทำ (Shaping the environment of Action) สามารถกล่าวได้อย่างไม่เกินเลยว่าเครื่องมือที่อ่อนนุ่มเป็นเครื่องมือราคาถูกแต่มีประสิทธิภาพสูง ที่กลไกอภិการจัดการนำมาใช้ (Peter, 2010 : 47-48)

กล่าวโดยสรุป ปีเตอร์ มองว่า ระบบอบการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ ซึ่งเน้น การกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางพร้อม ๆ กับการถ่ายโอนอำนาจ (Devolution) และการ ผ่องถ่ายภารกิจ (Delegation) ไปให้หน่วยงานต่าง ๆ ของภาครัฐและภาคประชาสังคมนั้น ส่งผลให้ ข้าราชการทั้งระดับสูงและระดับล่าง รวมทั้งภาคประชาสังคมมีอำนาจสูงและมีความเป็นเอกเทศ ในการดำเนินงานสาธารณะมากขึ้น ในท้ายที่สุดการจัดการภาคีสาธารณะดังกล่าว ย่อมก่อให้เกิดผล ในเชิงบวกอย่างมากแต่ก็อาจปฏิเสธได้ว่ามีผลกระทบในเชิงลบอย่างมากด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการตัดสินใจของภาคีเครือข่ายที่มีอายุติดลงได้โดยง่าย ปัญหาการมีส่วนร่วมของ ผู้อยู่ภายนอกภาคีเครือข่าย ทั้งปัญหาความรับผิดชอบ ปัญหาการประสานงาน เมื่อเป็นเช่นนี้ ปีเตอร์ จึงมองว่า จำเป็นที่จะต้องนำกลไกที่เรียกว่า อภิการจัดการ เข้ามาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งก็คือ การที่ภาครัฐหันกลับมาใช้วิธีการกำกับทิศทางอย่างเข้มข้นมากขึ้นเพื่อเป็นกลไกในการควบคุมองค์กร ท้องถิ่นและภาคประชาสังคมให้ดำเนินการไปในทิศทางที่ต้องการหรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การจัดการของการจัดการภาคีสาธารณะ โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1) การรักษาความสมดุลระหว่างการควบคุมกับการให้อิสระแก่หน่วยงานย่อย ภาคประชาสังคม และกลุ่มภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ซึ่งกระทำผ่านการควบคุมต่อสิ่งแวดล้อมของการ กระทำมากกว่าที่จะใช้วิธีการควบคุมโดยตรงต่อการกระทำดังกล่าว

2) ใช้วิธีการจัดการผลการปฏิบัติงาน เป็นเครื่องมือสำคัญของอภิการจัดการโดย การระบุเป้าประสงค์ของงานสาธารณะ พร้อมกับสร้างเครื่องมือวัดผลผลิตและผลลัพธ์ที่เหมาะสม ซึ่งเครื่องมือวัดดังกล่าวนี้จะถูกนำไปกระตุ้นให้เกิดการปรับปรุงการดำเนินงาน หรือการให้บริการของ หน่วยงานย่อยและกลุ่มภาคีเครือข่ายต่าง ๆ วิธีการดังกล่าวนี้ จะเสริมสร้างความรับผิดชอบให้แก่ หน่วยงานย่อยและกลุ่มภาคีเครือข่ายต่าง ๆ เนื่องจากการระบุเป้าประสงค์จะทำให้ผู้บริหารระดับสูง

สามารถกำหนดได้ว่าองค์การควรจะทำอะไร ขณะเดียวกัน ก็เปิดโอกาสให้หน่วยงานย่อยหรือกลุ่มภาคีเครือข่ายมีอิสระในการเลือกวิธีการดำเนินงาน

3) ให้ความสำคัญกับการจัดการเชิงกลยุทธ์ที่เน้นการปรับปรุงการจัดการของระบบการจัดการภาคีเครือข่าย ได้แก่ การมุ่งเน้นความสนใจไปที่การประสานงานเชิงนโยบายระหว่างหน่วยงานย่อยต่าง ๆ พร้อม ๆ กับเชื่อมโยงไปสู่เป้าหมายหลักของระบบการเมืองและสังคมโดยรวมทั้งหมด

4) แม้ว่าการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ จะทำให้ผู้บริหารของหน่วยงานรัฐมีอิสระในการตัดสินใจสูงขึ้น แต่ยังคงจำเป็นที่จะต้องมีการควบคุมจากหน่วยงานที่สูงกว่า เพื่อยืนยันถึงความสำคัญอันดับแรกของการควบคุมทางการเมืองที่กระทำต่อกิจกรรมของภาคีสาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการควบคุมโดยเครื่องมือง่าย ๆ หรือกระทำผ่านตัวชี้วัดบางอย่างมากกว่าที่จะใช้เครื่องมือในการควบคุมโดยตรง

5) การควบคุมหน่วยงานระดับล่างจะถูกเปลี่ยนจากรูปแบบของการบังคับบัญชาที่เข้มงวด โดยใช้เครื่องมือที่เป็นทางการ (Formal Instruments) มาเป็นเครื่องมือที่อ่อนนุ่ม ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานของสานเสวนาและการเจรจาต่อรอง และ

6) การใช้วิธีการที่อ่อนนุ่มในการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ ซึ่งก็คือ การสร้างความไว้วางใจ และการสร้างค่านิยมร่วม โดยสามารถนำมาใช้ในการกำกับทิศทางการดำเนินงานของภาคีเครือข่าย รวมทั้งเป็นพลังขับเคลื่อนให้การดำเนินโครงการสาธารณะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล นอกจากนี้ความไว้วางใจและค่านิยมร่วมดังกล่าวยังสอดคล้องกับแนวคิดในการสรรค์สร้างพฤติกรรม โดยผ่านการจัดการต่อสิ่งแวดล้อมแห่งการกระทำ เครื่องมือที่อ่อนนุ่มจึงเป็นเครื่องมือราคาถูกแต่มีประสิทธิสูงที่กลไกการจัดการนำมาใช้

3. แนวคิดของ เอลเก้ ลอฟฟ์เลอร์ (Loeffler, Elke, 2005) เกี่ยวกับการจัดการภาคีท้องถิ่น

เอลเก้ ลอฟฟ์เลอร์ นักวิชาการจากสถาบันการจัดการภาคีระหว่างประเทศ (Governance International) ชี้ว่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถเปลี่ยนแปลงจากการปกครองท้องถิ่น (Local Government) ไปสู่การจัดการภาคีท้องถิ่น โดยองค์กรท้องถิ่นนั้นจะต้องมีการปรับปรุงตนเองในหลาย ๆ ด้าน แต่มีได้หมายความว่า จะยกเลิกรูปแบบการทำงานแบบการปกครองท้องถิ่นไปเสียก่อน แต่ในทางกลับกันองค์กรท้องถิ่นก็ยังคงรักษาการปกครองท้องถิ่นเอาไว้ ในขณะเดียวกันก็ต้องเพิ่มการจัดการภาคีท้องถิ่นเข้าไปด้วย กล่าวคือ 1) เพิ่มจากภาวะผู้นำขององค์การไปเป็นภาวะผู้นำของเครือข่าย 2) เพิ่มบทบาททางการเมืองในการรักษาคุณภาพเชิงผลประโยชน์ระหว่างภาคีต่าง ๆ 3) เพิ่มการจัดการกำลังคนที่ทำงานข้ามเครือข่าย 4) เพิ่มการจัดการความรู้และทรัพยากร 5) เพิ่มการจัดกระบวนการภายในองค์กรและเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่าย 6) เพิ่มการวัดผลการปฏิบัติงานแบบหลายมิติมากขึ้น และสุดท้ายมุ่งพัฒนาไปสู่การจัดการภาคีท้องถิ่นที่ดี (Good Local Governance) ตามตารางที่ 2.3

ตารางที่ 2.3 การเปลี่ยนจากการปกครองท้องถิ่น เป็นการจัดการภาคีท้องถิ่น

การปกครองท้องถิ่น (Local Government)	การจัดการภาคีท้องถิ่น (Local Governance)
1. ภาวะผู้นำขององค์การ : มุ่งพัฒนาองค์การประสานระหว่างฝ่ายให้มีความเชื่อมโยงกัน สร้างชุดของค่านิยมและควบคุมทิศทาง ผู้ร่วมงานมีอิสระในการคิดสร้างสรรค์	1. ภาวะผู้นำของเครือข่าย : มุ่งพัฒนาชุมชน ประสานให้แต่ละภาคีมีนโยบายที่เชื่อมโยง และเข้ากันได้ จัดการให้ภาคีต่าง ๆ มีแรงจูงใจและความคาดหวัง
2. นโยบายและกลยุทธ์ : มุ่งตอบสนองต่อความต้องการของลูกค้า แยกการเมืองออกจากการจัดการภาครัฐ วางแผนงานประจำปี โดยให้ความสำคัญกับกระแสรายจ่าย	2. การเมืองของความสมดุลระหว่างภาคี : กระตุ้นภาคีให้สนใจ และการเข้าร่วมในการจัดการท้องถิ่น การจัดการสาธารณะในรูปแบบของเครือข่าย วางแผนระยะยาวโดยผนวกรวมแผนชุมชน เข้ากับแผนงบประมาณการลงทุน และการจัดการสินทรัพย์
3. การจัดการกำลังคน : เพิ่มผลิตภาพแรงงาน โดยลดขนาดองค์การ ผู้ร่วมงานมุ่งให้บริการที่มีคุณภาพ สร้างแรงจูงใจโดยการประเมินผลที่เป็นวัตถุประสงค์ และการจ่ายค่าตอบแทนแบบยืดหยุ่น กระบวนการจ้างงานที่โปร่งใส และการพัฒนาบุคลากรเพื่อเป็นประโยชน์ต่อองค์การ	3. การจัดการตลาดแรงงาน : พัฒนาผู้ร่วมงานให้ทำงานได้ทุก ๆ ด้าน ให้ความสำคัญต่อผลลัพธ์ของบริการที่มีต่อคุณภาพชีวิตของทุก ๆ ภาคี สร้างแรงจูงใจโดยเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานใช้ความสามารถได้อย่างหลากหลาย ระดมกำลังคนมาทำงานข้ามกรม/กอง และภาคี
4. การจัดการทรัพยากร : การจัดทำงบประมาณจากบนลงล่าง โดยกำหนดเพดานค่าใช้จ่ายคงที่ วัตถุประสงค์ต่อหน่วยสำหรับนำไปปรับปรุง และกำกับติดตามผลการปฏิบัติงาน จัดทำรายงานทางการเงินที่โปร่งใสปรับปรุงประสิทธิภาพทางเทคนิค บุคลากรทุกคนเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Information Communication Technology: ICT) เพื่อนำไปใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพ	4. การจัดการความรู้และทรัพยากร : เตรียมงบประมาณท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมของภาคีต่าง ๆ วัตถุประสงค์ทางการเงินและเวลาในการดำเนินกิจกรรมขององค์การและภาคีต่าง ๆ ความโปร่งใสทางการคลังเพื่อสื่อสารไปยังภาคีอื่น ๆ เพื่อแสดงถึงความคุ้มค่าของเงินที่ใช้ดำเนินกิจกรรม มุ่งประสิทธิภาพทางสังคม (กระจายงบประมาณและให้บริการที่เท่าเทียม) การจัดการความรู้เพื่อผลิตและรักษาความรู้ใหม่ โดยผ่านการปฏิสังสรรค์ระหว่างภาคี และทุกภาคีเข้าถึง เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้

ที่มา : (ปรับปรุงจาก Loeffler, 2005 : 168-169)

ตารางที่ 2.3 (ต่อ)

การปกครองท้องถิ่น (Local Government)	การจัดการภาคีท้องถิ่น (Local Governance)
5. กระบวนการภายในองค์กร : ปรับปรุงกระบวนการภายในองค์กร (เช่น Re-Engineering, One-stop Service, etc.) การให้บริการที่แข่งขัน	5. ความสัมพันธ์ภายในและภายนอก : จัดความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร และจัดการเงื่อนไขและข้อจำกัดระหว่างภาคี สร้างและรักษาความเป็นภาคีที่ตรวจสอบได้
6. การวัดผลเชิงวัตถุประสงค์และอัตรวิสัย : รายงานผลตามความต้องการของผู้จัดการและองค์กร ตรวจสอบ ระบุมาตรฐานขั้นสูง (Benchmarking) เกี่ยวกับผลลัพธ์ กระบวนการภายใน และผลการปฏิบัติงานขององค์กร โดยเทียบกับองค์กรท้องถิ่นอื่น นำข้อมูลผลการปฏิบัติงานมาใช้ในการควบคุม	6. การวัดผลการปฏิบัติงานหลายมิติ : รายงานผลการปฏิบัติงานตามความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ภาคีต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการนิยามมาตรฐานการปฏิบัติงานและการวัดผลการปฏิบัติงาน ส่งเสริมนวัตกรรมและการเรียนรู้ทั้งระดับบุคคล องค์กร และเครือข่าย
7. การทำหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น : ผลิตนโยบายและให้บริการที่ตอบสนองต่อชุมชน ปรับปรุงประสิทธิภาพภายในองค์กรท้องถิ่น ทำให้ผู้รับบริการได้รับความพึงพอใจมากขึ้น	7. พัฒนาการจัดการภาคีท้องถิ่นที่ดี : ชุมชนวางแผน/จัดการตนเองได้ ปรับปรุงประสิทธิผลภายนอกองค์กรท้องถิ่น ประชาชนไว้วางใจ องค์กรท้องถิ่นเพิ่มขึ้น จากการทำงานที่โปร่งใส และตรวจสอบได้ รวมถึงสานเสวนาที่เป็นประชาธิปไตย

ที่มา : (ปรับปรุงจาก Loeffler, 2005 : 168-169)

4. แนวคิดของ ไมค์ บรูสซึน (Broussine, 2005) เกี่ยวกับภาวะผู้นำสาธารณะ (Public Leadership Approach)

ไมค์ บรูสซึน ชี้ว่า โลกยุคปัจจุบันนี้ส่วนย่อยต่าง ๆ ได้เชื่อมโยงกันและพึ่งพิงต่อกันอย่างซับซ้อน ส่งผลให้เกิดความต้องการภาวะผู้นำที่มากกว่าการทำหน้าที่เป็นเพียงผู้นำองค์กรภาคีสาธารณะเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกทุกวันนี้ซึ่งกำลังประสบปัญหาที่หลากหลายและมีความซับซ้อนอย่างมาก รวมถึงมีลักษณะข้ามพรมแดนขององค์กรจึงมีความจำเป็นต้องมีการหลาย ๆ องค์กรจะต้องหันหน้ามาร่วมมือกันทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรชุมชน และองค์กรไม่แสวงหากำไรในรูปแบบของเครือข่าย ภายใต้บริบทดังกล่าวนี้ ลักษณะสำคัญของภาวะผู้นำหน่วยงานภาครัฐ และของชุมชนจะต้องมีความสามารถในการสร้างความสนใจและจงใจให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญและเข้าร่วมในประเด็นสาธารณะ ดังนั้น ผู้นำสาธารณะ (Public Leaders) จะต้องมีความสามารถในการจุดประกายให้เกิดการริเริ่ม เพื่อนำไปสู่การกระทำร่วมกันในการแก้ไขปัญหาอันซับซ้อนที่เกิดขึ้นภายในชุมชน (Broussine, 2005 : 175)

กล่าวได้ว่า การกระตุ้นความสนใจในประเด็นของส่วนรวมนั้น ไม่เพียงแต่จะกระทำกับสมาชิกภายในหน่วยงานของตนเท่านั้น แต่จะต้องสร้างแรงจูงใจให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอกที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความตระหนักและเข้าร่วมกับภาคีเครือข่ายอย่างกระตือรือร้น ผู้นำสาธารณะจะต้องทำให้กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีความคิดและผลประโยชน์แตกต่างกัน รวมทั้งกลุ่มที่มีความขัดแย้งกันให้สามารถหันหน้ามาร่วมมือกันได้ ในแง่นี้ ไมค์ บรูสซิ่ง ชี้ว่า ตัวแบบภาวะผู้นำองค์การแบบดั้งเดิมมีข้อจำกัดและไม่เหมาะสมกับบริบทของการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ แม้ว่าภาวะผู้นำแบบดั้งเดิมจะสามารถนำพาองค์การให้ประสบความสำเร็จ โดยให้ความสำคัญต่อทั้งผลการปฏิบัติงานและต่อลูกค้า แต่ภายใต้บริบทใหม่จะพบว่า การแก้ปัญหาสาธารณะจำเป็นต้องมีการสร้างความร่วมมือกันในรูปของภาคีเครือข่าย ดังนั้น เพียงลำพังขององค์การใดองค์การหนึ่งไม่สามารถจะแก้ปัญหาให้ประสบความสำเร็จได้โดยง่าย ในขณะที่สิทธิอำนาจมีลักษณะกระจาย (Fragmented Authority) และในท้ายที่สุด ภายใต้บริบทใหม่ซึ่งยิ่งจะทำให้การสถาปนาองค์การแห่งการเรียนรู้ (Learning Organizations) เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง แต่ขอบเขตของการเรียนรู้ก็มีได้จำกัด เฉพาะภายในองค์การของตนเท่านั้น หากยังจำเป็นที่จะต้องขยายไปสู่การเรียนรู้ในระดับภาคีเครือข่ายอีกด้วย ในขณะเดียวกันเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ (Learning Networks) ดังกล่าว ยังต้องการแนวคิดที่ว่าด้วยภาวะผู้นำแบบใหม่อีกด้วย ซึ่งหมายถึง ภาวะผู้นำที่ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีขอบเขตกว้างกว่าภายในองค์การของตนไปสู่การเรียนรู้ร่วมกันในระดับเครือข่ายนั่นเอง

อย่างไรก็ดี มีปัจจัยสำคัญ 3 ประการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภาวะผู้นำสาธารณะ ดังนี้ 1) ภาวะผู้นำมิได้เป็นคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับตัวของผู้บริหารระดับสูงขององค์การเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับผู้นำของทีมงาน เช่น พนักงานระดับปฏิบัติการอาวุโส และผู้เชี่ยวชาญ เป็นต้น 2) ในภาษาที่ใช้กันทางด้านองค์การนั้นมักจะเน้นความสำคัญของภาวะผู้นำ (Leadership) แทนคำว่าจัดการ (Management) มากขึ้น แม้ว่าทั้งสองตำแหน่งต่างทำหน้าที่สำคัญภายในองค์การก็ตาม 3) ผู้นำแม้จะมีอำนาจมากเพียงใด แต่แท้จริงแล้วก็เพียงคนธรรมดาผู้นั้นเอง ซึ่งก็คือ สามารถทำผิดพลาดได้ ทำอะไรบางอย่างที่เสี่ยงต่อความล้มเหลวและมีได้รู้อะไรไปเสียทุกเรื่อง (Broussine, 2005 : 176)

มองในแง่แล้ว จึงเป็นธรรมดาที่บางครั้งผู้นำมีความรู้สึกว่ามีอำนาจและสามารถควบคุมสิ่งต่าง ๆ ได้ แต่ในบางสถานการณ์อาจเกิดความรู้สึกว่าไร้อำนาจ และไม่สามารถควบคุมสิ่งต่าง ๆ ได้เลย สภาวะทางอารมณ์ที่ไม่คงที่เช่นนี้ เกิดขึ้นกับผู้นำสาธารณะโดยทั่วไป เนื่องจากการทำงานภายใต้สถานการณ์ที่มีอาจคาดเดาได้และมีลักษณะผันแปรอย่างสูง อันเป็นคุณลักษณะทางด้านสภาพแวดล้อมขององค์การสาธารณะในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วดังกล่าวนี้ ก่อให้เกิดความต้องการภาวะผู้นำแบบใหม่ อันมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้ (Broussine, 2005 : 177)

1) ความต้องการที่จะแก้ปัญหาที่เชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อนภายใต้บริบทของนโยบายสาธารณะที่มีการใช้อำนาจร่วมกันระหว่างภาคีต่าง ๆ อันจะก่อให้เกิดการเรียกร้องต้องการผู้นำที่ให้ความสนใจอย่างมากต่อการประสานนโยบายที่แตกต่างให้เข้ากันได้เป็นเนื้อเดียว

2) ภาวะผู้นำเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งที่จะทำให้ภาคีสาธารณะมีขีดความสามารถในการแข่งขัน

3) ระบบเศรษฐกิจและภาคสาธารณะที่อยู่บนฐานของการใช้ความรู้อย่างเข้มข้นทำให้เกิดความต้องการภาวะผู้นำแบบใหม่ที่มีคุณสมบัติสำคัญ คือ เป็นผู้มีความสามารถในการกระตุ้นให้ผู้อื่นสรรค์สร้างความรู้ใหม่ ๆ และร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน

4) องค์การสาธารณะมีความต้องการอย่างต่อเนื่องในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้น จึงเรียกร้องต้องการภาวะผู้นำที่มิใช่เป็นแต่เพียงผู้จัดการระดับสูงเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงข้าราชการอื่น ๆ ทั้งหมดที่สามารถสวมบทบาทเป็นผู้นำได้อีกด้วย

ทฤษฎีภาวะผู้นำสามารถจำแนกออกเป็น 3 สำนักใหญ่ ๆ คือ

1. ทฤษฎีลักษณะการของผู้นำ (Trait Theory)
2. ทฤษฎีพฤติกรรม (Behavioral Theory) และ
3. ทฤษฎีภาวะผู้นำตามสถานการณ์ (Situation Leadership Theory)

แนวคิดภาวะผู้นำสาธารณะ (Public Leadership Approach) สังกัดอยู่ในทฤษฎีภาวะผู้นำตามสถานการณ์ เนื่องจากมองว่า ภาวะผู้นำมิได้เป็นพฤติกรรมของผู้ใดผู้หนึ่ง แต่เป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งของระบบสังคม (A Property of a Social System) แนวคิดนี้มองว่า ภาวะผู้นำเกิดจากการสนับสนุนของผู้ตาม ภาวะผู้นำจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ซึ่งภายใต้สถานการณ์ที่แตกต่างกันย่อมเรียกร้องต้องการภาวะผู้นำที่แตกต่างกัน ทฤษฎีภาวะผู้นำตามสถานการณ์มีจุดแข็งในแง่ที่ทำให้มองเห็นได้ว่า ภาวะผู้นำขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ตาม สถานการณ์ที่ห้อมล้อมตัวผู้นำอยู่ รวมทั้งตัวผู้ตามด้วยซึ่งบางครั้งมีการเรียกทฤษฎีนี้ว่า ทฤษฎีตามสถานการณ์ (Contingency Theory) ซึ่งก็คือ ภาวะผู้นำสามารถผันแปรไปตามสถานการณ์ เช่น ในช่วงระหว่างสงคราม ชาวอังกฤษเรียกร้องต้องการผู้นำอย่าง วินสตัน เชอร์ชิลล์ (Winston Churchill) แต่เมื่อสงครามสงบลงพวกเขาต่างหันมาเรียกร้องให้มีผู้นำคนใหม่ เป็นต้น

วิธีหนึ่งที่จะทำให้สามารถเข้าใจถึงภาวะผู้นำขององค์การได้ชัดเจนขึ้น ก็คือการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างภาวะผู้นำกับการจัดการ กล่าวโดยย่อ ก็คือ “Leadership Shapes the Future; Management Delivers It.” แม้คนโดยทั่วไปต่างเห็นด้วยว่าผู้นำ (Leader) ย่อมแตกต่างไปจากผู้จัดการ (Manager) แต่ก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่าผู้จัดการมีบทบาทในการนำด้วยและผู้นำก็มีบทบาทในการจัดการด้วย (Managers Lead and Leaders Manage) เมื่อเป็นดังนี้แล้ว จึงอาจถูกวิจารณ์ได้ว่าการแยกผู้จัดการออกจากผู้นำเป็นแต่เพียงการเล่นคำเท่านั้น กระนั้นก็ตาม หากจะมีใครบอกว่าภาวะผู้นำกับการจัดการเป็นสิ่งเดียวกันก็คงจะถูกปฏิเสธได้โดยง่าย เพราะโดยข้อเท็จจริงแล้ว แม้ภาวะผู้นำจะซ้ำซ้อนกับการจัดการแต่ทั้งสองคำต่างมีความหมายแตกต่างกันอย่างชัดเจน เช่น เราสามารถจัดการวัตถุที่ไร้ชีวิตได้ (เช่น สมุดบันทึกประจำวัน ฟาร์ม การสะสมแอสมบี้ ฯลฯ) แต่เราจะนำได้เฉพาะกับผู้ตามที่เป็นคนเท่านั้น เป็นต้น

ตารางที่ 2.4 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการจัดการกับภาวะผู้นำ

สิ่งที่ผู้จัดการทำ (What managers do)	สิ่งที่ผู้นำทำ (What leaders do)
<ol style="list-style-type: none"> 1. ฟุ้งความสนใจไปที่สถานการณ์ปัจจุบัน 2. จัดระเบียบทรัพยากรที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้สามารถนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ 3. มีสายตาที่แหลมคม และสนใจในรายละเอียด 4. คิดถึงวิธีการเพิ่มทรัพยากรสำหรับใช้ต่อไปอีก 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ฟุ้งความสนใจไปที่อนาคต 2. สร้างภาพฝันแห่งอนาคตที่น่าดึงดูดใจ จนทำให้เกิดพลังที่จะทุ่มเทความพยายาม ทรัพยากร และเวลา เพื่อสรรค์สร้างภาพฝันดังกล่าวให้เกิดขึ้นในความเป็นจริง

ที่มา : (อ้างจาก Broussine, 2005 : 180)

ความแตกต่างระหว่างการจัดการกับภาวะผู้นำ ผู้คนส่วนมากมักใช้คำว่าผู้จัดการกับผู้นำในความหมายเดียวกัน ในความเป็นจริงแล้วไม่ใช่สิ่งที่ถูกต้องเพราะไม่สามารถใช้แทนกันได้ เนื่องจากผู้จัดการกับผู้นำมีความหมายที่แตกต่างกัน การจัดการ คือ กระบวนการของการวางแผนเป้าหมายและการบรรลุเป้าหมายขององค์กรโดยผ่านหน้าที่ของการจัดการ ได้แก่ การวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organizing) การนำ (Leading) การควบคุม (Controlling) โดยผู้จัดการได้จะรับอำนาจโดยชอบธรรมหรืออำนาจที่เป็นทางการจากองค์กรในการกำหนดบทบาทหรือสั่งการบุคคลอื่นในองค์กรเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ขณะที่ ภาวะผู้นำ เป็นหนึ่งในหน้าที่ของการจัดการดังกล่าว ผู้นำอาจเป็นผู้จัดการได้แต่ไม่ใช่ผู้จัดการทุกคนจะเป็นผู้นำได้ เพราะบุคคลใดบุคคลหนึ่งอาจก้าวขึ้นมาเป็นผู้จัดการได้เพียงแต่ในตำแหน่งเท่านั้น แต่ไม่สามารถเป็นผู้นำได้เพราะเขาเหล่านั้นไม่มีความสามารถที่จะชักจูงบุคคลอื่นให้ทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ (ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี, 2549 : 42-43)

ความแตกต่างระหว่างการจัดการและภาวะผู้นำที่สำคัญประการหนึ่ง ก็คือ เรื่องที่มาของอำนาจ (The Source of Power) และระดับของการยอมทำตามของผู้ตามอำนาจ (Power) และระดับยอมทำตามของผู้ตาม นั่นคือ ความสามารถที่จะชักจูงพฤติกรรมพฤติกรรมของบุคคลอื่นซึ่งอำนาจทางการจัดการมาจากตำแหน่งหน้าที่ในองค์กรตามระบบโครงสร้างขององค์กร ในขณะที่อำนาจทางภาวะผู้นำมาจากตัวบุคคลซึ่งไม่ได้ติดอยู่กับโครงสร้างขององค์กรเพราะมาจากความสนใจเป้าหมายและค่านิยมส่วนบุคคล ซึ่งส่งเสริมให้เกิดความคิดสร้างสรรค์วิสัยทัศน์ และการเปลี่ยนแปลงในองค์กร (Daft, 2002 อ้างถึงใน ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี, 2549 : 43)

การจำแนกความแตกต่างระหว่างการจัดการกับภาวะผู้นำ มีประโยชน์คือ ก่อให้เกิดคำถามที่สำคัญที่ว่าบทบาทด้านภาวะผู้นำกับด้านการจัดการอยู่ในคน ๆ เดียวกันหรือไม่ ผู้ที่มีได้มีบทบาทด้านการจัดการสามารถมีบทบาทด้านภาวะผู้นำได้หรือไม่ ส่วนผู้ที่สวมบทบาทด้านการจัดการนั้นจะมีบทบาทด้านการจัดการมากเกินไป ในขณะที่มีบทบาทด้านการนำน้อยเกินไป (Over-managed and Under-led) หรือไม่ คำถามเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อภาวะผู้นำภายใต้

บริบทของการจัดการภาคีสาธารณะ ซึ่งผู้จัดการจะต้องแสดงบทบาทของผู้นำด้วยและจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำอย่างสูงอีกด้วย

ภาวะผู้นำสาธารณะ จึงต้องทำหน้าที่สำคัญทั้งในฐานะของการระดมขีดความสามารถที่มีอยู่ภายในองค์กรออกมาใช้ประโยชน์ และในฐานะที่เข้าไปมีความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอก รวมทั้งชุมชนที่เกี่ยวข้องด้วย ผู้นำสาธารณะจะทำหน้าที่เชื่อมต่อบริเวณเขตแดนของหน่วยงานกับสิ่งแวดล้อมภายนอก อันประกอบด้วยกลุ่มผลประโยชน์ ต่าง ๆ เช่น พลเมืองทั่วไป ผู้รับบริการ ชุมชน นักพัฒนาเอกชน นักธุรกิจ เป็นต้น ซึ่งปัญหาและความต้องการของแต่ละกลุ่มต่างก็มีความแตกต่างกันหลากหลายเช่นกัน และมีอาจสังเคราะห์รวมให้เป็นเนื้อเดียวกันได้โดยง่าย ประการต่อมาก็คือ การทำงานในรูปของเครือข่ายนั้น การลากเส้นแบ่งเพื่อแยกขาดระหว่างหน่วยงานของรัฐกับสิ่งแวดล้อม เช่น องค์กรชุมชน ภาคประชาสังคม เป็นต้น ดูเหมือนว่าจะไม่ค่อยเกิดประโยชน์มากนัก เนื่องจากกระบวนการทำงานในรูปแบบของพหุภาคนั้น ผู้เข้าร่วมจากหลากหลายภาคีต่างทำงานสอดประสานกัน มีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ทั้งบุคลากร วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ และงบประมาณ จนทำให้มองไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องแยกภาคีต่าง ๆ ออกจากกันอย่างเด็ดขาด แต่ประการใด จะเห็นได้ว่า ภายใต้บริบทดังกล่าวนี้ภาวะผู้นำสาธารณะจึงมีบทบาทสำคัญในการระดมขีดความสามารถทางด้านภาวะการนำของผู้อื่นออกมา ทั้งผู้ที่อยู่ในหน่วยงานเดียวกันหรือสมาชิกชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ รวมทั้งการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่จะทำให้ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ที่มาจากภาคีที่แตกต่างหลากหลาย ได้เข้าร่วมและก่อให้เกิดพลังในการแก้ปัญหาของชุมชนให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ดังนั้น ภารกิจสำคัญของภาวะผู้นำสาธารณะก็คือ การประสานเชื่อมโยงระหว่างภาคีต่าง ๆ ด้วยการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างผู้เชี่ยวชาญและระหว่างหน่วยงาน รวมถึงระหว่างภาคีต่าง ๆ ตลอดจนชุมชนที่เป็นเป้าหมายในการทำงาน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าภาวะผู้นำสาธารณะมิได้เน้นความสัมพันธ์ในลักษณะของผู้นำกับผู้ตาม แต่ภายในเครือข่ายจะประกอบด้วยผู้นำจำนวนมากที่มาจากหลากหลายภาคี บทบาทของภาวะผู้นำสาธารณะจึงเน้นไปที่การประสานความร่วมมือ (Collaboration) และการจูงใจให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างภาคีต่าง ๆ (Broussine, 2005 : 183) ขณะเดียวกัน การจัดการภาคีสาธารณะที่มีความซับซ้อนภายใต้บริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ ผู้นำสาธารณะจะต้องเชื่อมโยงระหว่างภาวะผู้นำกับการเรียนรู้ไปด้วยกัน พร้อมกับการพัฒนาองค์การและเครือข่ายให้มีความสามารถในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Broussine, 2005 : 184)

อย่างไรก็ดี ในยุคปัจจุบันนี้ผู้นำสาธารณะจะต้องมีการเรียนรู้เพื่อเพิ่มพูนความชำนาญในเชิงปฏิบัติ โดยจะต้องเรียนรู้และฝึกฝนในประเด็นต่อไปนี้ (Broussine, 2005 : 185)

1. ความอดกลั้นต่อสถานะที่ไม่แน่นอนและคลุมเครือ
2. จะต้องตระหนักถึงข้อเท็จจริงที่ว่า เป็นไปไม่ได้ที่ผู้ใดผู้หนึ่งจะมีความรู้ไปทุกเรื่อง ดังนั้นในการทำงานเครือข่ายจะต้องยอมรับข้อเท็จจริงที่ว่า ผู้มีความรู้ความสามารถนั้นมียุคนานและแต่ละคนต่างมีความรู้ที่แตกต่างกันหลากหลาย ดังนั้น ผู้ที่จะก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำสาธารณะจึงมิได้หลายคน

3. ผู้นำสาธารณะจะต้องรักษาทัศนคติส่วนบุคคลและความรู้เกี่ยวกับตนเอง

4. ผู้นำสาธารณะจะต้องมีการไตร่ตรองสะท้อนความคิดในเชิงวิพากษ์ ด้วยการถามใจตัวเองตลอดเวลาว่า จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการนำในขณะนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ อย่างไร

5. จัดให้มีการพัฒนาผู้นำและภาวะการนำแก่สมาชิกทั่วทั้งองค์กรและพัฒนาภาวะการนำให้แก่สมาชิกทั่วทั้งชุมชนที่เป็นเป้าหมายในการทำงาน

6. ในการทำงานกับชาวบ้านนั้น มีข้อควรระวังก็คือ อย่าให้เกิดการบ่มเพาะวัฒนธรรมแห่งการพึ่งพิงขึ้น

7. จะต้องตระหนักว่าภาวะผู้นำกับการเรียนรู้จะต้องไปด้วยกันเสมอ

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่จำเป็นต้องอาศัยภาคีเครือข่ายจากทุกภาคส่วน ดังนั้น ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงแนวทางการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุรกันดาร ภายใต้กรอบแนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ ดังนี้ (สมศักดิ์ สามีคศิริธรรม, 2566 : 322-323)

1. การพัฒนาภาวะผู้นำสาธารณะ ที่มีความสามารถในการกระตุ้นความสนใจและจูงใจสมาชิกภายในภาคีของตนและภาคอื่น ๆ ให้หันมาตระหนักถึงความสำคัญและเข้าร่วมในกิจกรรมพัฒนาด้วยการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุรกันดารอย่างจริงจัง ผู้นำสาธารณะจะต้องมีความสามารถในการประสานความคิดและผลประโยชน์ที่แตกต่างกันให้หันหน้ามาร่วมมือกันได้ (Broussine, 2005) จะต้องมีความอดกลั้นและเปิดใจกว้างต่อความคิดที่แตกต่างหลากหลาย รวมถึงการยอมรับบทบาทของผู้นำภาคอื่น ๆ ตลอดจนสนับสนุนให้เกิดผู้นำหลายคนทำงานร่วมกันอย่างสอดคล้องในรูปของ ภาวะผู้นำแบบรวมหมู่ (Collective Leadership) อันจะสามารถนำพาเครือข่ายทั้งองค์การไปสู่วางเป้าหมายร่วมกัน

2. เสริมสร้างทุนทางสังคม (Social Capital) สำหรับเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างภาคีต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งทุนทางสังคมประกอบด้วย บรรทัดฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความไว้วางใจต่อกัน รวมถึงความร่วมมือต่อกันด้วยความสมัครใจ นอกจากนี้ ยังจำเป็นที่จะต้องชักนำภาคีต่าง ๆ ให้หันมามีค่านิยมร่วมกัน (Share Values) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ค่านิยมในการเสียสละเพื่อส่วนรวม คุ่มครองสิทธิทางวัฒนธรรม การเคารพสิทธิชุมชน และค่านิยมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3. ในการสื่อสารระหว่างภาคีต่าง ๆ ควรใช้เครื่องมือแบบนุ่มนวล ซึ่งหมายถึงการประชุมเพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน (Collective Consultation) รวมทั้งการจัดกิจกรรมสานเสวนา ด้วยเหตุที่แต่ละภาคีต่างมีผลประโยชน์และความต้องการไม่เหมือนกัน นอกจากนี้ ช่องว่างระหว่างภาคีหรือระยะห่างระหว่างภาคีที่เกิดขึ้นหากมีมากเกินไป การทำงานร่วมกันจึงจำเป็นต้องมีการสื่อสารกันบ่อย ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน และสามารถประสานเชื่อมโยงระหว่างนโยบายและความต้องการของแต่ละภาคีให้หลอมรวมเข้าด้วยกันเป็นเนื้อเดียว

4. บทบาทของหน่วยงานรัฐ ไม่ควรเข้าไปควบคุมการดำเนินกิจกรรมของชุมชนโดยตรง แต่จะต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนมีอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตนเองโดยเจ้าหน้าที่ควรใช้วิธีการกำกับติดตามทางอ้อมผ่านการจัดการที่เน้นผลการปฏิบัติงาน ซึ่งก็คือการสร้างตัวชี้วัดสำหรับ

วัดผลผลิต ผลลัพธ์ ที่เหมาะสมโดยตัวชี้วัดที่สร้างขึ้นควรมีลักษณะง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน อันเป็นข้อกำหนดขั้นต่ำที่ชาวบ้านยอมรับและมีความสามารถที่จะดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายได้

2.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พัฒนา อินทไชย (2545) ศึกษาเรื่อง การศึกษาพฤติกรรมเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุจากทุ่นระเบิดตามแนวชายแดนไทย-พม่า โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความรู้และลักษณะส่วนบุคคลที่มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุจากทุ่นระเบิด ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมเสี่ยงต่อการได้รับอุบัติเหตุจากทุ่นระเบิดของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เสี่ยง เป็นการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคือผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ติดกับชายแดนและเป็นพื้นที่เสี่ยงต่อการได้รับอุบัติเหตุจากทุ่นระเบิด ผลการศึกษาพบว่า พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความเสี่ยงสูงที่จะได้รับอุบัติเหตุจากทุ่นระเบิดคือ การปฏิบัติตนในการเข้าไปช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากทุ่นระเบิด ความตระหนักในการเข้าไปพื้นที่เคยมีทุ่นระเบิดฝังอยู่ และการศึกษาข้อมูลก่อนเข้าไปในพื้นที่ที่ยังไม่เคยไปมาก่อนมีพฤติกรรมเสี่ยงอยู่ในระดับปานกลาง โดยพฤติกรรมเสี่ยงต่อการได้รับอุบัติเหตุจากทุ่นระเบิดมีความสัมพันธ์กับความรู้เกี่ยวกับทุ่นระเบิดและอุบัติเหตุจากทุ่นระเบิด และผู้ชายมีความเสี่ยงต่อการประสบอุบัติเหตุจากทุ่นระเบิดมากกว่าผู้หญิง ผู้ที่ได้เรียนหนังสือจะมีความรู้ในการป้องกันตนเองสูงกว่าผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือ เนื่องจากการศึกษาหรือการให้ความรู้เกี่ยวกับอันตรายและการป้องกันตนเองจากทุ่นระเบิดเป็นสิ่งสำคัญ ส่วนใหญ่จะเป็นชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง และกระเหรี่ยงที่ยังไม่ได้สัญชาติไทย ไม่สามารถพูด อ่านหรือเขียนภาษาไทยได้ ซึ่งการใช้ชีวิตส่วนใหญ่ต้องอาศัยอยู่ในป่าเขา ประกอบอาชีพการเกษตรส่วนใหญ่ การขาดความรู้ความเข้าใจเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดพฤติกรรมเสี่ยงต่อการประสบอุบัติเหตุจากทุ่นระเบิดถึงแม้จะมีการเรียนรู้จากประสบการณ์แต่เป็นการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก

ณัฐณี เกิดสุคนธ์ (2543) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบของกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศเกี่ยวกับการห้ามใช้และการจำกัดการใช้ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล : กรณีศึกษาประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาเกี่ยวกับทุ่นระเบิดสังหารบุคคลและความน่าจะเป็นในการนำกฎเกณฑ์ทางด้านมนุษยธรรมระหว่างประเทศมาใช้ปกป้องผู้ประสบภัยและหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อศึกษาแนวคิด กฎหมาย หลักเกณฑ์และวิธีการดำเนินการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการห้ามใช้การทำลายว่ามีเนื้อหาอย่างไรและจะมีการพัฒนาหลักกฎหมายอย่างไร สามารถนำกฎเกณฑ์มาใช้ได้อย่างไร มีผลกระทบต่อประเทศไทยอย่างไร เป็นการศึกษาวิจัยเอกสารที่เกี่ยวกับทุ่นระเบิดสังหารบุคคล พบว่า กฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศได้วางหลักสำคัญไว้เป็นพื้นฐานของอนุสัญญาว่าด้วยการห้ามใช้ สะสม ผลิตและโอน ตามอนุสัญญาออกติดตามซึ่งประกอบไปด้วย หลักผู้เป็นฝ่ายในการพิพาทด้วยอาวุธจะถูกจำกัดสิทธิที่จะเลือกวิธีหรือวิธีการสงคราม หลักการห้ามใช้อาวุธโปรเจกไทล์ วัสดุและวิธีการสงครามในลักษณะที่จะก่อให้เกิดการบาดเจ็บร้ายแรงเกินเหตุหรือการทุกข์ทรมานโดยไม่จำเป็น และหลักการที่ต้องแยกพลเรือนและพลรบออกจากกันและยังใช้หลักกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศที่ว่า ห้ามผู้เป็นฝ่ายในการพิพาทด้วยอาวุธ ใช้อาวุธที่ขาดความแม่นยำในการโจมตีมาปรับใช้ร่วมกับหลักเกณฑ์พื้นฐานของอนุสัญญาออกติดตามได้อีกด้วย ซึ่งมีประเทศที่เข้าร่วมเป็นภาคีในระดับหนึ่ง ทั้งนี้อนุสัญญานับนี้ยังมีจุดอ่อนที่ทำให้ไม่สามารถนำหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในอนุสัญญาไปใช้

บังคับได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากปัญหาด้านบทบัญญัติแห่งกฎหมายและปัญหาในการนำหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในอนุสัญญาไปใช้ในทางปฏิบัติจริงบางประการ โดยมีประเด็นหลักเกี่ยวกับการเก็บสะสมทุ่นระเบิดสังหารบุคคลไว้เพื่อการพัฒนาและการฝึกอบรมในการกวาดล้างและการทำลายทุ่นระเบิด 3 ข้อ คือ ใครจะเป็นผู้ดำเนินการตัดสินใจในการกำหนดจำนวนขั้นต่ำและทุ่นระเบิดสังหารบุคคลจำนวนเท่าใดจึงจะถือว่าเป็นจำนวนขั้นต่ำตามอนุสัญญากำหนดไว้ ปัญหาต่อมาเป็นเรื่องเกี่ยวกับมาตรการด้านความโปร่งใสที่กำหนดไว้ โดยกำหนดให้ประเทศภาคีมีพันธกรณีในการรายงานต่อเลขาธิการสหประชาชาติโดยเร็วที่สุดเท่าที่ทำได้ และไม่ว่ากรณีใด ๆ ภายในเวลาไม่เกิน 180 วัน ภายหลังจากมีผลบังคับใช้อนุสัญญาสำหรับประเทศภาคี ในทางปฏิบัติจริงมีประเทศภาคีบางประเทศไม่สามารถรายงานต่อเลขาธิการสหประชาชาติถึงรายละเอียดทั้งหมด หรือรายงานไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่ประเทศนั้นมีทุ่นระเบิดครอบครองอยู่ ปัญหาต่อมาคือการพัฒนาทุ่นระเบิดสังหารให้มีกลไกในการทำลายตนเอง เพื่อให้มีข้ออ้างในการสามารถนำทุ่นระเบิดสังหารบุคคลที่มีกลไกไปใช้ได้ ทั้งนี้ในความเป็นจริงทุ่นระเบิดสังหารบุคคลยังคงเป็นอาวุธที่ไม่สามารถจำกัดเป้าหมายในการเข้าได้

สำหรับประเทศไทยที่เป็นประเทศภาคีอนุสัญญาออกติดตามว่าด้วยการไม่ใช้ทุ่นระเบิดไม่พัฒนาผลิต หรือได้มาด้วยวิธีอื่นใด สะสม จัดเก็บหรือโอนไปสู่ผู้ใดไม่ว่าจะโดยตรงหรือทางอ้อม ได้กำหนดเป็นพระราชบัญญัติควบคุมการส่งออกไปนอกราชอาณาจักรซึ่งอาวุธยุทธภัณฑ์และสิ่งที่ใช้ในการสงคราม พ.ศ. 2495 พระราชบัญญัติอาวุธปืน เครื่องกระสุนปืน วัตถุระเบิด ดอกไม้เพลิงและสิ่งเทียมอาวุธปืน พ.ศ. 2490 และพระราชกฤษฎีกาควบคุมการส่งออกไปนอกราชอาณาจักรซึ่งอาวุธยุทธภัณฑ์และสิ่งที่ใช้ในการสงคราม พ.ศ. 2535 มีบทลงโทษตามประกาศนั้น ๆ และมาตรการดำเนินการกำหนดให้ประเทศภาคีทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลที่มีสะสมไว้ทั้งหมดและทำลายกวาดล้างทุ่นระเบิดสังหารส่วนบุคคลในพื้นที่ที่มีทุ่นระเบิดฝังอยู่ภายใต้เขตอำนาจหรือการควบคุมประเทศภาคี คือ การจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติหรือ Thailand Mine Action Centre (TMAC) ขึ้น เพื่อกวาดล้างและทำลายทุ่นระเบิดสังหารในประเทศไทย นอกจากนี้ตามอนุสัญญาออกติดตามยังได้กำหนดให้มีการเยียวยา รักษาและฟื้นฟูผู้ประสบภัยทุ่นระเบิดสังหารบุคคล

เมื่อพิจารณาจากการสำรวจวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งในพื้นที่ภาคตะวันออกและเขตรอยต่อชายแดนไทย-กัมพูชาในพื้นที่อื่น พบว่าไม่มีงานวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องทุ่นระเบิดและการมีส่วนร่วมของชุมชน ท้องถิ่น และประชาชน รวมทั้งการศึกษาในเรื่องของการช่วยเหลือเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการประสบอุบัติเหตุจากทุ่นระเบิด ซึ่งถือว่าเป็นช่องว่างขององค์ความรู้ จึงทำให้นักวิจัยสนใจที่จะทำการศึกษาในประเด็นดังกล่าวข้างต้น

นวรรตน์ นิธิชัยอนันต์ (2559) ศึกษาเรื่อง ศักยภาพทางเศรษฐกิจชายแดนไทย-กัมพูชา : กรณีศึกษาชุมชนบ้านโจรก ตำบลต่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ศึกษาศักยภาพทางเศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน กลุ่มอาชีพ สมาชิกกลุ่มอาชีพ องค์กรชุมชน สมาชิกองค์กรชุมชน และประชาชน จำนวน 50 คน โดยสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์และทำการวิเคราะห์เนื้อหา ผลศึกษาพบว่า ศักยภาพทางเศรษฐกิจชุมชนเป็นปัจจัยที่สำคัญในการขับเคลื่อนให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน พร้อมทั้งเกื้อหนุนให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถดำรงอยู่รอดในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในสังคมปัจจุบัน ด้วยศักยภาพทาง

เศรษฐกิจชุมชนที่สำคัญประกอบด้วย 1) ทูทางทรัพยากรธรรมชาติ อันได้แก่ที่ดินทำกินของตนเอง ทรัพยากรป่าไม้ และแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ที่สามารถทำการผลิตได้ตลอดทั้งปี 2) การปรับเปลี่ยนการผลิตเป็นการเกษตรผสมผสาน โดยมีความพอเพียงเป็นพื้นฐานในการผลิต 3) การจัดการแรงงานให้มีความสำคัญกับการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน 4) การตลาดที่มั่นคงในการกระจายผลผลิต 5) ทูทางสังคมและวัฒนธรรมที่ยึดมั่นผูกพันอย่างเหนียวแน่น 6) บทบาทของผู้นำที่เข้มแข็ง และ 7) องค์กรชุมชนพึ่งตนเองที่มีความมั่นคง อันเป็นปัจจัยสำคัญในการผลักดันให้ครัวเรือนและชุมชนยังคงรักษาวิถีระบบเศรษฐกิจของตนให้ดำรงอยู่รอดในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวอย่างต่อเนื่องในสังคมปัจจุบัน พร้อมทั้งชุมชนสามารถพึ่งตนเองและกันเองได้อย่างเข้มแข็งด้วยศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน

พรทิศา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ใส และขวัญศิริ เจริญทรัพย์ (2561) ศึกษาเรื่องศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดจันทบุรีและตราด วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและผลกระทบของพื้นที่ทุ่นระเบิด ศักยภาพปัจจัยที่มีผลและข้อเสนอเชิงนโยบายในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา ของจังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด พบว่า ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การหลงเหลือของทุ่นระเบิดมีความแตกต่างกันในแต่ละจังหวัด การวางทุ่นระเบิดเปลี่ยนไปตามลักษณะภูมิประเทศ และชนิดของทุ่นระเบิดที่วาง มีการใช้ทุ่นระเบิดจาก 3 ค่าย คือ รัสเซีย ซึ่งสนับสนุนเวียดนาม จีนสนับสนุนเขมรแดง สหรัฐอเมริกาสนับสนุนไทย ซึ่งสาเหตุของการหลงเหลือของทุ่นระเบิดทั้ง 3 จังหวัด เกิดมาจากภาวะสงครามในประเทศกัมพูชา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510

ภายหลังเมื่อปี พ.ศ. 2533 สงครามภายในประเทศกัมพูชาสงบลง ผู้อพยพชาวกัมพูชากลับประเทศบ้านเกิดหมดแล้ว ประชาชนชาวไทยที่อยู่อาศัยดั้งเดิมพยายามเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ที่หาว่าไม่สามารถประกอบอาชีพได้ตามปกติ เนื่องจากในพื้นที่มีทุ่นระเบิดหลงเหลืออยู่ ผลการศึกษา ยังพบอีกว่าจังหวัดสระแก้วนั้นมีระดับที่รุนแรงกว่าจังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราด คือ เดิมในจังหวัดสระแก้วชาวบ้านใช้ที่ดินในการทำการเกษตร แต่หลังสงครามก็ไม่สามารถกลับไปใช้ที่ดินเดิมประกอบอาชีพได้ เนื่องจากพบว่ามีทุ่นระเบิดหลงเหลืออยู่มาก ส่วนจังหวัดตราดพื้นที่ที่มีทุ่นระเบิดหลงเหลือส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าไม้ มีภูเขาสูงชันตามแนวสันเขาบรรทัด ส่วนจังหวัดจันทบุรีพบทุ่นระเบิดตามริมคลองและพื้นที่โล่งซึ่งเดิมเคยใช้เป็นเส้นทางในการทำสงคราม ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 และ 3 สามารถสรุปได้ว่าการศึกษาถึงศักยภาพและปัจจัยของพื้นที่ทั้งสองจังหวัดนั้นพบว่าจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราด มีศักยภาพร่วมกันในการบริหารจัดการทุ่นระเบิด 2 ด้านใหญ่ ๆ คือ

1. ศักยภาพการมีประสบการณ์ในพื้นที่ป่า
2. ศักยภาพการเรียนรู้ที่จะเก็บกู้ระเบิดได้บางระดับ

วัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ 4 นั้น พบว่าศักยภาพของชุมชนมีทุนประเภทต่าง ๆ เป็นทรัพยากร (Resource) ได้แก่ ทุนทางวัฒนธรรมหมายถึงความรู้ด้านต่าง ๆ ที่ผนวกเข้ากับประสบการณ์ของประชาชนในพื้นที่ที่มีการสั่งสมกันมาในลักษณะรุ่นสู่รุ่นตั้งแต่สมัยอดีต ทุนทรัพยากรมนุษย์ หมายถึงความรู้และทักษะเกี่ยวกับการจัดการทุ่นระเบิดที่ชาวบ้านในตำบลได้รับมาจากการอบรมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานทางทหาร เป็นต้น ทุนทรัพยากรมนุษย์ที่เกิดจากการอบรมนี้

มีผลไปเพิ่มพูนทุนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ในชีวิตประจำวันที่ต้องอยู่ร่วมกับทุนระเบิดในพื้นที่ ทุนทางสังคมซึ่งในที่นี้ ได้แก่ ข้อตกลงทางสังคมที่มีร่วมกันของประชาชนภายในชุมชนและการถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด หากผู้ใดปฏิบัติตนที่ละเมิดกฎกติกาสังคมของส่วนรวมจะถูกประชาชนส่วนใหญ่ตำหนิหรือบางครั้งอาจใช้มาตรการทางสังคมในการลงโทษ เช่น การปล่อยให้อยู่อย่างโดดเดี่ยว โดยไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลหรือแม้กระทั่งการพบปะพูดคุยสังสรรค์กัน เป็นต้น และทุนทางเศรษฐกิจที่ชุมชนมีอยู่สำหรับการพัฒนาพื้นที่ทุนระเบิดก็คือ การมีรายได้จากอาชีพที่ทำอยู่ จึงทำให้สามารถเสียสละเวลาเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ทุนระเบิด ความคาดหวังว่าประชาชนจะสามารถสร้างรายได้เพิ่มจากพื้นที่ทุนระเบิดได้ เช่น การมีรายได้จากการทำสวนผลไม้ที่ในอดีตที่ไม่สามารถเข้าไปบริหารจัดการสวนผลไม้ของตนเองได้อย่างเต็มที่ การปลูกพืชสมุนไพร การปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการเสริมสร้างหรือการแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว เป็นต้น

ผลการวิจัยยังพบอีกว่าประชาชนในพื้นที่ต่างมีความมั่นใจว่าหากมีการเก็บกู้ทุนระเบิดรวมถึงกระสุนดินปืนที่ตกค้างอยู่ในพื้นที่มาเป็นระยะเวลานานได้แล้วนั้น ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างมีความมั่นใจว่าจะสามารถสร้างกระบวนการความร่วมมือในลักษณะของการเป็นภาคีเครือข่ายการบริหารจัดการ (Public Governance) ในการพัฒนาได้อย่างยั่งยืนโดยมีภาคีผู้ร่วมขับเคลื่อนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุนระเบิดที่สำคัญ 5 ภาคีหลักด้วยกัน

1. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
2. หน่วยงานราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทุนระเบิด เช่น กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. หน่วยงานประเภทองค์การมหาชน เช่น สถาบันพัฒนาชุมชน เป็นต้น
4. กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านในท้องที่
5. องค์กรเอกชนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น มูลนิธิ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการใด ๆ อันเกี่ยวเนื่องกับการได้ประโยชน์และการเสียประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่ โดยการใช้ที่ทำการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นเวทีกลางในการทำกิจกรรม ซึ่งมีจุดแข็งในการบริหารจัดการหลายด้าน ทั้งด้านงบประมาณ สถานที่ บุคลากรและอื่น ๆ อีกหลายประการ และที่สำคัญมากที่สุดอีกประการหนึ่งก็คือค่านิยมที่ทุกฝ่ายมีความเห็นตรงกันว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น ถือได้ว่าเป็นหน่วยงานราชการที่มีที่ทำการตั้งอยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด โดยสามารถเป็นตัวจักรสำคัญที่สามารถนำไปสู่การดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนกิจกรรมที่เห็นว่าเป็นประโยชน์สุขของประชาชนได้เป็นอย่างดี

ผลงานการศึกษาดังกล่าว ยังมีช่องว่างทางวิชาการที่ต้องอาศัยการสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการอีกหลายด้าน อาทิเช่น การศึกษา การพัฒนาการนโยบายเกี่ยวกับการบริหารจัดการทุนระเบิด ในแง่มุมของการจัดการทุนระเบิดในพื้นที่ทำนองว่าจะจัดการปัญหาทุนระเบิด กระสุนดินปืนในพื้นที่ที่ตกค้างอย่างไร นอกจากนี้ แล้วช่องว่างทางวิชาการที่โหยหาคำตอบ อีกทั้งยังขาดองค์ความรู้ทางวิชาการมาสนับสนุนเพื่อนำไปสู่การแสวงหาทางออกที่ยั่งยืน ได้แก่ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสร้างมาตรการและแนวทางฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุนระเบิดตามแนวชายแดนของ

3 จังหวัดกรณีศึกษา ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้อย่างไร งานวิจัยเรื่องนี้จะเป็นการศึกษาที่ช่วยเสริมจุดแข็งทางวิชาการและสามารถตอบคำถามเหล่านี้ได้อย่างสมเหตุสมผลในระดับหนึ่ง

ณานพงค์ ขุนวงษ์ (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง หุ่นยนต์ค้นหาหุ่นระเบิดโลหะควบคุมผ่านอุปกรณ์เครือข่ายไร้สาย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหุ่นยนต์ค้นหาหุ่นระเบิดด้วยการค้นหาโลหะใต้ผิวดิน เพื่อพัฒนาระบบควบคุมและแจ้งเตือนระยะไกลบนแอปพลิเคชันบนอุปกรณ์สื่อสารไร้สาย และเพื่อทดสอบและประเมินประสิทธิภาพของหุ่นยนต์ค้นหาหุ่นระเบิดควบคุมอุปกรณ์สื่อสารแบบพกพาผ่านเครือข่ายไร้สาย ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการตรวจจับโลหะที่สามารถตรวจจับโลหะได้แม้ไม่มีการสัมผัสโดยตรงจะถูกฝังอยู่ลึกประมาณ 10 เซนติเมตร การทดสอบได้กระทำขึ้นเพื่อตรวจจับวัตถุที่มีส่วนผสมของโลหะบนพื้นที่ต่าง ๆ ของผิวดิน เพื่อนำมาใช้ในงานออกแบบและพัฒนาเป็นหุ่นยนต์ระบบสมองกลฝังตัว สตรีมิวิตีโอและควบคุมระยะไกลบนโมบายแอปพลิเคชันเพื่อตรวจจับโลหะที่อาจเป็นหุ่นระเบิดที่ถูกฝังอยู่ใต้พื้นดินตามวัตถุประสงค์และขอบเขตที่กำหนดไว้ซึ่งจะแสดงผลตรวจจับโลหะแสดงผ่านหน้าจอแอปพลิเคชันบนอุปกรณ์เครือข่ายไร้สาย ระบบสามารถทำได้อย่างถูกต้องและแม่นยำในการตรวจจับวัตถุที่มีส่วนผสมของโลหะมากถึงทั้งหมด คิดเป็นร้อยละ 100 การตรวจจับวัตถุที่มีส่วนผสมของโลหะปานกลางถึงน้อย คิดเป็นร้อยละ 80 การตรวจจับวัตถุที่ไม่มีส่วนผสมของโลหะ คิดเป็นร้อยละ 100 แต่ยังพบว่า ระบบยังคงมีความผิดพลาดในการตรวจจับเนื่องจากถ้าเป็นวัตถุที่มีส่วนผสมของโลหะปานกลางถึงน้อย ระบบจะไม่สามารถระบุความเป็นโลหะได้ โดยระยะในทดสอบจะต้องไม่เกิน 20 เซนติเมตร

ภควุฒิ รามศิริ (2564) ได้ศึกษาเรื่อง ปัญหาและอุปสรรคต่อการเก็บกู้หุ่นระเบิดเพื่อมนุษยธรรมของไทยภายใต้พันธกรณีของอนุสัญญาออตตาวา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเข้าเป็นภาคีในการอนุสัญญาออตตาวาของประเทศไทยตลอดจนการปฏิบัติการเก็บกู้ระเบิดตามพันธกรณีในอนุสัญญาออตตาวา และวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคต่อการเก็บกู้หุ่นระเบิดเพื่อมนุษยธรรมของไทยภายใต้พันธกรณีของอนุสัญญาออตตาวา ผลการศึกษาพบว่า อนุสัญญาที่เผยแพร่บรรทัดฐานที่เน้นมนุษย์ (Human-centric) ขัดต่อบรรทัดฐานที่เน้นรัฐ (State-centric) ที่เคยยึดถือกันมาอย่างยาวนานส่งผลให้ระบบการปกครองในแต่ละรัฐบาลของประเทศไทยให้ความสำคัญในเรื่องการเก็บกู้หุ่นระเบิดไม่เท่ากัน และเกิดความไม่ต่อเนื่องในการปฏิบัติตามบรรทัดฐาน รวมทั้งการไม่มี Norm Entrepreneur ภายในประเทศเข้ามาผลักดันประเด็นปัญหานี้ได้อย่างเต็มที่จึงทำให้การรับเอาบรรทัดฐานเข้ามากลายเป็นเรื่องของการคล้อยตามทางสังคม (Social Conformity) ซึ่งอยู่ในระดับรัฐที่มีการยอมรับแบบผิวเผินและต้องการแสดงให้ประชาคมระหว่างประเทศเห็นว่าตนเองให้ความสำคัญและสามารถปฏิบัติตามบรรทัดฐานนี้ได้เพื่อผลประโยชน์ทางวัตถุเป็นหลัก นอกจากนี้ ยังเกิดความขัดกันของแนวทาง (Contestation) ในการช่วยเหลือของประเทศสหรัฐอเมริกา ในกระบวนการคิดกับวิธีการกวาดล้างหุ่นระเบิดที่ไม่ตรงกับบริบทของประเทศไทยเนื่องจากประเทศไทยมีภูมิประเทศที่แตกต่างจากประเทศฝั่งตะวันตก เช่น พื้นที่สูงชัน ป่ารกทึบ ห้างไกล และยากต่อการเข้าถึง จึงทำให้การปฏิบัติการเก็บกู้หุ่นระเบิดของประเทศไทยมีประสิทธิภาพน้อย และไม่สามารถปฏิบัติการให้เสร็จสิ้นได้ภายในระยะเวลา 10 ปี

บทที่ 3 วิธีวิทยาการวิจัย

การวิจัยเรื่อง แนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน : กรณีศึกษา จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด ผู้วิจัยจะกำหนดวิธีวิทยาการวิจัยใน 3 ระดับ ได้แก่

- 3.1 แนวทางในการวิจัย (Methodological Approach)
- 3.2 วิธีการวิจัย (Research Method)
- 3.3 เทคนิคการวิจัย (Research Technique)

3.1 แนวทางในการวิจัย

แนวทางในการวิจัยของดุษฎีนิพนธ์นี้จะใช้แนวการวิจัยสหวิทยาการข้ามพันสาขา (Transdisciplinary Research) เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์สุดท้ายเพื่อแสวงหาความรู้เพื่อนำไปใช้ในเชิงปฏิบัติ (Practical Knowledge) (Hadorn et al., 2008 : 19-37) การวิจัยดังกล่าวมีลักษณะที่สำคัญดังนี้คือ (Julie Thompson Klein, 2010 : 15-20)

1. การวิจัยแบบข้ามศาสตร์ (Transcending) เป็นการวิจัยที่ข้ามพันขอบเขตแคบ ๆ ของโลกทัศน์แบบเฉพาะสาขาวิชาใดวิชาหนึ่งโดยแนวสหวิทยาการแบบข้ามพันสาขาเป็นการบูรณาการองค์ความรู้จากหลายสาขาเข้าด้วยกัน ที่ตั้งอยู่บนฐานคิดว่าสังคมไม่ได้แยกออกเป็น ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ตามสาขาวิชาตั้งแต่เริ่มแรก ซึ่งเป็นความที่จะสลายพรมแดนระหว่างสาขาวิชา เนื่องจากสาขาวิชาต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเพื่อนำไปสู่แนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน : กรณีศึกษาจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด ให้เกิดผลสัมฤทธิ์ได้อย่างยั่งยืน การบูรณาการแบบข้ามพันสาขาดังกล่าวประกอบด้วย สาขาวิชาสังคมวิทยา สาขาวิชาการบริหารจัดการ สาขาการเมืองการปกครอง สาขาวิชาว่าด้วยความมั่นคง สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง และสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น

2. การวิจัยแบบข้ามสถาบันทางวิชาการ (Transgressing) เป็นการวิจัยที่ข้ามจากตำราทางวิชาการ (Text) ไปสู่สถานการณ์หรือบริบทของชีวิตจริงทางสังคม (Context) ดังนั้น จึงเป็นการสลายขอบเขตในเรื่องชนชั้น เพศวิถี เชื้อชาติ ชาติพันธุ์หรืออัตลักษณ์อื่น ๆ

3. การวิจัยที่นำไปสู่การเปลี่ยนโฉมหน้าใหม่ (Transforming) เป็นการวิจัยที่นำไปสู่การแก้ปัญหา (Problem Solving) ดังนั้น ปัญหาในชีวิตจริงจึงเป็นกรอบพื้นฐานในการตั้งโจทย์วิจัย นอกจากนี้ ความรู้ที่เน้นการแก้ปัญหาจะมุ่งเน้นความร่วมมือระหว่างนักวิจัยกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในของภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคสังคม

ในการแสวงหาความรู้เพื่อนำไปใช้ในเชิงปฏิบัติขององค์ความรู้แบบสหวิทยาการข้ามพันสาขาจะต้องคำนึงถึงรูปแบบของความรู้ที่เกี่ยวข้องกัน 3 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ (Hirsch Hadorn, G., Pohl, C. and Bammer, G., 2010 : 431-452)

1. ความรู้เกี่ยวกับระบบ (Systems Knowledge) เป็นการตั้งคำถามต่อกำเนิดและความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาปัญหาต่อไปอีกในอนาคต รวมทั้งการตีความปัญหาที่เกิดขึ้นจากมุมมองของ

ชาวบ้านภายใต้โลกแห่งชีวิต ความรู้เชิงระบบจะประสบกับความยุ่งยากในการจัดการกับสถานะที่ไม่แน่นอน ซึ่งความไม่แน่นอนของปัญหาจะก่อให้เกิดความท้าทาย และทำให้เกิดการโอนย้ายออกจากวิธีคิดเชิงทฤษฎี/นามธรรมของนักวิชาการ เพื่อเดินทางเข้าสู่การเพ่งพินิจต่อกรณีรูปธรรมที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทอันเฉพาะเจาะจง ซึ่งความซับซ้อนและไม่แน่นอนของปัญหาได้ก่อให้เกิดการตีความที่แตกต่างกัน อันนำไปสู่การอภิปรายถกเถียงและการเสนอทางออกที่แตกต่างกัน

2. ความรู้เกี่ยวกับเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลง (Target Knowledge) เป็นการตั้งคำถามที่เชื่อมโยงไปสู่การระบุถึงความต้องการเปลี่ยนแปลง เป้าหมายที่ต้องการ และแนวทางปฏิบัติที่ดีกว่าเดิม ในขั้นตอนนี้จะประสบกับการท้าทายที่จะต้องให้ความกระจ่างต่อตำแหน่งที่อันแตกต่างหลากหลาย และทีมงานจะต้องจัดลำดับความสำคัญของตำแหน่งแห่งที่ต่าง ๆ ตามสถานะของมันที่จะเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาความรู้และการปฏิบัติ ที่จะนำไปสู่ผลประโยชน์ร่วมกันของทุกฝ่าย

3. ความรู้ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง (Transformation Knowledge) เป็นการตั้งคำถามเกี่ยวกับเครื่องมือทางเทคนิค กฎหมายเครื่องมือทางสังคม วัฒนธรรม ฯลฯ ที่สามารถนำมาใช้ได้เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิธีการปฏิบัติที่เป็นอยู่เดิมพร้อม ๆ กับนำเสนอวิธีการปฏิบัติที่พึงปรารถนาสำหรับเข้ามาแทนที่ ในขั้นตอนนี้จะต้องพิจารณาถึงเทคโนโลยีที่ใช้อยู่เดิม กฎระเบียบวิธีการปฏิบัติ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ดำรงอยู่ โดยจะต้องพิจารณาว่าทำอย่างไรจึงจะทำให้โครงสร้างต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่เดิมไม่เป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงพร้อม ๆ กับทำให้โครงสร้างเดิมมีความยืดหยุ่นมากขึ้น เพื่อสามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่ได้

3.2 วิธีการวิจัย

วิธีการวิจัยในชุมชนนิพนธ์นี้ จะใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใน 2 รูปแบบด้วยกัน คือ การวิจัยแนวกรณีศึกษา (Case-study Approach) และการวิจัยแนวการสร้างทฤษฎีติดพื้นที่ (Grounded Theory Methodology) ดังนี้

ในการวิจัยแนวกรณีศึกษานั้น การเลือกกรณีศึกษาในชุมชนนิพนธ์นี้ ใช้แนวคิดการเลือกตัวอย่างในเชิงคุณภาพ (Qualitative Sampling) มาเป็นหลัก การเลือกตัวอย่างเชิงคุณภาพในตรรกะในการกำหนดกรณีศึกษาที่เป็นตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) กล่าวคือ เป็นการเลือกกรณีศึกษาที่ให้ข้อมูลมากพอสำหรับการศึกษาในเชิงลึก (Information-rich Case for Study in Depth) ซึ่งหมายความว่า เป็นกรณีศึกษาที่ผู้วิจัยสามารถเรียนรู้ประเด็นต่าง ๆ ที่มีความสำคัญต่อวัตถุประสงค์การวิจัย การเลือกตัวอย่างเชิงคุณภาพแตกต่างจากตรรกะในการกำหนดตัวอย่างเชิงปริมาณ (Quantitative Sampling) ที่มุ่งเลือกตัวอย่างให้มีความเป็นตัวแทนของประชากร (Representative of The Population) โดยใช้การสุ่มตัวอย่าง (Random of Probability Sampling) เพื่ออนุมานจากกลุ่มตัวอย่าง (Sample) ไปสู่ประชากรที่กว้างขึ้น (Patton, 1990 : 169; Teddlie and Tashakkori, 2009 : 179)

การเลือกกรณีตัวอย่างพื้นที่ของตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี และตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ในงานชุมชนนิพนธ์ โดยการใช้การเลือกตัวอย่างตามเกณฑ์ที่กำหนด (Criteria Sampling) เป็นการเลือกตัวอย่างตามที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ คือ หลักเกณฑ์ของจังหวัดที่มีพื้นที่ชายแดนติดกับประเทศกัมพูชา

ซึ่งได้รับผลพวงจากทุ่นระเบิดที่ยังหลงเหลือตกค้างจากสงครามในประเทศกัมพูชา ประชาชนมีความต้องการในการใช้พื้นที่แต่พื้นที่ดังกล่าวนั้นเต็มไปด้วยทุ่นระเบิด

ส่วนการวิจัยเชิงสร้างทฤษฎีติดพื้นที่ในที่นี้เป็นวิธีการวิจัยที่พัฒนาจากการวิจัยภาคสนามในเวลาต่อมาโดยเน้นถึงการพรรณนารายละเอียดเกี่ยวกับวัฒนธรรมต่าง ๆ จากมุมมองของคนใน (Insider) ตัวอย่างเช่น เทคนิคการพรรณนาอย่างเข้มข้น (Thick Description) ของคลิฟฟอร์ด เกียทซ์ (Clifford Geertz) ซึ่งพรรณนาในรายละเอียดของเรื่องที่มีความเฉพาะเจาะจงโดยไม่เน้นเรื่องที่เป็นข้อสรุปทั่วไปเพื่อให้เกิดการตีความที่มีความแตกต่างหลากหลายและให้ความสำคัญต่อบริบทของเหตุการณ์เพื่อให้ผู้อ่านสามารถสรุปความหมายทางวัฒนธรรม (Neuman, 2006 : 382)

การเลือกรูปแบบวิธีการวิจัยเชิงสร้างทฤษฎีติดพื้นที่ ตามตารางที่ 3.1 ผู้วิจัยจะต้องพิจารณาสาระสำคัญของรูปแบบการวิจัยดังนี้ (Neuman, 2006 : 377-414)

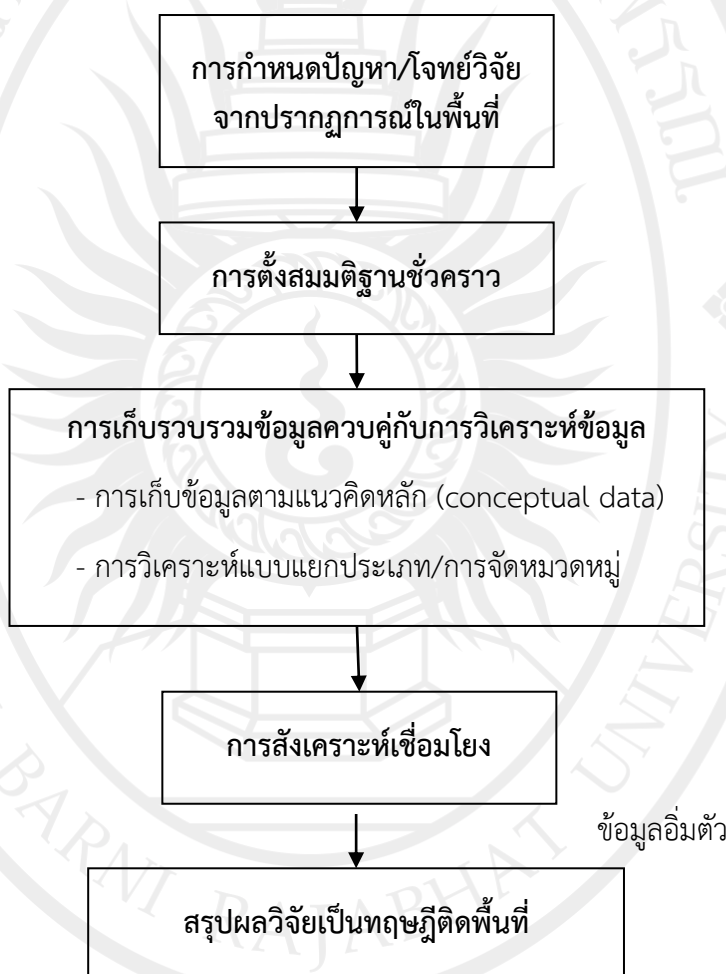
ตารางที่ 3.1 ขั้นตอนและเทคนิคการวิจัยเชิงสร้างทฤษฎีติดพื้นที่

ขั้นตอนการวิจัย	เทคนิคการวิจัย
1. วัตถุประสงค์การวิจัย	เพื่อพรรณนาการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนโดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ
2. ลักษณะของคำถามวิจัย	คำถามเกี่ยวกับการให้ความหมายในมุมมองของผู้ให้ข้อมูล (Emic Point of View)
3. ตัวอย่างหัวข้อวิจัย	แนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดน : กรณีศึกษาจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด
4. กรอบความคิดของการวิจัย	ใช้แนวคิดหลัก (Core Concept) เป็นตัวช่วยนำทาง
5. สมมติฐานการวิจัย	ใช้สมมติฐานชั่วคราว (Working Hypothesis)
6. การใช้ตัวอย่าง	การเลือกตัวอย่างเชิงคุณภาพ (Qualitative Sampling)
7. เครื่องมือวิจัย	ตัวนักวิจัยและแนวการสัมภาษณ์
8. การตรวจสอบคุณภาพการวิจัย	การตรวจสอบข้อมูลแบบหลากหลาย (Triangulation)
9. การเก็บรวบรวมข้อมูล	การสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์
10. การวิเคราะห์ข้อมูล	การตีความหมายทางสังคม (Social Meaning)

การวิจัยเชิงสร้างทฤษฎีติดพื้นที่ เป็นการวิจัยที่เป็นกรณีตัวอย่างของแนวการตีความหมายทางสังคมเนื่องจากการความพยายามทำความเข้าใจความหมายทางสังคมในมุมมองของผู้ให้ข้อมูล การวิจัยเชิงสร้างทฤษฎีติดพื้นที่ มีเนื้อหาที่มุ่งศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งเป็นหลัก ดังนั้น จึงมีลักษณะเป็นแบบกรณีศึกษาในแง่ที่เป็นการเลือกหัวข้อในระดับจุลภาคโดยศึกษาเจาะลึกในรายละเอียดและเป็นการวิจัยภาคสนามในแนวมานุษยวิทยา คือ ปล่อยให้เหตุการณ์ทางสังคมเป็นไปตามธรรมชาติโดยไม่มีการแทรกแซง (Natural Setting)

กรอบแนวคิดของการวิจัยเชิงสร้างทฤษฎีติดพื้นที่ ใช้แนวคิดหลักจากการสำรวจองค์ความรู้ โดยตั้งเป็นสมมติฐานชั่วคราวเพื่อเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูล จะเน้นการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ในภาคสนามเป็นหลัก โดยมีการตรวจสอบข้อมูลในเชิงคุณภาพ ดังจะกล่าวรายละเอียดในบทต่อ ๆ ไป

กระบวนการวิจัยแบบการสร้างทฤษฎีติดพื้นที่ตั้งอยู่บนกระบวนการวิจัยแบบอุปนัย (Induction) ซึ่งหมายความว่า กระบวนการวิจัยเป็นการสรุปจากปรากฏการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะอย่าง เป็นรูปธรรมไปสู่ข้อสรุปนามธรรมที่เป็นลักษณะทั่วไป ดังภาพที่ 3.1 ดังนี้

ภาพที่ 3.1 กระบวนการอุปนัยในการทำวิจัย

ลบบัตรของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ในการวิจัยเชิงคุณภาพที่เรียกว่า ทฤษฎีจากฐานราก (Grounded Theory) ทฤษฎีจากฐานรากเป็นการพัฒนาทฤษฎีจากข้อมูลพรรณนาแบบเรื่องเล่า (Narrative Data) ที่ผ่านกระบวนการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบและนำมาวิเคราะห์ในเชิงอุปนัย (Inductive Analysis) อันจะนำไปสู่การแสวงหาแบบแผนร่วมกัน การพัฒนาทฤษฎีจากฐานรากดังกล่าว ตั้งอยู่หลักความสามารถในการ

โยกย้ายข้อสรุปเชิงทฤษฎี (Transferability) ซึ่งหมายถึงการนำข้อสรุปเชิงทฤษฎีแบบฐานรากจากผลการวิจัยเชิงอนุมานไปอนุมานจากบริบทพื้นที่วิจัยที่ทำอยู่ไปสู่บริบทพื้นที่อื่น ๆ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน (Teddlie and Tashakkori, 2009 : 25-26, 335)

3.3 เทคนิคการวิจัย

ในแต่ละกรณีศึกษา ผู้วิจัยจะใช้เทคนิคในการวิจัยที่สำคัญดังนี้

3.3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.3.2 การตรวจสอบข้อมูล

3.3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารในการวิจัยครั้งนี้ มีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ดังนี้ ศึกษาจากเอกสารที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยเกี่ยวกับทฤษฎีแนวคิดองค์ความรู้เกี่ยวกับทุนระเบิด แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ (New Public Governance) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับเรื่องการบริหารจัดการ ทุนระเบิดในพื้นที่ต่าง ๆ

1. การศึกษาเอกสารที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการมุ่งรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร 2 ประเภท ได้แก่ เอกสารขั้นต้น และเอกสารชั้นรอง ดังนี้

1.1 เอกสารขั้นต้น (Primary Data) เป็นข้อมูลที่ยังมิได้ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์ ผู้วิจัยถือว่าเป็นข้อมูลดิบ ข้อมูลส่วนนี้ได้จากการเก็บรวบรวมเอกสารที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ เช่น เอกสารการประชุมกลุ่ม บันทึกการประชุม เอกสารทางราชการ หนังสือพิมพ์ และอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

1.2 เอกสารชั้นรอง (Secondary Data) เป็นเอกสารที่มีการวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว เอกสารชั้นรองเหล่านี้ที่สำคัญและนำมาใช้ในงานวิจัยนี้ เช่น คู่มือการปฏิบัติงานของหน่วยปฏิบัติการ ทุนระเบิดแห่งชาติ ตำราทางวิชาการ บทความวิชาการ งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการทุนระเบิด เป็นต้น

2. การสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ได้แก่ ผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ทุนระเบิดตั้งแต่ก่อนเกิดสงคราม ผู้ประสบภัยจากทุนระเบิด เจ้าหน้าที่เก็บกู้ ทุนระเบิด เจ้าหน้าที่ให้ความรู้ สร้างความตระหนักรู้ในเรื่องของภัยจากทุนระเบิดให้กับประชาชนเยาวชนในพื้นที่ที่ทุนระเบิด รวมทั้งเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ทำหน้าที่เยียวยาผู้ประสบภัยโดยอาศัยแนวการสัมภาษณ์ (Interview Guide) เป็นเครื่องมือในรูปแบบต่าง ๆ รวม 3 รูปแบบ คือ การสัมภาษณ์ ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (Oral History) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการสัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) ดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์แบบประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการหรือไม่มีโครงสร้าง (Informal or Unstructured Interview) คือ มีเพียงคำถามวิจัยเป็นแนวสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์หรือภาพรวมที่ถูกต้องเกี่ยวกับประวัติความ

เป็นมาของพื้นที่ เศรษฐกิจและสังคม ในที่นี้จะมีผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้อาวุโสชุมชนที่รู้เรื่องเกี่ยวกับหัวข้อวิจัยอย่างดี ได้แก่ อดีตทหาร อดีตกำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน ครูอาวุโสเกษียณอายุ พระภิกษุผู้อาวุโส

2.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ในงานวิจัยฉบับนี้มุ่งรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ (Field Research) ในประเด็นที่มีความลุ่มลึกโดยอาศัยการใช้แนวสัมภาษณ์เจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในปัจจุบันทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน ซึ่งการศึกษาข้อมูลเชิงลึกอันเกี่ยวเนื่องกับพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตพื้นที่ชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด ในรูปแบบและขั้นตอนกระบวนการต่าง ๆ จำเป็นต้องอาศัยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเท่านั้น โดยในขั้นตอนของการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจะแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

- 1) กลุ่มผู้บริหารท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค์รปกครองส่วนท้องถิ่น สมาชิกสภาท้องถิ่น และข้าราชการส่วนท้องถิ่น
- 2) ผู้นำท้องที่ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สารวัตรกำนัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน
- 3) ผู้นำองค์กรชุมชน เช่น ประธานหรือกรรมการสภาองค์กรชุมชนตำบล เป็นต้น

4) เจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการปฏิบัติการทุ่นระเบิด ได้แก่ ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ ศูนย์บัญชาการทางทหาร กองบัญชาการกองทัพไทย (ศทท.ศบท.) หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม 1 (นปท.1) และหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม 2/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมกองทัพเรือ ซึ่งเป็นฝ่ายรัฐ กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มผู้กระทำการที่ไม่ใช่รัฐ ซึ่งหมายถึงกลุ่มตัวแทนประชาชน กลุ่มธุรกิจ กลุ่มนักวิชาการ กลุ่มผู้ประสพภัย รวมทั้งครอบครัวผู้ประสพภัย และกลุ่มนักกิจกรรมทางสังคม เช่น องค์กรที่ไม่ใช่องค์กรของรัฐ (NGOs) ที่ช่วยทำงานด้านการเก็บกู้ระเบิด เป็นต้น

2.3 การสัมภาษณ์กลุ่ม เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยต้องการข้อมูลจากสมาชิกทั้งกลุ่มเพื่อช่วยประหยัดเวลาในการสัมภาษณ์ และเป็นการตรวจสอบข้อมูลระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์ด้วยกันเอง การสัมภาษณ์กลุ่มโดยทั่วไปมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้สัมภาษณ์กลุ่มช่วยต่อจิ๊กซอร์ข้อมูลให้เห็นเป็นภาพที่ชัดเจน การสัมภาษณ์กลุ่มขนาดเล็กอาจใช้ผู้ให้ข้อมูล 3-5 คน

3. การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) บางครั้งเรียกว่า การสังเกตภาคสนาม (Field Observation) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ได้แก่ การที่ผู้วิจัยในฐานะผู้สังเกตการณ์เข้าไปร่วมกิจกรรมหรือเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา ผู้วิจัยอาจแสดงตัวเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือไม่แสดงตัวก็ได้ ผู้วิจัยไม่เพียงแต่รวบรวมข้อมูลจากกลุ่มที่ศึกษาเท่านั้น หากแต่ยังเข้าร่วมกับกลุ่มหรือองค์กรที่ผู้วิจัยศึกษา ผู้วิจัยจะเข้าไปร่วมในกลุ่มที่ศึกษาเพื่อเข้าไปมีส่วนในการเรียนรู้ระดับต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่การเข้าร่วมประชุม การตั้งประเด็นคำถาม การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลและการสังเกตพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมจะประกอบไปด้วยกระบวนการ 3 ชั้น ได้แก่ การสังเกต การซักถาม และการจดบันทึก นอกเหนือไปจากการเฝ้าดูแล้ว ผู้วิจัยอาจที่จะซักถามบางสิ่งบางอย่างที่ไม่เข้าใจได้จากการสังเกตเพื่อเพิ่มเติมข้อมูลบางอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความหมายหรือสัญลักษณ์

การซักถามถือว่าเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ หลังจากนั้นจึงทำการจดบันทึกข้อมูลโดยละเอียด

สำหรับคณาจารย์ ผู้วิจัยจะอาศัยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในฐานะที่ผู้วิจัยรับราชการทหาร สังกัดหน่วยบัญชาการนาวิกโยธิน กองทัพเรือ ได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 และในปีงบประมาณ 2564 ตั้งแต่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2563 ถึง 30 กันยายน พ.ศ. 2564 ได้ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งเจ้าหน้าที่ชุดแจ้งเตือน หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ ศูนย์บัญชาการทางทหาร กองบัญชาการกองทัพไทย ซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการบรรยายให้ความรู้เกี่ยวกับอันตรายจากวัตถุระเบิดให้กับหน่วยทหาร อุทยานแห่งชาติ หมู่บ้าน โรงเรียน ซึ่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดทั้งจังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราด ทำหน้าที่รวบรวมเอกสารทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับวัตถุระเบิด สร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับอันตรายจากทุ่นระเบิด ให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากทุ่นระเบิด เป็นที่พึ่งพาและศรัทธาของประชาชน และยังได้เข้ารับการฝึกร่วม/ผสม การปฏิบัติการทุ่นระเบิดเพื่อมนุษยธรรม (Humanitarian Mine Action Exercise: HMA EX) ประจำปี พ.ศ. 2564 หลักสูตรการสำรวจทางเทคนิคและการสำรวจที่ไม่ใช่ทางเทคนิค (Technical Survey/Non-Technical Survey: TS/NTS) ระยะเวลา 1 เดือน ตั้งแต่ 15 มกราคม พ.ศ. 2564 ถึง 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2564 และในปีงบประมาณ 2565 ตั้งแต่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2564 ถึง 30 กันยายน พ.ศ. 2565 ได้ทำหน้าที่ประจำชุดปฏิบัติการตรวจค้นและทำลายทุ่นระเบิดที่ 1 หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 ฯ ทำหน้าที่สำรวจ ตรวจค้น กวาดล้างและทำลายทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ซึ่งทำให้มีความคุ้นเคยกับพื้นที่ที่ทำการวิจัยเป็นอย่างดี ทั้งยังได้พบปะกับประชาชนในพื้นที่ทุ่นระเบิดมาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ผู้วิจัยจะใช้ประสบการณ์ที่สร้างสมจากการปฏิบัติงานให้เป็นโอกาสควบคู่ไปกับกระบวนการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่การแสวงหาความจริงที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักฐานเชิงประจักษ์และทำให้สามารถนำไปสู่การหาข้อเท็จจริงในการตอบคำถามวิจัยหลักได้อย่างสมเหตุสมผล อย่างไรก็ตามในการลงสู่พื้นที่วิจัยทุกครั้งผู้วิจัยจะใช้เครื่องมือต่าง ๆ ในการช่วยการสังเกตการณ์ภาคสนามอีกหลายอย่างตามความสะดวกและเหมาะสมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพดี เช่น อุปกรณ์บันทึกเสียง กล้องจากโทรศัพท์เคลื่อนที่ เป็นต้น ซึ่งอุปกรณ์ดังกล่าวช่วยให้ผู้วิจัยสามารถสังเกตซ้ำได้ และเก็บรายละเอียดที่ผู้วิจัยอาจมองข้ามไปในตอนแรก อย่างไรก็ตามผู้วิจัยจะใช้เครื่องมือในการช่วยสังเกตการณ์ก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลหลักหรือผู้ให้สัมภาษณ์และผู้ที่เกี่ยวข้องแล้วเท่านั้น

3.3.2 การตรวจสอบข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ข้อมูลมีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือ การตรวจสอบข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยได้ใช้หลักการตรวจสอบข้อมูลที่หลากหลาย โดยวิธีการดังนี้

1. การตรวจสอบข้อมูลด้วยการอาศัยความแตกต่างของผู้ให้ข้อมูล หมายถึง การที่ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่มีสถานภาพในการให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน เช่น กลุ่มชาวบ้านที่เข้าไปหาของป่า ตัวแทนจากเจ้าหน้าที่ทหารที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุ่นระเบิด กลุ่มผู้บริหารท้องถิ่น

และกำหนด ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น เพื่อนำมาพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้รับจากผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน ให้ข้อมูลที่เหมือนหรือมีความแตกต่างกันหรือไม่

2. การตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน ในการวิจัยนี้ได้ใช้ข้อมูลจากเอกสารจากการสัมภาษณ์ และจากการสังเกตการณ์มาเปรียบเทียบ ว่าถ้าหากแหล่งข้อมูลที่ได้รับมานั้นแตกต่างกันไปหรือข้อมูลมาจากหลาย ๆ แหล่งจะมีความคลาดเคลื่อนหรือไม่ ทั้งนี้เพื่อตรวจสอบเปรียบเทียบความถูกต้องของข้อมูลว่าเหมือนกันหรือต่างกันมากน้อยเพียงใด เช่น การนำข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากทุ่นระเบิดมาเทียบเคียงกันว่าข้อมูลที่รับมาจากแต่ละฝ่ายนั้น มีความเหมือนหรือมีความแตกต่างกันมากน้อยเพียงไหน อย่างไร และข้อมูลที่รับมาจากฝ่ายใดจะมีน้ำหนักความน่าเชื่อถือมากกว่ากัน

3. การตรวจสอบข้อมูลการเก็บข้อมูลเดียวกันในเวลาที่แตกต่างกัน หมายถึง การอาศัยช่วงของเวลาที่แตกต่างกันมาเป็นเครื่องพิสูจน์ความ โดยผู้วิจัยอาจจะลงไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก 2 ครั้ง ในช่วงเวลาที่ห่างกันประมาณหนึ่งเดือน เช่น สัมภาษณ์ครั้งแรกวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563 จากนั้นก็จะไปขอสัมภาษณ์ครั้งที่ 2 ประมาณวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2564 เป็นต้น โดยที่การขอสัมภาษณ์ทั้งสองครั้งนั้นจะเป็นเรื่องเดียวกัน แล้วนำมาเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ทั้งสองครั้งว่าสอดคล้องกันหรือขัดแย้งกัน

3.3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพที่ใช้ในงานวิจัยฉบับนี้ เป็นการตีความหมายทางสังคมในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม โดยอาศัยกรอบการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ แนวนโยบาย ส่วนรูปแบบการวิเคราะห์ที่ใช้เพื่อช่วยตอบวัตถุประสงค์การวิจัยจะมีรูปแบบดังนี้

1. การจัดกลุ่มข้อมูล (Grouping) หมายถึง การจัดหมวดหมู่ที่สามารถเก็บรวบรวมมาได้ทั้งหมด เป็นการจัดข้อมูลให้เป็นระบบ เพื่อให้เกิดความง่ายและสะดวกต่อการวิเคราะห์อย่างมีความเชื่อมโยงตลอดจนมีเหตุมีผล ได้แก่ การแบ่งช่วงเหตุการณ์ก่อนเกิดสงคราม ระหว่างสงคราม และหลังสงคราม ว่ามีความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างไร หรือการบริหารจัดการทุ่นระเบิดของทั้ง 3 กรณีมีความแตกต่างกันอย่างไร ทั้งพื้นที่และชนิดของทุ่นระเบิด

2. การวิเคราะห์เชิงกระบวนการ หมายถึง การวิเคราะห์ขั้นตอนของกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวเนื่องและความสอดคล้องกันในกระบวนการศึกษาปัญหาเศรษฐกิจและสังคมและการเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการรับรู้ การแสดงความคิดเห็น การปรึกษาหารือ การตัดสินใจ และการบริหารจัดการผลประโยชน์ต่าง ๆ อย่างเสมอภาคและเป็นธรรม

3. การวิเคราะห์เชิงสาเหตุ ได้วิเคราะห์โดยคำนึงถึงสาเหตุที่มาจากหลากหลายปัจจัย สาเหตุที่มีข้อมูลรองรับการตีความและข้อมูลดังกล่าวได้ผ่านการตรวจสอบมาแล้ว

4. การคืนข้อมูลสู่ชุมชน เป็นวิธีสุดท้ายที่เกิดขึ้นหลังจากการบันทึกสรุปผลการนำเสนอข้อมูลในการวิจัย และผู้วิจัยทำการเขียนรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์แล้ว จะนำข้อมูลที่รับมาทั้งหมดกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ร่วมตรวจสอบความถูกต้องในลักษณะของ “ชุมชนวิชาการ” เพื่อได้ร่วมพิจารณาความถูกต้องและความสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ โดยดำเนินการคืน

ข้อมูลสู่ชุมชน ณ หน่วยงานต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้ไปทำการเก็บรวบรวมข้อมูลมา และโดยการจัดเวที
สาธารณะเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้มีความรู้ มีประสบการณ์ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับปัญหาจากทุ่นระเบิด
ได้มีโอกาสและเปลี่ยนเรียนรู้และยืนยันข้อมูลจากการศึกษาในชุมชนนี้

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

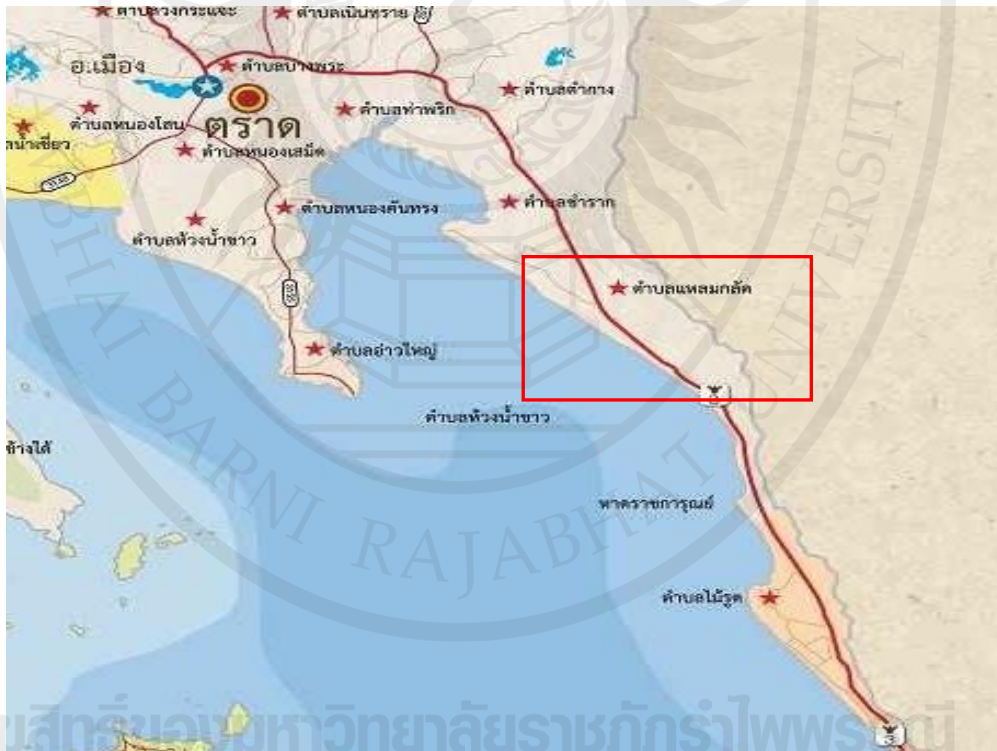
บทที่ 4

กรณีศึกษาพื้นที่ทุ่นระเบิดของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด

ในการนำเสนอผลการศึกษิตตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในกรณีศึกษาพื้นที่ทุ่นระเบิดของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ผู้วิจัยจึงขอเสนอผลการศึกษิตโดยการแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อใหญ่ ๆ ดังนี้

- 4.1 บริบทของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด
- 4.2 ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด
- 4.3 การบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด
- 4.4 แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด

4.1 บริบทของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด

ภาพที่ 4.1 แผนที่ตั้งตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด
ที่มา : (กรมธนารักษ์ สำนักงานธนารักษ์พื้นที่ตราด, 2556)

จากภาพที่ 4.1 จะพบว่าตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลอื่น ๆ ในจังหวัดตราด ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับตำบลขำราก อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด

ทิศใต้ ติดกับตำบลไม้รูด อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด

ทิศตะวันออก ติดกับเทือกเขาบรรทัด แนวเขตชายแดนประเทศไทยตรงข้ามบ้านซ็องกมทะเลเมียม ตำบลหมอดา อำเภอเวียงจันทน์ จังหวัดโพนสะหวัน ราชอาณาจักรกัมพูชา

ทิศตะวันตก ติดกับอ่าวไทย

ตำบลแหลมกลัดในสมัยโบราณ จากคำเล่าขานกันต่อ ๆ มาของผู้เฒ่าผู้แก่ว่า แหลมกลัดเป็นชุมชนที่ห่างไกลความเจริญ มีลักษณะภูมิประเทศส่วนหนึ่งเป็นภูเขาสูงชัน เป็นป่ารกทึบติดกับชายแดนประเทศกัมพูชา อีกส่วนหนึ่งเป็นที่ราบลุ่มมีแอ่งน้ำ และอีกส่วนหนึ่งเป็นชายหาดและป่าชายเลน ในอดีตเคยเป็นที่หลบซ่อนของกลุ่มโจรเนื่องจากภูมิประเทศอันช่วยต่อการหลบหนีจากการไล่ล่าจับกุมจากทางราชการ อีกทั้งมีการปล้น ฆ่า และจี้ชิงทรัพย์กันเป็นประจำ ดังนั้นเดิมทีชาวบ้านที่อยู่อาศัยกันมาแต่ดั้งเดิมจึงเรียกว่า บ้านซ็องโจร จากการศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของตำบลแหลมกลัด เชื่อได้ว่าหมู่บ้านแหลมกลัดนั้นก่อตั้งมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 กรณีดังกล่าวสามารถยืนยันได้จากเอกสารประวัติศาสตร์ชุมชนที่ถูกบันทึกไว้ โดยองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด ที่สอดคล้องกับเรื่องเล่าจากความทรงจำของผู้อาวุโสในชุมชน ทำนองที่ว่า ในยุคสมัยที่ประเทศมหาอำนาจตะวันตกแผ่อำนาจนิยมเพื่อล่าเมืองขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น พม่า ไทย มาเลเซีย อินโดนีเซีย กัมพูชา เวียดนาม และลาว เป็นต้น (พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ใส และขวัญศิริ เจริญทรัพย์, 2561 : 84-86)

นอกจากนี้แล้วข้อมูลที่ค้นพบจากการสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า และเอกสารแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2561-2565) ขององค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด สรุปได้ว่าตำบลแหลมกลัดในสมัยรัชกาลที่ 5 มีสภาพเหมือนผีซ้่าด้ามพลอย กล่าวคือนอกจากประเทศไทยต้องประสบกับปัญหาเกี่ยวกับกรณีพิพาทเรื่องดินแดนกับฝรั่งเศสแล้ว ส่วนราชการยังต้องแก้ไขปัญหาโจรผู้ร้ายที่หลบซ่อนอยู่ในพื้นที่อีกเป็นจำนวนมาก สาเหตุสำคัญประการหนึ่งนี้มีการปล้นฆ่า ปล้นทรัพย์ ชิงทรัพย์และหลบหนีมาซ่อนตัวอยู่เป็นจำนวนมาก ก็เนื่องมาจากแหลมกลัดเป็นพื้นที่ติดต่อกับชายแดนไทย-กัมพูชา ดังนั้นเมื่อกลุ่มโจรถูกทางการไทยกดดันหนักก็มักข้ามไปหลบซ่อนอยู่ฝั่งประเทศกัมพูชา และเมื่อเจ้าหน้าที่ทางการไทยถอนกำลังกลับ กลุ่มโจรดังกล่าวก็จะย้อนกลับเข้ามาก่อปัญหาอีก เมื่อความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จึงทรงเสด็จประพาสจังหวัดตราดเพื่อตรวจดูความเรียบร้อย และอีกหนึ่งประเด็นสำคัญคือทรงเป็นห่วงสถานการณ์กรณีพิพาทชายแดนสยามกับฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก ในการเสด็จในครั้งนี้พระองค์ได้สั่งให้กรมหลวงนาวาข้าราชการประจำพระองค์มาดูแลความสงบเรียบร้อย และเมื่อพระองค์เสด็จถึงบริเวณนี้ ทรงทอดพระเนตรเห็นว่าเป็นสถานที่ที่มีความแปลก แต่ดูแล้วสวยงามดี มีลักษณะเป็นแหลมที่ยื่นออกไปในทะเล พระองค์จึงเรียกชื่อใหม่ว่า “แหลมตรัส” ซึ่งในการศึกษาพบว่าจากนั้นเป็นต้นมาชาวบ้านก็พากันเรียกเป็นชื่อหมู่บ้านว่า “หมู่บ้านแหลมตรัส” กระทั่งระยะเวลาที่เนิ่นนานผ่านไปคำว่า

แหลมตรัสจึงเขียนเป็นคำว่า “แหลมกลัด” จนกลายมาเป็นชื่อของตำบลแหลมกลัดจวบจนปัจจุบันนี้ (องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด, 2565)

ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด มีลักษณะภูมิประเทศทางทิศตะวันตกเป็นพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล และทางทิศตะวันออกเป็นพื้นที่ลาดชันติดภูเขา มีพื้นที่ทั้งตำบลประมาณ 82 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 51,250 ไร่ ประชาชนตั้งบ้านเรือนอยู่แบบกระจัดกระจายในพื้นที่มีประชากรทั้งสิ้น 6,928 คน เป็นชาย 3,502 คน หรือเท่ากับร้อยละ 50.55 เป็นหญิง 3,426 คน หรือเท่ากับร้อยละ 49.44 จำนวนบ้านเรือน 2,547 หลังคาเรือน ชาวบ้านส่วนใหญ่ จำนวน 875 ครัวเรือน ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก โดยมีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งตำบลจำนวน 10,020 ไร่ ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำซึ่งเป็นอาชีพรอง จำนวน 701 ครัวเรือน ได้แก่ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำทะเล เช่น กุ้งกุลาดำ กุ้งขาว ปูดำ และปลากะพง เป็นต้น และการทำการประมงสัตว์น้ำชายฝั่งทะเล เช่น การวางอวนกุ้ง ปลาต่าง ๆ การวางลอบจับปูดำ ปูแสม เป็นต้น ประกอบอาชีพรับจ้าง จำนวน 622 ครัวเรือน ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ จำนวน 178 ครัวเรือน ประกอบอาชีพค้าขาย จำนวน 86 ครัวเรือน และรับราชการ จำนวน 55 ครัวเรือน แบ่งเขตการปกครองเป็น 10 หมู่บ้าน และอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด คือ

หมู่ที่ 1 บ้านปากคลองอ่าวระวะ จำนวน 394 ครัวเรือน ในอดีตเป็นชุมชนประกอบอาชีพประมงเป็นหลักโดยเฉพาะการประมงไสเคยตามชายฝั่งบริเวณปากคลอง โดยจะมีอุปกรณ์ ได้แก่ ไม้ไผ่กับฝักระวะเป็นเครื่องมือ เมื่อใช้เสร็จแล้วชาวบ้านมักจะพิงอุปกรณ์ไว้ชายฝั่งบริเวณปากคลอง จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน

หมู่ที่ 2 บ้านแหลมกลัด จำนวน 160 ครัวเรือน เดิมทีในอดีตได้ชื่อว่าหมู่บ้านช่องโจร ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 5 เสด็จมาประพาสบริเวณที่แห่งนี้ทางเรือ จึงพระราชทานชื่อให้ว่า บ้านแหลมตรัส ต่อมาภายหลังชื่อเขียนเป็นแหลมกลัดมาจนถึงปัจจุบัน

หมู่ที่ 3 บ้านสองห้อง จำนวน 229 ครัวเรือน เนื่องด้วยชุมชนในอดีตมีหนองน้ำอยู่ 2 แห่ง ชาวบ้านในชุมชนจึงเรียกว่า หนองสองห้อง ต่อมาถูกเรียกเป็นบ้านสองห้องมาจนถึงปัจจุบัน

หมู่ที่ 4 บ้านคลองประทุน จำนวน 359 ครัวเรือน เป็นชุมชนในอดีตที่มีการขุดพบเรือที่มีประทุนบริเวณคลองที่เป็นท่าเรือเก่าที่ชุมชนใช้ ชาวบ้านจึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า คลองประทุน

หมู่ที่ 5 บ้านสะพานหิน จำนวน 650 ครัวเรือน สมัยก่อนในพื้นที่หมู่บ้านมีสะพานหินขนาดใหญ่ที่พาดขวางคลอง ชาวบ้านจะใช้เดินข้ามคลองเป็นประจำจึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า สะพานหิน

หมู่ที่ 6 บ้านคลองสน จำนวน 146 ครัวเรือน เนื่องจากในบริเวณหมู่บ้านมีต้นสนจำนวนมากขึ้นอยู่บริเวณริมคลอง ชาวบ้านจึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า บ้านคลองสน

หมู่ที่ 7 บ้านคลองพลู จำนวน 176 ครัวเรือน ชุมชนในอดีตมีการเลี้ยงควายและวิถีชีวิตที่ต้องทำนา จึงต้องจูงควายเดินข้ามเมื่อเดินแล้วมีการยุบตัวหรือดินพลูทำให้ควายเดินลำบาก ชาวบ้านจึงเรียกว่า บ้านคลองพลู

หมู่ที่ 8 บ้านท่าเสา จำนวน 313 ครัวเรือน เดิมใช้คำว่าท่าเสา หมายถึง การเซ่นไหว้ เป็นพิธีกรรมการบูชาสิ่งศักดิ์เจ้าป่าเจ้าเขา ก่อนที่ชาวบ้านจะมีการเดินทางเข้าป่าล่าสัตว์ หรือเก็บของป่า

หมู่ที่ 9 บ้านคลองม่วง จำนวน 149 ครัวเรือน เนื่องจากในพื้นที่ชุมชนในอดีตมีต้นมะม่วงป่าขึ้นบริเวณริมคลองมาก ชาวบ้านในพื้นที่จึงเรียกที่แห่งนี้เป็นบ้านคลองม่วง

หมู่ที่ 10 บ้านชายเนิน จำนวน 255 ครัวเรือน เนื่องจากมีสันทรายเป็นแนวยาวโดยมีชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ตามชายเนิน จึงเรียกพื้นที่ในชุมชนนี้ว่า บ้านชายเนิน (เหตุย บัญเกื้อ, สัมภาษณ์ 11 ตุลาคม 2566)

ชาวบ้านตำบลแหลมกลัด หมู่ที่ 1 บ้านปากคลองระวะ หมู่ที่ 2 บ้านแหลมกลัด มีที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ทางทิศตะวันตก เป็นพื้นที่ราบติดชายฝั่งทะเลและบางแห่งมีน้ำทะเลท่วมถึง ห่างจากแนวสันเขาบรรทัดซึ่งเป็นเส้นแบ่งพรมแดนไทย-กัมพูชา ระยะทางประมาณ 7 กิโลเมตร ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือการทำประมงพื้นบ้าน มีเรือหาปลาขนาดเล็ก ความยาวประมาณ 4-5 เมตร สามารถออกไปหาปลาในทะเลได้ไม่เกิน 3 ไมล์ทะเล (5 กิโลเมตร) จากชายฝั่ง หรือไม่ก็หาปลาตามชายฝั่งที่มีโขดหิน โดยการวางตาข่ายหรือลากอวนเล็ก ๆ รวมทั้งการวางลอบปู และสัตว์น้ำอื่น ๆ ชาวบ้านหมู่ที่ 3 บ้านสองห้อง หมู่ที่ 4 บ้านคลองประทุน หมู่ที่ 7 บ้านคลองพลู และหมู่ที่ 10 บ้านชายเนิน มีที่ดินทำกินถัดจากชายทะเลขึ้นมา อยู่ตามลำคลองน้ำกร่อย ส่วนใหญ่จะปลูกมะพร้าว และมีรายได้จากต้นจากทั้งชายลูกและตัดใบจากมาแปรรูปเป็นสินค้าต่าง ๆ ส่วนบริเวณพื้นที่ที่ราบลุ่มมักจะทำสวนผลไม้ประจำถิ่นต่าง ๆ เช่น เงาะ ทุเรียน มะม่วง มะพร้าว เป็นต้น และยังมีไม้ผลอีกหลายชนิดที่สามารถปลูกในพื้นที่ดินเค็มและดินปนทรายได้ ต่อมาในช่วงหลังสงครามเลิกได้เปลี่ยนมาปลูกเป็นพืชไร่เศรษฐกิจ เช่น ปาล์มน้ำมัน ยางพารา เป็นต้น และในปัจจุบันมีการเปลี่ยนการเพาะปลูกพืชไร่เศรษฐกิจมาเป็นผลไม้เศรษฐกิจแทน คือ ทุเรียน นั่นเอง รวมทั้งมีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น กุ้งกุลาดำ และปลากะพง ส่วนพื้นที่ทางทิศตะวันออกมีลักษณะเป็นพื้นที่ลาดชัน ได้แก่ พื้นที่ของหมู่ที่ 5 บ้านสะพานหิน หมู่ที่ 6 บ้านคลองสน หมู่ที่ 8 บ้านท่าเส้น และหมู่ที่ 9 บ้านคลองม่วง เป็นพื้นที่ที่ติดบริเวณเทือกเขาบรรทัดและที่ราบเชิงเขา ชาวบ้านเกือบทั้งหมดประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ เช่น เงาะ มังคุด ทุเรียน หมาก เป็นต้น ส่วนบริเวณที่ราบลุ่มติดแนวทางหลวงหมายเลข 3 (สุขุมวิท) ใช้ทำนาปลูกข้าว ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งมีอาชีพหาของป่าและไม้ผลต่าง ๆ ตามฤดูกาล เช่น ลูกครุฑ เป็นต้น รวมทั้งมีการทำปุ๋ยสัตว์ในพื้นที่ทั่ว ๆ ไปของตำบลแหลมกลัด เพื่อใช้กินในครัวเรือนรวมถึงการค้าขายแลกเปลี่ยนเล็ก ๆ น้อย ๆ โดยเฉพาะการเลี้ยง เป็ด ไก่ไข่ ไก่ชนพื้นเมือง และสุกร เป็นต้น

สถานที่สำคัญ ๆ ของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ประกอบด้วย

1. สถานศึกษา โรงเรียน ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การประถมศึกษาตราด จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนวัดแหลมกลัด (โรงเรียนระดับประถมศึกษา) โรงเรียนบ้านคลองประทุน (โรงเรียนขยายโอกาส) และโรงเรียนสะพานหิน (โรงเรียนขยายโอกาส) โรงเรียนในสังกัดองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด จำนวน 1 แห่ง คือ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด และโรงเรียนในสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 1 แห่ง คือ ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ตำบลแหลมกลัด

2. วัด จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ วัดแหลมกลัด ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 บ้านแหลมกลัด วัดประทุน ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 บ้านประทุน วัดสะพานหิน ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 บ้านสะพานหิน และวัดท่าเส้น ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 บ้านท่าเส้น สำนักสงฆ์ 1 แห่ง คือ สำนักสงฆ์คลองกวาง ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 บ้านคลองม่วง รวมทั้งยังมี

ศาลเจ้าอีก 2 แห่ง คือ ศาลเจ้าแม่ทับทิม ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 บ้านปากคลองอ่าวระวะ และศาลเจ้าแม่
เขาล้าน ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 บ้านคลองม่วง

3. สถานรักษาพยาบาล 2 แห่ง คือ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านแหลมกลัด ตั้งอยู่
หมู่ที่ 2 บ้านแหลมกลัด และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านท่าเส้น ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 บ้านท่าเส้น

4. หน่วยงานราชการทหารและตำรวจ จำนวน 5 แห่ง ได้แก่ กองร้อยทหารพราน
นาวิกโยธิน (บ้านสะพานหิน) กองร้อยทหารพรานนาวิกโยธิน (บ้านท่าเส้น) ชุดควบคุมทหารพราน
นาวิกโยธินที่ 3 หน่วยเฉพาะกิจทหารพรานนาวิกโยธิน สถานีตำรวจภูธรท่าเลื่อน กองบังคับการ
ตำรวจภูธรจังหวัดตราด และกองร้อยตำรวจตระเวนชายแดนที่ 117 กองกำกับการตำรวจตระเวน
ชายแดนที่ 11

5. ศูนย์การเรียนรู้ จำนวน 2 แห่ง ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้การท่องเที่ยวชุมชนตำบลแหลม
กลัด และศูนย์การเรียนรู้การเพาะและขยายพันธุ์ปูม้า (พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ,
กนกวรรณ อยู่ใส และขวัญศิริ เจริญทรัพย์, 2561 : 84-86)

โครงสร้างพื้นฐาน ประกอบด้วย ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 (สุขุมวิท) หรือ AH 123
(Asian Hiway) ไปจนถึงเขตประเทศไทยที่บ้านหาดเล็ก ตำบลหาดเล็ก อำเภอคลองใหญ่ จังหวัด
ตราด เชื่อมต่อเส้นทางหมายเลข 48 เกาะกง-ซแรอัมบิล/เส้นทางหมายเลข 10 ตราด-เกาะกง
ราชอาณาจักรกัมพูชา-ฮาเตียง สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม และเป็นเส้นทางหลักสำคัญในการ
เชื่อมโยงกับเขตเศรษฐกิจพิเศษ (SEZ) จังหวัดตราด ในอำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด และในตำบล
แหลมกลัดมีถนนเชื่อมโยงในเขตชุมชน จำนวน 115 สาย แหล่งน้ำธรรมชาติ 15 แห่ง และแหล่งน้ำที่
สร้างขึ้น 51 แห่ง รวมทั้งประปาตำบลแหลมกลัด และมีไฟฟ้าครบทุกครัวเรือน

4.2 ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา สถานการณ์ทางการเมืองของประเทศกัมพูชาเริ่มขาด
เสถียรภาพมากขึ้น มีการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย ต่างฝ่ายต่างจับอาวุธต่อสู้เพื่อแย่งชิงอำนาจกัน ได้ขยาย
ความขัดแย้งและมีความรุนแรงขึ้นเป็นวงกว้าง โดยพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา (เขมรแดงได้รับการ
สนับสนุนจากสาธารณรัฐประชาชนจีน) ได้นำกองทัพเข้ายึดครองประเทศกัมพูชาเป็นเหตุให้เกิด
สงครามระหว่างประชาชนกัมพูชาด้วยกันเอง โดยการสู้รบภายในประเทศกัมพูชายังคงเกิดขึ้นอยู่
อย่างต่อเนื่องหลายปีจนกระทั่งปี พ.ศ. 2522 ประเทศกัมพูชาได้ถูกกองทัพเวียดนาม (เขมรแดงสำเร็จ
ได้รับการสนับสนุนจากสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม) เข้ายึดครองได้ทั้งประเทศเป็นผลสำเร็จ
เกิดการปะทะและการสู้รบแผ่ขยายไปทั่วทั้งประเทศ ทำให้ทหารเขมรแดงซึ่งอ่อนแอกว่าต้องละทิ้ง
ฐานที่มั่น รวมทั้งประชาชนชาวกัมพูชาที่ได้รับผลจากภัยสงครามต้องถอยร่นหนีเอาชีวิตรอด อพยพ
เข้ามาในประเทศไทยตามจังหวัดต่าง ๆ ที่มีพรมแดนติดกัน ทั้ง 7 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี
จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด
เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดตราด มีกองกำลังทหารเขมรแดงและชาวกัมพูชาอพยพหนี
ภัยสงครามจากการสู้รบมากกว่า 100,000 คน โดยผ่านเข้าตามช่องทางต่าง ๆ ในจังหวัดตราด ได้แก่
ช่องทางธรรมชาติบ้านเขาปึกกา ตำบลหนองบอน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ช่องทางธรรมชาติ

บ้านศาลเจ้า ตำบลหมื่นดำน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ช่องทางธรรมชาติบ้านมะม่วง ตำบลนนทรีย์ อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ช่องทางธรรมชาติบ้านด่านชุมพล ตำบลด่านชุมพล อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ช่องทางธรรมชาติบ้านเขาพลู ตำบลเขาพลู อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ช่องทางธรรมชาติบ้านซำราก ตำบลซำราก อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ช่องทางธรรมชาติบ้านท่าเส้น ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด และช่องทางธรรมชาติบ้านหาดเล็ก ตำบลหาดเล็ก อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด รัฐบาลไทยต้องจัดตั้งหน่วยงานด้านความมั่นคงขึ้นเพื่อดูแลพื้นที่ชายแดน ไทย-กัมพูชา โดยพยายามผลักดันให้ผู้อพยพกลับไปฝั่งกัมพูชาแต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ กระทั่งต่อมา รัฐบาลของไทยได้อนุญาตให้ประชาชนชาวกัมพูชาเข้ามาหลบภัยสงครามอยู่ในประเทศไทยได้ โดยองค์กรต่าง ๆ และจังหวัดตราด ได้ก่อตั้งศูนย์รับผู้อพยพเพื่อช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม เรียกว่า ไชค์สุขสันต์ และไชค์เค ขึ้นที่ตำบลด่านชุมพล อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ไชค์เขาพลูที่ตำบลเขาพลู อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด และไชค์เขาล้าน ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด อย่างไรก็ตามผลจากการสร้างค่ายอพยพดังกล่าว ได้สร้างความไม่พอใจให้กับผู้นำชุมชนที่อยู่บริเวณพื้นที่ตามแนวชายแดน เพราะคิดว่าการที่รัฐบาลมีนโยบายซึ่งอ้างถึงหลักมนุษยธรรมและเมตตาธรรม โดยให้ประชาชนชาวกัมพูชาอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยนั้นอาจจะสร้างปัญหาหลาย ๆ ด้าน ตามมาได้ภายในภาคหน้าได้ (เตียเบลอ นามสมมติ, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2565)

เมื่อพิจารณาถึงปัญหาด้านเศรษฐกิจในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด พบว่าภายหลังจากปี พ.ศ. 2522 ซึ่งเป็นช่วงเหตุการณ์ที่กองทัพเขมรแดง แดกฟ่ายแพ้สงครามและมีการอพยพของชาวกัมพูชาเข้ามายังศูนย์ผู้อพยพบ้านเขาล้าน ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด นั้น ได้สร้างผลกระทบในเรื่องของการทำมาหากินของชาวบ้านในชุมชนตำบลแหลมกลัดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากชาวบ้านไม่กล้าที่จะออกไปทำสวนทำไร่ หาของป่าเพราะหวาดระแวงว่าผู้ที่อพยพเข้ามาจะทำร้าย จับปล้น ทำให้เกิดอันตรายต่อตนเอง และทรัพย์สินเสียหาย ผลจากการมีสนามทุ่นระเบิดตลอดแนวเทือกเขาบรรทัดทางทิศตะวันออกของตำบลแหลมกลัดซึ่งเกิดจากการวางทุ่นระเบิดของฝ่ายเขมรแดงเพื่อป้องกันการไล่ติดตามของฝ่ายทหารเวียดนาม รวมทั้งการวางทุ่นระเบิดชนิดต่าง ๆ ของฝ่ายทหารเวียดนามเพื่อป้องกันไม่ให้ทหารเขมรแดงถอนกำลังกลับเข้าประเทศกัมพูชาอีก เป็นผลทำให้ชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณดังกล่าวไม่สามารถที่จะทำมาหากินได้ตามปกติ จึงเกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจอย่างรุนแรงต่อชาวบ้านตำบลแหลมกลัดและชาวบ้านในพื้นที่ใกล้เคียงตลอดแนวเทือกเขาบรรทัด นับจากนั้นมาพื้นที่ตลอดแนวชายแดนตามแนวเทือกเขาบรรทัดเดิมเคยมีสัตว์ป่าชุกชุม นายพรานจะเข้าป่าล่าสัตว์เอามากินเป็นอาหารหรือซื้อขายแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าอื่น ก็ไม่สามารถทำได้เหมือนเดิม ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งที่มีอาชีพหาของป่า หาสมุนไพร เก็บเห็ด หาสัตว์เล็กสัตว์น้อย ก็ไม่สามารถเข้าป่าเพื่อหาของเหล่านั้นมาใช้เลี้ยงชีวิตได้อีกต่อไป เส้นทางผ่านแดนช่องทางธรรมชาติซึ่งเคยใช้ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของชาวบ้านถูกปิดไม่มีการติดต่อซื้อขายกันอีก สวนผลไม้ สวนยางพารา ที่ปลูกไว้บริเวณเทือกเขาบรรทัด ชาวสวนก็ไม่กล้าที่จะเข้าไปเก็บเกี่ยวผลผลิตได้เหมือนเดิม เนื่องจากมีการพบทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดในพื้นที่ของตนเอง นอกจากพื้นที่ติดชายแดนซึ่งมีทุ่นระเบิดซึ่งได้สร้างปัญหาอย่างรุนแรงต่อเศรษฐกิจของชุมชนแล้ว ยังมีพื้นที่อีกส่วนหนึ่งซึ่งได้รับผลกระทบจากสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด เนื่องมาจากการยิงปืนใหญ่ อาวุธวิถีโค้ง หรือเครื่องยิงลูกระเบิดชนิดต่าง ๆ จาก

ฝั่งกัมพูชา ข้ามมาตักยังฝั่งไทยในตำบลแหลมกลัดซึ่งอยู่ห่างจากชายแดนไม่ถึง 7 กิโลเมตร ได้สร้างความเสียหายทางด้านเศรษฐกิจให้กับชาวบ้านอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นที่ฟักอาศัยหรือทรัพย์สินอื่น ๆ ในส่วนที่เป็นพื้นที่ทำการเกษตร สวนผลไม้ ไร่นา ซึ่งพบเศษซากวัฏธูระเบิด เกษตรกรก็ไม่กล้าเข้าไปทำการเกษตร หรือเก็บเกี่ยวผลผลิตเช่นกัน แม้กระทั่งริมชายหาดก็ยังมีลูกจรวดชนิดต่าง ๆ ที่ตกลงพื้นทรายแล้วไม่ระเบิด ชาวบ้าน หรือชาวประมงก็ไม่กล้าที่จะเข้าไปหากุ้ง หอย ปู ปลา เหมือนก่อน อีกทั้งในบางครั้งก็มีการพบทุ่นระเบิดลอยตามลำคลองซึ่งน้ำไหลมาจากเทือกเขาบรรทัดออกสู่ทะเลในเขตตำบลแหลมกลัดอีกด้วย

ปัญหาทางด้านสังคมในพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด จากการที่มีกลุ่มผู้อพยพและทหารเขมรซึ่งหลบหนีเข้ามาตามแนวชายแดน เกิดความอดอยาก ทำให้มีการลักขโมยข้าวของ ทรัพย์สิน รวมทั้งอาหารการกินของชาวบ้านอยู่บ่อย ๆ ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนเป็นจำนวนมาก สร้างความไม่ปลอดภัยในชีวิตและสูญเสียทรัพย์สินของชาวบ้านในบริเวณนั้น และปัญหาจากโรคภัยไข้เจ็บ โรคระบาดที่ติดตัวมากับผู้อพยพ ทำให้เกิดโรคติดต่อสร้างปัญหาให้กับชาวบ้านอีกเช่นกัน หลังสงครามสิ้นสุดและมีการผลักดันผู้อพยพออกไปจนหมดสิ้น ชาวบ้านตำบลแหลมกลัดก็ต้องประสบปัญหาจากภัยของทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดต่อไปอีกจนถึงปัจจุบัน จากการออกไปประกอบอาชีพของตน เช่น ทำสวน ทำไร่ ขึ้นเขาหาของป่าล่าสัตว์ เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันพบว่าผู้พิการที่ประสบอุบัติเหตุจากทุ่นระเบิดที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด จำนวน 5 คน โดยมีผู้ประสบเหตุที่ต้องตาบอด สูญเสียอวัยวะแขนขา ส่งผลถึงการสูญเสียสมรรถภาพในการทำงาน และเป็นข้อจำกัดในการประกอบอาชีพ รวมทั้งความเจ็บปวดทรมานจากบาดแผลที่ส่งผลกระทบต่อทั้งร่างกายและจิตใจ

จากการที่มีทุ่นระเบิดที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2565 ชาวบ้านหมู่ที่ 8 ตำบลแหลมกลัดที่ออกไปทำสวนทุเรียนได้พบวัฏธูระเบิดในพื้นที่สวนของตน จึงมีการแจ้งเจ้าหน้าที่ให้เข้ามาตรวจสอบ ซึ่งเจ้าหน้าที่ได้ทำการพิสูจน์พบว่า เป็นสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด ชนิดทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบระเบิดอยู่กับที่ไม่มีสะเก็ดระเบิด Type 72 โดยเจ้าหน้าที่ได้ทำการเก็บกู้และนำไปทำลาย

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 4.2 ท่อนระเบิดสังหารบุคคลแบบระเบิดอยู่กับที่ไม่มีสะเก็ดระเบิด Type 72 ชาวบ้านเรียกว่า “ตลับแป้ง” ในสวนทุเรียน ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด
ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2564)

ผลกระทบจากทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดจากสถานการณ์สงคราม การสู้รบในอดีตที่ผ่านมา พบว่า พื้นที่ที่เคยปนเปื้อนวัตถุระเบิดในตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ทั้งที่เป็นสนามทุ่นระเบิดที่อยู่บริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา และพื้นที่ที่ปนเปื้อนจากสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นปัญหาสำคัญซึ่งส่งผลกระทบเป็นอันตรายแก่ชีวิตเจ้าหน้าที่และประชาชน สร้างความเสียหายต่อทรัพย์สิน สร้างความหวาดระแวงกับประชาชนตามแนวชายแดนอยู่เนื่อง ๆ ไม่ว่าจะป็นเจ้าหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติงานในบริเวณพื้นที่ชายแดน หรือประชาชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวน ทำไร่ ในบริเวณที่มีการปนเปื้อนจากวัตถุระเบิด และอาชีพหาของป่า เก็บสมุนไพร หรือค้าขายแลกเปลี่ยนตามช่องทางธรรมชาติบ้านท่าเส้น จนได้รับบาดเจ็บและสูญเสียอวัยวะสำคัญ เช่น ชีวิต แขน ขา ดวงตา เป็นต้น จากการถูกสะเก็ดระเบิด หรือกระสุนดินปืน (เสรี นามสมมติ, สัมภาษณ์ 26 ตุลาคม 2566)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 4.3 แสดงภาพพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูงชันของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด
ที่มา : (Google Earth Pro, 2565)

ภาพที่ 4.4 ทุ่มระเบิด PMD ของรัสเซีย หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ระเบิดโลงผี ที่หน่วยปฏิบัติการ
ทุ่มระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่มระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2
ตรวจพบที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด
ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2564)

ภาพที่ 4.5 ทุ่มระเบิด POMZ ของรัสเซีย หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ฝักข้าวโพด
ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2564)

ภาพที่ 4.6 ทุ่มระเบิดชนิดต่าง ๆ ที่เก็บกู้ได้ในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด
ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2565)

4.3 การบริหารจัดการทุ่งระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุ่งระเบิดชายแดนตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด

ในการบริหารจัดการทุ่งระเบิดในเขตพื้นที่ทุ่งระเบิดชายแดนตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด พบว่าเป็นการบริหารจัดการโดย หน่วยปฏิบัติการทุ่งระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่งระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 ในการปฏิบัติการมีขั้นตอนการทำงาน 3 ขั้นตอน ดังนี้

- 4.3.1 การวางแผนการเก็บกู้ทุ่งระเบิด
- 4.3.2 การปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่งระเบิดในภาคสนาม
- 4.3.3 การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่งระเบิด

4.3.1 การวางแผนการเก็บกู้ทุ่งระเบิด

ในการวางแผนเก็บกู้ทุ่งระเบิดนั้น ศูนย์ปฏิบัติการทุ่งระเบิดแห่งชาติ ซึ่งได้กำหนดพื้นที่ยืนยันว่ามีทุ่งระเบิดของจังหวัดตราด ไว้เมื่อปี พ.ศ. 2543 จำนวน 312.8 ตารางกิโลเมตร ใน 3 อำเภอ คือ อำเภอบ่อไร่ อำเภอเมืองตราด และอำเภอคลองใหญ่ ดังนั้นเมื่อพิจารณาเฉพาะกรณีตำบลแหลมกลัดซึ่งอยู่ในอำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด นั้นจะพบว่าพื้นที่ทุ่งระเบิดที่ได้รับมอบหมายให้ตรวจค้น เก็บกู้และทำลาย แบ่งออกเป็น 7 สนาม ได้แก่ สนาม A พื้นที่ 10,000 ตารางเมตร สนาม B พื้นที่ 518,988 ตารางเมตร สนาม C พื้นที่ 1,387,649 ตารางเมตร สนาม D พื้นที่ 10,000 ตารางเมตร สนาม E พื้นที่ 14,700 ตารางเมตร สนาม F พื้นที่ 6,300 ตารางเมตร สนาม G พื้นที่ 6,000 ตารางเมตร รวมพื้นที่ทั้งสิ้น 1,953,637 ตารางเมตร

การวางแผนการเก็บกู้ทุ่งระเบิด ก่อนการเข้าปฏิบัติงานเก็บกู้ทุ่งระเบิดในเขตพื้นที่ทุ่งระเบิดชายแดนตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด นั้น พบว่ามีการดำเนินการ 4 ขั้นตอน คือ

1. การฝึกเจ้าหน้าที่ใหม่และทบทวนเจ้าหน้าที่เก่า
2. การรับอุปกรณ์และเครื่องมือ
3. การรับมอบภารกิจ
4. การตรวจประกันคุณภาพ

1. การฝึกเจ้าหน้าที่ใหม่และทบทวนเจ้าหน้าที่เก่า

เมื่อมีการผลัดเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ในส่วนต่าง ๆ ของหน่วยปฏิบัติการทุ่งระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่งระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 ในทุก ๆ ปีงบประมาณ (ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม ถึง 30 กันยายน ของปีถัดไป) จะต้องมีการตรวจสอบคุณสมบัติของกำลังพลทุกนายว่ามีความรู้ ความสามารถตรงตามใบประกาศนียบัตรรับรองหรือไม่ เพราะหากเกิดอุบัติเหตุในระหว่างการปฏิบัติงานเกี่ยวกับวัตถุระเบิด สิ่งสำคัญที่จะต้องพิจารณาประกอบการช่วยเหลือสงเคราะห์ การปฐมพยาบาลเบื้องต้น คือ ใบประกาศนียบัตรที่ได้รับการรับรองไว้แล้ว กำลังพลที่ผ่านการปฏิบัติงานและมีใบรับรองจะเป็นผู้นำในการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับวัตถุระเบิดและเทคนิคต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานในพื้นที่จริงให้กับกำลังพลใหม่ที่ได้เข้ามาผลัดเปลี่ยนเข้ามา โดยกำลังพลใหม่ต้อง

ได้รับการอบรมในเรื่องต่าง ๆ เช่น ประวัติและภารกิจของศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ อนุสัญญาออกตาวา ว่าด้วย“การห้ามใช้ สะสม ผลิตและโอน และทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคล” องค์ความรู้เรื่องวัตถุระเบิด การใช้เครื่องตรวจค้นทุ่นระเบิด การลดพื้นที่อันตรายจากทุ่นระเบิด การทำลายทุ่นระเบิด เป็นต้น การเรียนการสอนเป็นไปในลักษณะของการฝึกอบรมในหน่วยของตนเอง (Unit School) ส่วนกำลังพลที่ยังไม่มีใบรองจากศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ จะได้รับการส่งเข้าฝึกอบรมหลักสูตรต่าง ๆ ที่ศูนย์ฝึกตรวจค้นและทำลายทุ่นระเบิด (ศตท.) กรมการทหารช่าง กองทัพบก (ค่ายภาณุรังษี จังหวัดราชบุรี) กำหนดต่อไปตามวงรอบ

ภาพที่ 4.7 ใบประกาศนียบัตรผู้ผ่านการอบรมหลักสูตรการสำรวจที่ไม่ใช่ทางเทคนิคและการสำรวจทางเทคนิคจากศูนย์ฝึกตรวจค้นและทำลายทุ่นระเบิด (ศตท.) กรมการทหารช่าง จังหวัดราชบุรี
ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2564)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

2. การรับอุปกรณ์และเครื่องมือ

ภาพที่ 4.8 เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการตรวจค้น เก็บกู้ และทำลายทุ่นระเบิด
ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2563)

การรับอุปกรณ์และเครื่องมือ ในการปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิด อุปกรณ์และเครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ในการปฏิบัติการ คือ สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งนอกเหนือจากองค์ความรู้และประสบการณ์ในการทำงาน เจ้าหน้าที่ทุกคนจะต้องช่วยกันดูแลรักษา และหมั่นตรวจสอบความพร้อมของอุปกรณ์ ทุกชิ้นว่ายังคงใช้งานได้ตามปกติทั้งก่อนปฏิบัติงานและหลังจากเสร็จสิ้นการปฏิบัติงานทุกครั้ง เครื่องมือ เครื่องใช้และยานพาหนะที่แต่ละชุดปฏิบัติการจะต้องมี ได้แก่

1. เครื่องตรวจจับโลหะ (เครื่องตรวจค้นทุ่นระเบิด) พร้อมอุปกรณ์เพื่อกวาดล้าง 1 ชุด
2. เครื่องกำหนดตำแหน่งบนพื้นโลก จำนวน 2 เครื่อง (หัวหน้า 1 เครื่อง ทีม 1 เครื่อง)
3. กล้องส่องทางไกล จำนวน 1 ตัว
4. กล้องถ่ายรูป 1 ตัว
5. คอมพิวเตอร์โน้ตบุ๊ก 1 เครื่อง ติดตั้งโปรแกรมสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ ที่จำเป็นต้องใช้ในการสำรวจและการรายงานข่าวสาร
6. วิทยุสื่อสารภายในทีม จำนวน 3 เครื่อง (หัวหน้าชุด เจ้าหน้าที่พยาบาล และชุดสำรวจ)
7. อุปกรณ์สำหรับใช้ในการพักผ่อน การให้แสงสว่าง
8. อุปกรณ์ปฐมพยาบาล
9. รถยนต์บรรทุกและรถจักรยานยนต์

3. การรับมอบภารกิจ

ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ ได้มอบหมายภารกิจและจำนวนพื้นที่ตามแผนการปฏิบัติงานในแต่ละปีงบประมาณไว้เรียบร้อยแล้ว ในกรณีพื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด นั้น พบว่ามีพื้นที่ทุ่นระเบิดที่ได้รับมอบหมายให้ตรวจค้น เก็บกู้และทำลาย แบ่งออกเป็น 7 สนาม ได้แก่ สนาม A พื้นที่ 10,000 ตารางเมตร สนาม B พื้นที่ 518,988 ตารางเมตร สนาม C พื้นที่ 1,387,649 ตารางเมตร สนาม D พื้นที่ 10,000 ตารางเมตร สนาม E พื้นที่ 14,700 ตารางเมตร สนาม F พื้นที่ 6,300 ตารางเมตร สนาม G พื้นที่ 6,000 ตารางเมตร รวมพื้นที่ทั้งสิ้น 1,953,637 ตารางเมตร โดยหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 ได้แบ่งมอบให้กับชุดปฏิบัติการเก็บกู้และทำลายทุ่นระเบิด (ขป.) จำนวน 3 ชุด พร้อมด้วยชุดสำรวจและส่วนสนับสนุน รับมอบพื้นที่และภารกิจในการปฏิบัติการค้นหา เก็บกู้และทำลาย รวมทั้งการตรวจสอบคุณภาพเพื่อปลดปล่อยพื้นที่ปลอดภัย รวมถึงการส่งมอบพื้นที่คืนให้กับหน่วยงานต่าง ๆ ให้แล้วเสร็จในปีงบประมาณ

4. การตรวจประกันคุณภาพ

การตรวจประกันคุณภาพ หลังจากทีหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 ทำการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ใหม่และทบทวนเจ้าหน้าที่เก่า พร้อมรับอุปกรณ์และเครื่องมือเรียบร้อยแล้ว ก่อนลงพื้นที่ปฏิบัติงานจริงจะต้องแจ้งให้ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ เข้ามาตรวจสอบคุณภาพเพื่อการกำกับดูแล ตรวจสอบรับรองการฝึก สามารถสร้างความเชื่อมั่นได้ว่าสามารถลงปฏิบัติงานในพื้นที่ได้จริง และบังคับการปฏิบัติงานด้านทุ่นระเบิดให้เป็นไปตามมาตรฐานการปฏิบัติการของศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ เพื่อความปลอดภัยของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน และเป็นไปตามเป้าประสงค์ของทางราชการโดยที่การจัดการคุณภาพ (Quality Management: QM) ออกแบบมาเพื่อประสานการปฏิบัติที่มุ่งหมายเพื่อกำกับดูแลและควบคุมกระบวนการและวิธีการด้านคุณภาพของศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ มีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1) การประกันคุณภาพ (Quality Assurance: QA) ที่ดำเนินการโดยหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมกองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 เอง ซึ่งสามารถดำเนินการไปพร้อมกับการทำงานสำรวจหรือภายหลังการรายงานจบภารกิจ ในลักษณะการตรวจติดตาม การตรวจเยี่ยม การกำกับควบคุมการทำงานให้อยู่ในมาตรฐานที่กำหนด

2) การควบคุมคุณภาพ (Quality Control: QC) ที่ดำเนินการโดยหน่วยเหนือ เมื่อมีการตัดสินใจยกเลิกพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมกองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 ต้องเชิญผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชน ผู้ใช้เจ้าของ ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียต่อพื้นที่ที่ยกเลิก มาประชุมชี้แจงและร่วมในกิจกรรมการ QA/QC ภายในด้วยอย่างน้อย 1 ครั้ง เรียกว่า “การ QA/QC แบบมีส่วนร่วม” ซึ่งในแต่ละครั้งต้องเชิญผู้แทนศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ เข้าร่วมสังเกตการณ์ด้วย

3) การ QA/QC แบบมีส่วนร่วม เป็นรูปแบบของการประกันคุณภาพและการควบคุมคุณภาพ ใช้ในการตรวจสอบและประเมินผลพื้นที่อันตรายต้องสงสัย ซึ่งผลการสำรวจของ

ชุดสำรวจตามหลักฐานมีความน่าเชื่อถือ และมีหลักฐานเพียงพอที่สามารถยืนยันพื้นที่ดังกล่าวว่ามีความปลอดภัยสามารถดำเนินการยกเลิกได้ มีสิ่งที่จะต้องดำเนินการดังนี้

- 3.1) การบรรยายสรุปผลการดำเนินการ ให้ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมฟัง
- 3.2) ชี้แจงขอบเขตพื้นที่ที่ประกาศยกเลิกเป็นพื้นที่อันตรายต้องสงสัย พร้อมด้วยเหตุผลการยกเลิก
- 3.3) ตอบข้อคำถาม เชิญผู้เข้าร่วมกิจกรรมร่วมเดินสำรวจพื้นที่ที่จะประกาศยกเลิกเพื่อยืนยันว่ามีความปลอดภัยจริง

4.3.2 การปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในภาคสนาม

พื้นที่ในการปฏิบัติการเก็บกู้และทำลายทุ่นระเบิดของตำบลแหลมกลัด จะต้องเป็นพื้นที่ที่เรียกว่า พื้นที่อันตรายที่ได้รับการยืนยันว่ามีทุ่นระเบิด (Confirmed Hazardous Area: CHA) หรือเป็นสนามทุ่นระเบิดที่ได้กำหนดไว้แล้ว โดยการสำรวจของศูนย์ปฏิบัติการสำรวจของศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ พื้นที่ในกรณีเฉพาะตำบลแหลมกลัดนั้นจะพบว่า มีลักษณะเฉพาะของพื้นที่ซึ่งแตกต่างจากกรณีศึกษาอื่น คือ เป็นพื้นที่ที่มีภูเขาสูงชันซึ่งทำให้กระบวนการเก็บกู้ทุ่นระเบิดมีลักษณะเฉพาะเจาะจงของพื้นที่ไปด้วย เมื่อชุดปฏิบัติการค้นหา เก็บกู้และทำลายทุ่นระเบิด ได้รับมอบภารกิจและจำนวนพื้นที่แล้ว จะต้องลงพื้นที่ที่ได้รับมอบหมายและปฏิบัติงานตามกระบวนการปรับลดพื้นที่ประกอบด้วย 3 วิธีการ คือ

1. การสำรวจที่ไม่ใช่ทางเทคนิค (Non-Technical Survey: NTS)
2. การสำรวจทางเทคนิค (Technical Survey: TS)
3. การกวาดล้างทุ่นระเบิด (Clearance)

1. การสำรวจที่ไม่ใช่ทางเทคนิค

เป็นวิธีการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาข้อมูลข่าวสารและการรวบรวมข้อมูลข่าวสารจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิได้จากบุคคลหรือสถาบันที่มีความรู้โดยตรงเกี่ยวกับเวลาและสถานที่ซึ่งทุ่นระเบิดถูกฝัง ได้แก่ ทหาร ตำรวจ เขี้ยวทุ่นระเบิด แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ได้จากบุคคลหรือสถาบันที่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งหรือได้พบเห็นการวางทุ่นระเบิดโดยตรงแต่ได้รับการบอกเล่าเกี่ยวกับภัยของทุ่นระเบิด ได้แก่ ชาวบ้าน นายพราน และข้อมูลจากหลักฐานทางกายภาพของทุ่นระเบิด เช่น หลุมระเบิด แนวคูตั้งรับ หรือที่ตั้งค่ายทหาร เป็นต้น โดยมีรายละเอียดในการดำเนินการตาม 4 กิจกรรม 3 ขั้นตอน ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเก่า คือการสำรวจที่ไม่ใช่เทคนิคเป็นการศึกษาข้อมูลข่าวสารในการทำงานควบคู่กับการรวบรวมข้อมูลข่าวสารจากหลักฐานเดิมในอดีต การเสาะหาข้อมูลข่าวสารหรือการสัมภาษณ์จากหน่วยงานกลางและแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น ทหารพราน ตำรวจตระเวนชายแดน โรงพยาบาลในพื้นที่ เป็นต้น เพื่อพิจารณาว่าเป็นพื้นที่อันตรายที่ได้รับการยืนยันว่ามีทุ่นระเบิด (ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ, 2563 : 27)

กิจกรรมที่ 2 ศึกษาและรวบรวมข้อมูลใหม่ คือ การรวบรวมข้อมูลปัจจุบันถึงการค้นพบวัตถุระเบิดในพื้นที่เดิม หาผู้ประสพภัยรายใหม่

กิจกรรมที่ 3 วิเคราะห์/สังเคราะห์ข้อมูล คือ การนำข้อมูลทั้งเก่าและใหม่มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ให้เป็นข้อมูลที่ถูกต้องที่สุด

กิจกรรมที่ 4 สืบค้นพื้นที่ทางกายภาพเพื่อการยืนยัน คือ การพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของลักษณะภูมิประเทศ

และ 3 ขั้นตอนที่เป็นหน้าที่ของส่วนบัญชาการหรือส่วนควบคุมเป็นผู้ดำเนินการได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 การตัดสินใจยกเลิกพื้นที่ เป็นการนำข้อพิจารณาพื้นที่อันตรายต้องสงสัยว่ามีทุ่นระเบิด ที่สามารถยกเลิกเป็นพื้นที่ปลอดภัยเดิมสามารถถูกยกเลิกโดยการตรวจสอบข้อมูลที่มีอยู่และการกำจัดข้อมูลที่ผิดพลาดที่อยู่ในฐานข้อมูลเดิม พื้นที่ที่สามารถยกเลิกได้โดยการสำรวจตามหลักฐาน ก็ต่อเมื่อความสงสัยเดิมได้หมดไป เนื่องจากบางส่วนหรือทั้งหมดของพื้นที่อันตรายต้องสงสัยว่ามีทุ่นระเบิด ได้ถูกใช้ประโยชน์ไปแล้ว และไม่ปรากฏภัยจากทุ่นระเบิดหรือวัตถุระเบิดตกค้างจากการสู้รบอันใด พื้นที่ที่สามารถยกเลิกว่าไม่มีอันตรายจากทุ่นระเบิด อาจมีลักษณะเช่น

1. พื้นที่ที่เพาะปลูกและเก็บเกี่ยวพืชผลมาอย่างน้อย 4 ฤดูกาล
2. พื้นที่เพาะปลูกที่มีการใช้เครื่องจักรในการไถหรือพรวนดิน อย่างน้อย 4 ฤดูกาล
3. พื้นที่ที่เพาะปลูกในโครงการปลูกป่าต่าง ๆ มาอย่างน้อย ไม่เกิน 10 ปี
4. พื้นที่ภูมิประเทศที่เป็นพลาญหิน
5. พื้นที่ที่เป็นแหล่งน้ำที่มีน้ำตลอดปี
6. พื้นที่ที่มีการเลี้ยงสัตว์ที่มีน้ำหนักเพียงพอ ที่สามารถเหยียบทุ่นระเบิดชนิดที่วางในพื้นที่นั้นๆ ให้เกิดการทำงานขึ้นได้
7. พื้นที่ลาดชันเกิน 60 องศา และไม่มีข้อมูลการวางทุ่นระเบิด
8. พื้นที่ใช้ประโยชน์ของนายพรานหรือผู้ที่เก็บของป่าโดยคนจำนวนมากและไม่เคยพบทุ่นระเบิด เช่น การเก็บเห็ดป่าโดยกลุ่มคนจำนวนมากและไม่พบเห็นทุ่นระเบิด/วัตถุระเบิด
9. พื้นที่ที่มีการลักลอบตัดไม้และมีการใช้เส้นทางซักลากไม้อย่างกว้างขวาง
10. พื้นที่ที่ผ่านการกระบวนการการสำรวจตามหลักฐานทั้ง 4 กิจกรรมแล้ว

หมายเหตุ ลักษณะพื้นที่ที่กล่าวมาแล้ว อยู่ในดุลยพินิจของผู้บังคับหน่วยงานหรือผู้จัดการองค์กรในสนาม หากมีข้อสงสัย ชุดสำรวจสามารถใช้การสำรวจทางเทคนิค เข้ามาช่วยเพิ่มความมั่นใจในการยกเลิกได้ (ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ, 2563 : 50)

ขั้นตอนที่ 2 การรับรองยกเลิกพื้นที่ เป็นขั้นตอนการปฏิบัติเพื่อให้องค์การปฏิบัติการทุ่นระเบิดยอมรับอย่างเป็นทางการว่ามีศักยภาพและความสามารถในการวางแผนจัดการและปฏิบัติการเกี่ยวกับบริเวณพื้นที่ที่เคยถูกบันทึกว่าเป็นพื้นที่อันตรายซึ่งต่อมาภายหลังได้รับการพิจารณาใหม่จากผลของการสำรวจทั้งทางเทคนิคและไม่ใช้ทางเทคนิคว่าไม่มีความเสี่ยงจากทุ่นระเบิดและวัตถุระเบิดตกค้างจากสงคราม

ขั้นตอนที่ 3 การจัดทำรายงานยกเลิกพื้นที่ เป็นการยืนยันทางเอกสารที่แสดงให้เห็นและรับรองหลังจากเสร็จสิ้นการสำรวจแล้วว่าบริเวณพื้นที่ที่เคยถูกบันทึกว่าเป็นพื้นที่อันตราย

ซึ่งต่อมาภายหลังได้รับการพิจารณาใหม่จากผลของการสำรวจทั้งทางเทคนิคและไม่ใช้ทางเทคนิคว่า ไม่มีความเสี่ยงจากทุ่นระเบิดและวัตถุระเบิดตกค้างจากสงคราม เป็นเอกสารซึ่งระบุไว้เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของหมายเลขภารกิจ วันเริ่มต้น วันสิ้นสุดภารกิจการสำรวจ ขนาดพื้นที่ ตำแหน่งพิกัดของพื้นที่ที่สำรวจ รายละเอียดของจุดแนวเขต และผังแผนที่ของพื้นที่ที่ยกเลิก

2. การสำรวจทางเทคนิค

การสำรวจทางเทคนิคสามารถดำเนินการโดยเครื่องมือชนิดเดียวกับการกวาดล้างทุ่นระเบิด แต่ใช้วิธีการดำเนินการแตกต่างกัน ในความเป็นจริงนั้นเครื่องมือการปฏิบัติการทุ่นระเบิดชนิดใดก็ตามสามารถนำไปใช้งานได้ตราบเท่าที่จะสามารถทำให้เกิดข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์และเชื่อถือได้ เครื่องมือหลาย ๆ ชนิดอาจถูกนำมาใช้เพื่อส่งเสริมซึ่งกันและกันในการปฏิบัติการสำรวจทางเทคนิค กลุ่มพื้นที่อันตรายจากวัตถุระเบิดต่างชนิดกันจะต้องใช้วิธีการสำรวจที่แตกต่างกัน ก่อนการปฏิบัติการกวาดล้างพื้นที่ที่มีทุ่นระเบิดจะต้องมีการจัดตั้งพื้นที่ปฏิบัติงานอย่างเหมาะสม สามารถดำเนินการกวาดล้างได้อย่างปลอดภัยและมีประสิทธิภาพ ธรรมชาติของภูมิประเทศเป็นปัจจัยในการกำหนดการออกแบบของพื้นที่ปฏิบัติงาน นอกจากนี้ การจัดเตรียมที่สอดคล้องกันพร้อมทั้งการทำเครื่องหมายที่ถูกต้องก็เป็นสิ่งที่เพิ่มความปลอดภัยแก่บุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการได้ สถานที่ปฏิบัติงานด้านการกวาดล้างต้องได้รับการออกแบบอย่างถูกต้องเหมาะสม เพื่อให้การควบคุมและการบังคับบัญชาการปฏิบัติการกวาดล้างทุ่นระเบิดดำเนินต่อไปด้วยดี การเตรียมการสำหรับสถานที่ที่ปฏิบัติงานประกอบด้วย

1. การจัดตั้งจุดควบคุม

จุดควบคุมเป็นจุดที่ทำหน้าที่ทั้งด้านการบังคับบัญชาและธุรการสำหรับการสนับสนุนการกวาดล้างเพื่อให้การบริหารจัดการพื้นที่ปฏิบัติงานและการปฏิบัติการกวาดล้างเป็นไปได้อย่างปลอดภัยและมีประสิทธิผล การจัดตั้งจุดควบคุมขึ้นเพื่อสนับสนุนกิจการกวาดล้างปฏิบัติงานด้านธุรการ เป็นสถานที่สำหรับบรรยายสรุป ตามหลักการควรอยู่บนเนิน มีการระบายน้ำได้ดี และที่สำคัญควรตั้งอยู่ห่างจากเส้นฐานของพื้นที่อันตรายอย่างน้อย 100 เมตร จะต้องทำการตรวจค้นด้วยสายตาระดับพื้นผิวของพื้นที่และการตรวจค้น กวาดล้างใต้ผิวดินโดยการใช้เครื่องตรวจจับสัญญาณ ณ พื้นที่ที่จะตั้งเป็นจุดควบคุมที่จะมีการก่อไฟสำหรับการประกอบอาหาร หรือชุดหลุมขยะ หรือทำเป็นจุดรวบรวมเศษโลหะ รวมทั้งการทำเครื่องหมายต่าง ๆ บริเวณจุดควบคุม ได้แก่ ป้ายห้ามสูบบุหรี่ แจ็งเตือนระยะ 50 เมตร จากด้านหน้าของที่เก็บวัตถุระเบิดในสนามและที่เก็บสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด ป้ายจุดรักษาพยาบาล ป้ายเศษโลหะ สุขา และติดป้ายบอกทิศทางไปจุดควบคุมไว้ที่จุดอุทยานพาหนะ

2. การกำหนดเครื่องหมายด้านการกวาดล้าง

การกำหนดเครื่องหมายด้านการกวาดล้าง เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานได้รับความปลอดภัยในการปฏิบัติงานตามมาตรฐานการปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ (National Mine Action Standard: NMAS) ต้องคำนึงถึงประเภทของการกวาดล้างที่ดำเนินการอยู่ ระยะปลอดภัย สภาพของพื้นที่รวมถึงสภาพลมฟ้าอากาศ สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งในขั้นการวางแผน คือ การเตรียมการด้านการกำหนดเครื่องหมายแสดงสัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งต้องแสดงไว้ในแผนก่อนการปฏิบัติงานและติดตั้งจริงในขั้นตอนของการเก็บกู้ทุ่นระเบิด คือ

2.1 จุดอ้างอิง (Reference Point: RF) ต้องระบุลักษณะและที่ตั้งของจุดอ้างอิง รวมถึงเส้นทางที่ปลอดภัยจากจุดอ้างอิงไปยังหมุดหลักฐานไว้ในรายงานการสำรวจและหรือรายงานสนามทุ่นระเบิด นอกจากนี้ยังอาจต้องระบุจุดระหว่างกลางในกรณีจุดอ้างอิงตั้งอยู่ห่างจากหมุดหลักฐานมาก ไม่มีภูมิประเทศที่มีลักษณะเด่นเฉพาะ มีสิ่งกีดขวางจำนวนมาก หรือมีการเปลี่ยนทิศทางตามเส้นทางหลายครั้ง ระบบการทำเครื่องหมายประจำจุดอ้างอิงควรมองเห็นด้วยตาเปล่าในระยะอย่างน้อย 30 เมตร ในวันที่มีสภาพอากาศปกติ มี 2 ประเภท คือ แผ่นป้ายและหมุด ซึ่งจะมีประเภทใดประเภทหนึ่ง หรือทั้ง 2 ประเภท ตามความจำเป็นการติดตั้งแผ่นป้ายจุดอ้างอิงโดยจุดอ้างอิงแผ่นป้ายเป็นรูปสี่เหลี่ยม ขนาด 25 x 25 เซนติเมตร ทำด้วยไม้ พลาสติกหรือโลหะ แผ่นป้ายเป็นสีขาว ตัวหนังสือสีแดง ระบุข้อมูล ชื่อป้าย หมายเลขพื้นที่ปฏิบัติงาน พิกัดจาก GPS รูปแบบของ UTM มุมทิศ/ระยะทาง การติดตั้งแผ่นป้ายให้แขวนหรือติดป้ายบนวัสดุที่ทึบหรือวัสดุตามธรรมชาติในบริเวณเหนือหมุดประจำจุดอ้างอิงและหมุดประจำจุดอ้างอิง เป็นรูปทรงกระบอกขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 4 นิ้ว สูง 30 เซนติเมตร ทำด้วยคอนกรีตหล่อเสริมเหล็กผิวเรียบเส้นผ่านศูนย์กลางไม่ต่ำกว่า 9 เซนติเมตร ยาว 40 เซนติเมตร สีของหมุดใช้สีฟ้า ตัวหนังสือเป็นสีขาว การติดตั้งหมุดประจำจุดอ้างอิงซึ่งเป็นคอนกรีตหล่อเสริมเหล็กผิวเรียบทรงกระบอก ให้ปักขึ้นมาสูงจากระดับพื้นดินไม่น้อยกว่า 10 เซนติเมตร รากฐานฝังในดินบดอัดแน่น บริเวณพื้นดินห่างจากฐานของหมุดระยะ 1 เมตร ให้ฝังหมุดโลหะขนาดไม่เล็กกว่า 9 มิลลิเมตร ยาว 30 เซนติเมตร ทาหัวหมุดด้วยสีแดง โดยฝังเสมอกับพื้นดินที่บริเวณหมุด ระยะห่าง 1 เมตร ในทิศทางของหมุดหลักฐาน

2.2 หมุดหลักฐาน (Brench Mark: BM) อาจไม่จำเป็นต้องมีหมุดหลักฐาน ถ้าจุดอ้างอิงใกล้เคียงสมควร แต่หากมีการใช้หมุดหลักฐานก็ต้องการบันทึกลักษณะและทิศทางจากจุดอ้างอิงไว้ในรายงานที่เกี่ยวข้อง และต้องสามารถมองเห็นด้วยตาเปล่าได้ในระยะ 30 เมตร ในวันที่มีสภาพอากาศปกติ อยู่ห่างจากพื้นที่อันตรายจากทุ่นระเบิด อย่างน้อย 100 เมตร ลักษณะของหมุดหลักฐานเป็นแผ่นคอนกรีตเสริมเหล็กผิวเรียบสีฟ้า รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 30 เซนติเมตร สูงไม่น้อยกว่า 160 เซนติเมตร หนา 5 เซนติเมตร ตัวหนังสือสีขาวใช้เขียนหรือสลักข้อมูลบ่งบอกชื่อหมุด หมายเลขพื้นที่ปฏิบัติงาน พิกัดจาก GPS รูปแบบของ UTM มุมทิศ/ระยะทาง ชื่อองค์กร และวันที่เสร็จสิ้น

2.3 จุดเริ่มต้น (Start Point: SP) คือ จุดเริ่มต้นการกวาดล้างเป็นเครื่องหมายประจำจุดที่สามารถระบุได้โดยชัดเจน การวัดระยะต่าง ๆ ในสนามทุ่นระเบิดทั้งหมดเริ่มจากจุดนี้ อาจมีการกำหนดจุดเริ่มต้นเพิ่มเติมเพื่อให้ง่ายต่อการทำแผนที่ระหว่างหรือเมื่อเสร็จสิ้นการกวาดล้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตำแหน่งของทุ่นระเบิดที่กวาดล้างแล้ว ในขั้นแรกควรกำหนดจุดเริ่มต้นให้มองเห็นจากหมุดหลักฐานได้ชัดเจนโดยการทำเครื่องหมายประจำจุด หรือไม่ก็ไม่ต้องกำหนดจุดระหว่างกลางขึ้น เพื่อให้ง่ายต่อการนำร่องได้สำหรับระบบการทำเครื่องหมายประจำจุดเริ่มต้น ควรมองเห็นด้วยตาเปล่าในระยะ 30 เมตร ในวันที่มีสภาพอากาศปกติ มี 2 ประเภท คือ แผ่นป้ายและหมุด อาจจะใช้ประเภทใดประเภทหนึ่ง หรือทั้ง 2 ประเภทตามความจำเป็น แผ่นป้ายประจำจุดเริ่มต้นเป็นป้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้าสีแดง ขนาด 25 x 25 เซนติเมตร ทำด้วยไม้ พลาสติกหรือโลหะ ตามความเหมาะสม ข้อมูลบนแผ่นป้ายเขียนด้วยสีขาวหรือสลัก ประกอบด้วย ชื่อป้าย หมายเลขพื้นที่ปฏิบัติงาน พิกัดจาก GPS รูปแบบของ UTM มุมทิศ/ระยะทาง หมุดประจำจุดเริ่มต้นเป็นรูปทรงกระบอก

ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 4 นิ้ว สูง 30 เซนติเมตร ทำด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก เส้นผ่านศูนย์กลางไม่เล็กกว่า 9 มิลลิเมตร ยาว 40 เซนติเมตร โดยฝังหมุดต่ำกว่าปากท่อด้านบน 5 เซนติเมตร เทคอนกรีตลงด้านบน หนาอย่างน้อย 10 เซนติเมตร และอัดดินแน่นภายในท่อให้เต็ม หมุดเป็นสีฟ้าเขียนหรือสลักตัวหนังสือสีขาว ข้อมูลบนหมุดระบุ ชื่อหมุด หมายเลขพื้นที่ปฏิบัติงาน ปักขึ้นมาสูงจากระดับพื้นดินไม่น้อยกว่า 10 เซนติเมตร รากฐานฝังในดินบดอัดแน่น หรือพาสติกรูปทรงกระบอกผิวเรียบ ปักขึ้นมาสูงจากพื้นดินไม่น้อยกว่า 10 เซนติเมตร

2.4 จุดเลี้ยว (Turn Point: TP) จุดเลี้ยวเป็นจุดที่แสดงถึงการเปลี่ยนทิศทางของเส้นขอบของพื้นที่อันตราย โดยเป็นจุดที่จะต้องทำเครื่องหมายให้เห็นและบันทึกอย่างชัดเจนทุกจุดเลี้ยวเพื่อการอ้างอิงอย่างถาวรในอนาคต โดยระบบการทำเครื่องหมายประจำจุดเลี้ยวควรมองเห็นด้วยตาเปล่าในระยะอย่างน้อย 30 เมตร ในวันที่มีสภาพอากาศปกติ มี 2 ประเภท คือ แผ่นป้ายและหมุด ซึ่งจะมีประเภทใดประเภทหนึ่ง หรือทั้ง 2 ประเภทตามความจำเป็น โดยแผ่นป้ายประจำจุดเลี้ยว รูปร่าง ขนาด วัสดุที่ทำ สีของป้าย ตัวอักษร สีของตัวอักษร ข้อมูลบนป้าย และการติดตั้ง เช่นเดียวกับป้ายประจำจุดเริ่มต้น และหมุดประจำจุดเลี้ยว รูปร่าง ขนาด วัสดุที่ทำ สีของหมุด ตัวอักษร สีของตัวอักษร ข้อมูลบนหมุด และการติดตั้ง เช่นเดียวกันกับหมุดประจำจุดเริ่มต้น

2.5 จุดระหว่างกลาง เป็นเครื่องหมายในการสำรวจ ซึ่งจะวางไว้ระหว่างจุดเลี้ยวที่ห่างกันมากกว่า 50 เมตร ในพื้นที่อันตราย โดยระบบการทำเครื่องหมายจุดระหว่างกลาง รูปร่างหมุดเป็นโลหะ ขนาดไม่เล็กกว่า 9 มิลลิเมตร ยาว 30 เซนติเมตร หรือตะปูขนาด 5 นิ้ว สีหัวหมุดทาสีแดง ติดตั้งหมุดจุดระหว่างกลาง ฝังหมุดตรงจุดกึ่งกลางเส้นทางตลอดถ้าย 1 หมุดทุกระยะ 50 เมตร ระหว่างจุดเลี้ยว

2.6 เส้นแสดงขอบเขต เป็นเส้นประจำซึ่งเริ่มจากจุดเริ่มต้นแล้วเป็นเส้นรอบวงของพื้นที่อันตรายหรือเลนแสดงขอบเขตที่กวาดล้างแล้ว ทำให้ทราบตำแหน่งของพื้นที่ตลอดถ้าย เมื่อการกวาดล้างดำเนินไปก็ยังคงรักษาเครื่องหมายจำเป็นพื้นฐาน (เช่น จุดเลี้ยว จุดระหว่างกลาง) ไว้ที่ตำแหน่งเดิมเพื่อระบุเส้นแสดงขอบเขตสำหรับการนำร่องและการทำเครื่องหมายหลังการกวาดล้าง อนึ่งหลังจากที่กวาดล้างพื้นที่ได้เป็นจำนวนมากแล้ว ควรย้ายเส้นเริ่มต้นซึ่งอาจตั้งอยู่บนเส้นแสดงขอบเขตในตอนแรกไปข้างหน้า เพื่อใช้เป็นเครื่องหมายแบ่งแยกระหว่างพื้นที่ที่กวาดล้างและกับพื้นที่อันตราย

2.7 เลนแสดงขอบเขต เป็นเลนที่ผ่านการกวาดล้างและทำเครื่องหมาย มีความกว้างอย่างน้อย 2 เมตร ยาวไปตามขอบเขตของพื้นที่อันตราย เลนแสดงขอบเขตนี้ใช้ในกรณีที่ไม่มีการกวาดล้างที่ได้รับการยืนยันว่าปลอดภัยสำหรับเริ่มการกวาดล้าง เมื่อเป็นไปได้ต้องกวาดล้างเลนแสดงขอบเขตรอบพื้นที่อันตรายทั้งหมด แต่หากไม่มีความจำเป็นต้องกวาดล้างเลนแสดงขอบเขตแล้ว อาจต้องทำเครื่องหมายเลนควบคุมไว้ด้านนอกและคู่ขนานไปกับเส้นแสดงขอบเขตแทน อย่างไรก็ตามอาจไม่มีความจำเป็นต้องมีเลนควบคุมได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความจำเป็นในการจำกัดการเคลื่อนที่ของบุคลากรด้านการทำลายทุ่นระเบิด อุปกรณ์และยานพาหนะต่าง ๆ ในพื้นที่ระหว่างกลางรอบขอบเขตนั้น

2.8 เส้นเริ่มต้น เป็นเส้นเริ่มต้นดำเนินการกวาดล้างทุ่นระเบิดและเป็นเส้นแบ่งระหว่างพื้นที่ปลอดภัยและพื้นที่อันตราย เส้นนี้อยู่บนเลนแสดงขอบเขตและควรถูกย้ายไปข้างหน้าหลังจากกวาดล้างพื้นที่ได้เป็นจำนวนมากแล้ว แต่ในกรณีที่มีการกวาดล้างแบบจำกัด (เช่น เลนกวาดล้าง สำหรับการสำรวจทางเทคนิค) ควรเก็บเส้นเริ่มต้นไว้ตำแหน่งเดิม

2.9 การทำเครื่องหมายด้านการกวาดล้างระหว่างการกวาดล้าง แบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือ

1) เลนกวาดล้าง เลนกวาดล้างเป็นเลนที่เจ้าหน้าที่ตรวจค้นทุ่นระเบิดกำลังปฏิบัติงานอยู่ เสนนี้ต้องกว้างอย่างน้อย 1 เมตร และยาวไม่เกิน 50 เมตร และเพื่อเพิ่มความปลอดภัยโดยรวมควรขยายความกว้างของเลนกวาดล้างออกเป็นอย่างน้อย 2 เมตร โดยเร็วเท่าที่จะเป็นไปได้ นอกจากนี้ ยังต้องขยายเลนกวาดล้างนี้ออกเป็น 2 เมตร ในกรณีที่มีสิ่งกีดขวาง (เช่น ต้นไม้ ก้อนหินขนาดใหญ่ เป็นต้น) เพื่อให้สามารถกวาดล้างผ่านสิ่งกีดขวางนั้นไปได้อย่างปลอดภัย

2) เลนที่กวาดล้างแล้ว เป็นเลนที่ผ่านการกวาดล้างทุ่นระเบิด/สรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดทั้งหมดจนถึงเกณฑ์มาตรฐานแล้ว

3) เลนระหว่างกลาง เป็นเลนที่ผ่านการกวาดล้างแล้ว มีตำแหน่งอยู่ข้างหน้าและขนานไปกับเส้นเริ่มต้นหรือเส้นแสดงขอบเขต ซึ่งเชื่อมต่อกับเลนกวาดล้างเข้าด้วยกันเพื่อความปลอดภัยและการบังคับบัญชา การควบคุมเส้นเริ่มต้น เส้นแสดงขอบเขตกับเลนระหว่างกลางควรอยู่ห่างกันไม่เกิน 50 เมตร

2.10 การทำเครื่องหมายระบุตำแหน่งทุ่นระเบิด/สรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด หากยังไม่มีมาตรการกับทุ่นระเบิด/สรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดทันที ที่ระบุตำแหน่งได้ ทุ่นระเบิด/สรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดนั้น จะมีเครื่องหมายทุ่นระเบิดกำกับไว้ข้างหน้าอย่างน้อย 10 เซนติเมตร (ทั้งนี้เครื่องหมายทุ่นระเบิดให้เป็นไปตามที่ระบุไว้ตามมาตรฐานฯ) เลนกวาดล้างนั้น ต้องถูกกั้นไว้และมีการเริ่มเล่นใหม่อีกหนึ่งเลน อนึ่งก่อนจะเสร็จสิ้นการทำงานในวันนั้น ทุ่นระเบิด/สรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดเหล่านี้จะถูกนำไปทำลาย ยกเว้นว่าจะได้รับการอนุมัติมาก่อนหน้านี้จากศูนย์ปฏิบัติทุ่นระเบิดแห่งชาติ ก็จะมีการดำเนินการกับทุ่นระเบิดในเวลานั้นแล้วจึงดำเนินการกวาดล้างเลนนี้ต่อไป

2.11 เครื่องหมายทุ่นระเบิด/สรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด

รูปร่างของป้ายเป็นรูปสามเหลี่ยม ขนาด 30 x 21 เซนติเมตร วัสดุทำป้ายทำด้วยไม้ พลาสติก หรือโลหะ ตามความเหมาะสม สีของป้ายเป็นสีแดง บนป้ายระบุข้อมูลแสดงชนิดทุ่นระเบิด/สรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด (Unexploded ordnance: UXO) (เมื่อทราบ) พิกัดจาก GPS รูปแบบของ UTM ลำดับวัตถุระเบิดที่ตรวจพบ ใช้สีเขียวตัวอักษร สลักหรือวัสดุอื่นเป็นอักษรสีขาว (ไม้ พลาสติก โลหะฯ) ปักไว้ข้างหน้าทุ่นระเบิด/UXO อย่างน้อย 10 เซนติเมตร

3. การประสานงานกับชุมชนท้องถิ่น

องค์การกวาดล้างทุ่นระเบิดมีหน้าที่รับผิดชอบการประสานงานกับชุมชนท้องถิ่น ทุกชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการปฏิบัติการกวาดล้างทุ่นระเบิด/สรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด ก่อนจะเริ่มกวาดล้างใด ๆ ต้องประสานงานให้ครอบคลุมถึงหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

1. ที่ตั้งของการปฏิบัติงาน
2. ระยะเวลาที่คาดว่าจะใช้ในการปฏิบัติงาน
3. ผลของการปฏิบัติงานที่มีต่อชุมชน เช่น เสี่ยงจากการทำลายทุ่งระเบิด/ สรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด การกวาดล้างพื้นที่อันตรายและข้อจำกัดด้านการเคลื่อนที่ ควรแจ้งให้ประชาชนอยู่ห่างจากพื้นที่กวาดล้าง

4. การทำเครื่องหมายแจ้งเตือนรอบ ๆ พื้นที่ หากการปฏิบัติการกวาดล้างทุ่งระเบิดใช้เวลานาน ควรมีการประสานงานกับชุมชนเป็นช่วง ๆ จนกว่าจะจบภารกิจการปฏิบัติการ

4. เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจทางเทคนิค
เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจทางเทคนิคในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด นั้น ใช้เครื่องมือในการสำรวจ 3 ชนิดด้วยกัน คือ

4.1 การสำรวจทางเทคนิคโดยใช้คน

คนถือว่าเป็นเครื่องมือทางเทคนิคที่ใช้ในการสำรวจ ค้นหาทุ่งระเบิดที่เชื่อถือได้มากที่สุด สามารถสร้างความมั่นใจในระดับที่สูงมาก แต่อาจจะถูกมองว่าสิ้นเปลืองและใช้เวลานาน ในการปฏิบัติการค้นหา เก็บกู้และทำลายในพื้นที่ตำบลแหลมกลัดนั้นเป็นการบริหารจัดการโดยหน่วยปฏิบัติการทุ่งระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่งระเบิดที่ 2 ได้จัดชุดปฏิบัติการเข้าดำเนินการ โดยการเดินทางเข้าพื้นที่สนามทุ่งระเบิด ซึ่งลักษณะภูมิประเทศในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด เป็นแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงชันเป็นดินกับหิน มีความสูงระหว่าง 200 เมตร ถึง 850 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง บางช่วงเป็นหน้าผา หุบเหวลึก สภาพเป็นป่าดงดิบ รกทึบ มีความชื้นสูง มีฝนตกชุกตลอดทั้งปี พื้นที่ทุ่งระเบิดจะอยู่ตามแนวเส้นเขตแดนไทย-กัมพูชา ตลอดแนวเทือกเขาบรรทัดซึ่งมีความยาวกว่า 120 กิโลเมตร ตั้งแต่ตำบลหนองบอน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด จนถึงตำบลหาดเล็ก อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด ยากแก่การเดินทางเข้าพื้นที่ทุ่งระเบิด มีสัตว์ป่าชุกชุม เช่น ช้าง หมู หนูป่า งู รวมทั้งหากดูตลิ่งและเห็บลม เป็นต้น ลักษณะ ภูมิประเทศและภัยจากสัตว์ป่าเป็นอันตรายต่อเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานเก็บกู้ทุ่งระเบิดอย่างมาก ทุ่งระเบิดที่พบส่วนใหญ่เป็นประเภททุ่งระเบิดสังหารบุคคลแบบต่าง ๆ ถูกฝังไว้ตลอดแนวเทือกเขาบรรทัด ตามเส้นทางเดิน ร่องน้ำ โคนต้นไม้ ซอกหินและช่องทางเดินผ่านเข้าออกแดนตามธรรมชาติ ส่วนประเภททุ่งระเบิดดักรถถังมักถูกพบตามเส้นทางที่เคยใช้ในการเคลื่อนย้ายของกองกำลังต่าง ๆ เจ้าหน้าที่จะต้องปฏิบัติการตามพิภคทางภูมิศาสตร์และพิภคทางทหารอย่างเคร่งครัดและแม่นยำ โดยต้องเข้าไปยังจุดอ้างอิง ทำพื้นที่ปลอดภัยสำหรับรวมพลและวางสัมภาระ จากนั้นใช้เครื่องตรวจจับโลหะเพื่อเดินไปยังจุดเล็กของสนามทุ่งระเบิด โดยแต่ละจุดเล็กของสนามทุ่งระเบิดแต่ละแปลงจะมีจำนวนไม่เท่ากันและระยะทางไม่เท่ากัน หรืออาจจะกำหนดเพิ่มขึ้นใหม่ได้หากต้องการแบ่งพื้นที่ให้เล็กลง เมื่อขีดเส้นจุดเล็กทั้งหมดต่อกันก็จะได้เป็นพื้นที่ของสนามทุ่งระเบิดทั้งหมด เจ้าหน้าที่ตรวจค้นจะต้องใส่ชุดป้องกันแรงดันระเบิดและหน้ากากนิรภัยตลอดเวลาการทำงาน เครื่องตรวจค้นสัญญาณโลหะจะมีเสียงดังทุกครั้งเมื่อค้นพบโลหะ วัตถุแต่ละชนิด รวมทั้งทุ่งระเบิดแต่ละชนิดจะมีเสียงดังแตกต่างกัน ต้องอาศัยความชำนาญของเจ้าหน้าที่ร่วมด้วยในการคัดแยกว่าเป็นเสียงโลหะหรือทุ่งระเบิด (Noise Isolation) ในการเคลื่อนที่ของเจ้าหน้าที่

ตรวจค้นจะต้องปฏิบัติงานคนเดียวในช่องทางของตนเอง (One Man Drill) ซึ่งจะมีความกว้างเพียง 1 เมตร ตรงไปข้างหน้า เครื่องตรวจโลหะมีหน้าสัมผัส 20 เซนติเมตรเท่านั้น การเหวี่ยงเครื่องตรวจค้นโลหะสามารถเดินหน้าได้เพียง ครั้งละ 10 เซนติเมตร เพื่อให้เกิดการหล่อมทับของงานจับสัญญาณเสียง การกวาดงานตรวจจับสัญญาณไปทางซ้ายสุดได้ 60 เซนติเมตร และขวาสุดได้ 60 เซนติเมตร รวมแล้วการกวาดงานเพื่อตรวจจับสัญญาณครั้งละ 120 เซนติเมตรเท่านั้น ให้เกินข้างละ 10 เซนติเมตร เนื่องจากหากเกินกว่านี้ งานจับสัญญาณของเครื่องตรวจค้นจะไม่ขนานกับพื้นดินซึ่งกำหนดไว้ว่าจะต้องขนานกับหน้าดินตลอดเวลา และความลึกที่เครื่องตรวจค้นสามารถค้นหาทุ่นระเบิดได้ไม่เกิน 13 เซนติเมตร ซึ่งเป็นไปตามหลักการขององค์กรทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมสากล

ในการปฏิบัติการค้นหาจะต้องทำการเคลียร์ต้นไม้และสิ่งกีดขวางตามช่องทางตลอดเวลาการทำงาน สภาพอากาศ ความร้อน ความชื้น น้ำหนักของอุปกรณ์เพิ่มความปลอดภัย เครื่องตรวจค้นโลหะสัญญาณเสียงเมื่อตรวจพบโลหะร้องดังตลอดเวลา เป็นอุปสรรคในการทำงาน อันตรายจากอุบัติเหตุเป็นสิ่งที่ต้องการหลีกเลี่ยง ทีมปฏิบัติการตรวจค้นและทำลายจะประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ตรวจค้น ซึ่งต้องจบหลักสูตรการใช้เครื่องตรวจค้นหาสัญญาณ เจ้าหน้าที่พิสูจน์ทราบจะต้องจบหลักสูตรการทำลายวัตถุระเบิด (Explosive Ordnance Disposal: EOD) ซึ่งมีระดับที่แตกต่างออกไปอีกตามความยากง่ายของสรรพาวุธระเบิด โดยชุดปฏิบัติการ 1 ชุด จะประกอบด้วยหัวหน้าชุดปฏิบัติการ 1 คน ทุ่นระเบิด (นายทหารสัญญาบัตร จบหลักสูตรการปฏิบัติการทุ่นระเบิดหลักสูตรใดหลักสูตรหนึ่ง) ทำหน้าที่กำหนดแผนและควบคุม ตัดสินใจและสั่งการ รองหัวหน้าชุดปฏิบัติการ 1 คน หน้าที่ดูแลช่วยเหลือควบคุมกำกับปฏิบัติการปฏิบัติต่อจากหัวหน้าชุดปฏิบัติการ เจ้าหน้าที่พยาบาล ทำหน้าที่ดูแลสุขอนามัย รักษาพยาบาลเบื้องต้นและควบคุมการส่งกลับสายแพทย์ เจ้าหน้าที่สื่อสาร มีหน้าที่ควบคุมการสื่อสารทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นการบังคับบัญชาและการควบคุมการปฏิบัติการให้เป็นไปตามแผนการปฏิบัติและกำหนดเวลา และที่สำคัญที่สุดคือการร้องขอรับการสนับสนุนในการส่งกลับสายแพทย์หากเกิดอุบัติเหตุ เจ้าหน้าที่ตรวจค้น ทำหน้าที่ค้นหาทุ่นระเบิดในพื้นที่ที่กำหนดให้ปลอดภัย 100 เปอร์เซ็นต์ กรณีเมื่อเจอทุ่นระเบิดจะทำการเปิดหน้าดินเพื่อให้สามารถรู้ได้ถึงประเภทและชนิดของทุ่นระเบิด รวมทั้งการทำนิรภัย (การถอดชนวนเพื่อทำให้ปลอดภัยจากการระเบิด) และทำเครื่องหมายกำหนดตำแหน่ง ประเภทและชนิด ภาพถ่าย ส่งให้กับเจ้าหน้าที่เก็บข้อมูลและรายการทำการบันทึกต่อไป ส่วนการทำลายนั้นขึ้นอยู่กับเจ้าหน้าที่ EOD หรือการตัดสินใจของหัวหน้าชุดปฏิบัติการว่าจะสั่งให้ทำการทำลายทิ้ง (Jump) หรือเคลื่อนย้ายไปรวมไว้ในที่ปลอดภัย เพื่อรอการทำลายทิ้งพร้อมกัน ในชุดปฏิบัติการเก็บทุ่นระเบิดอาจจะประกอบด้วย 3 ทีม หรือ 4 ทีม ก็ได้ ขึ้นอยู่กับการบริหารจำนวนเจ้าหน้าที่ที่จบหลักสูตร การปฏิบัติการด้านทุ่นระเบิดแตกต่างกัน และขึ้นอยู่กับเครื่องตรวจค้นสัญญาณโลหะที่มี ในปัจจุบันใช้เครื่องตรวจค้นโลหะ 2 ทร้าอักษร (รายละเอียด) ซึ่งมีอายุการทำงานมานานหลายปี อาจเกิดการขัดข้อง (Error) ได้บ้าง จึงไม่สามารถใช้ได้พร้อมกันทั้งหมด โดยสภาพปกติแล้วเจ้าหน้าที่ตรวจค้นด้วยเครื่องตรวจโลหะจะทำงานได้เพียง ชั่วโมงละ 20 นาที และพัก 30 นาที วันละประมาณ 5-6 ชั่วโมง เท่านั้น แต่หากเป็นพื้นที่ที่มีเศษโลหะเป็นจำนวนมากหรือมีข้อจำกัดอื่น ๆ ก็อาจจะได้พื้นที่กวาดล้างไม่ตรงตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

การใช้คนในการปฏิบัติการตรวจค้น เก็บกู้ทุ่นระเบิดจะดำเนินการในกรณีที่ยกเว้นว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถที่สุดในการบริหารจัดการทุ่นระเบิด และสามารถใช้งานปฏิบัติงานได้ในทุกลักษณะพื้นที่ ทุกสภาพภูมิอากาศ ซึ่งเครื่องจักรและสุนัขไม่สามารถทำได้

ภาพที่ 4.9 การใช้คนประกอบเครื่องตรวจจับสัญญาณโลหะในการค้นหาทุ่นระเบิดในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด
ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2565)

4.2 การสำรวจทางเทคนิคโดยใช้เครื่องจักรกล

การใช้เครื่องจักรกลในการปฏิบัติการค้นหาและทำลายทุ่นระเบิดเป็นอีกทางเลือกหนึ่งเพื่อเป็นการยืนยันพื้นที่ทุ่นระเบิด ลดความเสี่ยงอันตรายจากการปฏิบัติการค้นหาทุ่นระเบิดโดยคน แต่จะต้องบริหารจัดการอย่างระมัดระวัง เพื่อตรวจสอบให้แน่ใจว่าเครื่องจักรกลเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมกับพื้นที่ปฏิบัติงาน ก่อนการปฏิบัติงานต้องมีการสำรวจโดยใช้เครื่องมือทางเทคนิคเสียก่อน เช่น การสอบถามจากนายพราน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ หรือกองกำลังทหารในพื้นที่เสียก่อนหรือจากการสำรวจข้อมูลเก่า และสืบหาข้อมูลใหม่เพื่อวางแผนก่อนการปฏิบัติงาน การใช้เครื่องจักรกลนั้นมีข้อจำกัดคือ จะใช้ได้เฉพาะในพื้นที่ราบความชันไม่เกิน 30 องศา มีเส้นทางเคลื่อนย้ายเข้า/ออก ได้สะดวก พื้นที่ต้องไม่ชื้นแฉะหรือน้ำขัง ไม่มีสิ่งกีดขวาง เช่น ต้นไม้ หรือลานหิน รวมทั้งทุ่นระเบิดดักถล่ม และความคุ้มค่า เนื่องจากการการใช้เครื่องจักรกลมีค่าใช้จ่ายที่สูงมาก

ในการตรวจค้นและทำลายทุ่นระเบิดในพื้นที่ของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด บริหารจัดการโดยชุดปฏิบัติการตรวจค้น เก็บกู้และทำลาย ของหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 โดยใช้เครื่องจักรกลเก็บกู้ทุ่นระเบิดขนาดเล็ก Mini mine Wolf แบบ MW 240 ซึ่งมีคุณลักษณะทางเทคนิค มีความสามารถในการกวาด 20 เมตร สามารถเจาะลึกได้ 25 เซนติเมตร สมรรถนะในการ

กวาดล้าง 12,000 ตารางเมตรต่อวัน ความเร็วในการกวาด 800 เมตร ถึง 2,300 เมตรต่อชั่วโมง สิ้นเปลืองเชื้อเพลิงเฉลี่ย 19-25 ลิตรต่อชั่วโมง (ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ, 2563 : 88) และปฏิบัติงานได้เฉพาะพื้นที่ที่เป็นที่ราบบริเวณช่องทางธรรมชาติบ้านท่าเส้น ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ตั้งตรงอยู่ตรงข้ามบ้านช่องกมทะเลย์ ตำบลหมอดา อำเภอเวียงโขง จังหวัดโพธิสัตว์ ราชอาณาจักรกัมพูชา เท่านั้น

ภาพที่ 4.10 เครื่องจักร Mine Wolf ใช้สำหรับการบดทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลในพื้นที่ ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด

ที่มา : (Bund Deutscher Feuerwerker und Wehrtechniker e. V., 2011 : 18)

4.3 การสำรวจทางเทคนิคโดยสัตว์ค้นหาทุ่นระเบิด

การตรวจค้นหาทุ่นระเบิดด้วยการใช้สัตว์ที่เชื่อถือได้ คือ การใช้สุนัข และหนู ซึ่งเป็นสัตว์ที่ใช้กันอย่างแพร่หลายมากที่สุด ในประเทศไทยใช้สุนัขในการตรวจค้นเพียงอย่างเดียวเท่านั้น การใช้สุนัขในการตรวจค้นเพื่อเป็นการสนับสนุนการปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดและเป็นอีกทางเลือกหนึ่งนอกเหนือจากการสำรวจค้นหาทุ่นระเบิดด้วยคนและการปฏิบัติการด้วยเครื่องจักรกล ความมุ่งหมายในการใช้สุนัขตรวจค้นเพื่อการพิสูจน์ทราบ ยืนยันในการระบุหาตำแหน่งทุ่นระเบิด หรือเป็นการตรวจสอบซ้ำหลักจากที่มีการปฏิบัติงานด้วยคนหรือด้วยเครื่องจักรกล และใช้ดำเนินการในกรณีในพื้นที่ปฏิบัติการที่มีเศษโลหะมาก ไม่เอื้อต่อการใช้คนและเครื่องตรวจค้น เนื่องจากจะมีสัญญาณเสียงดังแฉ่งเตือนตลอดเวลา และใช้สุนัขตรวจค้นในกรณีที่ลักษณะภูมิประเทศเป็นป่าโปร่ง และเป็นที่ยาก มีความชันน้อย และพื้นที่ที่ไม่สามารถใช้เครื่องมือตรวจจับโลหะได้สะดวก จึงต้องใช้สุนัขตรวจค้นหาทุ่นระเบิด สุนัขที่ใช้ในการค้นหาทุ่นระเบิดนั้น ต้องผ่านการฝึกและรับรองจากศูนย์ฝึกสุนัขและตรวจค้นทุ่นระเบิด (ศสท.) เรียบร้อยแล้ว ส่วนใหญ่จะใช้พันธุ์เยอรมันเชพเพิร์ด หรืออัลเซเชียน ซึ่งมีลักษณะที่พิเศษคือ มีความเฉลียวฉลาด มีสามารถดมกลิ่นดินระเบิดหรือสารเคมี

ในทุ่นระเบิดได้ดี โดยทั่วไปสุนัขจะรับรู้การการตมกลั่นได้ดีกว่าคนถึง 30 เท่า นอกจากนี้สุนัขยังสามารถชอกแชนกเข้าไปในพื้นที่คับแคบได้ อย่งไรก็ดี การใช้สุนัขในการเก็บทุ่นระเบิดนี้ถือว่าไม่ได้สร้างอันตรายให้แก่สุนัขที่ทำงานเนื่องจากสุนัขมีน้ำหนักกดทับน้อยมากจนไม่สามารถทำให้ระเบิดสังหารบุคคลทำงานได้ การใช้สุนัขในการตรวจค้นหาทุ่นระเบิดนั้นมีข้อจำกัดหลายประการ เช่น ไม่อาจใช้สุนัขค้นหาทุ่นระเบิดได้กรณีพบว่ามีทุ่นระเบิดมากกว่า 1 ทุ่น ภายในรัศมี 2 ตารางเมตร เนื่องจากถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีทุ่นระเบิดหนาแน่นมีความเสี่ยงอันตรายสูงต่อสุนัข บุคคลที่ไม่เกี่ยวข้องในการปฏิบัติการต้องอยู่ห่างออกไปอย่างน้อย 50 เมตร ขณะสุนัขทำงานต้องอยู่ใต้ทิศทางลม ความเร็วลมจะต้องไม่เกิน 12 กิโลเมตรต่อชั่วโมง สุนัขไม่สามารถปฏิบัติงานบนพื้นลาดเอียง หรือพื้นที่ที่สุนัขเสียการทรงตัว รวมทั้งต้องมีระยะเวลาในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพอากาศ สภาพแวดล้อมในพื้นที่นั้น ในการปฏิบัติการด้วยสุนัขในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด นั้น มีสภาพอากาศร้อนและภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงชัน เป็นอุปสรรคสำคัญในการทำงาน โดยเจ้าหน้าที่ต้องใช้วิธีการการแบกสุนัขขึ้นภูเขาซึ่งมีระยะทางไกลและมีน้ำหนักมาก เป็นปัจจัยที่ไม่อำนวยความสะดวกการปฏิบัติงานในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด ทำให้มีการใช้สุนัขทำงานร่วมกับคนเฉพาะในบางพื้นที่ที่เป็นที่ราบและอำนวยความสะดวกการทำงานของสุนัขเท่านั้น

ภาพที่ 4.11 สุนัขตรวจค้นหาทุ่นระเบิด (Mine Detector Dog) ติดเครื่องส่งสัญญาณ GPS เพื่อบอกตำแหน่งและเส้นทางเดิน (Track) กำลังตามค้นหาทุ่นระเบิดที่ฝังไว้ในสนามทุ่นระเบิด ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด

ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2565)

3. การกวาดล้างทุ่นระเบิด

เป็นการปฏิบัติการเพื่อยืนยันการทำลายหรือเก็บทุ่นระเบิด และวัตถุระเบิด ตกค้างจากสงครามทั้งหมดออกไปจากพื้นที่ การกวาดล้างทุ่นระเบิดสามารถทำได้โดยการใช้คนและใช้เครื่องจักรกล ในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด พบว่ามีการกวาดล้างทุ่นระเบิดเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะแตกต่างกัน 2 แบบ คือ

3.1 พื้นที่ยืนยันว่ามีทุ่นระเบิด หรือเป็นสนามทุ่นระเบิด โดยจะได้รับแผนให้ตรวจค้น กวาดล้าง และทำลายตามแผนที่ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติกำหนด ชุดปฏิบัติการจะต้องเดินทางเข้าพื้นที่สนามทุ่นระเบิด ซึ่งลักษณะภูมิประเทศในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด เป็นแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงชันเป็นดินกับหิน มีความสูงระหว่าง 200 เมตร ถึง 850 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง บางช่วงเป็นหน้าผา หุบเหวลึก สภาพเป็นป่าดงดิบ รกทึบ มีความชื้นสูง มีฝนตกชุกตลอดทั้งปี พื้นที่ทุ่นระเบิดจะอยู่ตามแนวเส้นเขตแดนไทย-กัมพูชา

3.2 พื้นที่ตรวจพบสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด หมายถึง สรรพาวุธระเบิดที่ได้ต่อสายชนวนพร้อมระเบิด หรือเตรียมการเพื่อใช้ หรือได้ใช้แล้ว มันอาจจะถูกยิงออกมา ทิ้งลงมา ปล่อยหรือยิงวิถีโค้ง แต่ยังไม่ระเบิดเนื่องจากเกิดการขัดข้อง หรือการออกแบบ หรือเหตุผลอื่นใด

เมื่อมีผู้หนึ่งผู้ใดไปพบสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดที่ปนเปื้อนอยู่ตามเรือกสวนไร่นา เช่น ลูกยิงจรวด PG7 ลูกปืนใหญ่ ลูกปืน ค. ระเบิดขวาง เป็นต้น ในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด จะต้องปฏิบัติตามขั้นตอน “เมื่อเจอ อย่าจับ จดจำ รีบแจ้ง” อย่างเคร่งครัดเพื่อความปลอดภัย กล่าวคือ เมื่อเจอทุ่นระเบิดหรือวัตถุต้องสงสัยว่าเป็นระเบิดต้องหยุดเคลื่อนไหวหรือเลิกกระทำการใด ๆ ทันที เช่น อาจจะกำลังขุดดินเพื่อปลูกต้นไม้แต่ไปเจอลูกจรวด ผงดินอยู่ต้องหยุดขุดดินทันที ต้องไม่สัมผัสหรือใช้วัสดุต่าง ๆ ไปสัมผัสกับวัตถุระเบิด ให้สังเกตและจดจำถึงลักษณะของวัตถุระเบิดที่พบ เช่น มีรูปร่างคล้ายฟักข้าวโพด คล้ายกระป๋อง หรือเป็นระเบิดมือ จากนั้นรีบแจ้งให้เจ้าหน้าที่ทหารหรือองค์กรภาครัฐต่าง ๆ ในพื้นที่รับผิดชอบ เช่น กองร้อยทหารพราน เจ้าหน้าที่ทหารหน่วยเฉพาะกิจนาวิกโยธินจังหวัดจันทบุรี หรือตำรวจตระเวนชายแดนในพื้นที่ทราบ ขั้นตอนต่อจากนี้ไปจะเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ต่อไป ยกตัวอย่างเช่น พื้นที่ที่พบวัตถุต้องสงสัยว่าเป็นระเบิดอยู่ในสวนทุเรียน หมู่ที่ 8 บ้านท่าเส้น อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด เมื่อเจ้าหน้าที่ทหารพรานได้รับแจ้งเหตุจากชาวสวนก็จะเข้าไปดำเนินการตรวจสอบพื้นที่โดยรอบ ปิดป้ายแจ้งเตือนอันตราย ทำการล้อมพื้นที่วัตถุระเบิดโดยรอบให้เห็นชัดเจนเพื่อป้องกันหรือต้องการสร้างสิ่งกีดขวางทางกายภาพเพื่อลดความเสี่ยงการเข้าไปในพื้นที่อันตรายโดยไม่ได้ตั้งใจ จากนั้นจะเสนอรายงานข่าว โดยรายละเอียดครบถ้วน เวลา ชนิด ประเภท ตำแหน่งพิกัดที่พบวัตถุต้องสงสัย แนบท้ายข่าวให้กับกองบัญชาการป้องกันชายแดนจันทบุรีและตราด ทราบโดยทันที จากนั้นจะมีคำอนุมัติให้หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ เข้าดำเนินการเก็บกู้และทำลายตามขั้นตอนการปฏิบัติ ซึ่งเป็นไปตามคู่มือของศูนย์ทุ่นระเบิดแห่งชาติ ทั้งนี้การปฏิบัติการตรวจค้น เก็บกู้ และทำลายวัตถุระเบิดต้องมีคำสั่งรองรับการปฏิบัติการทุกครั้งเพื่อสิทธิประโยชน์ของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการหากเกิดอุบัติเหตุ เช่นเดียวกับการเข้าตรวจค้น กวาดล้างและทำลายทุ่นระเบิดในสนาม

ทุ่นระเบิดหรือพื้นที่ที่ยืนยันว่ามีทุ่นระเบิด การปฏิบัติการจะต้องมีคำสั่งคุ้มครองเช่นกัน แต่ในการปฏิบัติการในพื้นที่สนามทุ่นระเบิดจะมีรายละเอียดมากกว่าและมีอันตรายสูงกว่า

เมื่อเจ้าหน้าที่หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 ได้รับคำสั่งอนุมัติให้ไปดำเนินการพิสูจน์ทราบและดำเนินการเก็บกู้ จะจัดชุดเก็บกู้ซึ่งประกอบด้วยหัวหน้าชุดปฏิบัติการซึ่งเป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตร จบหลักสูตร EOD เป็นผู้รับผิดชอบภารกิจ พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ตรวจค้นและทำลาย และเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานด้านการประชาสัมพันธ์ติดตามไปด้วยเพื่อการรายงานผลการปฏิบัติและการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ทุกภาคส่วนได้รับรู้ว่ามี การค้นพบวัตถุต้องสงสัยว่าเป็นระเบิดและมีการเก็บกู้หรือทำลายไปแล้ว โดยเมื่อถึงพื้นที่ที่เจ้าหน้าที่ทหารพรานแจ้งให้ทราบตามข่าวสารที่รายงานตามสายการบังคับบัญชา หัวหน้าชุดปฏิบัติการพิจารณาพื้นที่โดยรอบวัตถุต้องสงสัย จะส่งการให้เจ้าหน้าที่ตรวจค้นใช้เครื่องมือตรวจจับสัญญาณเสียงค้นหาสัญญาณโลหะบริเวณโดยรอบอีกครั้งเพื่อยืนยันว่าไม่มีวัตถุระเบิดขึ้นอื่น ๆ อยู่โดยรอบ จากนั้นเจ้าหน้าที่ตรวจค้นจะทำการพิสูจน์ถึงชนิด ประเภท รายละเอียดที่เกี่ยวข้องทั้งหมดและสรุปว่าวัตถุต้องสงสัยยังพร้อมที่จะเกิดการระเบิดได้หรือไม่แล้ว รายงานให้หัวหน้าชุดปฏิบัติการทราบโดยละเอียด หัวหน้าชุดปฏิบัติการเข้าทำการตรวจสอบซ้ำอีกครั้งและทำการตัดสินใจว่าจะต้องทำการระเบิดทำลาย ณ จุดที่พบ หรือสามารถเคลื่อนย้ายไปทำลายในพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งปลอดภัยกว่า จากนั้นเสนอรายงานการปฏิบัติการทำลายทุ่นวัตถุระเบิดต้องสงสัยให้กับหน่วยบังคับบัญชาทราบ และแจ้งข่าวสารประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านในพื้นที่ทราบต่อไป

4.3.3 การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิด

การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิด ในการตรวจสอบดังกล่าวจะมีศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ เป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการหลัก อย่างไรก็ตาม การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิดสามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

1. การตรวจสอบจากรายงานประจำวันโดยเจ้าหน้าที่รวบรวมประจำชุด กล่าวคือเจ้าหน้าที่ดังกล่าวจะรายงานการทำงานปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในแต่ละวันต่อหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 /หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมกองทัพเรือ (นปท. 2/นปท.ทร.) หลังจากนั้น นปท. 2/นปท. ทร. จะรวบรวมรายงานเสนอต่อศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติต่อไป

2. ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ จะจัดทีมลงพื้นที่ซึ่งผ่านการตรวจค้นกวาดล้าง และทำลายเพื่อการควบคุมคุณภาพโดยการรับรองพื้นที่ปลอดภัยและปลดปล่อยพื้นที่อันตรายที่ได้รับการยืนยันว่ามีทุ่นระเบิด ในการนี้ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติจะมีใบรับรองที่ประกาศอย่างเป็นทางการหลังจากการตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิดแล้วว่าเป็นพื้นที่ปลอดภัย

3. การส่งมอบพื้นที่หลังจากรับรองเป็นพื้นที่ปลอดภัยแล้วก็มีพิธีการส่งมอบพื้นที่อย่างเป็นทางการโดยมีองค์กรที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมในพิธีดังกล่าวโดยอาจแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

- 1) ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ และภาคีที่เกี่ยวข้อง
- 2) หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 และภาคีที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

ปัจจุบันสนามฟุตบอลเปิดในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ได้รับการตรวจค้น กวาดล้างและทำลาย จนหมดสิ้นตามแผนการปฏิบัติงานของศูนย์ปฏิบัติการฟุตบอลแห่งชาติ และได้ส่งมอบเป็นพื้นที่ปลอดภัยให้กับกรมป่าไม้เรียบร้อยแล้ว เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2565 จำนวนทั้งสิ้น 7 สนาม พื้นที่ 1,953,637 ตารางเมตร (เสรี นามสมมติ, สัมภาษณ์ 26 ตุลาคม 2566)

4.4 แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ฟุตบอลชายแดน ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด

ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ฟุตบอลชายแดนตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด โดยให้ชุมชนเป็นตัวกระทำการหลัก (Main Actor) ได้นั้นก็เนื่องจากชุมชนซึ่งอยู่ในพื้นที่ของฟุตบอลได้แสดงศักยภาพในการบริหารจัดการฟุตบอลในเขตพื้นที่ฟุตบอลชายแดนมาตั้งแต่ฝ่ายทหารเป็นตัวกระทำการหลัก กล่าวคือ การมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลแหลมกลัดในการบริหารจัดการพื้นที่ฟุตบอล โดยสรุปแล้ว พบว่า มีศักยภาพในด้านการวิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนา หมายถึง ประชาชนในพื้นที่มีความสามารถร่วมกันสำหรับการศึกษารับรู้ถึงปัญหาต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องยาวนานในพื้นที่ เช่น การเรียนรู้ถึงปัญหาพื้นที่ที่มีฟุตบอล การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นศึกษาเรียนรู้การหลีกเลี่ยงปัญหาฟุตบอล จากนั้นชุมชนก็มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่อกันไปเป็นทอด ๆ จะเห็นได้จากการทำสัญลักษณ์เพื่อบ่งบอกถึงจุดที่มีฟุตบอลหรือกระสุนดินปืนฝังอยู่ (อัญจิรา คุ่มชนม์ และฐิตยาตาวี ทองมี, สัมภาษณ์ 22 เมษายน 2559 อ้างถึงใน พรทิศา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ใส และขวัญศิริ เจริญทรัพย์, 2561 : 89-90)

สาเหตุที่ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในการเก็บกู้ฟุตบอลในช่วงที่ฝ่ายทหารเป็นผู้รับผิดชอบนั้นก็เนื่องจากพื้นที่ป่าไม้อยู่ในการครอบครองดูแลของกรมป่าไม้ และหน่วยเฉพาะกิจนาวิกโยธินจังหวัดตราด ภายใต้การควบคุมสั่งการจากกองบัญชาการป้องกันชายแดนจันทบุรีและตราด ให้ควบคุมในเรื่องความมั่นคงชายแดน ปกป้องคุ้มครองดูแลประชาชนในพื้นที่ รวมทั้งชุดควบคุมทหารพรานนาวิกโยธินที่ 3 หน่วยเฉพาะกิจทหารพรานนาวิกโยธิน ทำหน้าที่ควบคุมการผ่านเข้าออกของประชาชนในพื้นที่ชายแดน ขณะที่ชาวบ้านบางกลุ่มประสงค์ขอให้มีการอนุญาตใช้พื้นที่เพื่อการปลูกพืชสมุนไพร และพื้นที่เพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ เนื่องจากเห็นว่าพื้นที่บริเวณดังกล่าวมีความโดดเด่นสวยงาม ดังนั้น ชุมชนจึงมีความต้องการที่จะให้มีการกวาดล้างฟุตบอลในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด ในการดำเนินการดังกล่าวมีข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ฟุตบอลของตำบล

ในการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อสนับสนุนการเก็บกู้ฟุตบอลของฝ่ายทหารนั้นชาวบ้านตำบลแหลมกลัดจะอาศัยทรัพยากรทางวัฒนธรรมและทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยช่วยในการทำงาน ดังนี้

1. ทรัพยากรทางวัฒนธรรม หมายถึง ภูมิปัญญาที่เป็นวิถีของชุมชนในการต้องอยู่ร่วมกับฟุตบอล กล่าวคือ ศักยภาพในการแสวงหาทางเลือกใหม่ พบว่าประชาชนในพื้นที่มีการรวมกลุ่มและจัดการพูดคุยเพื่อหาทางเลือกใหม่อย่างต่อเนื่อง มีการทำกิจกรรมในการร่วมมือคิด ร่วมมือทำ และร่วมทำการประเมิณผล และบางโอกาสก็มีการเชิญผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ทหาร มาร่วมประชุมแบบปรึกษาหารือ อันสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาเบื้องต้นได้ในหลายระดับ

เช่น การเผชิญหน้ากับสถานที่จริง ๆ การนำไปสู่การเก็บกู้ระเบิด รวมถึงการร่วมประชุมเพื่อหาทางออกหลังจากเก็บกู้ระเบิดได้หมดสิ้นแล้ว

ในพื้นที่มีจุดแข็งอยู่ที่การมีส่วนร่วมของประชาชนที่ค่อนข้างเข้มแข็ง แต่ในทางปฏิบัติกลับมีข้อจำกัดในการพัฒนาอยู่หลายประการ เช่น การที่พื้นที่เป้าหมายยังคงมีทุระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดเหลืออยู่อีกเป็นจำนวนมาก ปัญหาด้านสาธารณูปโภค-สาธารณูปการ การพัฒนาดังกล่าวยังมีข้อจำกัดอยู่ที่ผู้มีอำนาจในการพิจารณาอนุญาตให้ประชาชนได้เข้าไปทำประโยชน์ เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอยู่ภายใต้การดูแลของกรมป่าไม้และหน่วยทหารในพื้นที่ ซึ่งโดยกฎหมายปกติแล้วประชาชนไม่สามารถเข้าไปครอบครองหรือเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าไม้ได้ และอีกประการหนึ่งทางเจ้าหน้าที่ซึ่งกำกับดูแลอ้างถึงความชอบธรรมเกี่ยวกับความปลอดภัยของพื้นที่ทุระเบิด ก่อนที่จะมีการเก็บกู้วัตถุระเบิดในพื้นที่ออกให้หมดก่อน จะไม่ปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความรู้ด้านต่าง ๆ ที่ผนวกเข้ากับประสบการณ์ของประชาชนในพื้นที่ที่มีการสั่งสมกันมาในลักษณะรุ่นสู่รุ่นตั้งแต่สมัยอดีตกาล กล่าวคือประชาชนมีการพูดคุย ถ่ายทอด แนะนำ และบอกกล่าวถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้น กระทั่งกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อ ๆ กันเรื่อยมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาเกี่ยวกับการรับรู้ถึงพื้นที่ที่ยังคงมีทุระเบิดตกค้างอยู่ หรือแม้กระทั่งการใช้ประสบการณ์เพื่อสังเกตความผิดปกติขณะที่ยังออกไปเก็บหาของป่า ภูมิปัญญาดังที่ว่่านี้นำไปสู่การทำสัญลักษณ์ เพื่อเป็นการบ่งบอกความมีอันตรายของพื้นที่บริเวณดังกล่าว อีกทั้งเป็นการแสดงให้เห็นให้สาธารณะได้รับรู้ร่วมกันว่าพื้นที่บริเวณนั้นควรหลบและควรหลีกเลี่ยง เช่น การใช้สีแดงทาบริเวณปลายไม้ไผ่แล้วนำไปปักไว้ตามจุดต่าง ๆ เพื่อมีเจตนาในการบ่งบอกว่าบริเวณนั้นเป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สิน เนื่องจากว่ามีวัตถุระเบิดหลงเหลืออยู่ในบริเวณนั้น การทำสัญลักษณ์เพื่อบ่งบอกถึงความมีอันตรายสำหรับประชาชนที่ขาดความรู้ความเข้าใจ จะมีการทำเครื่องหมายในหลายรูปแบบลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตามความถนัด มีทั้งการชิงเชือก การทำป้ายหรือสัญลักษณ์อย่างอื่น ๆ อีก อันสามารถสร้างการสื่อสารกันได้ กล่าวคือเมื่อประชาชนชาวบ้านพบเห็นก็ย่อมจะเข้าใจถึงความหมายนั้น ๆ เป็นอย่างดี

ชาวบ้านชุมชนตำบลแหลมกลัด ยังใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการติดตามและประเมินผลโครงการพัฒนาพื้นที่อีกทางหนึ่งด้วย การใช้ทุนทางสังคมในที่นี้ ได้แก่ ข้อตกลงต่าง ๆ ที่มีร่วมกันของประชาชนภายในชุมชนและถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โดยมีองค์กรทางสังคมคอยเป็นพี่เลี้ยงสำหรับช่วยกำกับดูแลอยู่ทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลัง ดังนั้นหากประชาชนผู้ใดปฏิบัติตนที่ละเมิดกฎกติกาสังคมของส่วนร่วม จะถูกประชาชนส่วนใหญ่ตำหนิหรือบางครั้งอาจใช้มาตรการทางสังคมในการลงโทษ เช่น การปล่อยให้อยู่อย่างโดดเดี่ยว โดยไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูล หรือแม้กระทั่งการพบปะพูดคุยสังสรรค์กัน ส่วนปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่ผลการศึกษานี้มีข้อค้นพบว่า มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดสำหรับกรณีศึกษาพื้นที่หมู่บ้านท่าเสา ตำบลแหลมกลัด จังหวัดตราด ก็คือกรณีศึกษามีความเป็นชุมชนสูง ระบบราชการยังไม่สามารถแทรกซึมได้อย่างเต็มที่ หมายถึงการที่ประชาชนมีความรักใคร่กลมเกลียว สมัคสมานสามัคคี ดังนั้นเมื่อชุมชนมีกิจกรรมใด ๆ เกิดขึ้น ประชาชนมักมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา เมื่อถึงคราวที่ชุมชนต้องอาศัย

กำลังกาย กำลังใจ ในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ก็มักสามารถดำเนินกิจกรรมเหล่านั้นสำเร็จได้เป็นอย่างดี อีกทั้งมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

2. การใช้ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ เพื่อเป็นเครื่องมือในการมีส่วนร่วมของชุมชน อาทิเช่น ประชาชนมีรายได้จากการทำสวนผลไม้ที่ในอดีตที่ไม่สามารถเข้าไปบริหารจัดการสวนผลไม้ของตนเองได้อย่างเต็มที่ การปลูกพืชสมุนไพร การปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการเสริมสร้างหรือการแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว รวมถึงตลอดถึงประชาชนโดยทั่วไปได้อีกช่องทางหนึ่งด้วย เป็นต้น

ดังนั้น เมื่อมีการเก็บกักน้ำที่ระเหิดในตำบลแหลมกลัดเป็นที่เรียบร้อยแล้วและได้มีการส่งมอบพื้นที่จากฝ่ายทหารให้กับกรมป่าไม้แล้ว ชุมชนจึงเป็นกลุ่มที่เหมาะสมในการเป็นผู้กระทำการหลักในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่น้ำที่ระเหิดที่มีการส่งมอบดังกล่าวเนื่องจากเป็นผู้ที่อยู่อาศัยจริงในพื้นที่ดังกล่าวและยังเป็นผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมกับฝ่ายทหารในกระบวนการเก็บกักน้ำที่ระเหิดตามที่ได้นำเสนอข้อมูลข้างต้น ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่น้ำที่ระเหิดหลังที่มีการส่งมอบพื้นที่ในตำบลแหลมกลัดแล้วชุมชนโดยตัวแทนคือ ผู้นำในการปกครองท้องถิ่น คือ องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัดและผู้นำในการปกครองท้องถิ่น คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ได้วางแผนในการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นป่าชุมชน เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวในหมู่ที่ 8 นั้นแต่เดิมก่อนเกิดปัญหาสงครามที่เป็นพื้นที่น้ำที่ระเหิด พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านแหลมกลัดใช้ประโยชน์ในการเข้าไปหาของป่าที่มีอย่างอุดมสมบูรณ์จากการที่เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารด้วย

ในการนำเสนอโครงการป่าชุมชนเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมหลังการเก็บกักน้ำที่ระเหิดในตำบลแหลมกลัดนั้น มีหลักการและเหตุผลที่สำคัญ คือ แต่เดิมก่อนที่จะเกิดปัญหาพื้นที่น้ำที่ระเหิดพื้นที่ 8 ของตำบลแหลมกลัดก็มีสภาพเป็นป่าอยู่แล้วและชาวบ้านในตำบลแหลมกลัดก็ได้ใช้ประโยชน์จากป่าในการดำรงชีวิต เช่น หาของป่า และล่าสัตว์ นอกจากนี้พื้นที่ดังกล่าวก็เป็นพื้นที่ต้นน้ำ ซึ่งชาวบ้านสามารถใช้น้ำจากคลองทำเส้นมาใช้เพื่อการเพาะปลูก และกินใช้ในชีวิตประจำวัน ดังนั้นหลังจากจัดการน้ำที่ระเหิดแล้ว ชาวบ้านในชุมชนแหลมกลัดจึงต้องการกลับมาใช้ประโยชน์จากป่าและการรักษาให้เป็นพื้นที่แหล่งต้นน้ำของชุมชน แต่ในสถานการณ์หลังน้ำที่ระเหิดนั้น พื้นที่ดังกล่าวได้ถูกมอบให้แก่กรมป่าไม้ ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นทางการ เพื่อมาทำให้เป็นป่าชุมชนภายใต้เงื่อนไขของกรมป่าไม้

โครงการจัดทำป่าชุมชนของชาวบ้านแหลมกลัดมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ การฟื้นฟูพื้นที่น้ำที่ระเหิดให้กลับมาเป็นป่าชุมชน เช่น เก็บเห็ดเห็ดมีดเพื่อนำไปบริโภคและขาย หลังจากที่ชุมชนได้รับพื้นที่ในการจัดทำป่าชุมชน จำนวน 500 ไร่ จากทั้งหมด 4,000 ไร่ ในเขตตำบลแหลมกลัด จะพบว่าชาวบ้านสามารถไปใช้ประโยชน์จากป่าได้และมีน้ำกิน น้ำใช้จากพื้นที่ป่ามากขึ้น นอกจากนี้ชุมชนแหลมกลัดยังคาดหวังที่จะทำโครงการต่อเนื่องจากการเป็นป่าชุมชนโดยหวังที่จะให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์จากสงคราม เช่น จัดสร้างอาคารแสดงนิทรรศการ บอกเล่าเรื่องราวต้นสายปลายเหตุของสงคราม จัดแสดงอาวุธยุทโธปกรณ์ รวมทั้งน้ำที่ระเหิดแบบต่าง ๆ ที่ตรวจพบในพื้นที่ รวมทั้งการให้ผู้ประสพภัยจากน้ำที่ระเหิดที่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่มาเป็นผู้บรรยาย เพื่อสร้างรายได้ให้กับบุคคลและชุมชนและระลึกถึงเหตุการณ์จากสงครามเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจ รวมทั้งมีการจัดตั้งศูนย์รับแจ้งการพบน้ำที่ระเหิดแหล่งใหม่และหน่วยเตือนภัยเกี่ยวกับอันตรายจากน้ำที่ระเหิด

(โดยร้องขอให้หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 เป็นพี่เลี้ยงให้การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสารและองค์ความรู้ด้านการแจ้งเตือนและตระหนักถึงภัยจากทุ่นระเบิด) ให้กับประชาชนในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด เพื่อป้องกันการเกิดผู้ประสบภัยรายใหม่

พื้นที่หลังการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด มีความโดดเด่นทางภูมิณีศาสตร์ค่อนข้างสูง จากสภาพแวดล้อมเป็นเนินเขา แมกไม้มานานาชนิด และทะเลสาบที่สวยงาม แต่พื้นที่แห่งนี้อยู่ภายใต้การดูแลของกรมป่าไม้และชุดควบคุมทหารพรานนาวิกโยธินที่ 3 หน่วยเฉพาะกิจทหารพรานนาวิกโยธิน (ดูแลในเรื่องการผ่านเข้า-ออกพื้นที่ซึ่งประกาศเป็นพื้นที่หวงห้ามทางทหาร และควบคุมดูแลในเรื่องความมั่นคงตามแนวชายแดน) แต่มีชาวบ้านได้รวมกลุ่มกันเพื่อขอเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ ในลักษณะของการปลูกไม้ป่ายืนต้นของชุมชนสวนสมุนไพร และจัดทำเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อรองรับการเปิดจุดผ่านแดนไทย-กัมพูชาแห่งใหม่ที่เรียกว่า “ด่านทมอตา” (หนึ่ง นามสมมติ, สัมภาษณ์ 28 เมษายน 2559)

นอกจากนี้ ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ยังมีโอกาสในการใช้ทรัพยากรเพื่อสร้างศักยภาพให้กับตำบลเพิ่มขึ้น ซึ่งในปัจจุบันกำลังมีการเจรจาต่อรองในเรื่องการเปิดจุดผ่านแดนถาวรระหว่างประเทศแห่งใหม่ที่บ้านหมู่ที่ 8 ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ติดกับบ้านซ็องกมทะเลเมียม ตำบลทมอตา อำเภอเวียงสะหวัน จังหวัดโพธิสัตว์ ราชอาณาจักรกัมพูชา เพื่อสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจจากการค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้า การรักษาพยาบาลและการท่องเที่ยว โดยทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายกัมพูชาได้ดำเนินการปรับพื้นที่บริเวณโดยรอบเพื่อเตรียมการรองรับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝั่งกัมพูชาได้เปิดเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษเรียบร้อยแล้ว

ศักยภาพอีกด้านที่สำคัญ คือ ทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ได้แก่ แหล่งทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล ป่าชายเลน รวมถึงหมู่บ้านชายทะเลซึ่งปัจจุบันได้รับการพัฒนาให้เป็นที่พักเชิงนิเวศให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาสภาพธรรมชาติควบคู่กับวิถีชีวิตชุมชนชายทะเลไปพร้อม ๆ กัน ทรัพยากรธรรมชาติจากป่าไม้ที่มีความหลากหลายทางพันธุกรรม ภูเขาซึ่งมีทิวทัศน์อันสวยงามและจุดชมวิวที่สามารถมองเห็นอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะช้างได้อย่างชัดเจน และน้ำตก ทั้ง 2 แห่ง ได้แก่ น้ำตกสะพานหิน และน้ำตกท่าเสา รวมถึงชายหาดที่มีจำนวน ถึง 9 หาด ได้แก่ หาดสุวรรณเกลียวทอง หาดลานทราย หาดทับทิม หาดพลอยแดง หาดมุกแก้ว หาดทรายงาม หาดทรายเงิน หาดพระชนก รวมทั้งศูนย์ราชการุณย์ (สภากาชาดไทย) บ้านเขาล้าน อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด สถานที่ซึ่งเป็นทั้งอนุสรณ์สถานและพิพิธภัณฑสถานที่มีความหมายเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับภัยจากสงครามของประเทศเพื่อนบ้านที่คร่าชีวิตประชาชนส่วนหนึ่ง และประชาชนอีกส่วนหนึ่งต้องอพยพข้ามเข้ามาในประเทศไทยเพื่อหนีภัยจากสงคราม โดยมีการจัดแสดงประวัติศาสตร์เพื่อเป็นการรำลึกถึงเรื่องราววิถีชีวิตของชาวกัมพูชา ที่อพยพหนีความตายจากสงคราม การสู้รบเข้ามาพักพิงลี้ภัยในประเทศไทย ความโดดเด่นจากธรรมชาติอีกประการหนึ่งคือในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม จะมีปลาโลมาอิรวดี ชนิดหัวบาตร วายน้ำเพื่อเข้ามาหากินปลาทุบริเวณชายฝั่งทะเลของตำบลแหลมกลัด เนื่องจากฤดูดังกล่าวมีปลาทุเข้ามาย่อยอยู่ในบริเวณนี้เป็นจำนวนมาก นักท่องเที่ยวอาจจะได้เห็นปลาโลมาเป็นฝูง ซึ่งแต่ละฝูงประมาณ 5-10 ตัว (องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด, 2565)

ในการดำเนินโครงการป่าชุมชนเพื่อฟื้นฟูเขตพื้นที่ชุ่มน้ำที่ทุ่งระเบิดนั้น ชุมชนตำบลแหลมกลัดได้ดำเนินการโดยประสานงานกับกรมป่าไม้และจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนของตำบลแหลมกลัด คณะกรรมการดังกล่าวประกอบด้วยตัวแทนที่สำคัญ คือ 1. ตัวแทนของผู้นำในการปกครองท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน 2. ตัวแทนของผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด 3. ตัวแทนขององค์กรชุมชน 4. ตัวแทนของกรมป่าไม้ซึ่งมีบทบาทในฐานะพี่เลี้ยงในการจัดทำป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนได้เริ่มดำเนินการจัดทำป่าชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2559 โดยใช้พื้นที่ในเขตพื้นที่หมู่ที่ 8 ของตำบลดังจะเห็นได้จากภาพที่ 4.12

ภาพที่ 4.12 เส้นทางแยกจากถนนหมายเลข 3 ไปช่องทางธรรมดีบ้านท่าเส้น-ทมอตา
ในเขตตำบลแหลมกลัด และแสดงที่ตั้งป่าชุมชน
ที่มา : (Google Earth Pro, 2565)

ภาพที่ 4.13 แสดงที่ตั้งป่าชุมชน หมู่ที่ 8 บ้านท่าเส้น ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด จำนวน 500 ไร่
ที่มา : (Google Earth Pro, 2565)

ภาพที่ 4.14 พันธุ์ไม้ต่าง ๆ ได้แก่ กระถินณรงค์ นนทรีย์ ยูคาริปตัส พยุง และประดู่ ที่ชาวบ้าน ตำบลแหลมกลัด ร่วมกันปลูกเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าที่เดิมเคยเป็นสนามฟุตบอล
ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2566)

ภาพที่ 4.15 ป่าชุมชน จำนวน 500 ไร่ ช่วยรักษาต้นน้ำในคลองท่าเส้น ตำบลแหลมกลัด
อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด
ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2566)

ภาพที่ 4.16 ป่าชุมชน จำนวน 500 ไร่ เป็นแหล่งสมุนไพร และเห็ดพันธุ์ต่างๆ ที่สร้างอาชีพให้กับ
ชาวบ้าน
ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2566)

อย่างไรก็ดี ในการดำเนินการจัดทำประชุมชนของตำบลแหลมกลัดก็ยังคงประสบปัญหาอุปสรรคในการขับเคลื่อน ซึ่งเป็นผลมาจากสงครามและการเป็นพื้นที่ทุรระเบิดในอดีตก็คือ ปัญหาไฟป่า เราพบว่า ชุมชนแหลมกลัดต้องประสบกับปัญหาไฟป่าทุกปี เนื่องจากเมื่อเกิดไฟป่าขึ้น การจัดการกับปัญหาดังกล่าวก็เป็นไปได้ยาก นอกจากอุปสรรคของภูมิประเทศแถบแหลมกลัดเป็นภูเขาสูงซึ่งยากแก่การดับไฟป่า นอกจากนี้ที่สำคัญก็คือ ในพื้นที่กัมพูชาซึ่งติดกับตำบลแหลมกลัดนั้น ยังคงมีทุรระเบิดอย่างหนาแน่น ทำให้เวลาเกิดไฟป่าที่เริ่มต้นมาจากเขตชายแดนกัมพูชาจะดำเนินการดับไฟป่าได้ยากเพราะทำให้ทุรระเบิดเกิดปะทุขึ้นมาจนหน่วยงานที่ดับไฟป่า ไม่กล้าเข้าไปดับไฟ

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 5

กรณีศึกษาพื้นที่ทุ่นระเบิดของตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

ในการนำเสนอผลการศึกษิตตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในกรณีศึกษาพื้นที่ทุ่นระเบิดของตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอผลการศึกษาโดยการแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อใหญ่ ๆ ดังนี้

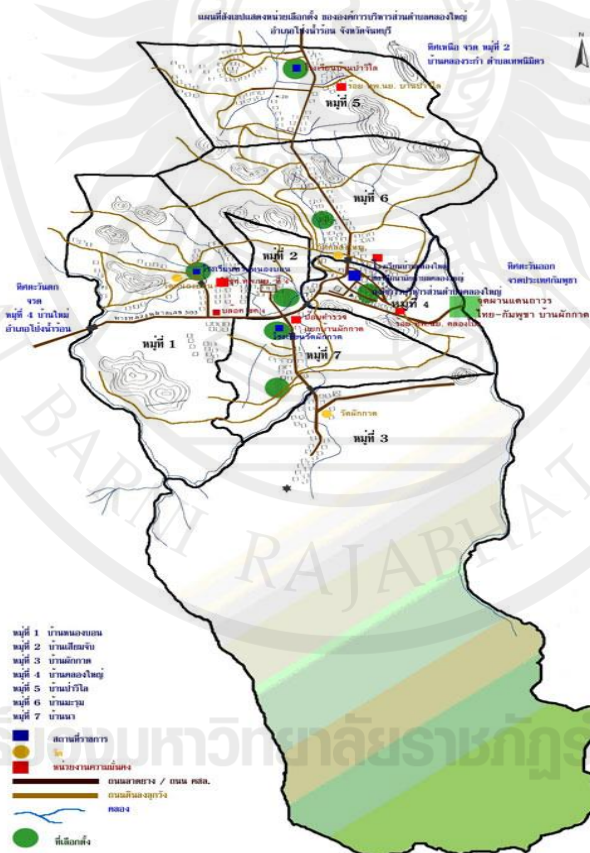
5.1 บริบทของตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

5.2 ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

5.3 การบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

5.4 แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

5.1 บริบทของตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

ภาพที่ 5.1 แผนที่อาณาเขตติดต่ออำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : (เทศบาลตำบลคลองใหญ่, 2565)

จากภาพที่ 5.1 พบว่า ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่อื่น ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับตำบลเทพนิมิต อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

ทิศตะวันออก ติดกับบ้านพชาปรรม ตำบลปรรม กรุงไพลิน จังหวัดไพลิน ประเทศกัมพูชา

ทิศใต้ ติดกับตำบลหนองบอน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด

ทิศตะวันตก ติดกับตำบลโป่งน้ำร้อน อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี มีการเล่าสืบต่อกันมาว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้มอบหมายให้ พระองค์ชายนำกองทัพอจากกรุงเทพมหานคร ไปปราบพวกแขกซึ่งก่อการจลาจลที่หัวเมืองพระตะบอง ซึ่งอยู่ในความปกครองของประเทศไทยในสมัยนั้น พระองค์ชายทรงนำกองทัพอจากกรุงเทพมหานคร ไปตั้งค่ายพักที่บ้านหลวงภักดี (เก) ซึ่งหลวงภักดีนั้นเป็นผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความมานะ อุทิศตนอยู่เสมอ ภายหลังต่อมาพระองค์ชายจึงได้เสนอให้เลื่อนยศและฐานันดรศักดิ์เป็น “พญาแก้วพูนมระตมภักดี” และตั้งชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านหลวง (มะขาม) ขึ้นในปี พ.ศ. 2445 ต่อมาในปี พ.ศ. 2494 บ้านพญาแก้วพูนมระตมภักดีได้รับการยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอแก้วพูน และเมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2494 ขุนประสงค์สุขการีผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี ได้พิจารณาเห็นว่าที่ตั้งกิ่งอำเภอแก้วพูนเดิมไม่เหมาะสมเพราะขาดแคลนน้ำ จึงได้ย้ายไปตั้งที่บ้านโป่งน้ำร้อน หมู่ที่ 3 ตำบลโป่งน้ำร้อน และได้เปลี่ยนชื่อจากกิ่งอำเภอแก้วพูน เป็นกิ่งอำเภอโป่งน้ำร้อน ตามชื่อลักษณะพื้นที่ซึ่งมีบ่อน้ำร้อนอยู่ใกล้ลำคลองซึ่งเรียกกันว่า “โป่ง” จึงเรียกผสมกันว่า “โป่งน้ำร้อน” และได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอโป่งน้ำร้อน เป็นต้นมา

ในปี พ.ศ. 2496 ฯพณฯ โกวเดช เดชปฏิยุทธ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้เดินทางมาตรวจราชการที่อำเภอโป่งน้ำร้อน ได้พิจารณาเห็นว่าบริเวณที่ตั้งอำเภอโป่งน้ำร้อนไม่สามารถขยายให้เจริญขึ้นได้อีกแล้วตามลักษณะของพื้นที่ และในขณะนั้นกรมทางหลวงกำลังก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินจากจังหวัดจันทบุรีไปจังหวัดสระแก้ว ซึ่งผ่านหมู่บ้านทับไทร ตำบลทับไทร อำเภอโป่งน้ำร้อน จึงสั่งการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดเตรียมที่ดินไว้เพื่อก่อสร้างอาคารที่ว่าการอำเภอโป่งน้ำร้อนหลังใหม่ริมถนนสายจันทบุรี-สระแก้ว และในปี พ.ศ. 2506 ก็ได้รับงบประมาณให้ก่อสร้างอาคารที่ว่าการอำเภอโป่งน้ำร้อนหลังใหม่ เป็นอาคารไม้ 2 ชั้น เป็นเงิน 300,000 บาท บริเวณริมถนนสายจันทบุรี-สระแก้ว หมู่ที่ 1 บ้านทับไทร ตำบลทับไทร อำเภอโป่งน้ำร้อน โดยย้ายที่ว่าการอำเภอโป่งน้ำร้อนเก่ามาอยู่ที่ตั้งใหม่ ตั้งแต่วันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2508 และในปลายปี พ.ศ. 2539 ก็ได้รับงบประมาณจากกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย อีกครั้งหนึ่ง เป็นเงิน 6,590,000 บาท เพื่อก่อสร้างที่ว่าการอำเภอหลังใหม่ เป็นอาคารคอนกรีต 2 ชั้น และได้ก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2540 และได้ใช้ปฏิบัติราชการมาตั้งแต่วันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2540 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

บ้านคลองใหญ่ แต่เดิมชื่อหมู่บ้านสะพงแฝด หรือหมู่บ้านต่อแดน ตั้งอยู่ตอนใต้ของบ้านหนองบัว หลังจากนั้นมาประมาณ 2 ปี ได้ย้ายถิ่นฐานมาอยู่ที่หมู่บ้านหนองบัวหรือเนินผี และประมาณปี พ.ศ. 2455 ได้ย้ายจากบ้านหนองบัวมาอยู่ที่ริมคลองใหญ่ จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านขึ้นใหม่ว่า “บ้านคลองใหญ่”

ผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี ได้ดำเนินการตั้งและกำหนดเขตตำบลภายในท้องที่ โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 6 และมาตรา 29 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พุทธศักราช 2475 จึงได้ตั้งตำบลคลองใหญ่ ในท้องที่อำเภอโป่งน้ำร้อน โดยแยกมาจากตำบลโป่งน้ำร้อน สำหรับชื่อ “คลองใหญ่” นั้น คงตั้งตามลำคลองโป่งน้ำร้อน ซึ่งมีลักษณะกว้างใหญ่มาก ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาพระพุทธ และเมื่อปี พ.ศ. 2522 ประเทศกัมพูชาเกิดสงคราม มีการสู้รบตลอดแนวชายแดน จึงทำให้ต้องมีการอพยพชาวบ้านจากหมู่บ้านคลองใหญ่ ไปอยู่ที่หมู่บ้านหนองบอน และเมื่อเหตุการณ์การสู้รบได้คลี่คลายลง จึงได้ย้ายกลับเข้ามาอยู่ที่บ้านคลองใหญ่อีกครั้ง เมื่อปี พ.ศ. 2535

ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี มีพื้นที่ทั้งหมด 120,937.50 ไร่ เป็นพื้นที่ราบ 54,183.07 ไร่ เป็นภูเขา 66,479.23 ไร่ เป็นน้ำ 275.20 ไร่ และแนวชายแดนกับประเทศกัมพูชา ยาว 3.5 กิโลเมตร มีจุดผ่านแดนถาวร 1 แห่ง คือ จุดผ่านแดนถาวรบ้านฝักกาด ในพื้นที่หมู่ที่ 4 ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน สภาพภูมิอากาศทั่วไปของตำบลคลองใหญ่ ฤดูร้อนตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน อุณหภูมิเฉลี่ย 32 องศา ฤดูฝนตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ฤดูหนาวตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิเฉลี่ย 30 องศา มีหมู่บ้านจำนวน 7 หมู่บ้าน ดังนี้

1. หมู่ที่ 1 บ้านหนองบอน มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 1 แห่ง ชื่อโรงเรียนบ้านหนองบอน ตั้งอยู่บริเวณวัดหนองบอน

2. หมู่ที่ 2 บ้านเสียมจับ เล่ากันว่าที่มาของชื่อหมู่บ้าน เดิมเป็นที่อยู่ของชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งไม่ทราบสัญชาติ ผู้นำหมู่บ้านเป็นผู้มีอิทธิพลและผู้มีวิชาอาคมทางไสยศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2439 เกิดกรณีพิพาทไทยกับฝรั่งเศส ได้เกิดปัญหาขึ้นกับกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว ฝ่ายไทยได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปสอบถามเหตุการณ์ต่าง ๆ ผู้นำหมู่บ้านก็บอกว่าไม่ใช่คนไทยตนขึ้นกับฝั่งเขมร แต่เมื่อฝั่งเขมรมาสอบถามผู้นำหมู่บ้านก็จะตอบว่าขึ้นอยู่กับฝั่งไทย ต่อมาภายหลังเมื่อมีการชี้กำหนดเขตแดนระหว่างประเทศแล้ว ปรากฏว่าหมู่บ้านดังกล่าวอยู่ในประเทศไทย เจ้าหน้าที่ไทยจึงใช้อุบายให้ผู้นำหมู่บ้านแจ้งกับชาวบ้านและกำหนดวันเข้าเยี่ยมเยียนของทางการไทย เมื่อถึงวันนัดจึงมีการจับกุมผู้นำหมู่บ้านและนำตัวไปสอบสวนที่กรุงเทพมหานคร จากเหตุการณ์นี้จึงถูกเรียกว่า “เสียมจับ” ซึ่ง “เสียม” แปลว่าไทยหรือคนไทย (ภาษาเขมร) มาจากคำว่า SIAM (สยาม) “จับ” (ภาษาเขมร) ตรงกับภาษาไทยแปลว่าการจับ คือ คนเขมรอธิบายว่าถูกคนไทยจับกุมนั่นเอง ปัจจุบัน เรียกชื่อหมู่บ้านเพี้ยนไปเป็น “เสียมจับ” (ตรี ฝักกาดทอง, มปป.; ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม, 2555)

3. หมู่ที่ 3 บ้านฝักกาด เดิมชื่อ “บ้านพนมรุณ” (ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม, 2555) หรือ “วัดระเซอซัน” (ตรี ฝักกาดทอง, มปป.) มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 1 แห่ง ชื่อโรงเรียนวัดฝักกาดตั้งอยู่บริเวณวัดฝักกาด

4. หมู่ที่ 4 บ้านคลองใหญ่ มีโรงเรียนชื่อโรงเรียนบ้านคลองใหญ่ ตั้งอยู่บริเวณวัดคลองใหญ่

5. หมู่ที่ 5 บ้านป่าวิไล เดิมชื่อว่า “บ้านป่า” แต่ต่อมาได้มีการเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านโดยนำเอาคำว่า “วิไล” มาต่อท้ายคำว่า “บ้านป่า” เพื่อความเป็นสิริมงคลของหมู่บ้านจึงเรียกกันว่า “บ้านป่าวิไล” มีโรงเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา 1 แห่ง ชื่อโรงเรียนบ้านป่าวิไล

6. หมู่ที่ 6 บ้านมะรุ้ม เดิมบ้านมะรุ้มขึ้นอยู่กับหมู่ที่ 8 ตำบลโป่งน้ำร้อน ต่อมาแยกเป็นหมู่ที่ 4 ตำบลคลองใหญ่ และในปี พ.ศ. 2536 แยกมาเป็นหมู่ที่ 6 ตำบลคลองใหญ่ และใช้ชื่อ

บ้านมะรุ้ม เนื่องจากในอดีตมีต้นมะรุ้มใหญ่อยู่กลางหมู่บ้าน ชาวบ้านได้ประโยชน์จากพืชมะรุ้มมาประกอบอาหารเป็นเวลาช้านาน ปัจจุบันไม่มีต้นมะรุ้มแล้ว (ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม, 2555) มีวัดมหาคงคาราม เป็นศาสนสถานตั้งอยู่ในหมู่บ้าน โดยชาวบ้านใช้เป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ

7. หมู่ที่ 7 บ้านนา มีเขตพื้นที่ติดต่อกับหมู่ที่ 3 บ้านผักกาด ในอดีตการเดินทางเข้าไปสู่ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน มีความยากลำบาก กล่าวคือเส้นทางมีลักษณะเป็นทาง “ลูกรัง” ต้องเดินทางด้วยเท้า ใช้ม้าหรือเกวียน ประมาณ พ.ศ. 2508 มีการตัดถนนทำให้การสัญจรและการไปมาหาสู่ระหว่างชาวบ้านรวมทั้งการค้าขายผลผลิตทางการเกษตรของชาวบ้าน การตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้านทำให้ระยะต่อมาเริ่มมีการติดตั้งระบบไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้านในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2525 ในระยะแรกชาวบ้านใช้ประโยชน์จากแสงสว่างของไฟฟ้า การมีถนนไม่ได้ทำให้การสัญจรไปมาของประชาชนสะดวกแต่ยังดึงดูดผู้คนแปลกหน้าเข้าสู่เขตพื้นที่ตำบลคลองใหญ่มากขึ้น “มีรถโดยสารขนข้าวของพวกกะปิ เกลือ ยาสูบ สบู่ผงแก้ว แล้วก็ปลากะปองมาขาย” (ริก ปาตี, สัมภาษณ์ 8 พฤศจิกายน 2556 อ้างถึงใน กนกวรรณ อยู่ใสว จำลอง แสนเสนาะ และพรทิวา อาชีวะ, 2558 : 171)

ปัจจุบันการเดินทางเข้าสู่พื้นที่ตำบลคลองใหญ่ สามารถเดินทางโดยใช้ถนนทางหลวงลาดยางหมายเลข 3193 หรือ เส้นทางสายจันทบุรี-สระแก้ว ซึ่งเป็นถนนสายยุทธศาสตร์ ระยะทาง 25 กิโลเมตร โดยมีถนนลาดยางในตำบล จำนวน 5 สายคือ (เทศบาลตำบลคลองใหญ่, 2565)

1. ผ่านระหว่างตำบลโป่งน้ำร้อนคลองใหญ่ ตำบลเทพนิมิต และตำบลหนองตากง หมายเลข 3193 ระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร
2. เข้าสู่ผ่านแดนถาวรช่องผักกาด ระยะทางประมาณ 3.5 กิโลเมตร บริเวณจุดนี้ตรงกับบ้านโอรังกรอม ตำบลสตึงกัจ อำเภอศาลาการาว จังหวัดไพลิน ประเทศกัมพูชา (MGR Online, 2552)
3. เข้าสู่หมู่บ้านผักกาดหมายเลข 3227 (หมู่บ้านผักกาด-โอลำเจียก) ระยะทางประมาณ 6 กิโลเมตร
4. ถนนเข้าบ้านเสียมจับ ระยะทางประมาณ 700 เมตร
5. ถนนสายคลองใหญ่-ซอย (2) 1,100 เมตร

สำหรับจุดเริ่มต้นของชนชาติที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่ตำบลคลองใหญ่นั้น มาจากการอพยพของชาวกัมพูชาที่หนีภัยสงครามมาจากประเทศกัมพูชา และการถูกกดขี่จากชาวฝรั่งเศสในช่วงยุคของการล่าอาณานิคมของตะวันตกในยุคที่กัมพูชาตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส โดยมีเส้นทางเดินทางเข้าสู่ประเทศไทยด้วยการเข้ามาจากจังหวัดพระตะบองและจังหวัดไพลิน ของประเทศกัมพูชา และเข้าประเทศไทยที่บ้านหนองบัว บ้านโอลำเจียก และบ้านคลองใหญ่ ในปัจจุบัน (จักรพรรดิ สุขเลิศ, สัมภาษณ์ 10 ตุลาคม 2557 อ้างถึงใน กนกวรรณ อยู่ใสว จำลอง แสนเสนาะ และพรทิวา อาชีวะ, 2558 : 172) และสอดคล้องกับเอกสารประวัติของนายตรี ผักกาดทอง (มปป. (อட்சำเนา)) ที่กล่าวไว้ว่า “รัชกาลที่ 5 ให้นำมสกุลเป็นคนไทย ก่อนหน้านั้นคนแถบนี้ ถือเป็นเขมรทุกคน พุดเขมรกันทั้งนั้น ทุกคนเข้าใจว่าตนเป็นเขมร” สำหรับสาเหตุที่มาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้เนื่องจากเป็นชุมชนที่

อยู่ใกล้แหล่งน้ำ ซึ่งมีคลองขนาดใหญ่ไหลผ่าน ซึ่งเป็นที่มาของการเรียกชื่อชุมชนว่า “ชุมชนคลองใหญ่”

การเลือกสภาพภูมิประเทศเพื่อใช้ตั้งถิ่นฐานนี้มาจากภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ยึดการตั้งถิ่นฐานใกล้กับแหล่งน้ำ อาชีพของชาวกัมพูชาที่อาศัยในตำบลคลองใหญ่ ในอดีตการเกิดสงครามขึ้นในประเทศไทย กัมพูชา มีส่วนอย่างสำคัญต่อการทะลักเข้าสู่เขตแดนประเทศไทยของชาวกัมพูชา ชาวกัมพูชาบางส่วนเข้ามาแผ้วถางป่าเพื่อให้มีพื้นที่ในการเพาะปลูกพืชไร่ เช่น ข้าว พริกชี้หนู ผักมะเขือ ผักขี้หนู ข้าวโพด งาม ถั่วลิสง พื้นที่ตำบลคลองใหญ่ไม่ได้มีเพียงชาวกัมพูชาที่อพยพหนีภัยสงครามมาจากประเทศกัมพูชา แต่ยังมีคนไทยย้ายถิ่นฐานจากจังหวัดอื่น ๆ เช่น นครราชสีมา สุพรรณบุรี ระยอง เป็นต้น ที่เข้ามาอาศัยและประกอบอาชีพทำไร่ พวกเขา นำพืชไร่แลกเปลี่ยนสินค้า ข้าวของเครื่องใช้ กับพ่อค้าและต่อมาเมื่อมีถนนตัดเข้าสู่หมู่บ้านและมีรถยนต์ของพ่อค้าสัญจรไปมามากขึ้นทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนจากการเพาะปลูกพืชไร่ประเภทเดิม และหันมาปลูกมันสำปะหลัง ข้าวโพดขายให้กับพ่อค้าแทนการแลกเปลี่ยนสินค้าในแบบเดิม

นอกจากชาวบ้านจะประกอบอาชีพทำไร่แล้ว ในการยังชีพของชาวบ้านจะมีการปลูกข้าวเพื่อนำมากินภายในครัวเรือน มีการเลี้ยงสัตว์ไว้กิน เช่น เป็ด ไก่ แต่ก็จะมีไม่มากนักเนื่องจากพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์สามารถหาเนื้อสัตว์มากินได้ด้วยการล่าสัตว์ป่า ปัจจุบันมีความสะดวกสบายในการสัญจรไปมาของชาวบ้านตำบลคลองใหญ่ระหว่างตำบล อำเภอ จังหวัดและต่างจังหวัดได้มากขึ้น ในอดีตที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่มีที่ดินเพื่อการเพาะปลูกพืชไร่ ได้แก่ การทำไร่มันสำปะหลัง ข้าวโพด พริก เปลี่ยนแปลงเป็นพืชสวน เช่น เงาะ ทุเรียน ซึ่งเป็นผลไม้หลักของจังหวัดจันทบุรี แต่เป็นเพราะการมีราคาตกต่ำอย่างต่อเนื่องของผลไม้ชนิดนี้ ทำให้ชาวตำบลคลองใหญ่เปลี่ยนไปปลูกลำไย เป็นพืชสวนเศรษฐกิจชนิดใหม่ที่เกษตรกรชาวอำเภอโป่งน้ำร้อนหันมาปลูกกันและสร้างรายได้อย่างมาก เพราะลำไยมีรสชาติดี หวาน กรอบ เนื้อมาก ทำให้เป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลาดขนาดใหญ่อย่างประเทศจีน เกษตรกรผู้ปลูกลำไยสามารถกำหนดช่วงเวลาในการเก็บเกี่ยวกับผลผลิตได้ตามความต้องการของตลาด ราคาสูงกว่า 30 บาทต่อกิโลกรัม เมื่อเปรียบเทียบกับเงาะ มังคุด ลองกอง ที่ตกต่ำอย่างต่อเนื่อง (ชาวบ้านในตำบลคลองใหญ่, สัมภาษณ์ 7 พฤศจิกายน 2556 อ้างถึงใน กนกวรรณ อยู่ใสว, จำลอง แสนเสนาะ และพรทิวา อาชีวะ, 2558 : 172)

ส่วนชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งก็ประกอบอาชีพค้าขายของชำ ขายอาหาร เหมือนชาวบ้านในพื้นที่อื่น ๆ ทั่วไป ลักษณะพื้นที่ชายแดนชุมชนตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี จะพบว่าพื้นที่ชายแดนเติบโตมาจากการค้าขายแดน เนื่องจากการต้องพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชุมชนและเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ชายแดน ลักษณะการค้าขายแดนของไทย-กัมพูชาตามแนวชายแดนจังหวัดจันทบุรี เป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตของการประกาศกฎอัยการศึก ส่งผลให้เกิดการค้าที่มีการควบคุมสินค้าทุกประเภททั้งที่จำเป็นไปจนถึงสินค้าที่มีผลกระทบต่อความมั่นคง โดยมองว่าสินค้านั้นเป็นยุทธปัจจัยที่ไม่สามารถขายได้ในพื้นที่ชายแดน เช่น ยาเสพติด อาวุธสงคราม โดยเน้นควบคุมในช่วงแรก ๆ ต่อมาในระยะหลังการควบคุมสินค้านี้ได้ผ่อนคลายลงตามสถานการณ์ทางสงครามหลังจากที่ได้มีการผ่อนคลายการควบคุมสินค้าบางประเภท นำไปสู่การค้าขายกันอย่างอิสระมากขึ้น โดยในช่วงแรกที่มีระบบการค้ากันในพื้นที่ชายแดนเป็นการค้าที่ไม่เป็นทางการและได้มีการปรับตัวสู่การเป็นการค้าแบบเป็นทางการ

ภายหลังจากการประกาศนโยบายการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ในสมัยรัฐบาล พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ลักษณะทางด้านการเมือง พื้นที่ชายแดนจะเติบโตขึ้นมาจากภาวะสงคราม นำไปสู่การแสดงออกมาในรูปของความมั่นคงของชาติ การประกาศกฏอัยการศึกในพื้นที่ชายแดน รวมถึงการมีเสรีในการครอบครองอาวุธสงครามซึ่งก่อให้เกิดการมีอิทธิพลตามแนวชายแดนบริบท พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาจากภาวะเศรษฐกิจและการเมืองที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะพบว่าในปัจจุบัน จะมีกลไกหลักการขับเคลื่อนพื้นที่ชายแดนแบ่งออกเป็นกลไกด้านเศรษฐกิจและกลไกด้านการเมือง

กลไกด้านเศรษฐกิจ ที่มีพัฒนาการออกมาในรูปแบบการค้าชายแดนจังหวัดจันทบุรี เป็นพัฒนาการทางการค้าในรูปแบบต่าง ๆ ตามสถานการณ์ในพื้นที่ชายแดน เช่น ในช่วงที่มีการทำ สงครามและประกาศเป็นกฏอัยการศึก การค้าในพื้นที่ก็จะเป็นในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ รวมถึงมีการค้าผิดกฎหมายร่วมด้วย รูปแบบการค้าชายแดนในเขตจังหวัดจันทบุรีสามารถสรุปรูปแบบ ออกเป็น 3 รูปแบบดังนี้

1. การค้าแบบตลาดมืด ตัวอย่างของการค้าแบบตลาดในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดจันทบุรี ที่ผู้วิจัยได้ศึกษา ได้แก่ ชุมชนบ้านคลองใหญ่ เราพบว่าภาวะสงครามตามแนวชายแดนในเขตชุมชนบ้านคลองใหญ่ได้ก่อให้เกิดการค้าชายแดนของชาวบ้าน โดยเริ่มตั้งแต่การค้าขนาดเล็กเกี่ยวกับสินค้าที่จำเป็นในช่วงสงครามซึ่งยังถือว่าเป็นยุทธปัจจัยในการนิยมของฝ่ายความมั่นคง เช่น สินค้าประเภท ผงชูรส หรือถ่านไฟฉาย เป็นต้น ชาวบ้านที่เป็นพ่อค้าจะทำการค้าในช่วงสงครามจะขนส่งสินค้าด้วยตัวเองที่เรียกว่า “การสะพายเป้” การที่การค้าชายแดนแถบนี้เป็นการค้าขนาดเล็ก (บุญช่วย เทียวแมน, สัมภาษณ์ 7 พฤศจิกายน 2556 อ้างถึงใน กนกวรรณ อยู่ใส จ้างลอง แสนเสนา และพรทิวา อาชีวะ, 2558 : 172) การค้าแบบตลาดมืดนั้นถือเป็นการซื้อขายกันระหว่างประชาชนในบริเวณแนวชายแดนของทั้งสองประเทศ รูปแบบการค้าเป็นแบบไม่เป็นทางการหรืออาจเรียกว่าเป็นการค้านอกระบบที่ไม่ผ่านพิธีการทางศุลกากร นอกจากนี้อาจมีการแอบแฝงการค้าสินค้าที่ผิดกฎหมายด้วยเช่น อาวุธสงคราม ยาเสพติด เป็นต้น

2. การค้าที่ได้รับอนุญาตตามข้อตกลง (Sale on Consignment License) ตัวอย่างเช่น การค้าตามช่องทางที่รัฐอนุมัติตามช่องทางศุลกากร เช่น ช่องทางอนุมัติทางศุลกากร ตามมาตรา 5 ทวิ ของพระราชบัญญัติศุลกากรที่ 7 พ.ศ. 2480 ช่องทางการค้ารูปแบบนี้ในกรณีพื้นที่ชายแดนจังหวัดจันทบุรีนั้น จะพบว่าเป็นช่องทางการค้าที่เกิดขึ้นมาจากการค้าขนาดเล็กของชาวบ้านตามแนวชายแดนหลังจากที่มีการผ่อนปรนเกี่ยวกับนโยบายที่ถือว่าสินค้าเป็นยุทธปัจจัยในช่วงสภาวะสงคราม ช่องทางการค้าในรูปแบบนี้ทำให้พ่อค้าขนาดเล็กที่อยู่ตามแนวชายแดนสามารถสะสมทุนได้ โดยการขนส่งสินค้าผ่านรถกระบะแทนที่จะเป็นการสะพายเป้ดังเช่น ภาวะสงคราม

3. การค้าแบบสากล (Normal Trade) เป็นการค้าที่อยู่ภายใต้กรอบของกฎหมายในภาวะปกติ เช่น ในภาวะที่ไม่มีสงครามระหว่างชายแดนเกิดขึ้น ในกรณีของชายแดนไทย-กัมพูชา เขตจังหวัดจันทบุรีนั้น จุดเปลี่ยนรูปแบบการค้าจากเดิมมาสู่ระบบการค้าแบบสากลนั้นเริ่มอย่างกว้างขวางเมื่อรัฐบาลสมัยพลเอกอรรถพร ได้ประกาศนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ทำให้การค้าระหว่างไทยและกัมพูชาสามารถดำเนินได้ตามปกติโดยไม่ต้องพิจารณาสินค้าส่วนใหญ่ว่าเป็นยุทธปัจจัยเช่นเดิมอีกต่อไป การค้าประเภทนี้เป็นการค้าที่มีการซื้อขายสินค้าผ่านพิธีการทางศุลกากร

เป็นการค้าที่มีระเบียบแบบแผนและมีการเสียภาษีอย่างถูกต้อง มีการเก็บข้อมูลเป็นสถิติ อาจอยู่ในรูปของการประกอบค้าของบุคคลธรรมดา หรือนิติบุคคลบริษัท ห้างร้านต่าง ๆ เป็นต้น

กลไกด้านการเมือง กลไกด้านการเมือง ในรูปของจุดผ่านแดนจุดผ่านแดนในเขตจังหวัดจันทบุรี นั้น เริ่มต้นจากภาวะสงครามในพื้นที่ชายแดน เนื่องจากภาวะสงครามทำให้มีความต้องการสูงในการใช้สินค้า ดังนั้นจึงนำไปสู่การเกิดขึ้นมาของการค้าชายแดนได้ง่ายอย่างไรก็ดีในการเดินทางเข้า-ออกระหว่างประเทศเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้านั้นจะมีทั้งรูปแบบที่ถูกกฎหมายและรูปแบบที่ไม่ถูกกฎหมาย รัฐไทยจึงจำเป็นต้องกำหนดจุดผ่านแดนในการเข้า-ออก ให้ชัดเจนเพื่อเป็นการควบคุมผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง ความมั่นคงของประเทศ โดยได้มีการกำหนดเป็นจุดผ่านแดนที่ใช้กันอยู่ปัจจุบันสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 รูปแบบ ดังนี้

1. จุดผ่านแดนถาวร มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนทั้งสองประเทศ และยานพาหนะสามารถสัญจรไปมาเพื่อการค้า การท่องเที่ยว และกิจกรรมอื่น ๆ โดยได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลของทั้งสองประเทศ ในส่วนของประเทศไทยนั้น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ลงนามในประกาศกระทรวงมหาดไทยตามที่คณะรัฐมนตรีเห็นชอบ และจะมีผลบังคับใช้เมื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษา ปัจจุบันมีจุดผ่านแดนถาวรทั่วประเทศอยู่ทั้งสิ้น 28 แห่ง

2. จุดผ่านแดนชั่วคราว เป็นจุดที่มีการเปิดเพื่อผ่อนผันให้มีการผ่านแดนได้โดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะกิจภายในห้วงเวลาที่กำหนดไว้แน่นอน และเป็นกิจกรรมที่ต้องไม่มีผลกระทบด้านความมั่นคงปลอดภัย เมื่อผ่อนผันครบกำหนดเวลา หรือบรรลุวัตถุประสงค์แล้ว ก็จะปิดจุดผ่านแดนทันที โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ลงนามในประกาศกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการเปิดจุดผ่านแดนชั่วคราวตามความเห็นชอบของคณะกรรมการพิจารณาการเปิดจุดผ่านแดนของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปัจจุบันมีจุดผ่านแดนชั่วคราวเพียง 1 แห่ง ที่ชายแดนด้านพม่า (ด่านเจดีย์สามองค์ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี)

3. จุดผ่อนปรนการค้า มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือประเทศเพื่อนบ้านด้านมนุษยธรรมและส่งเสริมความสัมพันธ์ของประชาชนในระดับท้องถิ่น การผ่อนปรนในที่นี้จะอนุญาตให้มีการค้าขายสินค้าอุปโภค-บริโภค และยารักษาโรคที่จำเป็น ซึ่งผู้มีอำนาจระดับท้องถิ่นของทั้งสองฝ่ายได้เห็นชอบร่วมกัน ทั้งนี้การประกาศเปิดจุดผ่อนปรนเป็นอำนาจของผู้ว่าราชการจังหวัดและต้องได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงมหาดไทยก่อนด้วย ปัจจุบันมีจุดผ่อนปรนเพื่อการค้าทั่วประเทศทั้งสิ้นจำนวน 39 แห่ง

4. จุดผ่านแดนตามธรรมชาติ มีลักษณะเป็นจุดผ่านเข้าออกของประชาชนทั้งสองประเทศ ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติ โดยไม่มีกฎหมายมากำหนดดังนั้นจุดผ่านแดนตามธรรมชาติจึงมิได้มีหลักฐานรองรับจากทางราชการของทั้งสองประเทศ สินค้าส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าที่ผิดกฎหมาย

ในพื้นที่ชายแดนของตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี ปัจจุบันมีจุดผ่านแดนถาวร 1 แห่ง คือ จุดผ่านแดนถาวรบ้านฝักกาด ตั้งอยู่ที่บ้านฝักกาด หมู่ที่ 4 ตำบลคลองใหญ่ ตรงข้ามจุดผ่านแดนถาวรปรม ตำบลไอร์จกรอม อำเภอศาลาการาว จังหวัดพินเป็นจุดผ่านแดนที่มีศักยภาพสูงมากในการทำธุรกิจการค้าชายแดนเชื่อมโยงกับจังหวัดพิน ประเทศกัมพูชา ซึ่งมีระยะทางเพียง 20 กิโลเมตร ซึ่งเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เอื้อต่อการค้าการลงทุน เนื่องจากต้นทุนทางการขนส่งมีระยะสั้น สินค้าที่สำคัญเป็นสินค้าประเภทวัสดุก่อสร้าง เครื่องอุปโภค บริโภคต่าง ๆ

นอกจากนี้จังหวัดไพลิน ยังมีพลอยสีน้ำเงิน (พลอยไพลิน) เป็นสินค้าสำคัญที่สำคัญ และมีสถานที่ท่องเที่ยวทั้งทางประวัติศาสตร์และทางธรรมชาติหลายแห่งด้วยกัน รวมทั้งสินค้าทางการเกษตรที่คนไทยไปลงทุนปลูกไว้ส่งกลับเข้ามาขายในประเทศไทย เช่น มันสำปะหลัง และลำไย เป็นต้น (พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ใส และขวัญศิริ เจริญทรัพย์, 2561 : 174-176)

5.2 ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี เป็นเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดที่ได้รับผลกระทบจากสงครามในประเทศกัมพูชา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เมื่อเขมรแดงสามารถยึดกรุงพนมเปญจากรัฐบาลของลอน นอล ได้แล้ว หลังจากนั้นเกิดการสู้รบกันเองของคนเขมรจนเกิดเป็นสงครามกลางเมืองเรื่อยมาจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2522 เขมรแดง สาร์ลิน ได้นำกองทัพเวียดนามเข้ามายึดกรุงพนมเปญคืนได้แล้ว จึงเกิดการสู้รบใหญ่เกิดขึ้นอีกครั้งของกองกำลังฝ่ายต่าง ๆ ทำให้เกิดการหลบหนีจากการไล่ล่ากวาดล้างทั่วทั้งประเทศ เป็นผลทำให้มีผู้อพยพชาวกัมพูชาข้ามเข้ามายังเขตประเทศไทยทั้ง 7 จังหวัด รวมทั้งหมู่ที่ 4 ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี เป็นจำนวนมากและเข้ามาอย่างต่อเนื่อง สถานการณ์การสู้รบของเขมรทั้ง 4 ฝ่าย ลูกกลมเข้ายังฝั่งไทย และมีการวางทุ่นระเบิดและการใช้อาวุธวิธีโค้งชนิดต่างๆ ยิ่งข้ามเข้ามาตักยังเขตประเทศไทย เป็นเหตุทำให้ชาวบ้านตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี ได้รับผลกระทบจากการมีทุ่นระเบิดในพื้นที่ ได้รับความเดือดร้อนอย่างหนักทั้งทางด้านเศรษฐกิจ เช่น ชาวไร่ในตำบลคลองใหญ่ที่ปลูกข้าวโพดและมันสำปะหลังเป็นอาชีพหลัก ไม่สามารถทำการเกษตรได้ตลอดระยะเวลาหลายปี ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพหาของป่า ล่าสัตว์ เก็บเห็ด ก็ไม่สามารถทำมาหากินได้เช่นกัน เนื่องจากต้องเสี่ยงภัยจากการเหยียบทุ่นระเบิดซึ่งหลงเหลืออยู่ตามแนวชายป่าและแนวเขตแดน ซึ่งเดิมเคยมีทรัพยากรอย่างหนาแน่น จึงทำให้เกิดปัญหาความยากจนจากการที่ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ ปัญหาทางสังคมที่ตามมาเกิดจากมีผู้ประสบภัยจากการเหยียบทุ่นระเบิดหรือได้รับบาดเจ็บจากการสู้รบ ชาวบ้านที่กลายเป็นคนพิการจำนวนมากและเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปัญหาความสิ้นหวัง ท้อแท้จากการบาดเจ็บทางร่างกายและจิตใจ การที่ไม่สามารถทำมาหาเลี้ยงชีพ ดูแลครอบครัวได้ ทำให้เกิดเป็นปัญหาทางจิตใจซ้ำเติม และอีกปัญหาหนึ่งที่ค้นพบคือการที่ชาวบ้านตำบลคลองใหญ่ ต้องถูกหน่วยงานความมั่นคงของไทยอพยพย้ายที่อยู่ใหม่ไปอยู่ที่ตำบลหนองบอนเป็นเวลาถึง 5 ปี โดยพักอาศัยอยู่รวมกันที่วัด รวมทั้งปัญหาจากการที่หมู่บ้านเป็นเขตสู้รบไม่มีการติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านกลุ่มอื่น ทำให้ต้องตกอยู่ในสภาพเมืองร้าง เนื่องจากสถานการณ์การสู้รบชายแดน (แวน กรกช, สัมภาษณ์ 11 สิงหาคม 2566)

การหลงเหลืออยู่ของทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดยังส่งผลกระทบสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ดังกล่าว อันเกิดเป็นอันตรายที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้านส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มชาวบ้านผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวน ทำไร่ หรือการหาของป่า ทำให้ได้รับบาดเจ็บหรือสูญเสียแขนขาและอวัยวะอื่น ๆ เช่น การสูญเสียดวงตาจากการโดนสะเก็ดระเบิด เป็นต้น นอกจากนี้หลังจากประสบเหตุภัยพิบัติทุ่นระเบิดขึ้นแล้ว มาตรการการเยียวยาช่วยเหลือของหน่วยราชการรวมถึงภาคเอกชนสามารถทำได้เพียง

การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า โดยเป็นสวัสดิการทางสังคม เช่น มูลนิธิสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ในการสนับสนุนชาเขียว อวัยวะเทียม หรือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นช่วยเหลือให้เงินสงเคราะห์ เบี้ยยังชีพคนพิการเดือนละ 800 บาทเท่านั้น เป็นต้น

สภาพพื้นที่ทุรกันดารที่ยังปรากฏอยู่ในเขตตำบลคลองใหญ่ ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวบ้าน ซึ่งเข้าไปใช้พื้นที่เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจในเขตพื้นที่ชายแดนดังเช่นที่เคยทำมาแล้วก่อนสงครามเขมรแดง ต้องประสบกับการบาดเจ็บและสูญเสียอวัยวะจากการเหยียบทุระเบิดที่หลงเหลือในตำบลคลองใหญ่ถึงแม้ว่าจะอยู่ใกล้หน่วยเก็บกู้ทุระเบิดของทหารในอำเภอโป่งน้ำร้อน คือ นพท.2 ก็เนื่องจากฝ่ายทหารอ้างว่ามีปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณในขณะที่ชาวบ้านต้องการเข้าไปปลูกพืชเศรษฐกิจในเขตพื้นที่ทุระเบิด (วันชัย ชำเกิด, สัมภาษณ์ 22 เมษายน 2558 อ้างถึงใน กนกวรรณ อยู่ใส, จำลอง แสนเสนา และพรทิวา อาชีวะ, 2558 : 175)

ความยากง่ายของการรื้อถอนจะขึ้นอยู่กับพื้นที่ด้วย เพราะทุระเบิดไม่ได้ถูกแค่ฝังเพียงวันสองวัน แต่ฝังมากกว่าสี่สิบปีแล้ว บ่อยครั้งที่มีการขุดพบทุระเบิดหรือการใช้เหล็กแท่งสอดจนขัดกับแป้นรับน้ำหนักทำให้ระเบิดทำงานก็เคยเกิดขึ้นมาแล้ว “แต่ก็เป็นหน้าที่ที่ต้องทำ” การทำงานตามภารกิจของศูนย์ปฏิบัติการทุระเบิดแห่งชาติ ผ่านมาแล้วกว่า 20 ปี หลังจากแจ้งเตือนให้ความรู้แก่ชาวบ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน ว่าระเบิดเป็นวัตถุอันตราย “เมื่อเจออย่าจับ จดจำ รีบแจ้ง” (เรือเอกธนฤทธิ์ ศรีสถิต, สัมภาษณ์ 11 สิงหาคม 2566)

“กินข้าวอยู่ก็ต้องทิ้งข้าวเลย ได้ยินเสียงดัง ‘ปึก’ ไม่เกิน 5 นาทีเท่านั้น ก็ต้องวางข้าว แล้วรวมลูกเมียมาหลบใต้โต๊ะกินข้าวเพื่อกันสะเก็ดที่จะมาถึง” นายอำพลเล่าที่มาของ คำว่า “กินข้าวทิ้งข้าว” ด้วยเสียงดังฟังชัดเป็นเอกลักษณ์

ปี 2534 ไม่มีเปลทหารและเสียงปึกเหลืออยู่แล้ว ทว่าการเดินขึ้นไปบนเขาแนวหลังบ้านตามปกติกลับเกิดเหตุไม่คาดฝันขึ้น แรงระเบิดทำลายข้อเท้าขวาและต้องตัดอวัยวะส่วนที่เสียหายทิ้งไป เสาหลักไม่มั่นคงในเวลาลูกที่เพิ่งอายุเพียง 8 ขวบผลักให้ นายอำพลต้องสวมขาเทียมออกไปรับจ้างทำสวนหาเลี้ยงชีพดังเดิม

“ทุกวันนี้อายุมากขึ้นยิ่งเดินยิ่งเจ็บหนักกว่าเก่า เพราะเนื้อมันหายไปมีแต่หนังหุ้มกระดูกแข็ง แต่เราก็ต้องแข็งแรง ไม่งั้นเราก็จะไปไม่รอด ถ้าถอดขา (เทียม) ออกก็ไม่เหลือ ไปไหนก็ต้องคลาน” (ภุมรินทร์ วณิชย์เจริญนำ, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2565)

จากนโยบายการพัฒนาประเทศที่เปลี่ยนจากการสู้รบด้วยกำลังทหารมาเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้า เพื่อสร้างเศรษฐกิจส่งผลดีต่อพื้นที่ชายแดนและวิถีชีวิตของชุมชนเป็นอย่างมาก มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและเปลี่ยนสภาพแวดล้อมในเขตพื้นที่สู้รบชายแดนให้เป็นเขตพื้นที่ทางเศรษฐกิจมากขึ้นตามช่องทางต่าง ๆ ที่สามารถไปมาหาสู่กันได้ แต่ก็มีข้อจำกัดในการขยายพื้นที่เพื่อทำการพัฒนา เนื่องจากพบว่ามีเศษซากวัตถุระเบิดรวมทั้งทุระเบิดจำนวนมากหลงเหลืออยู่ในพื้นที่ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี ถึงแม้ว่าจะมีหน่วยปฏิบัติการทุระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 ซึ่งดำเนินการเก็บกู้วัตถุระเบิดในพื้นที่อย่างต่อเนื่องอยู่ก็ตาม ก็ยังไม่สามารถเก็บกู้ทุระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดออกไปได้ทั้งหมด เนื่องจากหน่วยเก็บกู้ทุระเบิดมีข้อจำกัดในเรื่องของงบประมาณและแผนงานในการดำเนินการเก็บกู้ทุระเบิด ซึ่งต้องได้รับการอนุมัติตามแผนการปฏิบัติงานจากศูนย์ปฏิบัติการ

ทุ่นระเบิดแห่งชาติเสียก่อน จึงทำให้ชาวบ้านตำบลคลองใหญ่ยังคงต้องเสี่ยงอันตรายจากการที่ต้องเข้าไปปลูกพืชเศรษฐกิจในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิด (ผู้บริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นของตำบลคลองใหญ่, สัมภาษณ์ 22 เมษายน 2558 อ้างถึงใน กนกวรรณ อยู่ไสว, จำลอง แสนเสนาะ และ พรทิวา อาชีวะ, 2558)

5.3 การบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

การบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี นั้นเป็นความรับผิดชอบโดยตรงของหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 มีลักษณะเป็นกระบวนการตามขั้นตอน ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำเสนอผลการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

- 5.3.1 การวางแผนการเก็บกู้ทุ่นระเบิด
- 5.3.2 การปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในภาคสนาม
- 5.3.3 การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิด

5.3.1 การวางแผนการเก็บกู้ทุ่นระเบิด

ในการวางแผนเก็บกู้ทุ่นระเบิดนั้นหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 ได้รับมอบหมายภารกิจและจำนวนพื้นที่มาจากศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ จะกำหนดพื้นที่เป้าหมายในการเก็บกู้ทุ่นระเบิดโดยพิจารณาจากการวางแผนระดับชาติลงมาและได้กำหนดพื้นที่เก็บกู้ทุ่นระเบิดของจังหวัดจันทบุรีเป็นจำนวน 99.4 ตารางกิโลเมตร ในพื้นที่ของอำเภอสอยดาว จำนวน 771,085 ตารางเมตร และอำเภอโป่งน้ำร้อน จำนวน 3,165,139 ตารางเมตร ดังนั้น เมื่อพิจารณาเฉพาะกรณีตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี จะพบว่าพื้นที่ทุ่นระเบิดที่ได้รับมอบหมายให้ตรวจค้น เก็บกู้รวมพื้นที่ทั้งสิ้น 339,987 ตารางเมตร แบ่งออกเป็น 5 แปลง ได้แก่ แปลง A พื้นที่ 46,018 ตารางเมตร แปลง B พื้นที่ 30,000 ตารางเมตร แปลง C พื้นที่ 23,652 ตารางเมตร แปลง D พื้นที่ 16,197 ตารางเมตร แปลง E พื้นที่ 224,120 ตารางเมตร ส่วนการวางแผนการดำเนินงานในการจัดการทุ่นระเบิดของตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี นั้นก็จะวางแผนไปตามมาตรฐานการปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติเช่นเดียวกัน โดยสามารถแบ่งออกเป็นขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้ 1. การฝึกเจ้าหน้าที่ใหม่และทบทวนเจ้าหน้าที่เก่า 2. การรับอุปกรณ์และเครื่องมือ 3. การรับมอบภารกิจ 4. การตรวจประกันคุณภาพ รายละเอียดการปฏิบัติเช่นเดียวกับที่บรรยายไว้ในบทที่ 4

5.3.2 การปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในภาคสนาม

ในการปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในภาคสนามของพื้นที่ทุ่นระเบิดตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี นั้น หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 เป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการ โดยแบ่งมอบภารกิจให้กับชุดปฏิบัติการเก็บกู้และทำลายทุ่นระเบิด (ขป.) ทำการตรวจค้น เก็บกู้และทำลาย

โดยอาศัยเครื่องมือหลักในการทำงานก็คือ “คนและสุนัข” โดยในพื้นที่ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี มีการดำเนินการที่สำคัญในรายละเอียดดังนี้

1. การสำรวจที่ไม่ใช่ทางเทคนิค 4 กิจกรรม 3 ขั้นตอน คือกิจกรรมการค้นหาข้อมูลเก่าที่บ่งบอกเรื่องราวประวัติของพื้นที่ตำบลคลองใหญ่ สถานการณ์ในขณะที่เกิดสงคราม ข้อมูลการค้นพบทุ่นระเบิดหรือสรรพาวุธที่ยังไม่ระเบิดในพื้นที่ กิจกรรมการหาข้อมูลใหม่ โดยการแสวงหาข้อมูลใหม่ในพื้นที่ในเรื่องของการค้นพบทุ่นระเบิดเพิ่มเติม จำนวนผู้ประสบภัยรายใหม่ เส้นทางหรือพื้นที่ที่ค้นพบทุ่นระเบิดแห่งใหม่ กิจกรรมการวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ออกมาเพื่อยืนยันข้อมูลที่ถูกต้องที่สุด และกิจกรรมการสำรวจทางกาย เช่น การสำรวจหลุมระเบิด หรือแนวทิศทางการวางทุ่นระเบิด นำสู่การปฏิบัติ 3 ขั้นตอน คือการตัดสินใจยกเลิกพื้นที่ การรับรองการยกเลิกพื้นที่ และการจัดทำรายงานการยกเลิกพื้นที่

2. การสำรวจทางเทคนิคโดยคนและสุนัข เจ้าหน้าที่ตรวจค้นทำการค้นหาทุ่นระเบิดด้วยเครื่องมือตรวจจับสัญญาณโลหะ ใช้เทคนิคการค้นหาและการปฏิบัติอื่นเช่นเดียวกันกับพื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด แต่สิ่งที่แตกต่างกันคือ ลักษณะพื้นที่ในตำบลคลองใหญ่ เป็นที่ราบและป่าโปร่ง ดินปนทราย เป็นป่าสลับที่โล่ง สามารถเข้าพื้นที่ได้ไม่ยาก บางพื้นที่อยู่ติดถนนใหญ่ ในบางสนามเข้าถึงยากเนื่องจากต้องเดินผ่านพื้นที่ทับซ้อน ทุ่นระเบิดที่ค้นพบเป็นประเภทเดียวกันกับทุ่นระเบิดที่พบในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด ส่วนใหญ่พบอยู่บริเวณเส้นเขตแดนและพื้นที่ใกล้เคียง บางพื้นที่เป็นภูเขาเตี้ย ๆ บางพื้นที่เป็นที่ราบ บางพื้นที่เป็นลำธารมีน้ำไหลผ่าน หรือเป็นป่าไม้เบญจพรรณ และเป็นสวนผลไม้ของชาวบ้าน จะพบประเภททุ่นระเบิดดัดกรดถึงแบบต่าง ๆ เช่น ทุ่นระเบิดดัดกรดถึงแบบ M 7 A 2 และแบบ M 6 A 2 (สหรัฐอเมริกา) ถูกวางไว้ตามเส้นทางที่เคยเป็นเส้นทางเคลื่อนที่ทางทหารในช่วงมีการสู้รบ เพื่อตัดเส้นทางลำเลียงอาวุธ ยุทโธปกรณ์และการส่งกำลังบำรุง ส่วนทุ่นระเบิดสังหารบุคคลชนิดต่าง ๆ เช่น ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ Type 72 และแบบ Type 72 B (จีน) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ PMD และแบบ PMD-6M (รัสเซีย) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ M 16 A 1 และแบบ M 16 A 2 (สหรัฐอเมริกา) จะถูกวางไว้ตามบริเวณริมคลอง หนองน้ำ หรือป่าโปร่งที่ใช้ในการสู้รบ เพื่อการระวางป้องกันฐานที่พักและบุคคล สกัดกันให้ฝ่ายตรงข้ามเกิดความล่าช้าในการติดตาม และสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดจำนวนมาก จะพบบริเวณที่เป็นที่ตั้งฐานปฏิบัติการ เนื่องจากมีการโจมตีด้วยอาวุธวิถีโค้ง จรวดและกระสุนปืนใหญ่

3. การกวาดล้างทุ่นระเบิด (Clearance)

การกวาดล้างทุ่นระเบิด เป็นการปฏิบัติการเพื่อยืนยันการทำลายหรือเก็บทุ่นระเบิด และวัตถุระเบิดตกค้างจากสงครามทั้งหมดออกไปจากพื้นที่ การกวาดล้างทุ่นระเบิดในพื้นที่ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี พบว่า มีการกวาดล้างทุ่นระเบิดโดยการใช้คนและสุนัข เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะแตกต่างกัน 2 แบบ คือ

3.1 พื้นที่ที่ยืนยันว่ามีทุ่นระเบิด (Confirmed Hazardous Area: CHA) หรือเป็นสนามทุ่นระเบิด โดยจะได้รับแผนให้ตรวจค้น กวาดล้าง และทำลายตามแผนที่ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติกำหนด ชุดปฏิบัติการจะต้องเดินทางเข้าพื้นที่สนามทุ่นระเบิด ซึ่งลักษณะภูมิประเทศในพื้นที่ในตำบลคลองใหญ่ เป็นที่ราบและป่าโปร่ง ดินปนทราย เป็นป่าสลับที่โล่ง สามารถเข้าพื้นที่ได้ไม่ยาก บางพื้นที่อยู่ติดถนนใหญ่ ในบางสนามเข้าถึงยากเนื่องจากต้องเดินผ่านพื้นที่ทับ

ซ้อน พื้นที่ทุ่นระเบิดจะอยู่ตามแนวเส้นเขตแดนไทย-กัมพูชา และบางส่วนอยู่ในเขตพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน

3.2 พื้นที่ที่ตรวจพบสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด (Unexploded ordnance: UXO) หมายถึง สรรพาวุธระเบิดที่ได้ต่อสายชนวนพร้อมระเบิด หรือเตรียมการเพื่อใช้ หรือได้ใช้แล้ว มันอาจจะถูกยิงออกมา ทิ้งลงมา ปล่องหรือยิงวิถีโค้ง แต่ยังไม่ระเบิดเนื่องจากเกิดการขัดข้องหรือการออกแบบหรือเหตุผลอื่นใด ส่วนมากจะพบได้ตามสวนผลไม้ โดยชาวบ้านผู้พบเห็นจะเป็นผู้แจ้งให้กับเจ้าหน้าที่เข้าไปดำเนินการเก็บกู้และทำลาย ในปัจจุบันก็ยังมีการพบสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดอยู่บ่อย ๆ แต่อุบัติเหตุจากภัยของวัตถุระเบิดลดน้อยลงสาเหตุเนื่องมาจากชาวบ้านในพื้นที่ทุ่นระเบิดได้รับความรู้และภัยจากทุ่นระเบิด รวมถึงการแจ้งเหตุต่อเจ้าหน้าที่ จากกรณีที่หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 ออกไปรณรงค์ให้ความรู้ในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดตำบลคลองใหญ่ อย่างต่อเนื่องนั่นเอง

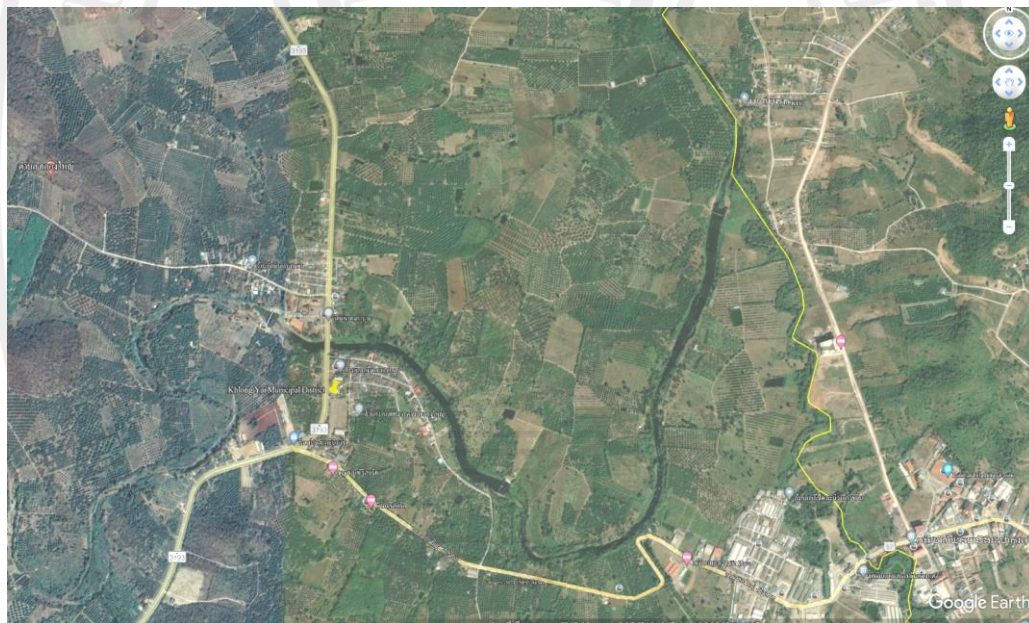
ทุ่นระเบิดที่พบในพื้นที่ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี ประกอบด้วย ประเภททุ่นระเบิดดักรถถัง Anti Tank Mines (AT) เช่น ทุ่นระเบิดดักรถถังแบบ M 7 A 2 และแบบ M 6 A 2 (สหรัฐอเมริกา) ทุ่นระเบิดดักรถถังแบบ TM 46 (รัสเซีย) ซึ่งเป็นทุ่นระเบิดขนาดใหญ่ มีอำนาจทำลายล้างสูง ใช้สำหรับทำลายเป้าหมายที่เป็นยานพาหนะ เช่น รถถัง รถหุ้มเกราะ รถยนต์บรรทุก มักจะถูกพบได้ตามแนวชายแดนที่เป็นพื้นราบและเป็นเส้นทางที่ใช้ในการเคลื่อนย้าย เป้าประสงค์ในการใช้เพื่อเป็นการทำลายขบวนเคลื่อนย้ายอาวุธยุทโธปกรณ์หรือตัดเส้นทางส่งกำลังบำรุงของฝ่ายตรงข้าม ประเภททุ่นระเบิดสังหารบุคคล (Anti Personnel Mines: AP) ซึ่งมีหลายชนิดและหลายค่ายที่ผลิต ชนิดทุ่นระเบิดก็มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไปตามการเรียกของชาวบ้านแต่ละพื้นที่ที่มีการพบทุ่นระเบิดสังหารบุคคลที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในพื้นที่ ได้แก่

- 1) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ Type 72 และแบบ Type 72 B (จีน) หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าตลับแป้ง มีลักษณะทรงกลมแบนทำด้วยพลาสติกคล้ายกับตลับใส่แป้งทาหน้า จะระเบิดทันทีเมื่อเกิดการยุบตัวจากการเหยียบ
- 2) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ PMD หรือแบบ PMD-6M (รัสเซีย) หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าระเบิดโรงผีหรือระเบิดหีบศพ จุดระเบิดโดยการกดจากการเหยียบ
- 3) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ M 16 A 1 หรือแบบ M 16 A 2 (สหรัฐอเมริกา) จุดระเบิดโดยการกดจากการเหยียบหรือดึงจากการเตะลวดสะดุด ลักษณะคล้ายกระป๋องนม ชาวบ้านมักเรียกว่ากบกระโดด
- 4) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล แบบ POMZ และแบบ POMZ-2M (รัสเซีย) ชาวบ้านเรียกว่าฝักข้าวโพด เพราะมีลักษณะคล้ายฝักข้าวโพด เวลาวางเป็นกับดักจะจับตั้งขึ้นโดยใช้ลวดซึ่งเพื่อให้ฝ่ายตรงข้ามเตะลวดสะดุด
- 5) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ PMN และแบบ PMN 2 (รัสเซีย) ทำจากไฟเบอร์กราส เป็นตลับทรงกลมแบน เมื่อนำมาซ้อนกันหลาย ๆ ลูก มีลักษณะคล้ายปืนโต ชาวบ้านจึงเรียกว่าระเบิดปืนโต จุดระเบิดโดยการกดจากการเหยียบ
- 6) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ M 14 (สหรัฐอเมริกา) ลักษณะเป็นตลับพลาสติกขนาดเล็กเท่ากับครีมทาหน้ากวนอิม ชาวบ้านเรียกว่าตลับกวนอิม จุดระเบิดโดยการกดจากการเหยียบ
- 7) ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ Type 69 (จีน) ลักษณะเป็นกระป๋องเหล็กขนาดเท่าปลากระป๋อง เป็นแบบระเบิดอยู่กับที่และกระโดดระเบิด จุดระเบิดได้ทั้งกดและดึง ชาวบ้านมักเรียกว่าระเบิดปลากระป๋อง อันตรายที่เกิดจากทุ่นระเบิดสังหารบุคคลมี 2 ลักษณะ คือ

- 1) อันตรายจากแรงดันระเบิด (Blast) ได้แก่ แบบ Type 72, Type 72 B, PMD, PMD-6M, PMN,

PMN 2, M 14 เป็นทุ่นระเบิดจำพวกไม่มีสะเก็ดโลหะ ใช้แรงดันทำให้เกิดบาดแผลฉีกขาด หวังผลให้กำลังพลฝ่ายตรงข้ามได้รับบาดเจ็บเกิดบาดแผลฉีกขาด ทำลายให้เสียขวัญ และเป็นภาระแก่หน่วย เนื่องจากต้องเคลื่อนย้ายผู้บาดเจ็บต่อไปด้วยความยากลำบาก ทำให้หน่วยเคลื่อนที่ได้ช้าลง

2) อันตรายจากสะเก็ดระเบิดเพื่อหมายทำลายชีวิตด้วยแรงดันระเบิดและสะเก็ดระเบิดที่แตกออกมา ได้แก่ ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ M 16 A 1, M 16 A 2, POMZ, POMZ-2M และ Type 49 และ วัตถุระเบิดอีกหนึ่งประเภทที่พบในพื้นที่ตำบลคลองใหญ่ คือ สรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด ความหมาย ยิงทิ้งปล่อย เช่น หัวจรวดจากเครื่องยิง เช่น จรวด PG7 หรือ PG2 จากเครื่องยิง RPG (รัสเซีย) ลูกระเบิดขนาด 40 มิลลิเมตร ยิงจากเครื่องยิงลูกระเบิด M 79 หรือ M 203 (สหรัฐอเมริกา) ลูกปืน ค.60 ค.81 (สหรัฐอเมริกา) ค.61 ค.82 (รัสเซีย) และชิ้นส่วนของกระสุนปืนใหญ่ รวมทั้งลูกระเบิดขีปนาวุธชนิดต่าง ๆ ของทั้งสหรัฐอเมริกา จีน และรัสเซีย เป้าประสงค์ของการใช้เพื่อทำลายชีวิต และทำลายสิ่งก่อสร้างรวมทั้งยานพาหนะต่าง ๆ

ภาพที่ 5.2 ลักษณะพื้นที่ทุ่นระเบิดตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : (Google Earth Pro, 2565)

ภาพที่ 5.3 ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบกระโดดระเบิดแบบมีสะเก็ด Type 69 (ผลิตจากประเทศจีน)
ชาวบ้านเรียกว่า “กบกระโดด”
ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2564)

ภาพที่ 5.4 ทุ่นระเบิดดักรถถัง (T46) ของประเทศรัสเซีย
ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2564)

5.3.3 การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิด

การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิด ในการตรวจสอบดังกล่าวจะมีศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ เป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการหลัก โดยมีการดำเนินการเริ่มต้นจากการตรวจสอบจากรายงานประจำวันโดยเจ้าหน้าที่รวบรวมประจำชุด กล่าวคือ

1. เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการประจำชุดจะรายงานการทำงานปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในแต่ละวันต่อหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมกองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 และมีการรายงานตามลำดับขั้นสูงขึ้น

2. ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ จะจัดเจ้าหน้าที่ตรวจรับรองพื้นที่เก็บกู้พื้นที่ซึ่งผ่านการตรวจค้น กวาดล้าง และทำลายเพื่อการควบคุมคุณภาพโดยการรับรองพื้นที่ปลอดภัยและปลดปล่อยพื้นที่อันตรายที่ได้รับการยืนยันว่ามีทุ่นระเบิด ในการนี้ ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติจะมีใบรับรองที่ประกาศอย่างเป็นทางการหลังจากการตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิดแล้วว่าเป็นพื้นที่ปลอดภัย

3. การส่งมอบพื้นที่หลังจากรับรองเป็นพื้นที่ปลอดภัยแล้วก็มีพิธีการส่งมอบพื้นที่อย่างเป็นทางการโดยมีองค์กรที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมในพิธีดังกล่าวโดยอาจแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

- 1) ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ และภาคีที่เกี่ยวข้อง
- 2) หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 และภาคีที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

จากกระบวนการทำงานบริหารจัดการทุ่นระเบิดโดยรัฐที่ได้ร่วมกับองค์กรที่ไม่ใช่องค์กรของรัฐ (Non-governmental Organization: NGOs) ภายใต้อนุสัญญาออกติดตาม นั้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา ทำให้พื้นที่ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่สนามรบ (Battle Field) มีสนามทุ่นระเบิด (Land Mine) และเป็นพื้นที่ปนเปื้อนจากสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดหลังจากรับการตรวจค้น กวาดล้างและทำลายแล้ว ได้กลายเป็นพื้นที่ปลอดภัยและได้รับการพัฒนาเป็นจุดผ่านแดนถาวร คือ จุดผ่านแดนถาวรบ้านฝักกาด ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 4 บ้านคลองใหญ่ และจุดผ่อนการค้า ได้ถูกพัฒนาไปเป็นพื้นที่ที่สร้างโอกาสทางการค้าชายแดน เปิดโอกาสให้ภาคธุรกิจและกลุ่มผู้ค้าชายแดนเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ประชาชนได้รับความปลอดภัยในชีวิตประจำวันจากทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด สามารถประกอบอาชีพได้อย่างปลอดภัย ใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างคุ้มค่าเต็มประสิทธิภาพ เกิดความมั่นคงตามแนวชายแดนจังหวัดจันทบุรี นำไปสู่การพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมต่อไปในอนาคต

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

5.4 แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี โดยให้ชุมชนเป็นตัวกระทำการหลัก (Main Actor) ได้นั้นก็เนื่องจากชุมชนซึ่งอยู่ในพื้นที่ของทุ่นระเบิดได้แสดงศักยภาพในการบริหารจัดการทุ่นระเบิดในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนมาตั้งแต่ฝ่ายทหารเป็นตัวกระทำการหลัก กล่าวคือ การมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลคลองใหญ่ในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิด โดยสรุปแล้วพบว่า มีศักยภาพ 2 ประการ คือ การเรียนรู้ถึงปัญหาทุ่นระเบิดในพื้นที่และการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้ต่อกันไปเป็นทอด ๆ ส่วนปัจจัยหลักที่มีผลต่อศักยภาพในการมีส่วนร่วมดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยได้พบ 2 ปัจจัยที่สำคัญคือ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมและทรัพยากรทางสังคม ทรัพยากรทางวัฒนธรรมซึ่งหมายถึง ภูมิปัญญาที่เป็นวิถีของชุมชนในการต้องอยู่ร่วมกับทุ่นระเบิด ส่วนทรัพยากรทางสังคม หมายถึง เครือข่าย (Network) ของชาวบ้านในชุมชน เชื่อมโยงในระบบเครือข่ายเป็นเครือข่ายทางสังคมบนพื้นฐานความเชื่อถือ ไว้วางใจซึ่งกันและกัน (กลุ่มผู้นำชุมชนตำบลคลองใหญ่, สัมภาษณ์ 7 พฤศจิกายน 2559 อ้างถึงใน กนกวรรณ อยู่ไสว, จำลอง แสนเสนาะ และพรทิวา อาชีวะ, 2558 : 176) กล่าวคือ

1. ทรัพยากรทางวัฒนธรรม พบว่า ชุมชนมีศักยภาพในด้านการวิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนา กล่าวคือการทำชาวบ้านในพื้นที่ มีความสามารถร่วมกัน การศึกษา เรียนรู้ถึงปัญหาต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ เช่น การเรียนรู้ถึงปัญหาทุ่นระเบิดในพื้นที่ จะมีพัฒนาการเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดการกับทุ่นระเบิดแล้วชุมชนได้ทำการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้ต่อกันไปเป็นทอด ๆ โดยเห็นได้จากการทำสัญลักษณ์เพื่อบ่งบอกถึงจุดที่มีวัตถุระเบิดหรือสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดหลงเหลืออยู่

นอกจากนี้ยังพบอีกว่าชุมชนมีความพร้อมสำหรับความร่วมมือในการวางแผนในการพัฒนาพื้นที่ให้เกิดความมั่นคง มั่งคั่งและมีความยั่งยืนต่อไปได้โดยที่ชุมชนมีความพร้อมที่จะวางแผนการพัฒนาพืชสวนที่มุ่งสู่ตลาดการค้าเป็นหลัก โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบกับประสบการณ์ที่เคยปฏิบัติมาแล้วในอดีต ซึ่งหวังว่าผลผลิตจะสร้างรายได้ให้ครอบครัวได้เป็นอย่างดี และมีการวางแผนการผลิตเพื่อขายทั้งตลาดในประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าชายแดนบ้านฝักกาด บริเวณจุดผ่านแดนถาวรบ้านฝักกาด ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

2. ทรัพยากรทางสังคม พบว่า ชาวบ้านในพื้นที่มีความมั่นใจว่า ถ้าหากเก็บกู้ทุ่นระเบิดซึ่งรวมถึงกระสุนดินปืนที่ตกค้างอยู่ในพื้นที่ได้หมดแล้วนั้น ชาวบ้านผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างมีความมั่นใจว่าจะสามารถสร้างกระบวนการสร้างความร่วมมือในลักษณะการเป็นภาคีเครือข่ายในการพัฒนาพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน โดยถือเป็นจุดเริ่มต้นของเงื่อนไขในการติดตามและประเมินผลโครงการต่าง ๆ ที่อาจติดตามมาในภายหลังให้เกิดผลสำเร็จได้ตามที่ตั้งไว้ จากการทำชาวบ้านสามารถสร้างศักยภาพในการติดตามและการประเมินผลโครงการพัฒนาดังกล่าวได้นั้น มีสาเหตุมาจากชาวบ้านมีความต้องการเข้าไปประกอบอาชีพบนพื้นที่ดินของตนเอง ซึ่งในสถานการณ์ปัจจุบันประชาชนบางส่วนไม่สามารถเดินทางเข้าไปในพื้นที่ที่ตนเองครอบครองได้ เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอยู่ติดกับสนามทุ่นระเบิดแต่ไม่ได้ถูกระบุว่าเป็นพื้นที่ทุ่นระเบิด ซึ่งชาวบ้านเหล่านั้นยังคงเชื่อว่ามีทุ่นระเบิดหลงเหลืออยู่อีกเป็นจำนวนมาก (พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ไสว และขวัญศิริ เจริญทรัพย์, 2561)

ดังนั้น เมื่อมีการเก็บกัญทุบระเบิดในตำบลคลองใหญ่เป็นที่เรียบร้อยแล้วและได้มีการส่งมอบพื้นที่จากฝ่ายทหารให้กับกรมป่าไม้แล้ว ชุมชนจึงเป็นกลุ่มที่เหมาะสมในการเป็นผู้กระทำการหลักในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุบระเบิดที่มีการส่งมอบดังกล่าวเนื่องจากเป็นผู้ที่อยู่อาศัยจริงในพื้นที่ดังกล่าวและยังเป็นผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมกับฝ่ายทหารในกระบวนการเก็บกัญทุบระเบิดตามที่ได้นำเสนอข้อมูลข้างต้น ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุบระเบิดหลังจากที่มีการส่งมอบพื้นที่ในตำบลคลองใหญ่แล้ว ชุมชนโดยตัวแทนคือ ผู้นำในการปกครองท้องถิ่นคือ เทศบาลตำบลคลองใหญ่ ได้วางแผนในการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นจุดผ่อนปรนการค้า เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวในหมู่ที่ 3 นั้นเหมาะสมสำหรับขยายการค้าระหว่างชาวบ้านไทยในเขตตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี กับชาวบ้านกัมพูชาในชุมชนโอรล้าเจียก อำเภอศาลากราว จังหวัดโพลิน

ในการนำเสนอโครงการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นจุดผ่อนปรนการค้า เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมหลังการเก็บกัญทุบระเบิดในตำบลคลองใหญ่นั้น มีหลักการและเหตุผลที่สำคัญ คือ การเปิดจุดผ่อนปรนการค้า มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือประเทศเพื่อนบ้านด้านมนุษยธรรมและส่งเสริมความสัมพันธ์ของประชาชนในระดับท้องถิ่น การผ่อนปรนการค้านี้จะอนุญาตให้มีการค้าขายสินค้าอุปโภค-บริโภค และยารักษาโรคที่จำเป็นเท่านั้น ซึ่งผู้มีอำนาจระดับท้องถิ่นของทั้งสองฝ่ายได้เห็นชอบร่วมกัน ทั้งนี้การประกาศเปิดจุดผ่อนปรนการค้าเป็นอำนาจของผู้ว่าราชการจังหวัดและต้องได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงมหาดไทย การเสนอเปิดจุดผ่อนปรนการค้าแห่งใหม่ที่หมู่ที่ 3 ตำบลคลองใหญ่ ซึ่งตรงข้ามกับหมู่บ้านโอรล้าเจียก ประเทศกัมพูชา จะเป็นการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศทั้ง 2 มากขึ้น เนื่องจากกัมพูชาเองก็ต้องการ ผัก ผลไม้ จากประเทศไทยเป็นจำนวนมาก อันเนื่องมาจากความเชื่อถือในคุณภาพสินค้าของไทย ในขณะที่กัมพูชาเองก็จะสามารถนำสินค้ากัมพูชาเข้ามาขายได้ เช่น มะม่วงแก้วโรเมียด หรือพริกหยวก เป็นต้น ซึ่งเป็นสินค้าที่ไม่ได้ห้ามนำเข้าประเทศไทย แต่ต้องได้รับหนังสือรับรองการควบคุมคุณภาพการเกษตรเสียก่อน (บุญยัง พลกุล, สัมภาษณ์ 26 ตุลาคม 2566)

อย่างไรก็ดี เราพบว่าในตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี นั้น มีการเปิดจุดผ่านแดนถาวรบ้านผักกาดอยู่แล้ว จุดผ่านแดนถาวรนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและยานพาหนะสามารถสัญจรไปมาเพื่อการค้าเพิ่มรายได้ของชาวบ้านคลองใหญ่ โดยการขยายการค้าชายแดนระหว่างชุมชน การท่องเที่ยว และกิจกรรมอื่น ๆ โดยจุดผ่านแดนถาวรต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลของทั้งสองประเทศ ในส่วนของประเทศไทยนั้น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ลงนามในประกาศกระทรวงมหาดไทยตามที่คณะรัฐมนตรีเห็นชอบ และจะมีผลบังคับใช้เมื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษา โดยตำบลคลองใหญ่ มีจุดผ่านแดนถาวร 1 แห่ง คือ จุดผ่านแดนถาวรบ้านผักกาด ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี ตรงข้ามกับจุดผ่านแดนถาวรปรม ตำบลปรม กรุงโพลิน จังหวัดโพลิน ประเทศกัมพูชา ปัจจุบันมีเวลาเปิด-ปิดด่านตั้งแต่ 06.00-22.00 น. ควบคุมการผ่านเข้าออกตามมาตรฐาน CIQ (Custom Inspection Quarantine) การที่มีจุดผ่านแดนถาวรบ้านผักกาดอยู่แล้วแต่ไม่ได้ช่วยขยายการค้าชายแดนในปัจจุบันจนชาวบ้านคลองใหญ่จำเป็นต้องขอเปิดจุดผ่อนปรนการค้าดังกล่าวเพิ่มขึ้นเนื่องจากชาวบ้านในเขตหมู่ที่ 3 ตำบลคลองใหญ่ ต้องการขยายการค้าเพิ่มขึ้น ในปัจจุบันไม่สะดวกในการใช้จุดผ่านแดนถาวรบ้านผักกาด กล่าวคือ ถ้าชาวบ้านหมู่ที่ 3 ต้องการค้าขายกับชาวบ้านในฝั่ง

ตรงข้ามคือชาวบ้านในตำบลโอรลำเจียก จะต้องนำสินค้าอ้อมไปผ่านจุดผ่านแดนถาวรบ้านผักกาด ซึ่งมีระยะทาง 4 กิโลเมตร นอกจากนี้ยังต้องมีขั้นตอนในการผ่านแดนนอกเหนือจากการใช้บัตรผ่านแดนแบบชั่วคราว (Border Pass) ในกรณีจุดผ่อนปรนการค้า เช่น การตรวจคนต้องใช้นหนังสือเดินทาง (Passport) การตรวจยานพาหนะและสินค้าต้องผ่านขั้นตอนของศุลกากร เป็นต้น

ในการดำเนินโครงการเปิดจุดผ่อนปรนการค้าแห่งใหม่นี้จะต้องมีการดำเนินการโดยมีเทศบาลตำบลคลองใหญ่เป็นผู้กระทำการหลักภายใต้อำนาจหน้าที่ของเทศบาล กระบวนการขอเปิดจุดผ่อนปรนการค้าแห่งใหม่ในตำบลคลองใหญ่ จะต้องมีส่วนที่สำคัดังนี้คือ

1. เทศบาลตำบลคลองใหญ่ ต้องเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดทำโครงการเปิดจุดผ่อนปรนการค้าแห่งใหม่ที่หมู่ที่ 3 โดยใช้บุคลากรของเทศบาลตำบลคลองใหญ่ เป็นผู้รับผิดชอบเป็นหลัก
2. การจัดทำประชาพิจารณ์ในหมู่ที่ 3 ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี เพื่อรับฟังความคิดเห็นและเป็นช่องทางนำเสนอประเภทสินค้า ปริมาณสินค้า และความต้องการอื่น ๆ
3. นำเสนอโครงการจากเทศบาลตำบลคลองใหญ่ไปยังอำเภอโป่งน้ำร้อน หลังจากนั้นอำเภอโป่งน้ำร้อนจะส่งต่อไปยังจังหวัดจันทบุรี โครงการดังกล่าวจะต้องขึ้นไปถึงกระทรวงมหาดไทย
4. หลังจากถึงกระทรวงมหาดไทยแล้ว โครงการจะถูกส่งไปยังสภาความมั่นคงแห่งชาติเพื่อร่วมพิจารณาถึงปัญหาความมั่นคงของชาติ เช่น สถานการณ์การสู้รบในเขตพื้นที่ หลังจากที่ผ่านมาสภาความมั่นคงแห่งชาติแล้วโครงการถึงจะสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นทางการ

จากขั้นตอนและกระบวนการในการเปิดจุดผ่อนปรนการค้าที่หมู่ที่ 3 ตำบลคลองใหญ่ จะพบได้ว่าเป็นกระบวนการที่ต้องผ่านการพิจารณาหลายขั้นตอนและมีการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ของโครงการหลากหลายมิติไม่ว่าจะเป็นมิติความต้องการของชุมชน มิติการปกครองของกระทรวงมหาดไทย จนถึงมิติความมั่นคงของฝ่ายทหาร ชุมชนคลองใหญ่จึงเห็นว่าควรมีการดำเนินการขับเคลื่อนโครงการเปิดจุดผ่อนปรนการค้าให้เร็วที่สุด

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 6

กรณีศึกษาพื้นที่ทุ่นระเบิดของตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

ในการนำเสนอผลการศึกษาดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในกรณีศึกษาพื้นที่ทุ่นระเบิดของตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอผลการศึกษาโดยการแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อใหญ่ ๆ ดังนี้

6.1 บริบทของตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

6.2 ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

6.3 การบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

6.4 แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

6.1 บริบทของตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

ตำบลโคกสูง แต่เดิมนั้นมีลักษณะเป็นสภาพตำบลโคกสูง ได้จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสภาพตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 ได้รับการประกาศจัดตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลโคกสูงเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540 เดิมอยู่ในเขตพื้นที่การปกครองของอำเภอตาพระยา ต่อมาตำบลโคกสูงได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นกิ่งอำเภอโคกสูง ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2539 โดยมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2539 และต่อมาได้มีพระราชกฤษฎีกาเมื่อวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2550 ยกฐานะขึ้นเป็น อำเภอโคกสูง โดยมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา

ชาวบ้านในตำบลมีลักษณะความเป็นเครือญาติ ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่โคกสูงเป็นคนดั้งเดิมของที่นี่ ซึ่งประกอบด้วย 5 ชาติพันธุ์ มีการสื่อสารกันหลายภาษาทั้ง ภาษาไทย ภาษาลาว ญ้อ ภาษาเขมร ภาษาจีน และภาษาอีสาน ตำบลโคกสูงเป็นที่ตั้งของโบราณสถานที่สำคัญ ชื่อปราสาท สดึกก้อกธม ซึ่งเป็นปราสาทก่อด้วยหินทรายและศิลาแลงตามลักษณะศิลปะเขมรแบบคลัง-บาปวน ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16 ผังปราสาทด้านนอกเป็นกำแพงแก้ว ก่อด้วยศิลาแดง ยาวราว 127 เมตร มีทางเข้าหลักคือ โคปุระหรือซุ้มประตูด้านทิศตะวันออก สร้างด้วยหินทรายผ่านโคปุระเข้ามาจะพบคูน้ำรูปตัวยูล้อมปราสาท กว้างราว 20 เมตร ถัดเข้าไปเป็นระเบียงคดล้อมรอบตัวปราสาท ยาวราว 42.5 เมตร มีโคปุระอยู่กึ่งกลางกำแพง ระเบียงคดทั้งสี่ด้าน พื้นที่ตั้งตัวปราสาทมีปรangk์ประธานอยู่บริเวณกลาง ด้านหน้าปรangk์ประธานบริเวณมุมระเบียงคดเป็นที่ตั้งของบรรณาลัยสองหลัง สันนิษฐานว่าเป็นที่เก็บตำรา คัมภีร์ปราสาทนี้หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเช่นเดียวกับปราสาทขอมอื่น ๆ ด้วยความเชื่อของขอมที่ว่า ทิศตะวันออกเป็นทิศแห่งพลังแสงสว่าง และสิริมงคล ส่วนทิศตะวันตกเป็นทิศแห่งความตาย นอกจากนี้ผังปราสาทยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องจักรวาลของศาสนาฮินดู โดยมีเขาพระสุเมรุ อยู่กึ่งกลางล้อมด้วยห้วงน้ำมหิมา เมื่อเดินเข้าโคปุระด้านทิศตะวันออกของกำแพงแก้ว ผ่านคูน้ำและระเบียงคดเข้าไป ก็เท่ากับเราได้เข้าสู่ใจกลางจักรวาล

ปรากฏประธานเปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุ ล้อมรอบด้วยเสาเป็นปริณทลบงบอกว่า เป็นเขตศักดิ์สิทธิ์สูงสุด ภายในปรากฏประธานเดิมเป็นที่ประดิษฐานคิวงิ่งอันเป็นรูปเคารพแทนองค์พระศิวะ หนึ่งในเทพสูงสุดสามองค์ของฮินดู บ่งบอกว่าปราสาทแห่งนี้เป็นศาสนสถานของศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ซึ่งนับถือพระศิวะเป็นใหญ่ ปัจจุบันเหลือแต่เพียงฐานแทนเคารพเท่านั้น

ลักษณะภูมิประเทศ

ตำบลโคกสูงมีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม ดินปนทราย มีลำคลองไหลผ่านที่สำคัญคือ คลองยาง คลองหินตั้ง และคลองตะเคียน มีพื้นที่ปกครอง 65 ตารางกิโลเมตร หรือ 40,625 ไร่ มีหมู่บ้านจำนวน 11 หมู่บ้าน ดังนี้

หมู่ที่ 1 บ้านโคกสูง	หมู่ที่ 2 บ้านดอนไร่ฝ้าย
หมู่ที่ 3 บ้านหนองเสม็ด	หมู่ที่ 4 บ้านละลมติม
หมู่ที่ 5 บ้านหาดสำราญ	หมู่ที่ 6 บ้านดอนหลุม
หมู่ที่ 7 บ้านน้อย	หมู่ที่ 8 บ้านโคกไม้งาม
หมู่ที่ 9 บ้านหนองหญ้าแก้ว	หมู่ที่ 10 บ้านหนองสิม
หมู่ที่ 11 บ้านร่มไทร	

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลหนองแวง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลโนนหมากมุ่น อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ราชอาณาจักรกัมพูชา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลหนองม่วง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

การประกอบอาชีพ

อาชีพหลัก ทำนา
อาชีพเสริม การทำไร่ มันสำปะหลัง ข้าวโพด และรับจ้าง

สาธารณูปโภค

การคมนาคมขนส่ง

ในตำบลโคกสูงมีเส้นทางคมนาคมในพื้นที่เทศบาลที่เป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็กแล้ว 90 เปอร์เซ็นต์ โดยเทศบาลตำบลโคกสูงตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะต้องสร้างให้ได้มากกว่านี้ แต่ติดปัญหาที่ยังไม่สามารถดำเนินการได้เนื่องจากพื้นที่ที่จะสร้างถนนยังไม่เป็นพื้นที่สาธารณะ ซึ่งติดปัญหาและข้อระเบียบในการดำเนินการ

การไฟฟ้า

การขยายเขตไฟฟ้า ปัจจุบันมีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน คิดเป็น 100 เปอร์เซ็นต์ ปัญหาคือไฟฟ้าส่องสว่างทางหรือที่สาธารณะยังไม่สามารถดำเนินการครอบคลุมพื้นที่ได้ทั้งหมด เนื่องจากพื้นที่ที่มีความต้องการให้ติดตั้งไฟฟ้าส่องสว่างนั้นยังไม่เป็นที่สาธารณะ เทศบาลจึงไม่สามารถดำเนินการได้ เช่นเดียวกับถนน การแก้ปัญหา คือ ประสานความร่วมมือกันในหลาย ๆ ฝ่าย เพื่อที่จะทำความเข้าใจกับประชาชนในพื้นที่ และวิธีการที่จะดำเนินการแก้ไขอย่างไร ทั้งนี้ เทศบาลก็ได้ตั้งงบประมาณในส่วนนี้ไว้แล้ว และได้แจ้งประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้รับทราบถึงเหตุผลเพื่อที่จะได้ช่วยกันแก้ไข ปัญหาให้กับชุมชน

การประปา

การประปา เทศบาลมีประปาในเขตพื้นที่ ได้แก่ ประปาของแต่ละหมู่บ้าน ที่ให้บริการครอบคลุมทุกหลังคาเรือน คิดเป็น 100 เปอร์เซ็นต์ และมีน้ำใช้ตลอดทั้งปี ปัจจุบันประชาชนมีประปาใช้ ดังนี้

จำนวนครัวเรือนที่ใช้น้ำประปา 2,311 หลังคาเรือน
ปริมาณการใช้น้ำประปาเฉลี่ย 142,000 ลูกบาศก์เมตร
แหล่งน้ำดิบที่ใช้ผลิตน้ำประปา มี 11 แห่ง

การเดินทาง

1. โดยทางรถยนต์จากกรุงเทพ ถึงเขตพื้นที่ตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ระยะทาง 285 กิโลเมตร
2. โดยทางรถยนต์เรียบตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ถนนศรีเพ็ญจากอำเภออรัญประเทศ ถึงตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง ระยะทาง 30 กิโลเมตร
3. โดยทางรถยนต์แยกจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 348 บริเวณหลักกิโลเมตรที่ 22-23 ไปทางทิศตะวันออก ตามทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 3381 เป็นทางลาดยาง ระยะทาง 11 กิโลเมตร ถึงชุมทางโคกสูง มีรถยนต์โดยสารประจำทาง (สายอรัญประเทศ-หนองจาง) วิ่งผ่านและมีรถจักรยานยนต์รับจ้างบริการตลอด 24 ชั่วโมง

6.2 ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

เมื่อพิจารณาถึงปัญหาทุ่นระเบิดในตำบลโคกสูง นั้นจะพบว่าจากปัญหาการตกค้างของทุ่นระเบิดในตำบลโคกสูงเป็นจำนวนมากถึงประมาณ 10,000 ลูก (ซึ่งเป็นตัวเลขที่ได้มาจากหลังจากการเก็บกู้ทุ่นระเบิดแล้ว) ปัญหาดังกล่าวเกิดจากปัญหาสงครามกลางเมืองในประเทศกัมพูชา ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2518-2522 ทหารเขมร 3 ฝ่าย ได้หนีตายจากการไล่ล่าของทหารเวียดนามและได้เข้ามาพักอาศัย รวมทั้งตั้งฐานปฏิบัติการในพื้นที่ชายแดน (พิชณวัฒน์ ยาพรหม และดารารัตน์ เมตตาริการนนท์, 2565 : 29)

ปัญหาทุ่นระเบิดดังกล่าวจะปรากฏเป็นปัญหาหลักอยู่ที่พื้นที่หมู่ที่ 9 บ้านหนองหญ้าแก้ว บริเวณพื้นที่ปราสาทสตึกก๊กอ้อมและบริเวณโดยรอบตัวปราสาท ในสมัยที่มีการสู้รบปราสาทสตึกก๊กอ้อมถูกใช้เป็นที่พักพิงของผู้อพยพชาวเขมรซึ่งหนีภัยจากสงครามประมาณ 100,000 คน ได้ใช้ตัวปราสาทเป็นที่หลบกำบังจากอาวุธของฝ่ายทหารเวียดนามและได้ใช้พื้นที่บริเวณโดยรอบปราสาทตั้งค่ายพักอาศัย จึงทำให้มีกระสุนจากปืนใหญ่และเครื่องยิงลูกระเบิดชนิดต่าง ๆ ตกลงมาที่บริเวณปราสาทและพื้นที่ด้านนอกรอบ ๆ ค่ายพักก็มีการวางทุ่นระเบิดประเภทและชนิดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เพื่อป้องกันการเข้าประชิดค่ายอพยพจากทหารเวียดนาม (ปรีชา นุชละม้าย, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2566) พื้นที่ทุ่นระเบิดในหมู่ที่ 9 บ้านหนองหญ้าแก้วในอดีตจึงเป็นพื้นที่ศูนย์อพยพเรียกว่า ศูนย์เจ็ด ต่อมาย้ายไปรวมตัวอยู่ที่สิบสาม (สมหวัง แก่นจันทร์ใบ, สัมภาษณ์ 17 กรกฎาคม 2561 อ้างถึงใน พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ใส และขวัญศิริ เจริญทรัพย์, 2561 : 267)

พื้นที่ดังกล่าวตรงกับหลักเขตแดนที่ 43 ซึ่งเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์การรบ ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบ เป็นทุ่งนา และเป็นป่าไม้บริเวณพื้นที่รอยต่อระหว่างไทย-กัมพูชา ซึ่งชายแดนในตำบลโคกสูงมีระยะทาง 17 กิโลเมตร ไม่มีภูเขา ช่วงสงครามนั้นเขมรมันยกทัพออกมาสู้รบกัน เขมรแดง เขมรเสรี ช่วงเวลาดนั้นเข้าก็พวกเวียดนามมาวาง ระเบิดที่มีอยู่เป็นพวกระเบิดครีมกวนอิม (M 14 และ M 79) ลูกครีมชาวบ้านจะเรียกแบบนี้ ระเบิดกบหรือกบกระโดด (Type 69) แล้วก็ระเบิดเคโม (M 18 A 1) ฝักข้าวโพด (POMZ และ POMZ-2) ปืนโต (PMN และ PMN-2) แล้วก็ระเบิดรถถัง (T46) รถถังช่วงนั้นที่ไปพบที่หลังปราสาท โดยเฉพาะในพื้นที่ภายใต้สนธิสัญญาระหว่างไทยกับกัมพูชา (MOU) ตลอดแนวตั้งแต่บ้านโรงเกลือ ตำบลคลองลึก อำเภอรัญประเทศ อำเภอดอกสูง อำเภอดาพระยา (สุวิตตา จำเพ็ง, สัมภาษณ์ 18 กรกฎาคม 2561; สมหวัง แก่นจันทร์ใบ, สัมภาษณ์ 17 กรกฎาคม 2561 อ่างถึงโน พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ใส และขวัญศิริ เจริญทรัพย์, 2561 : 267)

ภาพที่ 6.1 ทุ่นระเบิดรถถัง (T46) ของประเทศรัสเซีย
ที่มา : (ธนภัท กิจจาโกศล, 2566)

M14 ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล
แบบระเบิดอยู่กับที่ไม่มีสะเก็ดระเบิด

ภาพถ่าย

MN 79 /เวียดนาม

ภาพขวา

ภาพที่ 6.2 ภาพถ่าย ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบระเบิดอยู่กับที่ไม่มีสะเก็ดระเบิด (M 14) ของสหรัฐอเมริกา เรียกว่า “ตลับกวนอิม”

ภาพขวา ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบระเบิดอยู่กับที่ไม่มีสะเก็ดระเบิด (MN 79) ของประเทศเวียดนาม เรียกว่า “ตลับกวนอิม”

ที่มา : ภาพถ่าย (นงลักษณ์ ไมตรีมิตร, 2544)

ภาพขวา (สถาบันราชบุรีศึกษา, 2555)

ภาพถ่าย

ภาพขวา

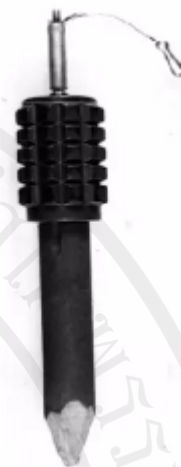
ภาพที่ 6.3 ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบกระโดดระเบิดแบบมีสะเก็ด Type 69 (ผลิตจากประเทศจีน) ชาวบ้านเรียกว่า “กบกระโดด”

ที่มา : ภาพถ่าย (สถาบันราชบุรีศึกษา, 2555)

ภาพขวา (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2563)

ภาพซ้าย

ภาพขวา

ภาพที่ 6.4 ทู่นระเบิดสังหารบุคคลแบบระเบิดอยู่กับมีสะเก็ดระเบิด (POMZ) ของประเทศรัสเซีย
ชาวบ้านเรียกว่า “ฝักข้าวโพด”

ที่มา : ภาพซ้าย (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2564)

ภาพขวา (สถาบันราชบุรีศึกษา, 2555)

M18A1 Claymore mine

Directional fragmentation anti-personnel mine

ภาพที่ 6.5 ทู่นระเบิดสังหารบุคคลแบบบังคับทิศทาง M 18 A 1 ของสหรัฐอเมริกา ชาวบ้านเรียกว่า
“ระเบิดจอนั่ง”

ที่มา : (ป.ป.น, 2563)

PMN

ภาพซ้าย

PMN 2

ภาพขวา

ภาพที่ 6.6 ทู่นระเบิดสังหารบุคคลแบบระเบิดอยู่กับที่ไม่มีสะเก็ดระเบิด PMN และ PMN 2
ผลิตจากประเทศรัสเซีย ชาวบ้านเรียกว่า “ระเบิดปิ่นโต”

ที่มา : ภาพซ้าย (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2564)

ภาพขวา (ร้อยเรื่องราว, 2556)

ภาพที่ 6.7 ลูกจรวด PG 2 จากเครื่องยิงจรวด RPG ชาวบ้านเรียกว่า “หัวป्ली”

ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2564)

ภาพที่ 6.8 กระสุนปืน ค. ขนาด 61 มิลลิเมตร
ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2564)

ภาพที่ 6.9 ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบระเบิดอยู่กับที่ไม่มีสะเก็ดระเบิด Type 72 A
ชาวบ้านเรียกว่า “ตลับแป้ง”
ที่มา : (อาหมิน เครามี, 2557)

สมัยก่อนตอนเข้าไปเก็บกู้ทุ่นระเบิด ตอนนั้นเป็นพื้นที่สาธารณะ เป็นพื้นที่ของชาวบ้านที่เข้าไปจับจองไว้ทำไร่ทำนา พอเขมรบุกกล้าเข้ามา ชาวบ้านก็หนีออกไปจากพื้นที่ แล้วพอเขมรมันกลับคืนมันก็มีพวกระเบิดพวกทหารเขมรอยู่ มีคนทีรู้จักกันบอกกับชาวบ้านว่าตรงนี้อ่าเดิน เพราะมีทุ่นระเบิด

“เมื่อพิจารณาถึงผลกระทบที่เกิดจากปัญหาทุ่นระเบิด พบว่าทุ่นระเบิดที่มีอยู่ในฝั่งไทยเรานั้นเกือบหมดแล้ว ถ้ายังเหลือก็คงเหลือน้อย แต่ก็จะมีพวกวัว ควาย ที่โดนทุ่นระเบิดบ้างเพราะมันชอบไปหากินตามป่า มันก็จะไปเหยียบ”

นอกจากสัตว์เลี้ยงแล้วยังพบว่า ชาวบ้านในพื้นที่ต้องประสบกับปัญหาดังกล่าว จากการเข้าไปหาของป่า และล่าสัตว์ เช่น เข้าไปหาตะกวด หาหน่อไม้ หาผัก หาหญ้า เป็นต้น แต่ก่อนป่ามันเยอะ มีสัตว์ป่า เขาก็ทำมาหากิน บางคนก็ไปตัดไม้ เลื่อยไม้ ก็โดนเป็นเขตชายแดน เช่น “กวนอิม” เขียบตรงซาขาวาชาดครึ่ง เขียบตรงไหนชาดตรงนั้น มีปิ่นโต มีเป็นคล้าย ๆ สากด้วยมีรูปร่างเหมือนสาก ตำนานพริกเรานิเย่ เป็นต้น ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ประสภภัยทุ่นระเบิดที่ว่า (บัวศรี เกิดหนองสังข์ และสุวิตตา จำเพ็ง, สัมภาษณ์ 18 กรกฎาคม 2561 อ้างถึงใน พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ไสว และขวัญศิริ เจริญทรัพย์, 2561 : 268)

“ตาย โดนเป็นประจำ เดียวนี้ก็มี โดนประจำเพราะมันยังเหลือฝังไว้ข้างในนี้เวลาฝนตกมันก็ลื่นระเบิดมันก็ไต่ขึ้นมาได้ไง”

“ในปี พ.ศ. 2528 พื้นที่ที่โดนทุ่นระเบิด เพราะจะมีคนไปทำมาหากิน เก็บผักเก็บหญ้า เมื่อก่อนมันเยอะ เขตปราสาทสตักก็อกรรม เป็นเขตชายแดนโคกสูง มันมีอยู่สองชุมชนที่เยอะที่สุด คือ โนนหนองมนกับโคกสูงเป็นเขตชายแดนเยอะจริง ๆ แล้วเขมรมันจะวางแบบสลักพื้นปลา ญาติผมก็เสียหลายท่านเพราะมันอยู่ชายแดน เป็นเขตชายแดนที่ทำมาหากินอยู่แล้ว”

นอกจากผลกระทบที่มีต่อร่างกายยังส่งผลกระทบต่อครอบครัวด้วย เป็นผลให้การใช้ชีวิตยากลำบาก ช่วยเหลือครอบครัวไม่ได้ เกิดความทุกข์ใจ อยู่บ้านก็ต้องอาศัยกินกับลูกกับเมีย ลูกเมียก็ต้องหาเลี้ยง เพราะช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ เวลาเข้าห้องน้ำอาบน้ำทำเองไม่ได้ แต่ก่อนทำได้ เดียวนี้ทำอะไรไม่ได้เลย นั่งกินนอนกิน อาศัยตัวเองนะไม่ได้อาศัยคนอื่น

6.3 การบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

ในกระบวนการเก็บกู้ทุ่นระเบิดนั้น ถึงแม้ในเขตพื้นที่ตำบลโคกสูงจะอยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 1 ขึ้นการควบคุมทางยุทธการกับกองกำลังบูรพา กองทัพภาคที่ 1 โดยทุกขั้นตอนการปฏิบัติการด้านตรวจค้น เก็บกู้ และทำลาย เป็นการปฏิบัติการตามมาตรฐานศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติทั้งสิ้น เช่นเดียวกับกรณีเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด และเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี ในการเก็บกู้ทุ่นระเบิดของหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 1 (นปท. 1) ถูกกำหนดพื้นที่เป้าหมายในการเก็บกู้ทุ่นระเบิดโดยพิจารณาจากการวางแผนระดับชาติ ลงมาจากศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ ซึ่งศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติได้กำหนดพื้นที่เก็บกู้ทุ่นระเบิดของจังหวัดสระแก้วให้มีภารกิจหน้าที่และเขตความรับผิดชอบในการกวาดล้างทุ่นระเบิดกับระเบิดรวมถึงสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด ในพื้นที่รับผิดชอบจังหวัดสระแก้ว 4 อำเภอ ตามแนวชายแดน ได้แก่ อำเภอตาพระยา อำเภอโคกสูง อำเภออรัญประเทศ และอำเภอคลองหาด มีพื้นที่สนามทุ่นระเบิด 192 พื้นที่ รวม 181,673,910 ตารางกิโลเมตร เพื่อปฏิบัติตามอนุสัญญาออกติดตามด้วยการห้ามใช้ สะสม ผลิตและโอน และการทำงานทุ่นระเบิดสังหารบุคคลของประเทศไทยพื้นที่ปฏิบัติงานเก็บกู้ทุ่นระเบิดกับระเบิดสรรพาวุธที่ยังไม่ระเบิด ดังนั้น เมื่อพิจารณาเฉพาะกรณีตำบลโคกสูงซึ่งอยู่ในอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว นั้น จะพบว่า มีพื้นที่ทุ่นระเบิดที่ได้รับมอบหมายจำนวน 1,187,905 ตารางเมตร โดยมีพันธกิจ 3 ประการ ดังนี้

- ประการที่ 1 ดำเนินการกวาดล้างและเก็บกู้ทุ่นระเบิดกับระเบิดสรรพาวุธที่ยังไม่ระเบิด
- ประการที่ 2 ให้ความรู้เกี่ยวกับทุ่นระเบิดกับระเบิดแก่ประชาชนและเยาวชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากสนามทุ่นระเบิดที่ตกค้าง รวมทั้งเก็บข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสนามทุ่นระเบิดในพื้นที่ปฏิบัติงาน
- ประการที่ 3 ให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากทุ่นระเบิดกับระเบิดเบื้องต้น

ภาพที่ 6.10 เจ้าหน้าที่องค์กรพันธมิตรแห่งญี่ปุ่น JAHDS เข้ามาช่วยทำงานเก็บกู้ทุ่นระเบิด ในปี พ.ศ. 2546

ที่มา : (AP Mine Ban Convention, 2003)

6.3.1 การปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในภาคสนาม

ในการปฏิบัติการจริงในภาคสนามของพื้นที่ทุ่นระเบิดนั้นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการ ได้แก่ ชุดปฏิบัติการเก็บกู้และทำลายทุ่นระเบิด (ขป.) ในการทำงานก็คือ “ตรวจค้น กวาดล้าง ทำลาย” โดยอาศัยเครื่องมือหลักในการทำงานก็คือ “คนและสุนัข” พื้นที่ในกรณีเฉพาะ ตำบลโคกสูงนั้นจะพบว่า มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากพื้นที่อื่นสำหรับการปฏิบัติการเก็บกู้ ทุ่นระเบิด คือ เป็นพื้นที่บริเวณปราสาทสติก๊กอกรมและพื้นที่โดยรอบปราสาท เป็นพื้นที่ราบสูง บางส่วนอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นทุ่งนาสลับกับไร่อ้อยและป่าโปร่ง และยังมีซากปรักหักพังของปราสาททับถมกันมาเป็นเวลานาน ในการบริหารทุ่นระเบิดในเขตหมู่ที่ 9 บ้านหนองหญ้าแก้ว จะอยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 1 (นปท.1) โดยขึ้นการควบคุมทางยุทธการกับกองกำลังบูรพาและปฏิบัติงานตามแผนการปฏิบัติการด้านทุ่นระเบิดกับศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ โดยหน่วยงานดังกล่าวได้ดำเนินการเข้าไปเก็บกู้ ทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด เป็น 2 ช่วงใหญ่ ๆ คือ (พิชญวัฒน์ ยาพรม และ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2565 : 29)

ครั้งแรกใน พ.ศ. 2533 โดยหน่วยทหารช่าง ได้เข้าทำการเก็บกู้ทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดบริเวณตัวปราสาทก่อน โดยมีการแสดงสัญลักษณ์เป็นพื้นที่ปลอดภัย

ด้วยการทำเลนปลอดภัยขนาดกว้าง 1 เมตร แล้วโรยด้วยกรวดและซิงค์เชือกสีแดง ตั้งแต่คูน้ำทางทิศเหนือของปราสาทอ้อมกำแพงชั้นนอกมาจนถึงซุ้มประตูทางเข้าปราสาท

ครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2546 โดยหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 1 ซึ่งได้ถูกจัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2540 ได้ทำการตรวจค้นและเก็บกู้ทุ่นระเบิดบริเวณโดยรอบตัวปราสาท สดักก๊อกรมจากด้านนอกเข้ามาถึงบริเวณตัวปราสาท รวมพื้นที่ 407,472 ตารางเมตร โดยการปฏิบัติการในครั้งที่ 2 นี้ ได้รับการสนับสนุนเงินงบประมาณ จำนวน 1,800,000 บาท และเครื่องมืออุปกรณ์ในการเก็บกู้ทุ่นระเบิดจากมูลนิธิพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ซึ่งในขณะนั้นเป็นองค์กรเอกชนองค์กรเดียวในประเทศไทยที่ทำงานด้านการเก็บกู้ทุ่นระเบิด และความช่วยเหลืออีกส่วนหนึ่งได้รับจากองค์กรพันธมิตรแห่งประเทศไทย (JAHDS)

6.3.2 การปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในภาคสนาม

ทีมปฏิบัติการเก็บกู้และทำลายทุ่นระเบิด ซึ่งเป็นทีมย่อยของชุดปฏิบัติการเก็บกู้และทำลายทุ่นระเบิดจะดำเนินการโดยทำงานเหมือนกับกรสแกนในพื้นที่ตามเลนกวาดล้าง ซึ่งเป็นการแบ่งพื้นที่ในบริเวณที่มีทุ่นระเบิดให้เล็กลงเพื่อให้สะดวกต่อการตรวจค้น กวาดล้าง และทำลายทุ่นระเบิด พื้นที่เลนกวาดล้างดังกล่าวจะต้องเป็นพื้นที่ราบที่สามารถทำงานได้ ดังนั้น พื้นที่บางพื้นที่ เช่น พื้นที่ภูเขาจึงถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีใช้เลนกวาดล้างเนื่องจากเป็นบริเวณที่ไม่มีทุ่นระเบิด การใช้คนในการปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดจะดำเนินการในกรณีทีถือว่าคนเป็นผู้ที่สามารถในการบริหารจัดการทุ่นระเบิดซึ่งเครื่องจักรและสุนัขไม่สามารถทำได้ นอกจากนี้ ในการตรวจค้นทุ่นระเบิดนั้นมนุษย์เราจะสามารถวิเคราะห์การมีทุ่นระเบิดฝังอยู่ได้โดยการฟังเสียงโลหะ

ในกรณีของปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดของพื้นที่ตำบลโคกสูง ผู้วิจัยพบว่า มีการใช้สุนัขดำเนินการในกรณีที่พื้นที่ปฏิบัติการที่มีเศษโลหะมากซึ่งจะใช้การฟังเสียงได้ไม่ดีนัก หรือกรณีเป็นป่าโปร่งซึ่งมีต้นไม้ขึ้นทั่วไปทำให้ใช้เครื่องมือตรวจจับโลหะได้ไม่สะดวก เนื่องจากสุนัข ได้แก่ พันธุ์เยอรมันเชพเพิร์ดหรืออัลเซเชียน มีลักษณะที่พิเศษ คือ สามารถดมกลิ่นดินระเบิดหรือสารเคมีในทุ่นระเบิดได้ดี เนื่องจากมีจมูกไวมากกว่าจุมูกคนถึง 30 เท่า นอกจากนี้ สุนัขยังสามารถชอกแซกเข้าไปในพื้นที่คับแคบได้ อย่างไรก็ดี การใช้สุนัขในการเก็บกู้ทุ่นระเบิดนี้ถือว่าไม่ได้สร้างอันตรายให้แก่สุนัขที่ทำงานเนื่องจากสุนัขมีน้ำหนักกดทับน้อยมากจนไม่สามารถทำให้ระเบิดสังหารบุคคลทำงานได้

6.3.3 การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิด

การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิด ในการตรวจสอบดังกล่าวจะมีศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติหรือ TMAC เป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการหลัก อย่างไรก็ดี การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิดสามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

1. การตรวจสอบจากรายงานประจำวันโดยเจ้าหน้าที่รวบรวมประจำชุด กล่าวคือเจ้าหน้าที่ดังกล่าวจะรายงานการทำงานปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในแต่ละวันต่อหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมกองทัพเรือ (นปท. 2/นปท.ทร.) หลังจากนั้น นปท. 2/นปท. ทร. จะรวบรวมรายงานเสนอต่อศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติต่อไป

2. ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ จะจัดทีมลงพื้นที่ซึ่งผ่านการตรวจค้นกวาดล้าง และทำลายเพื่อการควบคุมคุณภาพโดยการรับรองพื้นที่ปลอดภัยและปลดปล่อยพื้นที่

อันตรายที่ได้รับการยืนยันว่ามีทุระเบิด ในการนี้ ศูนย์ปฏิบัติการทุระเบิดแห่งชาติจะมีใบรับรองที่ประกาศอย่างเป็นทางการหลังจากการตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุระเบิดแล้วว่าเป็นพื้นที่ปลอดภัย

3. การส่งมอบพื้นที่หลังจากรับรองเป็นพื้นที่ปลอดภัยแล้วก็จะมีพิธีการส่งมอบพื้นที่อย่างเป็นทางการโดยมีองค์กรที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมในพิธีดังกล่าวโดยอาจแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

- 1) ศูนย์ปฏิบัติการทุระเบิดแห่งชาติ และภาคีที่เกี่ยวข้อง
- 2) นปท. 1 และภาคีที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

ภาพที่ 6.11 แผนที่ตั้งและอาณาเขตตำบลโคกสูงและปราสาทตึกก้อกรม อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

ที่มา : (Google Earth Pro, 2565)

ภาพที่ 6.12 เจ้าหน้าที่หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 1 ขณะปฏิบัติการตรวจค้นทุ่นระเบิด ตามมาตรฐานที่ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติกำหนด
ที่มา : (หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 1, 2564)

ภาพที่ 6.13 เจ้าหน้าที่ตรวจค้นหาทุ่นระเบิดโดยใช้เครื่องตรวจสัญญาณโลหะ
ที่มา : (หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 1, 2564)

ภาพที่ 6.14 สุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิด
ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2563)

ภาพที่ 6.15 วัตถุระเบิดที่เก็บกู้ได้ในจังหวัดสระแก้ว ได้แก่ POMZ และ Type 69
ที่มา : (หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 1, 2564)

ภาพที่ 6.16 เจ้าหน้าที่ทำการนิรภัยทุ่นระเบิด POMZ แล้วนำไปรวมไว้ในหลุมรวบรวมทุ่นระเบิด
ที่มา : (หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 1, 2564)

6.4 แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิด ชายแดนตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่หลังการเก็บกู้ทุ่นระเบิดชายแดนตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วนั้นจะพบว่า ชุมชนของตำบลโคกสูงก็สามารถเป็นตัวกระทำการหนึ่งได้ เนื่องจากชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการเก็บกู้ระเบิดโดยมีฝ่ายทหารเป็นตัวกระทำการหลัก ในช่วงที่ยังคงมีระเบิดฝังตัวอยู่ในพื้นที่ การมีส่วนร่วมของชาวบ้านตำบลโคกสูงก็เนื่องจากพื้นที่ ทุ่นระเบิดแต่เดิมนั้นเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ในการประกอบอาชีพทำนาเพื่อการเลี้ยงชีพและเพื่อขาย แต่ในปี พ.ศ. 2517-2518 เมื่อทหารเขมรได้เข้ามาวางทุ่นระเบิดตามทุ่งนาของชาวบ้านทำให้ชาวบ้านต้องประสบกับปัญหาการประกอบอาชีพดังกล่าวและเมื่อสิ้นสุดสงครามแล้วชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปทำนาได้อีกเพราะกลัวอันตรายที่จะเกิดจากทุ่นระเบิดที่ยังมีอยู่ตามประสบการณ์พบว่า ทุ่นระเบิดที่ฝังอยู่เหมือนกับเศษไม้ซึ่งมันจะแทงขึ้นมาบนดินแต่ระเบิดเมื่อทำงานก็ทำให้ขาขาดได้ ดังนั้นเมื่อชาวบ้านยังไม่สามารถที่จะเอาระเบิดออกจากพื้นที่ได้ก็ทำให้ไม่สามารถเกี่ยวข้าวได้เลย (ณรงค์ชัย ทัศนบุตรดา, สัมภาษณ์ 5 พฤษภาคม 2561 อ้างถึงใน พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ไสว และขวัญศิริ เจริญทรัพย์, 2561 : 257)

ในกระบวนการการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในพื้นที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการการเก็บกู้ทุ่นระเบิด โดยใช้ทรัพยากรที่สำคัญคือ ทรัพยากรทางเศรษฐกิจและทรัพยากรทางวัฒนธรรมดังนี้ (สมหวัง แก่นจันทร์ใบ, สัมภาษณ์ 17 กรกฎาคม 2561; บัวศรี เกิดหนองสังข์ และสุวิตตา จำเพ็ง, สัมภาษณ์ 18 กรกฎาคม 2561 อ้างถึงใน พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ไสว และขวัญศิริ เจริญทรัพย์, 2561 : 257)

1. การใช้ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ พบว่า ชาวบ้านตำบลโคกสูงที่เคยเป็นทหารเมื่อต้องการที่ดินก็ต้องไปจับจองที่เก็บกู้ระเบิดโดยการเก็บกู้ระเบิดจะจ้างชาวกัมพูชามาเก็บกู้ระเบิดในราคาไร่ละสองพันถึงห้าพันบาท ชาวกัมพูชาดังกล่าวจะมีเครื่องในการตรวจจับทุ่นระเบิดซึ่งเทคโนโลยีเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนจากจีนหรือเวียดนาม

ส่วนในพื้นที่ที่มีการจัดสรรเป็นลือจะถือว่าเป็นหน้าที่ของหน่วยปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดโดยตรง พื้นที่ดังกล่าวจะไม่ให้ชาวบ้านเข้าไปเกี่ยวข้อง โดยมีการกันพื้นที่ และมีป้ายไว้ว่าห้ามเข้าอย่างใดก็ตาม ก่อนที่จะมาสร้างหมู่บ้านหลังสงคราม ทหารจะเอาธนูแม่โครมาตีป่าซึ่งจะทำให้ทุ่นระเบิดที่ฝังอยู่เกิดระเบิดขึ้นมาได้ แต่ทางทหารก็มีเครื่องเก็บ เครื่องตรวจจับโลหะ รวมถึงการใช้ธนูแม่โครตัวเล็ก ในช่วงนี้ทหารจะทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ของประเทศเบลเยียม

2. การใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ได้แก่ การที่ชาวบ้านตำบลโคกสูงมีความสามารถในการเก็บกู้ทุ่นระเบิดบางประเภทได้ โดยทำหน้าที่เป็นอาสาสมัคร เช่น นายชาติ เพชรจิต หรือนายสไว สะปางรำ เป็นต้น ชาวบ้านที่เป็นอาสาสมัครเขาเป็นจิตอาสาเก็บกู้จะมีทรัพยากรการทำงานที่เกิดจากประสบการณ์และความรู้ที่ได้รับมาจากการอบรม ดังคำพูดของผู้มีประสบการณ์ที่ว่า

“พอหน้าแล้งปุ๊บ เราจะมองรู้อยู่ระเบิดจะอยู่ตรงไหน เพราะระเบิดรถถังหญา้มันจะตาย เราจะมองเห็นเป็นจุด ๆ มันตายอยู่แล้วครับ หญา้มันจะตาย มันจะมองชัดหญา้มันจะตายข้าง ๆ พื้นที่ที่มีระเบิดรถถังหญา้มันจะตายก่อน”

อาสาสมัครชาวบ้านบางคนพบว่า ระเบิดที่อยู่ในดินจุมกเราน้ำมันได้กลิ่นแก๊ส กลิ่นมันจะขึ้นมาคล้าย ๆ กลิ่นรั้วของแก๊สหุงต้มของเรา ถ้ามันอยู่ตรงไหนได้กลิ่นรั้วมันจะพุ่งขึ้นมาเพราะว่าไอแดด ถ้าเป็นกลิ่นแก๊สแบบนี้อย่าไปใกล้เลย ส่วนทหารจะมีเอาสุนัขมาด้วยเนื่องจากสุนัขเขาจะดมกลิ่นได้ดี สุนัขดมวัตถุระเบิด ทหารจะเอาเข้าไปตลอดวันละสาม สี่ตัว

ในกระบวนการการเก็บกู้ระเบิดของอาสาสมัครชาวบ้านที่ทำร่วมกับฝ่ายทหาร พบว่ามีพื้นที่ทุ่นระเบิด 2 แห่ง ที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมคือ

1. พื้นที่จับจองของชาวบ้าน เมื่อพิจารณาพื้นที่ดังกล่าวจะพบว่า พื้นที่เคยเป็นพื้นที่ทำกินในลักษณะของการจับจองไว้ทำมาหากิน เช่น การทำนา ทำไร่ เป็นต้น ก่อนที่จะเกิดสงครามที่ทำให้ชาวบ้านต้องย้ายหนีออกไป และเมื่อสงครามสิ้นสุดลง ชาวบ้านก็ได้เข้ามาสำรวจพื้นที่เพื่อใช้ในการทำมาหากิน และได้เข้าร่วมในกระบวนการเก็บกู้ ซึ่งภายหลังการเก็บกู้หน่วยงานราชการได้เข้ามาจัดสรรพื้นที่เพื่อให้ชาวบ้านได้เข้าไปทำมาหากิน โดยแบ่งให้ 1 คน 1 แปลง บ้านละ 1 แปลง พื้นที่ทำกิน 14 ไร่ แล้วก็อีกไร่เป็นที่อยู่อาศัย รวมเป็น 15 ไร่ ซึ่งชาวบ้านใช้ในการทำไร่มันบ้าง ไร่อ้อยบ้าง ทำนาบ้าง ลำไย มะม่วง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการทำนา

2. พื้นที่บริเวณปราสาทสตักก๊อกรม เมื่อพิจารณาถึงพื้นที่ปราสาทสตักก๊อกรม พบว่า พื้นที่ดังกล่าวได้รับการเก็บกู้ทุ่นระเบิดจากหน่วยงานของรัฐเรียบร้อยแล้ว และปัจจุบันได้พัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของตำบลโคกสูง ซึ่งในพุทธศักราช 2463 เรียกว่า “ปราสาทเมืองพร้าว” ต่อมาพุทธศักราช 2478 เรียกว่า “ปราสาทสล็อกก๊อกรม” ปัจจุบันเรียกว่า “ปราสาทสตักก๊อกรม”

ภาพที่ 6.17 ปราสาทสตักก้อกรม บ้านหนองหญ้า ตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว
ที่มา : (ถ่ายเองโดยผู้วิจัย, 2566)

ดังนั้น เมื่อมีการเก็บกู้หุ่นระเบิดในตำบลโคกสูงเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และได้มีการส่งมอบพื้นที่จากฝ่ายทหารให้กับกรมศิลปากรแล้ว ชุมชนจึงเป็นกลุ่มที่เหมาะสมในการเป็นผู้กระทำการกลุ่มหนึ่งในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่หุ่นระเบิดที่มีการส่งมอบดังกล่าว เนื่องจากชุมชนอาจเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์สตักก้อกรม และยังเป็นผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมกับฝ่ายทหารในกระบวนการเก็บกู้หุ่นระเบิดตามที่ได้นำเสนอข้อมูลข้างต้น ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่หุ่นระเบิดของอุทยานประวัติศาสตร์สตักก้อกรม เป็นกรณีศึกษาที่ผู้วิจัยต้องการถอดเป็นบทเรียนเพื่อแสดงให้เห็นว่าเมื่อชุมชนได้เข้ามาร่วมดำเนินโครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมหลังการเก็บกู้หุ่นระเบิดในพื้นที่แล้ว จะสามารถดำเนินการได้ผลดีอย่างไรและมีปัญหาอุปสรรคในการฟื้นฟูอะไรดังที่จะกล่าวในรายละเอียดต่อไปนี้

ในการเปิดอุทยานประวัติศาสตร์สตักก้อกรม เพื่อการท่องเที่ยวอันเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมหลังการเก็บกู้หุ่นระเบิดในตำบลโคกสูง มีหลักการและเหตุผลที่สำคัญ คือ อุทยานประวัติศาสตร์สตักก้อกรมภายใต้การดูแลของกรมศิลปากรเป็นแหล่งโบราณสถานที่มีความสำคัญซึ่งขึ้นทะเบียนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2478 ปราสาทสตักก้อกรมมีความสำคัญอย่างมากต่อประวัติศาสตร์ชาติกัมพูชาและต่อรัฐไทย ด้วยขนาดของโบราณสถานที่ใหญ่ที่สุดภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเคยเป็นศูนย์กลางลัทธิเทวราชาในกัมพูชา ส่วนจารึกสตักก้อกรมก็เป็นหลักฐานชิ้นเดียวในโลกที่สามารถบอกเล่าเรื่องราวประวัติเขมรกว่า 200 ปี โดยเฉพาะลำดับกษัตริย์และพราหมณ์ประจำราชวงศ์ที่บันทึกไว้อย่างสมบูรณ์ ประกอบกับสภาพภูมิศาสตร์เป็นเครื่องกีดขวาง กล่าวคือ

สถานที่ตั้งและสภาพภูมิศาสตร์ ปราสาทสตักก้อกรม ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 บ้านหนองหญ้าแก้ว ตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ห่างจากแนวชายแดนไทย-กัมพูชาเพียง 700 เมตร อยู่ระหว่างหลักเขตแดนที่ 42 และ 46 ถัดจากตัวปราสาทไปทางทิศตะวันออก 300 เมตร เป็นถนน

ศรีเพ็ญ ถนนยุทธศาสตร์ที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2532 เพื่อใช้เป็นเส้นทางลาดตระเวนของหน่วยงานความมั่นคง มีความยาว 80 กิโลเมตร ระยะทางเริ่มตั้งแต่ อำเภอตาพระยาตรงหลักกิโลเมตรที่ 28 ถึงหลักกิโลเมตรที่ 49 บริเวณโรงเกลือ ด้านหน้าถนนศรีเพ็ญลึกเข้าไปในฝั่งกัมพูชาเป็นป่าสลักกับทุ่งนาบางพื้นที่ยังเป็นพื้นที่ทับซ้อนและมีทุ่งระเบิดหลงเหลืออยู่ ฝั่งตรงข้ามปราสาทสตึกก๊กอกรม คือเขตปกครองอำเภอโหวจโรว จังหวัดบันเตียเมียน ประเทศกัมพูชา มีอาณาเขตทอดยาวติดต่อกับจังหวัดสระแก้วของไทย 153 กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศแถบนี้เป็นพื้นที่ราบ “แดนต่อแดน” ไม่มีปรากฏธรรมชาติ ดังเช่น ภูเขา หรือ ลำห้วยเป็นเครื่องกีดขวาง (พิชญวัฒน์ ยามพร และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2565 : 26) ดังนั้น จึงเป็นพื้นที่เสี่ยงภัยต่อปัญหาความมั่นคงของชาติทั้งจากกองกำลังทหารและจากประชาชนฝั่งตรงข้ามสามารถเคลื่อนพลข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติเข้ามาได้โดยง่าย (วันชัย ไพเราะ, 2559 : 21)

ความสำคัญของปราสาท : ปราสาทสตึกก๊กอกรม เป็นคำเรียกภาษาเขมรตามลักษณะสภาพแวดล้อมในอดีต โดย “สตึก” แปลว่า รก ทึบ ส่วนคำว่า “ก๊ก” แปลว่า ต้นกก และคำว่า “ธม” แปลว่า ใหญ่ ดังนั้น “สตึกก๊กอกรม” จึงแปลว่า สถานที่รกทึบที่เต็มไปด้วยต้นกกขนาดใหญ่ (กรมศิลปากร, 2565) แต่ประชาชนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวมักเรียกปราสาทแห่งนี้ว่าปราสาทเมืองพร้าว ส่วนชื่อที่ปรากฏในจารึก คือ “ภัทธนิเกตนะ” แปลว่า สถานที่อาศัยร่มเย็นเป็นสุข (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2562) ปราสาทหลังนี้เป็นปราสาทที่ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงของไทยถูกสร้างขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าอู่ทัยทิตยวรมันที่ 2 พ.ศ. 1959 มีความเก่าแก่มากกว่าปราสาทนครวัดของกัมพูชาตัวโบราณสถานถูกแกะสลักตกแต่งลวดลายอย่างวิจิตรงดงาม จนนายเอโมนิเยร์ นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาสำรวจโบราณสถานเขมรในไทย ได้ขนานนามปราสาทหลังนี้ว่า “เป็นโบราณสถานที่โดดเด่นที่สุดเท่าที่มนุษย์ได้สร้างไว้ด้วยหินและจารึกที่ค้นพบเป็นจารึกที่สำคัญที่สุดของประเทศกัมพูชา” (Etienne Aymonier, 1901 : 248 อ้างถึงใน พิชญวัฒน์ ยามพร และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2565 : 26) อีกทั้งในอดีตปราสาทสตึกก๊กอกรมเคยเป็นศูนย์กลางความเชื่อลัทธิเทวราชาที่กำหนดแบบแผนพิธีปฏิบัติต่าง ๆ ในการสถาปนาอำนาจกษัตริย์เขมรให้กลายเป็นเทพเจ้าหลักฐานปรากฏอยู่ในจารึกหลักที่ 2 (ด้านที่ 3) ที่กำหนดให้พราหมณ์สทาติวะผู้สืบเชื้อสายเลือดโดยตรงจากพราหมณ์ศิวไกวัลยะ ซึ่งอาศัยและดูแลปฏิบัติ ณ ที่แห่งนี้ เป็นบุคคลเดียวที่ถือครองอภิสิทธิ์ความชอบในการประกอบพิธีบรมราชาภิเษกถวายกษัตริย์เขมร (กรมศิลปากร, 2565)

นอกจากนี้ จารึกสตึกก๊กอกรมหลักที่ 2 ยังเป็นกุญแจไขประวัติศาสตร์เมืองพระนครขึ้นสำคัญที่นักวิชาการทั่วโลกใช้อ้างอิง เพราะเป็นศิลาหลักเดียวในโลกที่มีการบันทึกลำดับกษัตริย์เขมรและพราหมณ์ประจำราชสำนัก ตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 จนถึงรัชสมัยของพระเจ้าอู่ทัยทิตยวรมันที่ 2 (พุทธศตวรรษที่ 14-16) ivo อย่างสมบูรณ์ แม้ในดินแดนกัมพูชาเองก็ไม่มี การค้นพบจารึกในลักษณะนี้ (กำพล จำปาพันธ์, 2559 : 49 อ้างถึงใน พิชญวัฒน์ ยามพร และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2565 : 26) ทำให้ใน พ.ศ. 2444 ที่ฝรั่งเศสได้เข้ามาสำรวจโบราณสถานในดินแดนสยาม “ได้นำคนมาขุด และเอาช่างมาขุด” เพื่อจะเอาเสาศิลานี้ไปครอบครอง แต่ก็ไม่สำเร็จ (กรมศิลปากร, 2565)

นอกจากนี้ ในปี พ.ศ. 2560 ปราสาทสตึกก๊กอกรม ยังได้รับการยกระดับขึ้นเป็นอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติที่ 11 ของประเทศไทย เนื่องจากถือว่าเป็นปราสาทเขมรที่มีขนาดพื้นที่และแผนผัง

ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยังมีอีก 2 ปัจจัยที่สำคัญ คือ ปัจจัยด้านความมั่นคงซึ่งรัฐไทยมีความกังวลเกี่ยวกับพื้นที่บริเวณปราสาทอย่างมากว่าตั้งอยู่ใกล้แนวชายแดนไทย-กัมพูชา ที่มีปัญหาเรื่องพื้นที่ทับซ้อนและการอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนมาช้านาน อีกปัจจัยหนึ่งก็คือ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว พบว่าการจัดตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์จะมีส่วนช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจของจังหวัดสระแก้วให้ดีขึ้นดังจะเห็นได้ว่าหลังจากการจัดตั้งปราสาทสติกก๊อกรมเป็นอุทยานประวัติศาสตร์นั้น มีจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นจากหลักร้อยมาเป็นถึงห้าพันคนต่อเดือน นอกจากนี้ยังมีความคาดหวังอีกว่าเมื่อเปิดจุดผ่อนปรนการค้าที่บ้านโนนหมากมุ่นแล้วจะมีนักท่องเที่ยวจากประเทศกัมพูชามาเข้าเยี่ยมชมปราสาทสติกก๊อกรมเพิ่มขึ้นด้วย (พิชญวัฒน์ ยาวพรม และดรรารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2565 : 34)

ต่อมาในสถานการณ์หลังทูลกระเปาะ เมื่ออุทยานประวัติศาสตร์ได้ถูกส่งมอบคืนให้แก่กรมศิลปากร ภายใต้การดำเนินการของสำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี ซึ่งมียุทธศาสตร์ในการอนุรักษ์บูรณะ บำรุงรักษา มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ให้มีจำนวนมากขึ้น จึงได้ดำเนินการริเริ่มบูรณะปราสาทสติกก๊อกรม หลังปี พ.ศ. 2530 กรมศิลปากร ได้ให้ความสนใจในการสำรวจ กำหนดขอบเขตและบูรณะแหล่งโบราณสถานในพื้นที่ จังหวัดปราจีนบุรี (สระแก้ว) มากมาย เกือบ 30 แห่ง หนึ่งในนั้นคือ ปราสาทสติกก๊อกรม โดยในปี พ.ศ. 2538 นายพีรพล พิศณุพงศ์ หัวหน้าทีมสำรวจโบราณสถาน ได้นำคณะเจ้าหน้าที่จำนวน 5 คน เข้าสำรวจ และกำหนดขอบเขตปราสาทสติกก๊อกรมก่อนบูรณะ ทั้งที่บริเวณปราสาทยังไม่ปลอดภัยจากกัมพูชาโดยสมบูรณ์ จึงทำเรื่องขอขบประมาณไปยังส่วนกลาง เพื่อจัดจ้างชาวบ้านขนหินและทำความสะอาด แต่เอาเข้าจริงวัตถุประสงค์หลักกลับใช้สำรวจหาระเบิดซึ่งมีการตรวจพบมากพอสมควร (จตุรพร เทียมทินกฤต, สัมภาษณ์ 30 กันยายน 2563 อ้างถึงใน พิชญวัฒน์ ยาวพรม และดรรารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2565 : 31) ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 สำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรีได้ทุ่มงบประมาณจำนวนเกือบ 60 ล้านบาท ภายใต้การควบคุมของ ดร.วสุ โปษยะนันท์ เพื่อฟื้นฟูปราสาทหลังนี้ โดยใช้แนวคิด อนัสติโลซิส (Anastylosis) หรือ “การประกอบคืนสภาพ” เป็นแนวทางที่ได้การยอมรับกัน โดยสากลและถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายสำหรับการบูรณะโบราณสถานประเภทหิน เช่น บุโรพุทโธ กลุ่มปราสาทนครวัด ปราสาทหินพิมาย เป็นต้น โดยการบูรณะปราสาทเริ่มจากโคปุระ ถนนทางเดินหน้าปราสาท บรรณาลัยเหนือและใต้ ปราสาทองค์ประธาน ระเบียงคด กำแพงแก้ว และคูน้ำ ตามลำดับจนเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2552 การบูรณะปฏิสังขรณ์ปราสาทสติกก๊อกรมจึงไม่เพียงแต่ดำเนินการตามนโยบายของรัฐส่วนกลางเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการย้ำให้เห็นถึงสิทธิความเป็นเจ้าของพื้นที่เหนือปราสาทสติกก๊อกรมอีกด้วย รวมถึงสะท้อนความสามารถของสถาปนิก วิศวกรและช่างฝีมือของไทยที่สามารถพลิกฟื้นซากปรักหักพังให้กลับมาสวยงามดังเดิมได้อีกครั้ง (พิชญวัฒน์ ยาวพรม และดรรารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2565 : 30-31)

การบูรณะปราสาทสติกก๊อกรมใช้เวลาถึง 20 ปีในการดำเนินการให้เสร็จสมบูรณ์และได้มีการเปิดอุทยานฯ อย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2565 (ปรีชา นุชละม้าย, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2566) การฟื้นฟูพื้นที่หลังเก็บกู้ระเบิดของอุทยานประวัติศาสตร์ปราสาทสติกก๊อกรมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีหน่วยงานหลักที่เข้ามาขับเคลื่อน 4 ส่วนด้วยกันคือ (พิชญวัฒน์ ยาวพรม และดรรารัตน์ เมตตาริกานนท์ 2565 : 29-36)

1. กรมศิลปากร ภายใต้การดำเนินการของสำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี มีภารกิจหลักในการอนุรักษ์บูรณะและบำรุงรักษาปราสาทสติกก๊กอกรมให้เป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติ ดังนั้น จึงเข้ามาขับเคลื่อนในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การบูรณะปราสาทสติกก๊กอกรม การจัดตั้งปราสาทสติกก๊กอกรมเป็นอุทยานแห่งชาติ 11 ของประเทศ การรับผิดชอบเรื่องประชาสัมพันธ์และปรับปรุงภูมิทัศน์รอบปราสาท การบริหารกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นต้น

2. หน่วยงานด้านความมั่นคง ได้แก่ กองกำลังบูรพา กองทัพภาคที่ 1 ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยโจด อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว ห่างจากปราสาทสติกก๊กอกรม 50 กิโลเมตร และมีอำนาจหน้าที่ในการดูแลปัญหาความมั่นคงในพื้นที่ภาคตะวันออก กิจกรรมที่มีส่วนร่วม เช่น การเก็บกู้วัตถุระเบิด การลงพื้นที่แสดงสิทธิครอบครองปราสาทสติกก๊กอกรม เป็นต้น

3. หน่วยงานภูมิภาค ได้แก่ จังหวัดสระแก้ว และอำเภอโคกสูงสนับสนุนให้ปราสาทสติกก๊กอกรมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เช่น การจัดประกวดมิสแกรนด์ไทยแลนด์ พ.ศ. 2562 การจัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างไทยและกัมพูชา

4. หน่วยงานท้องถิ่น เช่น เทศบาลตำบลโคกสูง ในฐานะตัวแทนของประชาชนตำบลโคกสูงเข้าร่วมกิจกรรมของปราสาทหรืออุทยานประวัติศาสตร์สติกก๊กอกรม เช่น การจัดอบรมมัคคุเทศก์เพื่อการท่องเที่ยวปราสาท การจัดกิจกรรมทางศาสนา เป็นต้น

ในการมีส่วนร่วมเพื่อฟื้นฟูพื้นที่หลังเก็บกู้ทุ่นระเบิดหน่วยงานทั้ง 4 ส่วน ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐ 3 ส่วน คือ กรมศิลปากร หน่วยงานความมั่นคง และหน่วยงานภูมิภาค ส่วนที่เหลือซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนของชุมชนก็คือ เทศบาลตำบลโคกสูง เราพบว่า ได้มีการจัดกิจกรรมที่สำคัญในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ดังกล่าวดังต่อไปนี้คือ คือ (พิชญวัฒน์ ยามพร และดารารัตน์ เมตตาริการนทร์ 2565 : 31-36)

1. การเสด็จของเชื้อพระวงศ์และการสร้างสัญลักษณ์แสดงความเป็นเจ้าของตั้งแต่เริ่มโครงการการสำรวจและบูรณะปราสาทสติกก๊กอกรม มีเจ้าหน้าที่ระดับสูงของกรมศิลปากรและข้าราชการในพื้นที่ ได้แก่ อธิบดีกรมศิลปากร ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี ผู้ว่าราชการจังหวัดสระแก้ว รองผู้บัญชาการกองกำลังบูรพา ลงพื้นที่เยี่ยมชมปราสาทสติกก๊กอกรม อยู่หลายครั้ง แต่ที่น่าสนใจคือ การเสด็จเยือนปราสาทของเชื้อพระวงศ์ไทยถึง 2 พระองค์ คือ การเสด็จพระราชดำเนินของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ใน พ.ศ. 2533 และวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2533 และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ใน พ.ศ. 2539

การเสด็จเยือนปราสาทสติกก๊กอกรมของทั้ง 2 พระองค์ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีนัยทางการเมืองและเป็นการแสดงสิทธิบนพื้นที่เหนือปราสาท เพราะทุกครั้งต่างเกิดขึ้นหลังผ่านพ้นวิกฤติความขัดแย้งและปัญหาเรื่องเขตแดนเขมรไม่นาน เช่น ใน พ.ศ. 2551-2556 เกิดกรณีพิพาทปราสาทพระวิหารและการอ้างสิทธิเหนือโบราณสถานตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา โดยการเสด็จเยือนแต่ละครั้งก็จะมีสัญลักษณ์หรือร่องรอยแห่งความทรงจำของการเสด็จมาเยือนพื้นที่ดังกล่าวของเชื้อพระวงศ์ไทย เช่น ป้านแกะสลักบนแท่นลายพระหัตถ์ “สิรินธร” ที่กรมศิลปากรจัดทำและตั้งแสดงไว้หน้าปราสาทประธาน และป้ายรายละเอียดที่ทรงปลูกต้นรักษน้ำเกลี้ยง ต้นไม้ประจำถิ่นบนหน้าตัวปราสาท สัญลักษณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการย้ำถึงสิทธิของประเทศไทยเหนือพื้นที่ปราสาทสติกก๊กอกรมนั่นเอง

อาจกล่าวได้ว่า หลังจากที่หน่วยงานความมั่นคงดำเนินการเก็บกู้ระเบิด กรมศิลปากรมุ่งเน้นการจัดการที่ตัว “ปราสาทหรือโบราณสถาน” ด้วยการบูรณะปราสาทนั้น ก็เพื่อย้ำให้เห็นถึงความเป็นเจ้าของหรือสิทธิเหนือพื้นที่ปราสาทศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งการเสด็จของเจ้านายไทยและการสร้างสัญลักษณ์ในการเสด็จมาพื้นที่ดังกล่าว ก็เพื่อสะท้อนถึงสิทธิเหนือพื้นที่ปราสาทศักดิ์สิทธิ์

2. การจัดกิจกรรมทางศาสนา จากศึกษาพบว่า ในปี พ.ศ. 2546 (ช่วงเหตุการณ์เผาสถานทูตไทยในกัมพูชา) มีข่าวจากฝั่งกัมพูชาว่า ต้องการครอบครองปราสาทศักดิ์สิทธิ์ทางอำเภอและองค์การบริหารส่วนตำบลโคกสูง จึงได้ร่วมมือกันจัดกิจกรรมศาสนาพุทธ (บนพื้นที่ปราสาทซึ่งเป็นเทวสถานของศาสนาพราหมณ์) ได้แก่ การเวียนเทียน การทำบุญตักบาตร ขนข้าวเข้าปราสาท เพื่อปลูกฝังและสร้างความหวงแหนให้กับประชาชนชาวไทย โดยเฉพาะประชาชนที่อพยพเข้ามาใหม่ และนำเงินที่ได้จากการบริจาคมาใช้ทำนุบำรุงโบราณสถาน ทั้งในงานได้เรียนเชิญนายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านจากฝั่งกัมพูชามาเป็น “แขก” ร่วมในพิธีอีกด้วย การจัดกิจกรรมดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงการเชื่อมคนอพยพเข้ามาใหม่กับปราสาทเข้าด้วยกันโดยผ่านพิธีกรรมความเชื่อ นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับฝั่งกัมพูชาถึงการยังคงความเคารพของคนในพื้นที่ที่มีต่อโบราณสถาน และที่สำคัญก็เป็นการย้ำให้เห็นถึงสิทธิของรัฐไทยเหนือพื้นที่ปราสาท

3. การคงชื่อเดิม “ศักดิ์สิทธิ์” และการอบรมมัคคุเทศก์ให้แก่ประชาชน จากการศึกษาพบว่า เมื่อปี พ.ศ. 2548 มีนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมปราสาทมากขึ้น ทางอำเภอและองค์การบริหารส่วนตำบลโคกสูง จึงได้จัดโครงการอบรมมัคคุเทศก์รุ่นแรกขึ้น เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวปราสาทซึ่งมีชาวบ้านและนักเรียนสนใจเข้าร่วม 50 คน โดยสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนไม่ต่ำกว่าวันละ 300 บาท การอบรมดังกล่าวนี้บ่งบอกถึงการเคลื่อนไหวในพื้นที่ของหน่วยงานท้องถิ่น ต่อมา พ.ศ. 2549 ได้มีความพยายามในการเปลี่ยนชื่อปราสาทเมืองพร้าว อย่างไรก็ตามข้อเสนอดังกล่าวถูกปฏิเสธจากหลายฝ่าย เพราะการคงชื่อปราสาทศักดิ์สิทธิ์สะท้อนให้เห็นถึงการยังคงความสำคัญของชื่อพื้นถิ่นเขมรเดิม ขณะเดียวกันชื่อนี้ก็เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปทั้งในไทยและต่างประเทศ

จากข้างต้นชี้ให้เห็นว่า หน่วยงานในพื้นที่มีวิธีการจัดการโดยใช้ “พิธีกรรม ความเชื่อ” เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มประชาชน (ใหม่) ที่เพิ่งเคลื่อนย้ายเข้ามากับปราสาท และยังเชื่อมคนสองฝั่งระหว่างไทยกับกัมพูชาโดยมีปราสาทเป็นตัวเชื่อมสานความสัมพันธ์ด้วย นอกจากนี้หน่วยงานในท้องถิ่นยังคงส่งเสริมการท่องเที่ยวปราสาทด้วยการอบรมจัดตั้งมัคคุเทศก์ท้องถิ่นขึ้นทุกกิจกรรม อาจกล่าวได้ว่านี่หนึ่งนั้นเป็นการย้ำถึงสิทธิอันชอบธรรมของไทยเหนือพื้นที่ปราสาท

จากการดำเนินการของทั้งสามหน่วยงาน อาจกล่าวได้ว่า การจัดการชายแดนไทย-กัมพูชาของรัฐไทยเหนือพื้นที่ปราสาทศักดิ์สิทธิ์ ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2556 มีเป้าหมายเพื่อเน้นย้ำสิทธิอันชอบธรรมเหนือปราสาทศักดิ์สิทธิ์ ท่ามกลางกระแสพิพาทเรื่องโบราณสถานและดินแดน โดยได้ปรากฏออกมาในหลายรูปแบบ ทั้งการจัดการด้านพื้นที่ การสร้างหมู่บ้าน การอพยพผู้คน การบูรณะโบราณสถาน ตลอดจนการจัดพิธีกรรม ฯลฯ ถึงซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่แฝงด้วยนัยของการเป็นเจ้าของทั้งสิ้น

4. การคลายความตึงเครียดและส่งเสริมการท่องเที่ยว เมื่อเหตุการณ์สงบ กองกำลังบูรพาได้ประกาศถอนทหารออกจากพื้นที่ ทำให้กองกำลังการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 12 จังหวัดสระแก้ว ซึ่งเป็นกองกำลังประจำถิ่นเข้ามามีบทบาทในการจัดการแทน นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 กองกำลังการ

ตำรวจตระเวนชายแดนที่ 12 ได้ปรับลดอัตราการรักษาหน้าแนวชายแดนลงจากเดิมในปี พ.ศ. 2542 ที่มีอัตรา 1,000 นาย ในปัจจุบันให้เหลือเพียง 450 นาย ทั้งยังมีโครงการความร่วมมือต่าง ๆ ระหว่างเจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดนและหน่วยงานความมั่นคงของกัมพูชา เช่น การประชุมแก้ไขปัญหาพื้นที่ทำกินของราษฎรในพื้นที่ทับซ้อนบริเวณหลักเขตแดนที่ 42 และ 43 การหาหรือเวลาเปิด-ปิดด่านชายแดน นอกจากนี้ในช่วงที่ทางปราสาทสติกก้อกกรมจัดกิจกรรมในเวลาากลางคืน เจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดนยังทำการขยายเวลาปิดด่านชายแดน หน่วยเฉพาะกิจ 38 บ้านโนนหมากมุ่น ห่างจากปราสาทสติกก้อกกรม ประมาณ 2 กิโลเมตร ซึ่งเป็นด่านชายแดนที่ใหญ่ที่สุด จากเดิมปิดเวลา 17.00 น. ปรับเป็น 21.00 น. และส่งเจ้าหน้าที่บางส่วนติดตามอำนวยความสะดวกในการข้ามแดนให้แก่ราษฎรกัมพูชาที่ต้องการเข้ามารับชมมหรสพ อีกทั้งในการจัดกิจกรรม แสง สี เสียง เมื่อวันที่ 25-26 กรกฎาคม พ.ศ. 2562 กองกำกับตำรวจตระเวนชายแดนที่ 12 ได้ส่งเจ้าหน้าที่จำนวน 5 นาย เข้าร่วมการแสดงชุด “บุษาทะเว โสศวรรยราชา คุรุพราหมณะสถาป ก สติกก้อกกรม มหาปราสาท” ร่วมกับนักแสดงอื่น ๆ การจัดกิจกรรมดังกล่าว ไม่ใช่เพื่อความบันเทิงอย่างเดียว แต่ยังสะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับอุทยานประวัติศาสตร์สติกก้อกกรมของฝ่ายไทยอีกด้วย

กล่าวได้ว่า การจัดการของหน่วยงานความมั่นคง สะท้อนให้เห็นการคงความสำคัญของอุทยานประวัติศาสตร์ปราสาทสติกก้อกกรม พร้อมกับการให้ความสำคัญในการอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนชาวกัมพูชาและการเข้าร่วมกิจกรรมสร้างความบันเทิงเพื่อลดระดับความตึงเครียด ขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีผ่านกิจกรรมในพื้นที่อีกด้วย

5. การจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวและเชื่อมความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา เมื่อมีการจัดตั้งปราสาทสติกก้อกกรมเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ พ.ศ. 2560 สำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรีได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาประจำตำแหน่งหัวหน้าอุทยาน บริหารจัดการปราสาทสติกก้อกกรมและได้จัดกิจกรรม แสง สี เสียง ขึ้นโดยตลอดทั้งงานเต็มไปด้วยกิจกรรมหลากหลายที่สะท้อนความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา เช่น ป้ายประชาสัมพันธ์สามภาษา ทั้งไทย กัมพูชา และอังกฤษ ที่ปักกระจายตามแนวชายแดน การเชิญบุคคลสำคัญของไทยและกัมพูชาเข้าร่วมงาน อาทิ ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และเปิดตลาดนัดย้อนยุคสองแผ่นดินไทย-กัมพูชา ที่ระดมเอาสินค้าขึ้นชื่อจากฝั่งไทยและกัมพูชามาเปิดขาย เช่น อาหาร ผ้าทอ น้ำมัน สมุนไพร เป็นต้น ส่วนด้านความบันเทิงก็มีนักดนตรีวงดุริยางค์กรมศิลปากรขับกล่อมบทเพลงทั้งเพลงพระราชนิพนธ์ เพลงไทยสากล และเพลงลูกทุ่ง แต่ที่น่าสนใจและเข้ากับบรรยากาศที่ผู้คนสองฝากฝั่งรัฐชาติมาอยู่ร่วมกัน คงหนีไม่พ้นเพลงลูกทุ่งจังหวะกันตรึม เช่น เพลงสาวกันตรึมของไผ่ พงศธร และเพลงยกเอ๋ยยกยวน ที่ถูกขับร้องเป็นภาษาไทยและภาษาเขมร นอกจากนี้ชุดการแสดง “บุษาทะเวโสศวรรยราชา คุรุพราหมณะสถาป ก สติกก้อกกรมมหาปราสาท” ที่เป็นไฮไลต์ ก็มีลำนำบรรยายภาษาเขมรตลอดทั้งเรื่อง

กล่าวได้ว่า การจัดการของกรมศิลปากรยังคงมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับปราสาทสติกก้อกกรม นัยหนึ่งนั้นเพื่อให้เห็นถึงสิทธิของไทยเหนือพื้นที่ปราสาท ด้วยการจัดยกปราสาทสติกก้อกกรมขึ้นเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ แต่ขณะเดียวกันก็พยายามใช้ปราสาทสติกก้อกกรมเป็นเครื่องมือสมานรอยร้าว และสร้างความบันเทิงให้กับคนสองฝากฝั่งรัฐชาติ

6. การประกวดมิสแกรนด์ไทยแลนด์ พ.ศ. 2562 จากการศึกษาพบว่า ในปี พ.ศ. 2562 ได้มีการชูประเด็น “แหล่งท่องเที่ยวชายแดน” และผลักดันให้ปราสาทสติกก้อกกรมให้เป็นสัญลักษณ์

ประจำจังหวัด สระแก้ว/อำเภอโคกสูง ผ่านเวทีการประกวดมิสแกรนด์ไทยแลนด์ (Miss Grand Thailand) พ.ศ. 2562 โดยในรอบการประกวดชุดประจำจังหวัด คุณแชมป์ญู กมลรส ทูลภิรมย์ นักออกแบบของจังหวัดสระแก้ว ได้รังสรรค์ชุดที่ชื่อว่า “วิจิตรยาดรา อัสรานารี แก้วมณีแห่งแสง สดก๊กอภิม” พร้อมบรรยายความหมายของชุดไว้ว่า หมายถึง “สตรีที่ตั้งใจแต่งองค์ทรงเครื่องอย่าง วิจิตรงดงามไปสักการะเทพยดาแห่งปราสาทนี้” ภายหลังจากชุดดังกล่าวได้ถูกนำเสนอออกไปก็ได้รับ คำชื่นชมจากคณะกรรมการและประชาชนชาวไทยเป็นอย่างมาก จนผ่านเข้ารอบ TOP 20 ชุดประจำ ชาติสวยงาม ที่มีโอกาสได้รับการพิจารณาเป็นชุดประจำชาติของไทยในการประกวดระดับนานาชาติ ณ เมืองการากัส ประเทศเวเนซุเอลา การหยิบเอาเรื่องราวเกี่ยวกับปราสาทสดก๊กอภิมมาตัดเย็บเป็น ชุดมิสแกรนด์สระแก้ว เป็นการจุดประกายสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ของจังหวัดที่แปรเปลี่ยนตาม ยุคสมัยผ่านเวทีการประกวดระดับชาติ

7. การเปลี่ยนตราสัญลักษณ์และคำขวัญประจำอำเภอโคกสูง ในปี พ.ศ. 2562 นายประพิศ ญาณปัญญา นายอำเภอโคกสูง ได้ระดมความคิดจากผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีมติให้ เปลี่ยนแปลงคำขวัญใหม่ จากเดิมที่ใช้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 คือ “ดินแดนแห่งตำนาน ปราสาทหิน โบราณ ผ้าไหมพื้นบ้าน ยุทธการโนนหมากมุ่น” ปรับเป็น “โคกสูงเมืองเกษตรชายแดนไทย-กัมพูชา นักรบกล้ายุทธการโนนหมากมุ่น เขาอีด่างแหล่งต้นทุ่น แหล่งลำน้ำ ปราสาทหินงดงาม สดก๊กอภิม” การปรับคำขวัญนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงท้องถิ่นได้ให้ความสำคัญพร้อมกับย้ำให้เห็นถึงความ “งดงาม” เพื่อชูประเด็นให้ปราสาทสดก๊กอภิมกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้ทางอำเภอโคกสูงและ องค์การบริหารส่วนตำบลโคกสูงยังได้เปลี่ยนตราสัญลักษณ์ของอำเภอจากเดิมที่เคยใช้สัญลักษณ์รูป ปราสาทหินทั่วไปมาใช้รูปปราสาทสดก๊กอภิม

8. การจัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 หลายหน่วยงานต่าง ประโคมจัดกิจกรรมมากมายลงบนพื้นที่ประสาท เช่น วังมินิมารารอน ปันจักรยาน และยังนำกิจกรรม ทางศาสนามาใช้เชื่อมสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา ดังปรากฏในชื่อของโครงการ เช่น งานบูชาผามปุรมี ศรีสระแก้ว สานสัมพันธ์ไมตรีในมิติพระพุทธศาสนา จังหวัดสระแก้ว ประเทศไทยกับจังหวัดบันเตีย เมียนเจย ราชอาณาจักรกัมพูชา งานทำบุญสืบสานวัฒนธรรมสองแผ่นดินไทย-กัมพูชา และทำบุญ ตักบาตรสองแผ่นดินไทย-กัมพูชาในวันอาสาฬหบูชา เป็นต้น โดยเชิญเจ้าหน้าที่ระดับสูงและนิมนต์ พระสงฆ์จากฝั่งกัมพูชาร่วมงาน

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า หน่วยงานในพื้นที่มีบทบาทในการบริหารจัดการอย่างมากที่ทำให้ ปราสาทสดก๊กอภิมเป็นที่รู้จักต่อสาธารณชน ผ่านการส่งเสริมและจัดกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่กล่าวมา โดยสอดคล้องกับหน่วยงานความมั่นคงและกรมศิลปากร คือ การใช้ปราสาทสดก๊กอภิม เชื่อมความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา

กล่าวได้ว่าการจัดการชายแดนไทย-กัมพูชาของประเทศไทยเหนือพื้นที่ปราสาทสดก๊กอภิม หลังปี พ.ศ. 2557-2563 ทั้งสามหน่วยงาน ได้แก่ หน่วยงานความมั่นคง กรมศิลปากร และหน่วยงาน ในพื้นที่ต่างมีเป้าประสงค์เดียวกัน คือ การใช้ปราสาทสดก๊กอภิมเป็นเครื่องมือในการประสาน รอยรั้วเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย-กัมพูชา ทั้งในระดับรัฐและระดับท้องถิ่น รวมถึงการ ใช้ปราสาทสดก๊กอภิมเพื่อฟื้นฟูภาคการท่องเที่ยว และเศรษฐกิจชายแดนจังหวัดสระแก้วอีกด้วย

อย่างไรก็ดีในการฟื้นฟูอุทยานประวัติศาสตร์ปราสาทสด๊กก๊อกธม อุปสรรคที่เกี่ยวข้องเนื่องจากปัญหาทุ่นระเบิดในอดีตคือ ยังมีการพบทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดเนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่เรียกว่า พื้นที่ปนเปื้อนจากทุ่นระเบิด เช่น มีการพบระเบิดเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2566 ในสระน้ำบารายและรอบ ๆ บาราย (ปรีชา นุชละม้าย, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2566) ปัญหาทุ่นระเบิดที่ยังคงค้างอยู่ในบริเวณปราสาทเนื่องจากเป็นพื้นที่ปนเปื้อนทุ่นระเบิด ปัญหาอุปสรรคดังกล่าวสามารถแก้ไขได้โดยเจ้าหน้าที่ศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรีจะต้องแจ้งต่อหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 1 (นปท. 1) เข้ามาดำเนินการเข้ามาเก็บกู้และทำลายดังเช่นมาตรฐานการปฏิบัติที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ภาพที่ 6.18 สถานที่ตั้งปราสาทสด๊กก๊อกธม
ที่มา : (Google Earth Pro, 2565)

นอกจากนี้ ยังมีปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับความมั่นคงระหว่างไทยกับกัมพูชาเนื่องจากพื้นที่บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ที่เป็นชายแดนนั้นมีสภาพที่ตั้งของปราสาทสด๊กก๊อกธมติดกับชายแดนโดยปราศจากปราการธรรมชาติ เช่น ภูเขาหรือลำห้วย เป็นเครื่องกีดขวางทำให้ถูกนิยามว่า เป็นพื้นที่เสี่ยงภัยต่อความมั่นคงแห่งชาติทั้งจากกองกำลังทหารและจากประชาชนฝั่งตรงข้ามที่สามารถเคลื่อนย้ายพลข้ามเส้นเขตแดนเข้ามาได้โดยง่ายดังจะเห็นได้จากการณ์คือ (พิชญวัฒน์ ยาพรมและดรรรัตน์ เมตตาริการนนท์, 2565 : 26-30)

ในปี พ.ศ. 2529 รัฐบาลกัมพูชาได้มีนโยบายยกสถานะ 5 เมือง ขึ้นเป็นจังหวัดหนึ่งในนั้นคือ จังหวัดบันเตียเมียนเจยเพื่อกระจายอำนาจและทรัพยากรสู่ชนบท พร้อมกับสนับสนุนชักชวนและประชาชนเขมรให้อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ชายแดน เมื่อเห็นดังนั้นฝ่ายกิจการพลเรือนกองกำลังบูรพาจึงได้ขอพื้นที่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 13 แปลง รวม 154,615 ไร่ เป็นเวลา 30 ปี ในเขตจังหวัดสระแก้วจากกรมป่าไม้เพื่อสร้างหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดนขึ้นมาใหม่ 13 หมู่บ้าน

หนึ่งในนั้น คือ บ้านหนองหญ้าแก้วที่ถูกสร้างติดกับปราสาทสติก๊กอกรรม มีขนาดพื้นที่ประมาณ 10,000 ไร่ จำนวนประชากร 208 หลังคาเรือน หลังจากพื้นที่ปลอดภัยทหารก็เริ่มประชาสัมพันธ์ชักชวนประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียง ได้แก่ บ้านดอนหลุม บ้านโคกสูง บ้านหนองเสม็ด ตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ที่ถูกกวาดต้อนมาตั้งแต่รัชกาลที่ 3 และบางส่วนอพยพมาจากจังหวัดโคราช สุรินทร์ บุรีรัมย์ โดยมอบสวัสดิการต่าง ๆ ประกอบด้วย บ้านหนึ่งหลังบนพื้นที่ 1 ไร่ และพื้นที่ทำกิน 14 ไร่ พร้อมระดมทุนสร้างวัดหนองหญ้าแก้วและร่วมมือกับหน่วยงานในพื้นที่สร้างระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ประปา ไฟฟ้า อ่างเก็บน้ำ ถนน เพื่อตรึงให้ประชาชนให้อยู่ติดพื้นที่และไม่ละทิ้งชายแดน ทั้งมอบหมายภารกิจให้สมาชิกต้องผลัดเปลี่ยนเฝ้าเวรยามในปราสาทสติก๊กอกรรมตลอดทั้งกลางวัน-กลางคืน

ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2534-2556 ภายหลังจากสิ้นสุดสงครามเย็นใน พ.ศ. 2534 และไทยก็มีนโยบายแปรสนามรบเป็นสนามการค้ากับประเทศเพื่อนบ้าน ความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา มีทิศทางดีขึ้น อย่างไรก็ตาม ในช่วงทศวรรษ 2550 ชายแดนไทย-กัมพูชาต้องเผชิญกับความขัดแย้งระลอกใหม่ จากกรณีเรื่องเขตแดนและโบราณสถาน เมื่อมีข่าวว่ากัมพูชาต้องการทวงคืนปราสาทเขมรทั้งหมดที่ตั้งอยู่ตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา และในช่วงก่อนการเลือกตั้งทั่วไปของกัมพูชา พ.ศ. 2550 นายกรัฐมนตรีฮุนเซนได้ชูกรณีการขึ้นทะเบียนเขาพระวิหารเป็นทั้ง “วาระแห่งชาติและวาระของพรรค” ต่อมา พ.ศ. 2551 ได้เกิดกรณีพิพาทปราสาทเขาพระวิหารนำไปสู่การปะทะกันของกองกำลังสองฝ่ายซึ่งลุกลามไปยังโบราณสถานแห่งอื่น และ พ.ศ. 2554-2556 เกิดการปะทะกันที่ปราสาทตาควายและการตรึงกำลังกันที่ปราสาทตาเมือนธมชายแดนไทย-กัมพูชา

เหตุการณ์ดังกล่าวนำมาสู่ความขัดแย้งระหว่างประเทศ เกิดการเคลื่อนไหวทางทหารในบริเวณชายแดนกัมพูชาและการอ้างสิทธิ์ครอบครองปราสาทสติก๊กอกรรม คณะกรรมาธิการกิจการชายแดนไทย สภาผู้แทนราษฎร และรองผู้บัญชาการกองกำลังบูรพา พร้อมคณะได้ลงพื้นที่และวางแนวกองกำลังทหารรอบปราสาทสติก๊กอกรรม พร้อมทั้งติดตั้งเสาธงชาติไทยให้สูงขึ้นเพื่อให้สามารถมองเห็นในระยะไกลบ่งบอกว่าบริเวณจุดนี้เป็นของไทย (และนำป้อน บังเกอร์ กระสอบทรายลงกระจายตามชุมชน โรงเรียน สถานีอนามัย ทั้งประกาศ ให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านหนองหญ้าแก้วอพยพออกจากพื้นที่)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 7

บทสังเคราะห์การบริหารจัดการทุ่นระเบิดและแนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม ในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว

ในการนำเสนอบทสังเคราะห์จากกรณีศึกษาพื้นที่ทุ่นระเบิดของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี และตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ผู้วิจัยจะได้นำเสนอหัวข้อที่สำคัญในบทนี้โดยแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อ ดังนี้

7.1 บริบทการบริหารจัดการทุ่นระเบิดในระดับชาติ

7.2 สังเคราะห์ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว

7.3 สังเคราะห์การบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว

7.4 แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว

7.1 บริบทการบริหารจัดการทุ่นระเบิดในระดับชาติ

ในการสังเคราะห์จากกรณีศึกษาพื้นที่ทุ่นระเบิดของตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี และตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว จะต้องคำนึงถึงบริบทในการช่วยสังเคราะห์ข้อมูล ในที่นี้ก็คือ ระบบการบริหารจัดการทุ่นระเบิดในระดับชาติที่มีความสัมพันธ์กับการทำงานบริหารจัดการทุ่นระเบิดในจังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว ตามกรณีที่ได้ศึกษาดังกล่าว

การบริหารจัดการทุ่นระเบิดในระดับชาติเป็นผลมาจากอนุสัญญาออกติดตาม ค.ศ. 1997 (พ.ศ. 2540) ถือได้ว่าเป็นอนุสัญญาที่ห้ามการใช้อาวุธภายใต้กรอบของกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศฉบับแรกในประวัติศาสตร์ที่สามารถบังคับใช้เป็นกฎหมายได้ภายในระยะเวลาอันรวดเร็วมากกว่าอนุสัญญาฉบับใด ๆ ที่ผ่านมาในอดีต ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการสนองตอบของประชาคมระหว่างประเทศที่มีต่อวิกฤตการณ์เกี่ยวกับทุ่นระเบิดสังหารบุคคลที่ส่งผลให้ประชาชนพลเรือนในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกได้รับอันตรายบาดเจ็บและสูญเสียชีวิตจากทุ่นระเบิดเป็นจำนวนมากเป็นเวลาหลายสิบปีและเพื่อเป็นการสร้างมาตรฐานระหว่างประเทศเกี่ยวกับการห้ามใช้ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล อนุสัญญาออกติดตามจึงได้กำหนดให้มีการห้ามใช้ทุ่นระเบิดเหล่านี้อย่างสิ้นเชิง ไม่ว่าในกรณีใด ๆ หรือสถานการณ์ใด ๆ ก็ตาม รวมทั้งได้ดำเนินการกวาดล้างและทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลให้หมดสิ้นไปในอนาคตด้วยต่าง ๆ (ธิดาชนก เทพประดิษฐ์, 2556 : 51)

ดังนั้น อนุสัญญาออกติดตามฉบับนี้จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ที่ต้องการจะยุติความทุกข์ทรมานและการสูญเสียที่เกิดจากทุ่นระเบิดสังหารบุคคลซึ่งประชาชนพลเรือนผู้บริสุทธิ์ไม่สามารถป้องกันตนเองได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็ก ๆ ต้องเสียชีวิตหรือทุพพลภาพเป็นจำนวนมากและยังเป็นการขัดขวางการพัฒนาเศรษฐกิจและการบูรณะประเทศ รวมถึงปัญหาอุปสรรคต่อการเดินทางกลับถิ่นฐานเดิมของผู้ลี้ภัยและผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ (ธิดาชนก เทพประดิษฐ์, 2556 : 52)

ในปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยได้ลงนามในอนุสัญญาออตตาวา ค.ศ. 1997 ภายใต้พันธกรณีในอนุสัญญาว่าด้วยการห้ามใช้ สะสม ผลิตและโอน การทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคล เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ณ กรุงออตตาวา ประเทศแคนาดา และให้สัตยาบันต่อองค์การสหประชาชาติ เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2541 ซึ่งมีผลให้บังคับใช้ต่อประเทศไทยตั้งแต่พฤษภาคม พ.ศ. 2542 เป็นต้นไป ทำให้ประเทศไทยมีพันธกรณีหลัก 5 ประการ เรียกรวมกันว่า “การปฏิบัติการทุ่นระเบิดเพื่อมนุษยธรรม (Humanitarian Mine Action)” ได้แก่

1. การทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลที่สะสมไว้ในคลังให้หมดไปภายในเวลา 4 ปี นับจากอนุสัญญาฯ มีผลบังคับใช้ แต่ให้เก็บไว้ได้จำนวนที่น้อยที่สุดเท่าที่จำเป็น เพื่อการฝึกค้นหา เก็บกู้ และทำลาย
2. การเก็บกู้ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลภายในอาณาเขตให้หมดไปภายใน 10 ปี นับจากอนุสัญญาฯ มีผลบังคับใช้
3. การแจ้งเตือนและให้ความรู้จากอันตรายของทุ่นระเบิด (Mine Risk Education: MRE) เพื่อลดโอกาสที่จะเกิดผู้ประสบภัยรายใหม่
4. การให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากทุ่นระเบิด และ
5. การดำเนินการทางกฎหมายให้เป็นไปตามอนุสัญญาฯ รวมถึงการรายงานประจำปีตามมาตรการด้านความโปร่งใส (ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ, 2563 : 9)

ภายใต้อนุสัญญาออตตาวาดังกล่าวประเทศสมาชิกที่เข้าร่วมต้องปฏิบัติการเพื่อปลดปล่อยพื้นที่อันตรายจากทุ่นระเบิด โดยสำนักนายกรัฐมนตรีได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานทุ่นระเบิดเพื่อมนุษยธรรมแห่งชาติ ซึ่งมีนายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการ หัวหน้าส่วนราชการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมเป็นกรรมการฯ และมอบให้กองบัญชาการกองทัพไทยจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติงานทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับทุ่นระเบิดเพื่อมนุษยธรรม (ทั้งนี้เมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2543 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนากรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ได้เสด็จฯ เป็นองค์ประธานในพิธี) (ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ, 2566)

ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ ศูนย์บัญชาการทหาร กองบัญชาการกองทัพไทย (Thailand Mine Action Center: TMAC/ศทช.ศบท.) เป็นหน่วยขึ้นตรงต่อกองบัญชาการกองทัพไทย มีภารกิจในการวางแผน อำนวยการ ประสานงาน กำกับดูแล และดำเนินกิจการทั้งปวง เพื่อให้การดำเนินงานเรื่องทุ่นระเบิดสังหารบุคคลเป็นไปตามอนุสัญญาว่าด้วย “การห้ามใช้ สะสม ผลิตและโอน และทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคล” ปฏิบัติหน้าที่เป็นศูนย์ประสานงานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งควบคุมและกำกับดูแลการปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดในสนามของหน่วยปฏิบัติการด้านทุ่นระเบิดเพื่อมนุษยธรรมต่าง ๆ และมีขอบเขตความรับผิดชอบดังนี้ (ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ, 2566)

1. ดำเนินการด้านกฎหมายในการห้ามใช้ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล
2. ปฏิบัติการตรวจค้นและทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคล

3. ให้ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับทุ่นระเบิดสังหารบุคคล รวมทั้งให้ความช่วยเหลือประชาชนที่ประสบภัยจากทุ่นระเบิดสังหารบุคคลและปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบจากทุ่นระเบิดเพื่อมนุษยธรรม

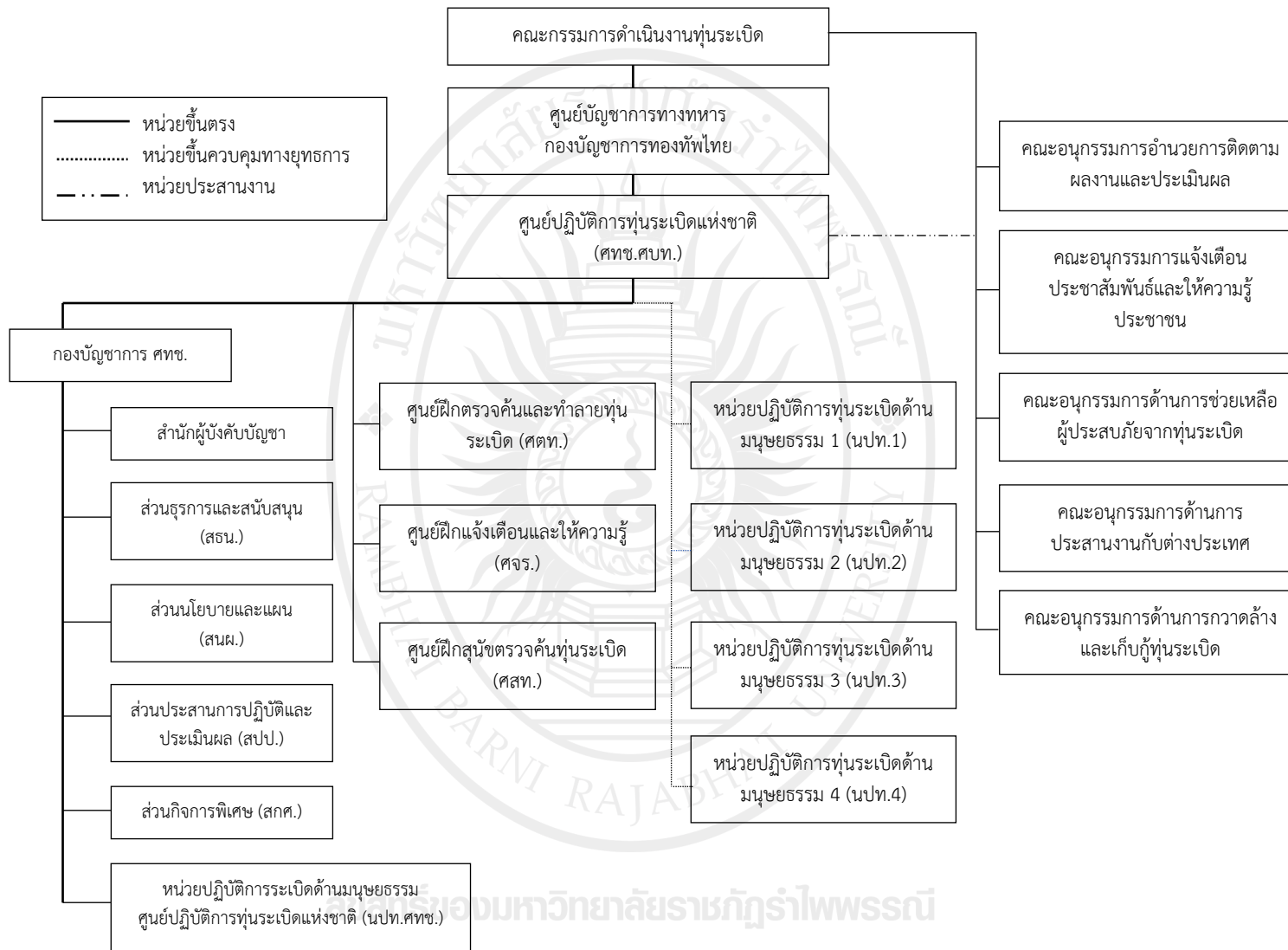
4. ประสานงาน และร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ

5. ปฏิบัติงานอื่น ๆ ตามที่ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการดำเนินงานทุ่นระเบิดเพื่อมนุษยธรรม

ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติร่วมกับองค์กรปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งสหประชาชาติ (UN Mine Action Service: UNMAS) องค์กรความช่วยเหลือแห่งประชาชนชาวนอร์เวย์ (Norwegian People's Aid: NPA) โดยศูนย์ปฏิบัติการสำรวจ (Survey Action Center: SAC) ได้เริ่มสำรวจพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากทุ่นระเบิดตามแนวชายแดนไทยกับประเทศรอบบ้าน โดยทำการสำรวจระหว่างเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2543 ถึงเดือนเมษายน พ.ศ. 2544 ผลการสำรวจพบว่า มีพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด (Land Impact Survey: LIS) จำนวน 933 แห่ง รวมขนาดพื้นที่ 2,556.7 ตารางกิโลเมตร ใน 27 จังหวัด ชุมชนที่ประสบปัญหาความเดือดร้อนจากทุ่นระเบิดจำนวนทั้งสิ้น 530 หมู่บ้าน แยกเป็นหมู่บ้านชายแดนไทย-เมียนมาร์ 9 จังหวัด 32 อำเภอ รวม 139 หมู่บ้าน หมู่บ้านชายแดนไทย-ลาว 9 จังหวัด 25 อำเภอ รวม 90 หมู่บ้าน หมู่บ้านชายแดนไทย-มาเลเซีย 2 จังหวัด 3 อำเภอ รวม 4 หมู่บ้าน และหมู่บ้านชายแดนไทย-กัมพูชา 7 จังหวัด 24 อำเภอ รวม 297 หมู่บ้าน ภัยจากทุ่นระเบิดได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่และความปลอดภัยของราษฎร จำนวน 503,682 คน เช่น การเสียชีวิต และการได้รับบาดเจ็บ การสูญเสียแขน ขา และอวัยวะอื่น ๆ เป็นต้น (ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ, 2563 : 12-13)

จากการสำรวจของศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2543 พบว่าเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนในภาคตะวันออกของประเทศไทยซึ่งติดกับประเทศกัมพูชา ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด นั้น มีพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากทุ่นระเบิดรวมทั้งสิ้น 1,943.6 ตารางกิโลเมตร ประชาชนได้รับผลกระทบ 216,034 คน ใน 24 อำเภอ 297 หมู่บ้าน โดยกรณีศึกษาจังหวัดตราด มีพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ 312.8 ตารางกิโลเมตร จังหวัดจันทบุรีมีพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ 99.4 ตารางกิโลเมตร และจังหวัดสระแก้ว มีพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ 181.6 ตารางกิโลเมตร (ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ, 2563 : 12)

ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ ศูนย์บัญชาการทหาร กองบัญชาการกองทัพไทย มีฐานะเป็นหน่วยงานหลักในการกำหนดนโยบาย ระเบียบการปฏิบัติและเป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติงานทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทุ่นระเบิดเพื่อมนุษยธรรมของประเทศไทย เพื่อให้การปฏิบัติงานและการบริหารจัดการทุ่นระเบิดบรรลุเป้าหมาย มีโครงสร้างการจัดหน่วยดังแสดงให้เห็นจากภาพที่ 7.1

ภาพที่ 7.1 โครงสร้างของศูนย์ปฏิบัติการทุนระเบิดแห่งชาติ
 ที่มา : (ศูนย์ปฏิบัติการทุนระเบิดแห่งชาติ, 2563 : 15)

จากภาพที่ 7.1 พบว่าศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ มีโครงสร้างการจัดหน่วยงาน ประกอบด้วย หน่วยขึ้นตรง หน่วยขึ้นควบคุมทางยุทธการ และหน่วยประสานงาน โดยมีการแบ่งมอบหน้าที่ในการปฏิบัติงาน ดังนี้

1. หน่วยขึ้นตรงศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ ประกอบด้วย

1.1 กองบัญชาการศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ ทำหน้าที่บังคับบัญชา วางแผน อำนวยการ ประสานงาน กำกับดูแล สั่งการ ควบคุมการปฏิบัติการให้เป็นไปตามแผนงาน โดยมีส่วนปฏิบัติการต่าง ๆ ช่วยดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติงาน ได้แก่ สำนักงานผู้บังคับบัญชา ส่วนธุรการและสนับสนุน ส่วนนโยบายและแผน ส่วนประสานการปฏิบัติและประเมินผล ส่วนกิจการพิเศษ และหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ (ทำหน้าที่ช่วยสนับสนุนเมื่อได้รับคำสั่งจากศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติแก่หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมต่าง ๆ ในแต่ละพื้นที่)

1.2 ศูนย์ฝึกตรวจค้นและทำลายทุ่นระเบิด (The Humanitarian Demining Training Center/ศตท.ศทช.) ตั้งอยู่ที่กรมการทหารช่าง อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี รับผิดชอบและฝึกอบรมในเรื่องของการตรวจค้นและทำลายทุ่นระเบิด

1.3 ศูนย์ฝึกแจ้งเตือนและให้ความรู้ (The Mines Awareness Training Center/ศจร.ศทช.) ตั้งอยู่ที่ หน่วยบัญชาการสงครามพิเศษ ค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จังหวัดลพบุรี รับผิดชอบและฝึกอบรมในเรื่องของการแจ้งเตือนให้ความรู้และหาข่าวเกี่ยวกับอันตรายจากทุ่นระเบิด

1.4 ศูนย์ฝึกสุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิด ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ (The Mines Searching Dog and Dog Handler Training/ศสท.ศทช.) ตั้งอยู่ที่ศูนย์การสุนัขทหาร กรมการสัตวทหารบก ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา รับผิดชอบและฝึกอบรมในเรื่องการฝึกสุนัขตรวจค้นทุ่นระเบิดและผู้บังคับสุนัข (ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ, 2563 : 16)

2. หน่วยขึ้นการควบคุมทางยุทธการ เป็นหน่วยทำหน้าที่ ตรวจค้น เก็บกู้และทำลาย รวมทั้งการแจ้งเตือนและให้ความรู้เกี่ยวกับอันตรายจากทุ่นระเบิดและกิจการทั้งหลายเกี่ยวกับทุ่นระเบิดในพื้นที่ปฏิบัติการที่ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบ ประกอบด้วยหน่วยต่าง ๆ และพื้นที่รับผิดชอบ ดังนี้

2.1 หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 1 (นปท.1) รับผิดชอบพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสระแก้ว

2.2 หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมกองทัพเรือ (นปท.2/นปท.ทร.) รับผิดชอบพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด

2.3 หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 3 (นปท.3) รับผิดชอบพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดสุรินทร์

2.4 หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 4 (นปท.4) รับผิดชอบพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดอุบลราชธานี

3. หน่วยประสานงาน ทำหน้าที่ประสานการปฏิบัติการต่าง ๆ ประกอบด้วยคณะทำงานต่าง ๆ ดังนี้

- 3.1 คณะอนุกรรมการอำนวยการติดตามผลงานและประเมินผล
- 3.2 คณะอนุกรรมการแจ้งเตือน ประชาสัมพันธ์และให้ความรู้ประชาชน
- 3.3 คณะอนุกรรมการด้านการช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากทุ่นระเบิด
- 3.4 คณะอนุกรรมการด้านการประสานงานกับต่างประเทศ
- 3.5 คณะอนุกรรมการด้านการกวาดล้างและเก็บกู้ทุ่นระเบิด

7.2 สังเคราะห์ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว

ก่อนที่ฝ่ายทหารจะเข้าไปบริหารจัดการเพื่อเก็บกู้ทุ่นระเบิดนั้น พบว่าเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนจากกรณีศึกษาทั้ง 3 ตำบล ในจังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว นั้นเกิดจากการหลงเหลือของทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดที่เกิดจากเหตุการณ์สงครามเขมรแดงภายในประเทศกัมพูชา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. 2522 จากเหตุการณ์กองทัพเวียดนามได้เข้ายึดครองประเทศกัมพูชาเพื่อช่วยทหารฝ่ายเขมรอิสระได้เป็นผลสำเร็จ ทำให้ทหารเขมรแดงและประชาชนชาวกัมพูชาต้องถอยร่นหนีภัยสงครามเข้ามายังประเทศไทยทุกทิศทุกทางเป็นจำนวนมาก จากการสู้รบของทหารเขมรแดงและทหารเวียดนามตามแนวเขตชายแดนไทยนั้น ทั้งสองฝ่ายมักใช้การวางทุ่นระเบิดและการสู้รบด้วยอาวุธนานาชนิดเพื่อสกัดกั้นและสร้างความเสียหายแก่กัน แต่แล้วหลังจากสงครามสิ้นสุดเมื่อปี พ.ศ. 2533 ผู้อพยพชาวกัมพูชาถูกส่งกลับประเทศ ทหารเวียดนามและทหารเขมรแดงได้ถอนกำลังกลับเข้าไปยังกัมพูชาแล้วนั้น คนไทยที่อยู่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดั้งเดิมพยายามเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ของตนเอง ทว่าไม่สามารถเข้าไปประกอบอาชีพได้ตามปกติเนื่องจากมีทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดอยู่เป็นจำนวนมากหลงเหลือถูกทิ้งไว้ในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี และตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ซึ่งทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดได้ก่อให้เกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมมากมายตามมา ดังที่ได้แสดงไว้ในตารางที่ 7.1

ตารางที่ 7.1 ปัญหาที่เกิดขึ้นจากทุนระเบิด

ปัญหาที่เกิดขึ้น จากทุนระเบิด	พื้นที่ทุนระเบิดชายแดน		
	ตราด	จันทบุรี	สระแก้ว
1. ปัญหาเศรษฐกิจ <ul style="list-style-type: none"> - อาชีพ หลัก/รอง - ช่องทางทำมาหากิน - คู่ค้า-การตลาด - รายได้ - การท่องเที่ยว 	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่สามารถทำสวน/ประมงชายฝั่ง - การเดินทางยากลำบาก - ค่าขายกันเองภายในชุมชนเป็นหลัก - รายได้น้อย ยากจน ไม่สร้างรายได้ 	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่สามารถทำไร่/ทำสวนลำไย - มีเส้นทางสายยุทธศาสตร์เพียงเส้นเดียว - ชุมชนตั้งอยู่ตามแนวชายแดน - รายได้น้อย ยากจน ไม่มีแหล่งท่องเที่ยว 	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่สามารถทำไร่ข้าวโพด /หาของป่า - มีเส้นทางในการสัญจรเพียงเส้นทางเดียว - ค่าขายฝั่งไทยเป็นหลัก - รายได้น้อย ยากจน ไม่ก่อให้เกิดรายได้
2. ปัญหาสังคม <ul style="list-style-type: none"> - ครอบครัวและเครือญาติ - การศึกษา - สาธารณสุข - การเมืองการปกครอง - ประเพณีวัฒนธรรม/วัฒนธรรมท้องถิ่น - ความเชื่อและศาสนา 	<ul style="list-style-type: none"> - ครอบครัวแบบเครือญาติ มีความสัมพันธ์เหนียวแน่น - การศึกษาเท่าที่มีในพื้นที่ โอกาสเพิ่มระดับการศึกษาน้อยมาก - อาศัยการรักษาพยาบาลจากสถานีนอนามัยประจำตำบล ห่างไกลจากโรงพยาบาลประจำจังหวัด 50 กิโลเมตร - ให้ความเชื่อมั่นกับผู้ปกครองท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านมากที่สุด 	<ul style="list-style-type: none"> - ครอบครัวแบบย้ายถิ่นฐานมาจากถิ่นอื่นมาอยู่รวมกันเพื่อทำการเกษตรโดยได้รับการจัดสรรที่ทำกิน ความสัมพันธ์ในชุมชนเกิดจากการทำตามคำสั่งของผู้นำชุมชน - การศึกษาน้อย ขาดโอกาสในการขยายความรู้ - การรักษาพยาบาลจากสถานีนอนามัยประจำตำบล ห่างไกลจากโรงพยาบาลประจำอำเภอประมาณ 40 กิโลเมตร 	<ul style="list-style-type: none"> - ครอบครัวแบบเครือญาติมีความสัมพันธ์เหนียวแน่น - การศึกษาน้อย โอกาสเพิ่มระดับการศึกษาน้อย - อาศัยการรักษาพยาบาลจากสถานีนอนามัยประจำตำบลและหมอแผนโบราณ - ให้ความเชื่อมั่นกับผู้ปกครองท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มากที่สุด - มีประเพณีแสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชน - มีความเชื่อในพุทธศาสนาและสิ่งศักดิ์ประจำถิ่น

ตารางที่ 7.1 (ต่อ)

ปัญหาที่เกิดขึ้น จากทุนระเบิดชายแดน	พื้นที่ทุนระเบิดชายแดน		
	ตราด	จันทบุรี	สระแก้ว
	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่มีประเพณีแสดงอัตลักษณ์ของชุมชน - มีความเชื่อในพุทธศาสนาและสิ่งศักดิ์ประจำถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> - ให้ความเชื่อมั่นต่อผู้ปกครองท้องถิ่นมากที่สุด - มีประเพณีตามแบบธรรมเนียมของถิ่นฐานเดิมที่ติดตัวมาแล้วมาทำเป็นกลุ่มร่วมกัน - มีความเชื่อในพุทธศาสนาและเคารพสิ่งศักดิ์ในชุมชน 	

จะเห็นได้ว่าปัญหาจากทุนระเบิดสร้างผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่ทั้ง 3 กรณีศึกษา ทั้งด้านเศรษฐกิจ เช่น ชาวบ้านไม่สามารถประกอบอาชีพได้อย่างปกติ สาธารณูปโภคต่าง ๆ ไม่ได้รับการพัฒนา การค้าขายไม่สามารถทำได้โดยสะดวก ประชาชนไม่สามารถค้าขายกันได้ สถานที่ท่องเที่ยวไม่มีนักท่องเที่ยว เป็นต้น และส่งผลกระทบต่อด้านเรื่องของสังคม เช่น ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีน้อยมาก ขาดโอกาสทางการศึกษา ประชาชนได้รับผลกระทบจากความพิการเนื่องจากเกิดอุบัติเหตุจากทุนระเบิด รวมทั้งการได้รับการขาดโอกาสบริการด้านสาธารณสุข การขาดความต่อเนื่องในการรักษาประเพณีและวัฒนธรรม เป็นต้น

7.3 สังเคราะห์การบริหารจัดการทุนระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุนระเบิดชายแดน จังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว

กระบวนการบริหารจัดการทุนระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่กรณีศึกษาทั้ง 3 ตำบลสามารถสรุปขั้นตอนโดยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

7.3.1 การวางแผนการเก็บกู้ทุนระเบิด

7.3.2 การปฏิบัติการเก็บกู้ทุนระเบิดในภาคสนาม

7.3.3 การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุนระเบิด

ในการบริหารจัดการทุนระเบิดในพื้นที่ทุนระเบิดทั้ง 3 กรณีศึกษา จะเห็นได้ว่าเป็นการแบ่งขั้นตอนการปฏิบัติการเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การวางแผนการเก็บกู้ทุนระเบิด ทั้ง 3 กรณีศึกษามีขั้นตอนในการปฏิบัติการเหมือนกัน แต่มีข้อแตกต่างตรงลักษณะภูมิประเทศเท่านั้น 2) การปฏิบัติการเก็บกู้ทุนระเบิดในภาคสนาม แตกต่างกันตรงที่จังหวัดตราด ใช้เครื่องมือในการตรวจค้น กวาดล้าง และทำลาย โดย คน เครื่องจักร และสุนัข ส่วนจังหวัดจันทบุรีและจังหวัดสระแก้ว ใช้เครื่องมือในการ

ตรวจค้น กวาดล้างและทำลาย โดยคนและสุนัขเท่านั้น สาเหตุมาจากลักษณะพื้นที่และภูมิประเทศต่างกัน ส่วนทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด เป็นทุ่นระเบิดประเภทเดียวกันเนื่องจากสถานการณ์การสู้รบและกลุ่มกองกำลังเดียวกันจึงใช้อาวุธประเภทเดียวกัน 3) การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุ่นระเบิด ทั้ง 3 กรณีศึกษาใช้วิธีการและขั้นตอนเหมือนกัน คือ มีการรายงานการปฏิบัติประจำวันเหมือนกัน การรับรองพื้นที่ปลอดภัยโดยศูนย์ทุ่นระเบิดแห่งชาติเหมือนกัน แตกต่างกันตรงที่กรณีศึกษาจังหวัดตราดส่งมอบพื้นที่ให้กรมป่าไม้ จังหวัดจันทบุรีส่งมอบพื้นที่ให้กรมป่าไม้และเจ้าของที่ดินตามเอกสารสิทธิ์ ส่วนในกรณีศึกษาจังหวัดสระแก้วมอบพื้นที่ให้กับกรมศิลปากร

ตารางที่ 7.2 การบริหารจัดการทุ่นระเบิด

การบริหารจัดการ ทุ่นระเบิด	ลักษณะการปฏิบัติงาน		
	ตราด	จันทบุรี	สระแก้ว
1. การวางแผนการ เก็บกู้ทุ่นระเบิด	การวางแผนต้อง สอดคล้องกับห้วงเวลา และสภาพพื้นที่เป็น สำคัญ เนื่องจากลักษณะ พื้นที่ทุ่นระเบิดเป็นภูเขา สูงชัน เป็นป่ารกทึบ เส้นทางยากลำบาก ฝน ตกชุก มีสัตว์ใหญ่และ สัตว์สร้างความรำคาญ เช่น ทากดูดเลือดและยุง จำนวนมาก	สภาพพื้นที่ทุ่นระเบิด เป็นป่าโปร่งต้นไม้ไม่ หนาแน่น บางสนามอยู่ ตามลำคลอง ส่วนใหญ่ ไม่ห่างไกลจากเส้นทาง หลัก มีเพียงบางพื้นที่อยู่ ใกล้บริเวณเส้นเขตแดน สภาพอากาศร้อนอบอ้าว	ลักษณะพื้นที่ทุ่นระเบิดอยู่ บริเวณตัวปราสาท สตึกก็่อกธมและบริเวณ โดยรอบปราสาทซึ่งเป็น ราบลุ่มติดกับบารายและ ติดเส้นทางหลัก ห่างจาก ชายแดนเพียง 700 เมตร เข้าพื้นที่ได้โดยง่าย สภาพ อากาศร้อน มีผลต่อการ ปฏิบัติงานมาก
2. การปฏิบัติการเก็บ กู้ทุ่นระเบิดใน ภาคสนาม	เครื่องมือที่ใช้ในการ ตรวจค้น กวาดล้างและ ทำลาย ได้แก่ คน เครื่องจักร และสุนัข ทุ่นระเบิดที่พบเป็น ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล ได้แก่ กวนอิม (M 14 MN 79) ตลับแป้ง (Type 72, 72 B) ปลากะป๋อง (Type 69) โรงผี (PMD PMD-6M) ฝักข้าวโพด POMZ POMZ-2M) และ	เครื่องมือที่ใช้ในการ ตรวจค้น กวาดล้างและ ทำลาย ได้แก่ คน และ สุนัข ทุ่นระเบิดที่พบเป็น ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล ได้แก่ กวนอิม (M 14 MN 79) ตลับแป้ง (Type 72, 72 B) ปลากะป๋อง (Type 69) โรงผี (PMD PMD-6M) ฝักข้าวโพด POMZ POMZ-2M) และ ทุ่นระเบิดดักรถถัง ได้แก่	เครื่องมือที่ใช้ในการตรวจ ค้น กวาดล้างและทำลาย ได้แก่ คน และสุนัข ทุ่นระเบิดที่พบเป็นทุ่น ระเบิดสังหารบุคคล ได้แก่ กวนอิม (M 14, MN 79) ตลับแป้ง (Type 72, 72 B) ปลากะป๋อง (Type 69) โรงผี (PMD PMD-6M) ฝักข้าวโพด POMZ POMZ-2M) และ ทุ่นระเบิดดักรถถัง ได้แก่ TM 46 จำนวนมากซึ่งถูก

ตารางที่ 7.2 (ต่อ)

การบริหารจัดการ ทุ่นระเบิด	ลักษณะการปฏิบัติงาน		
	ตราด	จันทบุรี	สระแก้ว
	ทุ่นระเบิดดักรถถัง ได้แก่ TM 46 แต่มีจำนวนไม่มาก รวมทั้ง UXO ประเภทต่าง ๆ ที่หลงเหลือในพื้นที่ชุมชน และที่ทำการเกษตรในตำบลแหลมกลัดและบริเวณชายทะเล	TM 46 ถูกวางดักไว้ตามเส้นทางผ่านจำนวนมาก รวมทั้ง UXO ประเภทต่าง ๆ ที่หลงเหลือในพื้นที่ชุมชนและที่ทำการเกษตรในตำบลคลองใหญ่	วางดักไว้รอบ ๆ บริเวณปราสาทและตามแนวชายแดน รวมทั้งยังพบ UXO ประเภทต่าง ๆ ที่หลงเหลือในพื้นที่ชุมชน พื้นที่ทำการเกษตร และบริเวณพื้นที่รอบปราสาทสตึกก็อกรม
3. การตรวจสอบผลการเก็บทุ่นระเบิด	- รายงานการปฏิบัติประจำวันโดยหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ - การรับรองพื้นที่ปลอดภัยโดยศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ - ส่งมอบพื้นที่ปลอดภัยให้ กรมป่าไม้	- รายงานการปฏิบัติประจำวันโดย หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 /หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ - การรับรองพื้นที่ปลอดภัยโดยศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ - ส่งมอบพื้นที่ปลอดภัยให้กรมป่าไม้ และเจ้าของที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ครอบครองตามกฎหมาย	- รายงานการปฏิบัติประจำวันโดยหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 1 - รับรองเป็นพื้นที่ปลอดภัย โดยศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ - ส่งมอบพื้นที่ปลอดภัยให้ กรมศิลปากร

7.3.1 การวางแผนการเก็บทุ่นระเบิด

ในการวางแผนการเก็บทุ่นระเบิดนั้น ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ ได้กำหนดพื้นที่ยืนยันว่ามีทุ่นระเบิดของจังหวัดตราด โดยให้หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 ปฏิบัติการตรวจค้น เก็บกู้และทำลายทุ่นระเบิดในจังหวัดตราด โดยพิจารณาจากการวางแผนระดับชาติลงมาไว้เมื่อปี พ.ศ. 2543 มีจำนวนพื้นที่ 312.8 ตารางกิโลเมตร ใน 3 อำเภอ คือ อำเภอบ่อไร่ อำเภอเมืองตราด และอำเภอคลองใหญ่ ดังนั้นเมื่อพิจารณาเฉพาะกรณีศึกษาตำบลแหลมกลัดซึ่งอยู่ในอำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด นั้นจะพบว่ามีพื้นที่ทุ่นระเบิดที่ได้รับมอบหมายให้ตรวจค้น เก็บกู้ และทำลาย แบ่งออกเป็น 7 สนาม ได้แก่

สนาม A พื้นที่ 10,000 ตารางเมตร สนาม B พื้นที่ 518,988 ตารางเมตร สนาม C พื้นที่ 1,387,649 ตารางเมตร สนาม D พื้นที่ 10,000 ตารางเมตร สนาม E พื้นที่ 14,700 ตารางเมตร สนาม F พื้นที่ 6,300 ตารางเมตร สนาม G พื้นที่ 6,000 ตารางเมตร รวมพื้นที่ทั้งสิ้น 1,953,637 ตารางเมตร

ส่วนในจังหวัดจันทบุรี หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 ได้รับมอบภารกิจให้ปฏิบัติการตรวจค้น เก็บกู้และทำลายทุ่นระเบิดในจังหวัดจันทบุรีเช่นเดียวกับจังหวัดตราด โดยศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติได้กำหนดพื้นที่เก็บกู้ทุ่นระเบิดของจังหวัดจันทบุรี ไว้เมื่อปี พ.ศ. 2543 มีจำนวนพื้นที่ 99.4 ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่ในอำเภอสอยดาว จำนวน 771,085 ตารางเมตร และอำเภอโป่งน้ำร้อน จำนวน 3,165,139 ตารางเมตร ดังนั้นเมื่อพิจารณาเฉพาะกรณีศึกษาตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี จะพบว่าพื้นที่ทุ่นระเบิดที่ได้รับมอบหมายให้ตรวจค้น เก็บกู้และทำลายจำนวนพื้นที่ 339,987 ตารางเมตร แบ่งออกเป็น 5 แปลง ได้แก่ แปลง A พื้นที่ 46,018 ตารางเมตร แปลง B พื้นที่ 30,000 ตารางเมตร แปลง C พื้นที่ 23,652 ตารางเมตร แปลง D พื้นที่ 16,197 ตารางเมตร แปลง E พื้นที่ 224,120 ตารางเมตร

และในจังหวัดสระแก้ว นั้นศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ ได้กำหนดพื้นที่ยืนยันว่ามีทุ่นระเบิดของจังหวัดสระแก้ว โดยให้หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 ปฏิบัติการตรวจค้น เก็บกู้และทำลายทุ่นระเบิดในจังหวัดสระแก้ว มีจำนวนพื้นที่ 181.6 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ที่มีทุ่นระเบิดในจังหวัดสระแก้วที่จะประกอบไปด้วยอำเภอหลัก คือ อำเภอตาพระยา อำเภอโคกสูง อำเภออรัญประเทศ อำเภอกลองหาด ดังนั้น เมื่อพิจารณาเฉพาะกรณีศึกษาตำบลโคกสูงซึ่งอยู่ในอำเภอโคกสูงนั้นจะพบว่า มีพื้นที่ทุ่นระเบิดที่ได้รับมอบหมายจำนวน 1 แปลง พื้นที่ 1,187,905 ตารางเมตร (ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ, 2563 : 12)

7.3.2 การปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในภาคสนาม

การปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในภาคสนาม แบ่งการเก็บกู้ใน 2 รูปแบบ คือ

1. พื้นที่ยืนยันว่ามีทุ่นระเบิด (Confirmed Hazardous Area: CHA) หรือเป็นสนามทุ่นระเบิด โดยจะได้รับแผนให้ตรวจค้น กวาดล้าง และทำลายตามแผนที่ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติกำหนด ในการปฏิบัติการจริงในภาคสนามของพื้นที่ทุ่นระเบิดนั้นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการ ได้แก่ ชุดปฏิบัติการเก็บกู้และทำลายทุ่นระเบิด ซึ่งในตำบลแหลมกลัดจะมีชุดปฏิบัติการทั้งหมด 3 ชุด โดยมีหลักในการทำงานก็คือ “ตรวจค้น กวาดล้าง ทำลาย” โดยอาศัยเครื่องมือหลักในการทำงานก็คือ “คน เครื่องจักร และสุนัข”

2. พื้นที่ตรวจพบสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด (Unexploded ordnance: UXO) หมายถึง สรรพาวุธระเบิดที่ได้ต่อสายชนวนพร้อมระเบิด หรือเตรียมการเพื่อใช้ หรือได้ใช้แล้ว มันอาจจะถูกยิงออกมา ทิ้งลงมา ปลอยหรือยิงวิถีโค้ง แต่ยังไม่ระเบิดเนื่องจากเกิดการขัดข้องหรือการออกแบบหรือเหตุผลอื่นใดส่วนมากจะพบได้ตามสวนผลไม้ โดยชาวบ้านผู้พบเห็นจะเป็นผู้แจ้งให้กับเจ้าหน้าที่เข้าไปดำเนินการเก็บกู้และทำลาย ในปัจจุบันก็ยังมีการพบสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดอยู่บ่อย ๆ แต่อุบัติเหตุจากภัยของวัตถุระเบิดลดน้อยลงสาเหตุเนื่องมาจากชาวบ้านในพื้นที่ทุ่นระเบิดได้รับความรู้และภัยจากทุ่นระเบิด รวมถึงการแจ้งเหตุต่อเจ้าหน้าที่ โดยพื้นที่จังหวัดตราดและจังหวัดจันทบุรี แจ้งได้ที่หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการ

ทุนระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 และจังหวัดสระแก้วแจ้งได้ที่หน่วยปฏิบัติการทุนระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 1

7.3.3 การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุนระเบิด

การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุนระเบิด ในการตรวจสอบดังกล่าวจะมีศูนย์ปฏิบัติการทุนระเบิดแห่งชาติ เป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการหลัก อย่างไรก็ตาม การตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุนระเบิดสามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

1. การตรวจสอบจากรายงานประจำวันโดยเจ้าหน้าที่รวบรวมประจำชุด กล่าวคือ เจ้าหน้าที่ที่ตั้งกล่าวจะรายงานการทำงานปฏิบัติการเก็บกู้ทุนระเบิดในแต่ละวันต่อหน่วยปฏิบัติการทุนระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2/หน่วยปฏิบัติการทุนระเบิดด้านมนุษยธรรมกองทัพเรือ หลังจากนั้น นปท. 2/นปท. ทร. จะรวบรวมรายงานเสนอต่อศูนย์ปฏิบัติการทุนระเบิดแห่งชาติ

2. ศูนย์ปฏิบัติการทุนระเบิดแห่งชาติ จะจัดทีมลงพื้นที่ซึ่งผ่านการตรวจค้นกวาดล้าง และทำลายเพื่อการควบคุมคุณภาพโดยการรับรองพื้นที่ปลอดภัยและปลดปล่อยพื้นที่อันตรายที่ได้รับการยืนยันว่ามีทุนระเบิด ในการนี้ ศูนย์ปฏิบัติการทุนระเบิดแห่งชาติจะมีใบรับรองที่ประกาศอย่างเป็นทางการหลังจากการตรวจสอบผลการเก็บกู้ทุนระเบิดแล้วว่าเป็นพื้นที่ปลอดภัย

3. การส่งมอบพื้นที่หลังจากรับรองเป็นพื้นที่ปลอดภัยแล้วก็มีพิธีการส่งมอบพื้นที่อย่างเป็นทางการโดยมีองค์กรที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมในพิธีดังกล่าวโดยอาจแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

- 1) ศูนย์ปฏิบัติการทุนระเบิดแห่งชาติ และภาคีที่เกี่ยวข้อง
- 2) หน่วยปฏิบัติการทุนระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 1 และหน่วยปฏิบัติการทุนระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2/หน่วยปฏิบัติการทุนระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ และภาคีที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

7.4 สังเคราะห์แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุนระเบิดชายแดนจังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว

จากการสังเคราะห์แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุนระเบิดชายแดนจากสามกรณีศึกษาที่กล่าวมาแล้วข้างต้นก่อนอื่นจะพบว่า ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทุนระเบิดตั้งแต่แรกที่ฝ่ายทหารเป็นผู้กระทำการหลักเนื่องจากชุมชนมีศักยภาพในการเข้าไปมีส่วนร่วมเก็บกู้ทุนระเบิดในสองประเด็นด้วยกัน คือ ศักยภาพการมีประสบการณ์ในพื้นที่ป่าและศักยภาพการเรียนรู้ที่จะเก็บกู้ระเบิดได้บางระดับ กล่าวโดยสรุปแล้วพบว่า จังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว มีศักยภาพร่วมกันในการบริหารจัดการทุนระเบิด 2 ประการ คือ การมีประสบการณ์ในพื้นที่ป่าและการเรียนรู้ที่จะเก็บกู้ระเบิดได้บางระดับ ส่วนปัจจัยหลักที่มีผลต่อศักยภาพในการมีส่วนร่วมดังกล่าวนี้ คือ การมีประสบการณ์ในพื้นที่ป่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เกิดจากความชำนาญในการเดินหาของป่าเป็นประจำ จนเป็นวิถีตั้งแต่อดีตไม่ว่าจะเป็นการหาของป่าเพื่อการบริโภคโดยตรงหรือการนำมาทำผลิตภัณฑ์

ความสามารถในการเก็บกู้ทุนระเบิดของพื้นที่จังหวัดตราด เป็นความสามารถที่จะเก็บกู้ทุนระเบิดเฉพาะระเบิดที่อยู่ในทางเดิน ซึ่งได้แก่ ระเบิดแบบกวนอิม เป็นหลัก นอกเหนือจากนั้นก็ยังมีระเบิดประเภทที่ไม่มีสายดึง เนื่องจากลักษณะของระเบิดที่ฝังอยู่ในพื้นที่ที่อยู่ในทางเดินป่า

เป็นหลัก บริเวณที่ชันมาก ๆ ก็จะไม่มีการฝังทุ่นระเบิด เนื่องจากยากลำบากต่อการเดินป่า นอกจากนี้ตามเส้นทางเดินป่าในการขึ้นเขาไปหาของป่าก็จะมีฝังอยู่เช่นกัน โดยมีใบไม้ปกปิดร่องรอยทุ่นระเบิด และยังมีทุ่นระเบิดฝังอยู่ตามโคนต้นไม้ใหญ่ สาเหตุที่ต้องฝังตามโคนต้นไม้ใหญ่นั้น เพื่อหวังให้กองกำลังต่าง ๆ ที่เข้ามาหลบพักอาศัยตามโคนต้นไม้เหยียบทุ่นระเบิด ดังนั้นจึงมีทุ่นระเบิดเป็นจำนวนมากบริเวณโคนต้นไม้ใหญ่ จังหวัดจันทบุรีทุ่นระเบิดส่วนใหญ่อยู่ตามแนวชายแดนซึ่งเป็นลำคลองเป็นที่ราบสลับป่าโปร่ง ปัจจุบันเป็นพื้นที่ที่ใช้ทำการเกษตร ส่วนในจังหวัดสระแก้วนั้นเป็นพื้นที่ราบเป็นป่าโปร่ง หลังสิ้นสุดการสู้รบบริเวณรอบปราสาทสตึกก๊อกรมและพื้นที่ใกล้เคียง ชาวบ้านใช้พื้นที่ป่าสำหรับการหาของป่าและเก็บเห็ด รวมทั้งใช้เป็นทุ่งเลี้ยงสัตว์ มักจะพบทุ่นระเบิดอยู่ตามแนวชายแดนและบริเวณรอบ ๆ ตัวปราสาทสตึกก๊อกรม ส่วนสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดพบได้ทั่ว ๆ ไปในพื้นที่เนื่องจากเดิมเคยเป็นพื้นที่การสู้รบ

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาวิจัยพบอีกว่าถึงแม้ชุมชนจะมีศักยภาพในการมีส่วนร่วม แต่ในภาคของการปฏิบัติก็มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ เช่น ในความเป็นจริงยังมีทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดอยู่อีกจำนวนมาก รวมถึงปัญหาหน่วยงานที่มีอำนาจในการพิจารณาอนุญาตให้ประชาชนได้เข้าไปทำประโยชน์ เช่น กรมป่าไม้และกองกำลังทหารพรานซึ่งโดยกฎหมายปกติแล้วประชาชนไม่สามารถเข้าไปครอบครอง หรือเข้าไปทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าไม้อันเป็นสาธารณะทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานซึ่งกำกับดูแลมักอ้างความชอบธรรมเรื่องความมั่นคงชายแดนหรือความไม่ปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในการเข้าไปพื้นที่ทุ่นระเบิด

ส่วนหลังการเก็บกู้ทุ่นระเบิดแล้วเราจึงพบว่า ชุมชนในฐานะที่เป็นกลุ่มบุคคลที่อยู่ในพื้นที่ยอมเป็นผู้กระทำการที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดเดิม อย่างไรก็ตามพื้นที่เขตทุ่นระเบิดหลังจากเก็บกู้แล้ว และฝ่ายทหารจะส่งมอบพื้นที่ให้หน่วยราชการอื่น ๆ ที่เป็นเจ้าของพื้นที่เดิม ทำให้การฟื้นฟูเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดจำเป็นจะต้องได้รับความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับภาคชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดทั้ง 3 ตำบล กรณีศึกษาของจังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว เราสามารถสังเคราะห์แนวทางการมีส่วนร่วมได้เป็น 3 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

1. การจัดทำป่าชุมชน โดยการนำของชุมชนโดยร่วมมือกับภาครัฐ กล่าวคือ เมื่อมีการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในตำบลแหลมกลัดเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และได้มีการส่งมอบพื้นที่จากฝ่ายทหารให้กับกรมป่าไม้แล้ว ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดหลังที่มีการส่งมอบพื้นที่ในตำบลแหลมกลัดแล้วนั้น ชุมชนโดยตัวแทน คือ ผู้นำในการปกครองท้องถิ่น คือ องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด และผู้นำในการปกครองท้องที่ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ได้วางแผนทางในการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นป่าชุมชน เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวในหมู่ที่ 8 นั้นแต่เดิมก่อนเกิดปัญหาสงครามที่เป็นพื้นที่ทุ่นระเบิด พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านแหลมกลัดใช้ประโยชน์ในการเข้าไปหาของป่าที่มีอย่างอุดมสมบูรณ์จากการที่เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร โดยโครงการจัดทำป่าชุมชนของชาวบ้านแหลมกลัดมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ การฟื้นฟูพื้นที่ทุ่นระเบิดให้กลับมาเป็นป่าชุมชน เช่น เก็บเห็ดเสม็ดเพื่อนำไปบริโภคและขาย หลังจากทีชุมชนได้รับพื้นที่ในการจัดทำป่าชุมชน จำนวน 500 ไร่ จากทั้งหมด 4,000 ไร่ ในเขตตำบลแหลมกลัดก็จะพบว่าชาวบ้านสามารถไปใช้ประโยชน์จากป่าได้ และมีน้ำกินน้ำใช้จากพื้นที่ป่ามากขึ้น นอกจากนี้ชุมชนแหลมกลัดยังคาดหวังที่จะทำโครงการต่อเนื่องจากการเป็น

ป่าชุมชนโดยหวังที่จะให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์จากสงคราม เช่น จัดสร้างอาคารแสดงนิทรรศการบอกเล่าเรื่องราวต้นสายปลายเหตุของสงคราม จัดแสดงอาวุธยุทโธปกรณ์ รวมทั้งทุนระเบิดแบบต่าง ๆ ที่ตรวจพบในพื้นที่ รวมทั้งการให้ผู้ประสพภัยจากทุนระเบิดที่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่มาเป็นผู้บรรยาย เพื่อสร้างรายได้ให้กับบุคคลและชุมชน และเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์จากสงครามเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจ รวมทั้งมีการจัดตั้งศูนย์รับแจ้งการพบทุนระเบิดแหล่งใหม่และหน่วยเตือนภัยเกี่ยวกับอันตรายจากทุนระเบิด ในการดำเนินโครงการป่าชุมชนเพื่อฟื้นฟูเขตทุนระเบิดนั้น ชุมชนแหลมกลัดได้ดำเนินการโดยประสานงานกับกรมป่าไม้และจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนของตำบลแหลมกลัด คณะกรรมการดังกล่าวประกอบด้วยตัวแทนที่สำคัญ คือ 1) ตัวแทนของผู้นำในการปกครองท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน 2) ตัวแทนของผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด 3) ตัวแทนขององค์กรชุมชน 4) ตัวแทนของกรมป่าไม้ซึ่งมีบทบาทในฐานะพี่เลี้ยงในการจัดทำป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนได้เริ่มดำเนินการจัดทำป่าชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2559 โดยใช้พื้นที่ในเขตพื้นที่หมู่ที่ 8 ของตำบลแหลมกลัด

2. การเปิดจุดผ่อนปรนการค้าแห่งใหม่ โดยการนำของภาคชุมชนร่วมมือกับภาครัฐ กล่าวคือ เมื่อมีการเก็บกู้ทุนระเบิดในตำบลคลองใหญ่เป็นที่เรียบร้อยแล้วและได้มีการส่งมอบพื้นที่จากฝ่ายทหารให้กับกรมป่าไม้แล้ว ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตหลังที่มีการส่งมอบพื้นที่ในตำบลคลองใหญ่แล้วชุมชนโดยตัวแทนคือ ผู้นำในการปกครองท้องถิ่นคือ เทศบาลตำบลคลองใหญ่ได้วางแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นจุดผ่อนปรนการค้า เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวในหมู่ที่ 3 นั้นเหมาะสมสำหรับขยายการค้าระหว่างชาวบ้านไทยในเขตตำบลคลองใหญ่กับชาวบ้านกัมพูชาในชุมชนโกล่าเจียก เนื่องจากกัมพูชาเองก็ต้องการ ผัก ผลไม้ จากไทยเป็นจำนวนมาก อันเนื่องมาจากความเชื่อถือในคุณภาพสินค้าของไทย ในขณะที่กัมพูชาเองก็สามารถนำสินค้ากัมพูชาเข้ามาขายได้ เช่น มะม่วงแก้วโรเมียต พริกหยวก เป็นต้น ซึ่งเป็นสินค้าที่ไม่ได้ห้ามนำเข้าประเทศไทย แต่ต้องได้รับใบควบคุมคุณภาพการเกษตรเสียก่อน อย่างไรก็ตาม เราพบว่า ในตำบลคลองใหญ่นั้นมีการเปิดจุดผ่านแดนถาวรบ้านผักกาดอยู่แล้ว การที่มีจุดผ่านแดนถาวรบ้านผักกาดอยู่แล้วแต่ไม่ได้ช่วยขยายการค้าชายแดนในปัจจุบันจนชาวบ้านคลองใหญ่จำเป็นต้องขอเปิดจุดผ่อนปรนการค้าดังกล่าวขึ้น เนื่องจากชาวบ้านในเขตหมู่ที่ 3 ตำบลคลองใหญ่ต้องการขยายการค้าเพิ่มขึ้น ในปัจจุบันไม่สะดวกในการใช้จุดผ่านแดนถาวรบ้านผักกาด กล่าวคือ ถ้าชาวบ้านหมู่ที่ 3 ต้องการค้าขายกับชาวบ้านในฝั่งตรงข้ามคือชาวบ้านในตำบลโกล่าเจียกจะต้องนำสินค้าอ้อมไปผ่านจุดผ่านแดนถาวรบ้านผักกาด ซึ่งมีระยะทาง 4 กิโลเมตร นอกจากนี้ยังต้องมีขั้นตอนในการผ่านแดนนอกเหนือจากการใช้บัตรผ่านแดนแบบชั่วคราว (Border Pass) ในกรณีจุดผ่อนปรนการค้า เช่น การตรวจคนต้องใช้นหนังสือเดินทาง (Pass Port) การตรวจยานพาหนะและสินค้าต้องผ่านขั้นตอนของศุลกากร เป็นต้น กระบวนการขอเปิดจุดผ่อนปรนการค้าแห่งใหม่ในตำบลคลองใหญ่ จะต้องมีขั้นตอนที่สำคัญที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ ซึ่งมีกระบวนการขั้นตอนดังนี้

1) เทศบาลตำบลคลองใหญ่ เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดทำโครงการเปิดจุดผ่อนปรนการค้าแห่งใหม่ หมู่ที่ 3 โดยใช้บุคลากรของเทศบาลเป็นผู้รับผิดชอบเป็นหลัก

2) มีการจัดประชาพิจารณ์ในหมู่ที่ 3 ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

3) นำเสนอโครงการจากเทศบาลตำบลคลองใหญ่ไปยังอำเภอโป่งน้ำร้อน หลังจากนั้น อำเภอโป่งน้ำร้อนจะส่งต่อไปยังจังหวัดจันทบุรี โครงการดังกล่าวจะต้องขึ้นไปถึงกระทรวงมหาดไทย

4) หลังจากกระทรวงมหาดไทยแล้ว โครงการจะถูกส่งไปยังสภาความมั่นคงแห่งชาติเพื่อ สอบถามเกี่ยวกับปัญหาความมั่นคงของชาติ เช่น สถานการณ์การสู้รบในเขตพื้นที่ หลังจากที่ผ่านมา สภาความมั่นคงแห่งชาติแล้วโครงการถึงจะสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นทางการ

3. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โดยการนำของภาครัฐร่วมมือกับภาคชุมชน กล่าวคือ เมื่อมีการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในตำบลโคกสูงเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และได้มีการส่งมอบพื้นที่จาก ฝ่ายทหารให้กับกรมศิลปากรแล้ว ในการเปิดอุทยานประวัติศาสตร์สตึกก็อกกรม เพื่อการท่องเที่ยวอัน เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมหลังการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในตำบลโคกสูง มีหลักการและเหตุผลที่สำคัญ คือ อุทยานประวัติศาสตร์สตึกก็อกกรมภายใต้การดูแลของกรมศิลปากร ก็เป็นแหล่งโบราณสถานที่มีความสำคัญซึ่งขึ้นทะเบียนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2478 ปราสาทสตึกก็อกกรม มีความสำคัญอย่างมากต่อประวัติศาสตร์ชาติกัมพูชาและต่อประเทศไทย ด้วยขนาดของโบราณสถานที่ใหญ่ ที่สุดภาคตะวันออกเฉียงและเคยเป็นศูนย์กลางลัทธิเทวราชาในกัมพูชา ส่วนจารึกสตึกก็อกกรมก็เป็น หลักฐานชิ้นเดียวในโลกที่สามารถบอกเล่าเรื่องราวประวัติเขมรกว่า 200 ปี โดยเฉพาะลำดับกษัตริย์ และพราหมณ์ประจำราชวงศ์ที่บันทึกไว้อย่างสมบูรณ์ ประกอบกับสภาพภูมิศาสตร์เป็นเครื่องกีดขวาง ต่อมาในสถานการณ์หลังทุ่นระเบิด เมื่ออุทยานประวัติศาสตร์ได้ถูกส่งมอบคืนให้แก่กรมศิลปากร ภายใต้การดำเนินการของสำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี ซึ่งมียุทธศาสตร์ในการอนุรักษ์ บูรณะ บำรุงรักษา มรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้มีจำนวนมากขึ้น จึงได้ดำเนินการริเริ่มบูรณะปราสาท สตึกก็อกกรม หลังปี พ.ศ. 2530 การบูรณะปราสาทสตึกก็อกกรมใช้เวลาถึง 20 ปี ในการดำเนินการ ให้เสร็จสมบูรณ์และได้มีการเปิดอุทยานฯ อย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2565 การฟื้นฟูพื้นที่หลังเก็บ กู้ทุ่นระเบิดของอุทยานประวัติศาสตร์ปราสาทสตึกก็อกกรมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีหน่วยงานหลักที่ เข้ามาขับเคลื่อน 4 ส่วนด้วยกัน คือ

1. กรมศิลปากร ภายใต้การดำเนินการของสำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี มีภารกิจหลัก ในการอนุรักษ์บูรณะและบำรุงรักษาปราสาทสตึกก็อกกรมให้เป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติ ดังนั้น จึงเข้ามาขับเคลื่อนในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การบูรณะปราสาทสตึกก็อกกรม การจัดตั้งปราสาทสตึกก็อก กรมเป็นอุทยานแห่งชาติที่ 11 ของประเทศ การรับผิดชอบเรื่องประชาสัมพันธ์และปรับปรุงภูมิทัศน์ รอบปราสาท การบริหารกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นต้น

2. หน่วยงานด้านความมั่นคง ได้แก่ กองกำลังบูรพา กองทัพภาคที่ 1 ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบล ห้วยโจด อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว ห่างจากปราสาทสตึกก็อกกรม 50 กิโลเมตร และมีอำนาจ หน้าที่ในการดูแลปัญหาความมั่นคงในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียง กิจกรรรมที่มีส่วนร่วม เช่น การเก็บกู้วัตถุ ระเบิด การลงพื้นที่แสดงสิทธิครอบครองปราสาทสตึกก็อกกรม เป็นต้น

3. หน่วยงานภูมิภาค ได้แก่ จังหวัดสระแก้ว และอำเภอโคกสูงสนับสนุนให้ปราสาท สตึกก็อกกรมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เช่น การจัดประกวดมิสแกรนด์ไทยแลนด์ พ.ศ. 2562 การจัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างไทยและกัมพูชา

4. หน่วยงานท้องถิ่น เช่น เทศบาลตำบลโคกสูง ในฐานะตัวแทนของประชาชนตำบลโคกสูงเข้าร่วมกิจกรรมของปราสาทหรืออุทยานประวัติศาสตร์สติกก้อกกรม เช่น การจัดอบรมมัคคุเทศก์เพื่อการท่องเที่ยวปราสาท การจัดกิจกรรมทางศาสนา เป็นต้น

ในการมีส่วนร่วมเพื่อฟื้นฟูพื้นที่หลังเก็บกู้ทุ่นระเบิดหน่วยงานทั้ง 4 ส่วน ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐ 3 ส่วน คือ กรมศิลปากร หน่วยงานความมั่นคง และหน่วยงานภูมิภาค ส่วนที่เหลือซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนของชุมชนก็คือ เทศบาลตำบลโคกสูง เราพบว่า ได้มีการจัดกิจกรรมร่วมกับการเสด็จของเชื้อพระวงศ์และการสร้างสัญลักษณ์แสดงความเป็นเจ้าของ การจัดกิจกรรมทางศาสนา ได้แก่ การเวียนเทียน การทำบุญตักบาตร ขนข้าวเข้าปราสาท สะท้อนให้เห็นถึงการเชื่อมคนที่อพยพเข้ามาใหม่กับปราสาทเข้าด้วยกันโดยผ่านพิธีกรรมความเชื่อ นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับฝั่งกัมพูชาถึงการยังคงความเคารพของคนในพื้นที่ที่มีต่อโบราณสถาน และที่สำคัญก็คือ เป็นการย้ำให้เห็นถึงสิทธิของรัฐไทยเหนือพื้นที่ปราสาท การอบรมมัคคุเทศก์ให้แก่ประชาชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวปราสาทซึ่งมีชาวบ้านและนักเรียนสนใจเข้าร่วม 50 คน โดยสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนไม่ต่ำกว่าวันละ 300 บาท การจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวและเชื่อมความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา การประกวดมิสแกรนด์ไทยแลนด์ พ.ศ. 2562

ตารางที่ 7.3 การจัดการภาคีท้องถิ่น การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่

การจัดการภาคีท้องถิ่น (Local Governance) การจัดการภาคีสาธารณะ แนวใหม่	แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม		
	ป่าชุมชน	จุดผ่อนปรนการค้า	แหล่งท่องเที่ยว เชิงประวัติศาสตร์
1. ภาวะผู้นำของเครือข่าย	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8/ ประธานป่าชุมชนบ้าน ท่าเส้นร่วมกับองค์การ บริหารส่วนตำบลแหลม กลัด เป็นผู้ประสานขอ ใช้พื้นที่ปลอดภัยจากทุ่น ระเบิด หลังจากศูนย์ ปฏิบัติการทุ่นระเบิด แห่งชาติส่งมอบพื้นที่ ให้กับสำนักงาน ทรัพยากรป่าไม้ที่ 9 (ชลบุรี) โดยมีความ ร่วมมือจากจังหวัดตราด และกองบัญชาการ ป้องกันชายแดนจันทบุรี และตราด	นายกเทศมนตรี เทศบาลตำบลคลอง ใหญ่ เป็นผู้ประสาน งานและรับฟังความ คิดเห็นจากชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อำเภอโป่งน้ำร้อน ฝ่ายทหารในพื้นที่ ได้แก่ หน่วยปฏิบัติ การทุ่นระเบิดด้าน มนุษยธรรมที่ 2/ หน่วยปฏิบัติการ ทุ่นระเบิดด้านมนุษย- ธรรมกองทัพเรือ สำนักงานทรัพยากร ป่าไม้ที่ 9 (ชลบุรี)	กรมศิลปากร โดย สำนักศิลปากรที่ 5 จังหวัดปราจีนบุรี รับ มอบพื้นที่ปลอดภัยจาก ทุ่นระเบิดจากศูนย์ ปฏิบัติการทุ่นระเบิด แห่งชาติ และได้ ดำเนินการประสาน จังหวัดสระแก้วตั้ง คณะกรรมการพัฒนา เพิ่มศักยภาพ โบราณสถานปราสาท สติกก้อกกรมให้เป็น แหล่งเรียนรู้และแหล่ง ท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมสู่อาเซียน

ตารางที่ 7.3 (ต่อ)

การจัดการภาคีท้องถิ่น (Local Governance) การจัดการภาคีสาธารณะ แนวใหม่	แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม		
	ป่าชุมชน	จุดผ่อนปรนการค้า	แหล่งท่องเที่ยว เชิงประวัติศาสตร์
2. นโยบายและกลยุทธ์/ การเมืองทางความสมดุล ระหว่างภาคี	<ul style="list-style-type: none"> - การใช้ป่าชุมชนเป็น ศูนย์รวมจิตใจในเรื่อง การของอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ การสร้างความหวงแหน ในแหล่งอาหารจาก ธรรมชาติแหล่งใหม่ - การส่งเสริมการปลูกป่า เพื่อการค้าคาร์บอน เครดิต (Carbon Credit) 	การใช้จุดผ่อนปรน การค้าเพื่อแลกเปลี่ยน สินค้าและวัฒนธรรม เป็นเครื่องมือในการ สานสัมพันธ์ของชุมชน ชายแดนทั้งสองฝั่ง	ได้รับการสนับสนุน งบประมาณจากกรม ศิลปากรในการปรับปรุง โบราณสถานและ งบประมาณจากจังหวัด สระแก้วในการสร้าง อาคารแสดงนิทรรศการ และการจัดงาน สัมพันธ์ไทย-กัมพูชา
3. การจัดการกำลังคน/ ตลาดแรงงาน	สร้างงานให้กับคนใน ชุมชนหลังจากมีการ พัฒนาพื้นที่โดยรอบให้ เป็นพิพิธภัณฑน์ ประวัติศาสตร์สงคราม ชุมชนมีรายได้จากการ ขายสินค้าท้องถิ่น กิจกรรมนำเที่ยวและ บรรยายประวัติศาสตร์ สงคราม	สร้างรายได้และสร้าง งานให้กับชาวบ้านใน พื้นที่ที่ตั้งจุดผ่อนปรน การค้าทั้ง 2 ฝั่ง	สร้างงานให้กับพนักงาน ด้านต่าง ๆ ที่มีหน้าที่ ดูแลรักษาอุทยาน ประวัติศาสตร์ สัตว์ก่อกอม และพ่อค้า แม่ค้า ที่ค้าขาย รวมทั้ง สร้างรายได้ให้กับชุมชน รอบ ๆ ปราสาท
4. การจัดการความรู้และ ทรัพยากร	<ul style="list-style-type: none"> - ส่งเสริมให้ปลูกป่ามากขึ้น - การให้ความรู้กับ เยาวชน ในสถานศึกษา ในพื้นที่ในเรื่อง ประวัติศาสตร์ของชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - การส่งเสริมความรู้ ด้านการค้าชายแดน โดยกรมการค้า หรือ หอการค้าประจำ จังหวัด หรือหน่วยงาน ของกระทรวงพาณิชย์ - การควบคุมการ นำเข้า-ส่งออก โดยมี ศุลกากรเป็นผู้ให้ คำแนะนำ 	<ul style="list-style-type: none"> - การส่งเสริมความรู้ด้าน ประวัติศาสตร์ให้กับ นักเรียนในสถานศึกษา ประจำท้องถิ่นในเรื่อง ของประวัติศาสตร์และ ความรู้ด้านการอนุรักษ์ และการเผยแพร่ความรู้ เกี่ยวกับอุทยานประวัติ- ศาสตร์สัตว์ก่อกอม

ตารางที่ 7.3 (ต่อ)

การจัดการภาคีท้องถิ่น (Local Governance) การจัดการภาคี สาธารณะแนวใหม่	แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม		
	ป่าชุมชน	จุดผ่อนปรน การค้า	แหล่งท่องเที่ยวเชิง ประวัติศาสตร์
5. กระบวนการภายใน องค์กร/ความสัมพันธ์ ภายใน-นอก	จัดตั้งคณะกรรมการ บริหารงานร่วมจากทุก ภาคีเพื่อรับทราบเรื่องราว และสร้างความพร้อมใน การแก้ไขปัญหาให้เป็นไป ในแนวทางเดียวกัน	จัดให้มีการบริหาร งานในจุดผ่อนปรน การค้าแบบ เบ็ดเสร็จ (One Stop Service) เพื่อความสะดวก รวดเร็ว ปลอดภัย และถูกต้องตาม กฎหมาย ในการทำ การค้าชายแดน	จัดให้มีคณะกรรมการร่วม ระหว่างเจ้าหน้าที่ศิลปากร และผู้ประกอบการร้านค้า ได้มีเวทีในการบริหาร จัดการร่วมกัน สร้างความ ตระหนักร่วมกัน ชี้ให้เห็น ว่าหากไม่มีปราสาท สตึกก็อกกรม เป็นจุดขาย เป็นแรงดึงดูดให้เกิดการ ท่องเที่ยว ก็จะไม่ มีนักท่องเที่ยวมาซื้อสินค้า หรือใช้จ่ายใช้สอยจาก พ่อค้า แม่ค้า
6. การวัดผลเชิงวัตถุ วิสัยและอัตวิสัย/ผลการ ปฏิบัติงาน - KPI	ความสำเร็จของโครงการ ป่าชุมชนคู่ได้จากความ อุดมสมบูรณ์ของป่าต้นไม้ ปริมาณของน้ำที่ไหลมา จากแหล่งธรรมชาติ ความ ชุ่มชื้นของพื้นที่ และ ปริมาณของเห็ดป่า หรือ ของป่าที่หาได้จากป่า ชุมชนและป่าใกล้เคียง	ความสำเร็จดูได้ จากสภาพ เศรษฐกิจที่ดีขึ้น จากการค้า ชายแดน ชุมชนมี ความเจริญ ก้าวหน้า	ความสำเร็จดูได้ปริมาณ นักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น พ่อค้า แม่ค้ามีรายได้จาก การขายสินค้า เยวชนใน พื้นที่สามารถรักษาองค์ ความรู้และสืบสาน วัฒนธรรมของชุมชนได้ ต่อไปอย่างยั่งยืน
7. การจัดการที่ดี	สร้างภาคีความร่วมมือ มุ่งหวังที่จะพัฒนาให้เป็น แหล่งท่องเที่ยวและแหล่ง สร้างการเรียนรู้ตระหนัก ถึงความสำคัญของป่าต้น น้ำและแหล่งอาหาร รวมถึงการท่องเที่ยวเชิง ประวัติศาสตร์สงคราม	สร้างภาคีเครือข่าย ในการบริหาร จัดการจุดผ่อนปรน การค้าให้มี ประสิทธิภาพ มี การควบคุมให้ ถูกต้องตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง	สร้างภาคีเครือข่ายในการ อนุรักษ์ บำรุงรักษาและ พัฒนาองค์ความรู้และการ เผยแพร่อย่างยั่งยืน

บทที่ 8

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ดุขฎีนิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการศึกษาเรื่อง แนวทางในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่
ทุนระเบิดชายแดน : กรณีศึกษา จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด จากการศึกษาและ
การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มา ผู้วิจัยสามารถสรุปสาระสำคัญและขอเสนอแนะตามลำดับ ดังนี้

8.1 สรุปผลการศึกษา

8.2 การอภิปรายผลการศึกษา

8.3 ข้อเสนอแนะ

8.1 สรุปผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง เรื่อง แนวทางในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุนระเบิดชายแดน :
กรณีศึกษา จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ

1. เพื่อศึกษาปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุนระเบิดชายแดนจังหวัดสระแก้ว
จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด
2. เพื่อศึกษาการบริหารจัดการทุนระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่ทุนระเบิดชายแดน
จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด
3. เพื่อเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่
ทุนระเบิดชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ก่อนที่ฝ่ายทหารจะเข้าไปบริหารจัดการเพื่อ
เก็บกู้ทุนระเบิดนั้น พื้นที่ทุนระเบิดชายแดนจากกรณีศึกษา 3 ตำบล ในจังหวัดสระแก้ว จังหวัด
จันทบุรี และจังหวัดตราด มีปัญหาการหลงเหลือของระเบิดที่เกิดจากสงครามในประเทศกัมพูชา
ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2518 การสู้รบภายในประเทศกัมพูชายังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องหลายปี
จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2522 ประเทศกัมพูชาถูกเวียดนามเข้ายึดครองเป็นผลทำให้ทหารเขมรแดงและ
ประชาชนชาวกัมพูชาต้องถอยร่นหนีสงครามเข้ามายังประเทศไทยเป็นจำนวนมาก จากการสู้รบของ
ทหารเขมรแดงเพื่อขับไล่กองกำลังเวียดนามในเขตประเทศไทยนั้น กองกำลังของเขมรแดงมักใช้
การวางทุนระเบิดเพื่อสกัดกั้นและสร้างความเสียหายให้กับฝ่ายตรงข้ามที่ไล่ติดตาม แต่แล้วหลังจาก
สงครามสิ้นสุดลงทุนระเบิดและสรรพาวุธระเบิดต่าง ๆ จำนวนมากจึงถูกทิ้งไว้ในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด
อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด และในพื้นที่ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี
ส่วนในพื้นที่ตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ภายหลังเมื่อปี พ.ศ. 2533 สงคราม
ภายในประเทศกัมพูชาสงบลง ผู้อพยพชาวกัมพูชากลับประเทศบ้านเกิดหมดแล้ว ชาวไทยที่อยู่อาศัย
ดั้งเดิมพยายามเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ ทว่าไม่สามารถประกอบอาชีพได้ตามปกติเนื่องจากในพื้นที่มี
ทุนระเบิดหลงเหลือจากการฝังระเบิดเพื่อเป็นกลยุทธ์การสู้รบตามแนวชายแดนระหว่างฝ่ายเขมรแดง
และเวียดนาม นอกจากนี้ในบางพื้นที่ของจังหวัดจันทบุรี อาจพบทุนระเบิดที่หลงเหลือจากพรรค
คอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่ทำการสู้รบกับรัฐบาลไทยตามแนวชายแดนด้วย ทุนระเบิดที่พบใน

พื้นที่กรณีศึกษาทั้งสามกรณี ประกอบด้วย ประเภททุ่นระเบิดดักรถถัง Anti Tank Mines (AT) เช่น ทุ่นระเบิดดักรถถังแบบ M 7 A 2 และแบบ M 6 A 2 (สหรัฐอเมริกา) ทุ่นระเบิดดักรถถังแบบ TM 46 (รัสเซีย) ส่วนอีกประเภทหนึ่ง ได้แก่ ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล Anti Personnel Mines (AP) ซึ่งมีหลายชนิดและหลายค่ายที่ผลิตได้แก่ ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแบบ M 16 A 1, M 16 A 2, POMZ, POMZ-2M และ Type 49 การที่ยังคงมีทุ่นระเบิดตกค้างอยู่ในพื้นที่ทั้งสามจังหวัด ทั้ง 3 ตำบล พบว่า ได้ส่งผลกระทบต่อสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ดังกล่าวอยู่เนือง ๆ อันเป็นอันตรายที่ส่งผลถึงชีวิตหรือสูญเสียอวัยวะของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มประชาชนผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนทำไร่ หรือการหาของป่า เช่น การเสียชีวิต การสูญเสียอวัยวะส่วนต่าง ๆ จากการประสบอุบัติเหตุซึ่งเกิดขึ้นจากวัตถุระเบิด เป็นต้น เมื่อพิจารณาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นการดำรงอยู่ของปัญหาจากทุ่นระเบิดและสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด พบว่า เราสามารถแบ่งระดับความรุนแรงของผลกระทบออกเป็น 2 ระดับ คือ ผลกระทบมาก หมายถึง การดำรงอยู่ของทุ่นระเบิดก่อให้เกิดปัญหาต่อชีวิตและร่างกายของชาวบ้านรวมถึงสัตว์ป่า เช่น หมูป่า เป็นต้น ส่วนที่มีผลกระทบน้อยหมายถึง การดำรงอยู่ของทุ่นระเบิดก่อให้เกิดการบาดเจ็บแต่ไม่ถึงกับเสียชีวิต

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า กระบวนการบริหารจัดการทุ่นระเบิดของฝ่ายทหารในเขตพื้นที่กรณีศึกษาทั้งสามแห่งสามารถสรุปขั้นตอนโดยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนใหญ่ ๆ ดังนี้

1. การวางแผนการเก็บกู้ทุ่นระเบิด ในการวางแผนเก็บกู้ทุ่นระเบิดนั้นหน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรม กองทัพเรือ/หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 2 จะกำหนดพื้นที่เป้าหมายในการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในจังหวัดตราด โดยพิจารณาจากการวางแผนระดับชาติลงมา จากศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ (Thailand Mine Action Center: TMAC) ซึ่งศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติได้กำหนดพื้นที่ยืนยันว่ามีทุ่นระเบิดของจังหวัดตราด ส่วนขั้นตอนในการจัดการทุ่นระเบิดสามารถจำแนกเป็นขั้นตอนการดำเนินการได้ คือ การฝึกเจ้าหน้าที่ใหม่และทบทวนเจ้าหน้าที่เก่า การรับอุปกรณ์และเครื่องมือในการปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิด การรับมอบภารกิจ และการแจ้งให้หน่วยศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ เข้ามาเพื่อตรวจสอบคุณภาพให้เป็นไปตามมาตรฐานการปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ

2. การปฏิบัติการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในภาคสนาม แบ่งการเก็บกู้ใน 2 รูปแบบ คือ 1) พื้นที่ยืนยันว่ามีทุ่นระเบิด (Confirmed Hazardous Area: CHA) หรือเป็นสนามทุ่นระเบิด โดยจะได้รับแผนให้ตรวจค้น กวาดล้าง และทำลายตามแผนที่ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติกำหนด ในการปฏิบัติการจริงในภาคสนามของพื้นที่ทุ่นระเบิดนั้นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการ ได้แก่ ชุดปฏิบัติการเก็บกู้และทำลายทุ่นระเบิด ซึ่งในตำบลแหลมกลัดจะมีชุดปฏิบัติการ ทั้งหมด 3 ชุด โดยมีหลักในการทำงานก็คือ “ตรวจค้น กวาดล้าง ทำลาย” โดยอาศัยเครื่องมือหลักในการทำงานก็คือ “คน เครื่องจักร และสุนัข” 2) พื้นที่ตรวจพบสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด (Unexploded ordnance: UXO) หมายถึง สรรพาวุธระเบิดที่ได้ต่อสายชนวนพร้อมระเบิด หรือเตรียมการเพื่อใช้หรือได้ใช้แล้ว มันอาจจะถูกยิงออกมา ทิ้งลงมา ปลอยหรือยิงวิถีโค้ง แต่ยังไม่ระเบิดเนื่องจากเกิดการขัดข้อง หรือการออกแบบ หรือเหตุผลอื่นใด เมื่อมีใครไปพบสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิดที่ตกอยู่

ตามพื้นที่ทำการเกษตร หรือในพื้นที่พักอาศัย เช่น ลูกยิงจรวด PG 7 ลูกปืนใหญ่ ลูกปืน ค. ระเบิด ขว้าง เป็นต้น ในพื้นที่ทั้ง 3 กรณีศึกษา จะต้องปฏิบัติตามขั้นตอน “เมื่อเจอ อย่าจับ จดจำ รีบแจ้ง” อย่างเคร่งครัดเพื่อความปลอดภัย

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า หลังการเก็บกู้ทุ่นระเบิดแล้วพบว่า ชุมชนในฐานะที่เป็นกลุ่มบุคคลที่อยู่ในพื้นที่ยอมเป็นผู้กระทำการที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดเดิม อย่างไรก็ตามพื้นที่เขตทุ่นระเบิดหลังจากเก็บกู้แล้ว และฝ่ายทหารจะส่งมอบพื้นที่ให้หน่วยราชการอื่น ๆ ที่เป็นเจ้าของพื้นที่เดิม ทำให้การฟื้นฟูเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับภาคชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดทั้ง 3 ตำบล กรณีศึกษาของจังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว สามารถเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมได้เป็น 3 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

1. รูปแบบการจัดทำป่าชุมชน โดยการนำของชุมชนโดยร่วมมือกับภาครัฐ กล่าวคือ เมื่อมีการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในตำบลแหลมกลัดเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และได้มีการส่งมอบพื้นที่จากฝ่ายทหารให้กับกรมป่าไม้แล้ว ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดหลังที่มีการส่งมอบพื้นที่ในตำบลแหลมกลัดแล้วนั้น ชุมชนโดยตัวแทน คือ ผู้นำในการปกครองท้องถิ่น คือ องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด และผู้นำในการปกครองท้องถิ่น คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ได้วางแผนงานในการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นป่าชุมชน เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวในหมู่ที่ 8 นั้นแต่เดิมก่อนเกิดปัญหาสงครามที่เป็นพื้นที่ทุ่นระเบิด พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านแหลมกลัดใช้ประโยชน์ในการเข้าไปหาของป่าที่มีอย่างอุดมสมบูรณ์จากการที่เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร โดยโครงการจัดทำป่าชุมชนของชาวบ้านแหลมกลัดมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ การฟื้นฟูพื้นที่ทุ่นระเบิดให้กลับมาเป็นป่าชุมชน เช่น เก็บเห็ดเห็ดเพื่อนำไปบริโภคและขาย หลังจากที่ชุมชนได้รับพื้นที่ในการจัดทำป่าชุมชน จำนวน 500 ไร่ จากทั้งหมด 4,000 ไร่ ในเขตตำบลแหลมกลัดก็จะพบว่าชาวบ้านสามารถไปใช้ประโยชน์จากป่าได้ และมีน้ำกินน้ำใช้จากพื้นที่ป่ามากขึ้น นอกจากนี้ชุมชนแหลมกลัดยังคาดหวังที่จะทำโครงการต่อเนื่องจากการเป็นป่าชุมชนโดยหวังที่จะให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์จากสงคราม เช่น จัดสร้างอาคารแสดงนิทรรศการบอกเล่าเรื่องราวต้นสายปลายเหตุของสงคราม จัดแสดงอาวุธยุทโธปกรณ์ รวมทั้งทุ่นระเบิดแบบต่าง ๆ ที่ตรวจพบในพื้นที่ รวมทั้งการให้ผู้ประสบภัยจากทุ่นระเบิดที่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่มาเป็นผู้บรรยาย เพื่อสร้างรายได้ให้กับบุคคลและชุมชน และเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์จากสงครามเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจ รวมทั้งมีการจัดตั้งศูนย์รับแจ้งการพบทุ่นระเบิดแหล่งใหม่และหน่วยเตือนภัยเกี่ยวกับอันตรายจากทุ่นระเบิด ในการดำเนินโครงการป่าชุมชนเพื่อฟื้นฟูเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดนั้น ชุมชนแหลมกลัดได้ดำเนินการโดยประสานงานกับกรมป่าไม้และจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนของตำบลแหลมกลัด คณะกรรมการดังกล่าวประกอบด้วยตัวแทนที่สำคัญ คือ 1) ตัวแทนของผู้นำในการปกครองท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน 2) ตัวแทนของผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด 3) ตัวแทนขององค์กรชุมชน 4) ตัวแทนของกรมป่าไม้ซึ่งมีบทบาทในฐานะพี่เลี้ยงในการจัดทำป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนได้เริ่มดำเนินการจัดทำป่าชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2559 โดยใช้พื้นที่ในเขตพื้นที่หมู่ที่ 8 ของตำบลแหลมกลัด

2. รูปแบบการเปิดจุดผ่อนปรนการค้าแห่งใหม่ โดยการนำของภาคชุมชนร่วมมือกับภาครัฐ กล่าวคือ เมื่อมีการเก็บกัญทุ่นระเบิดในตำบลคลองใหญ่เป็นที่เรียบร้อยแล้วและได้มีการส่งมอบพื้นที่จากฝ่ายทหารให้กับกรมป่าไม้แล้ว ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตหลังที่มีการส่งมอบพื้นที่ในตำบลคลองใหญ่แล้วชุมชนโดยตัวแทนคือ ผู้นำในการปกครองท้องถิ่นคือ เทศบาลตำบลคลองใหญ่ได้วางแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นจุดผ่อนปรนการค้า เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวในหมู่ที่ 3 นั้นเหมาะสมสำหรับขยายการค้าระหว่างชาวบ้านไทยในเขตตำบลคลองใหญ่กับชาวบ้านกัมพูชาในชุมชนโกล่าเจียก เนื่องจากกัมพูชาเองก็ต้องการ ผัก ผลไม้ จากไทยเป็นจำนวนมาก อันเนื่องมาจากความเชื่อถือในคุณภาพสินค้าของไทย ในขณะที่กัมพูชาเองก็จะสามารถนำสินค้ากัมพูชาเข้ามาขายได้ เช่น มะม่วงแก้วโรเมียต พริกหยวก เป็นต้น ซึ่งเป็นสินค้าที่ไม่ได้ห้ามนำเข้าประเทศไทย แต่ต้องได้รับใบควบคุมคุณภาพการเกษตรเสียก่อน อย่างไรก็ตาม เราพบว่า ในตำบลคลองใหญ่นั้นมีการเปิดจุดผ่านแดนถาวรบ้านฝักกาดอยู่แล้ว การที่มีจุดผ่านแดนถาวรบ้านฝักกาดอยู่แล้วแต่ไม่ได้ช่วยขยายการค้าชายแดนในปัจจุบันจนชาวบ้านคลองใหญ่จำเป็นต้องขอเปิดจุดผ่อนปรนการค้าดังกล่าวขึ้น เนื่องจากชาวบ้านในเขตหมู่ที่ 3 ตำบลคลองใหญ่ต้องการขยายการค้าเพิ่มขึ้น ในปัจจุบันไม่สะดวกในการใช้จุดผ่านแดนถาวรบ้านฝักกาด กล่าวคือ ถ้าชาวบ้านหมู่ที่ 3 ต้องการค้าขายกับชาวบ้านในฝั่งตรงข้ามคือชาวบ้านในตำบลโกล่าเจียกจะต้องนำสินค้าอ้อมไปผ่านจุดผ่านแดนถาวรบ้านฝักกาด ซึ่งมีระยะทาง 4 กิโลเมตร นอกจากนี้ยังต้องมีขั้นตอนในการผ่านแดนนอกเหนือจากการใช้บัตรผ่านแดนแบบชั่วคราว (Border Pass) ในกรณีจุดผ่อนปรนการค้า เช่น การตรวจคนต้องใช้นหนังสือเดินทาง (Pass Port) การตรวจยานพาหนะและสินค้าต้องผ่านขั้นตอนของศุลกากร เป็นต้น กระบวนการขอเปิดจุดผ่อนปรนการค้าแห่งใหม่ในตำบลคลองใหญ่ จะต้องมีขั้นตอนที่สำคัญที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ ซึ่งมีกระบวนการขั้นตอนดังนี้

- 1) เทศบาลตำบลคลองใหญ่ เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดทำโครงการเปิดจุดผ่อนปรนการค้าแห่งใหม่ หมู่ที่ 3 โดยใช้บุคลากรของเทศบาลเป็นผู้รับผิดชอบเป็นหลัก
- 2) มีการจัดประชาพิจารณ์ในหมู่ที่ 3 ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี
- 3) นำเสนอโครงการจากเทศบาลตำบลคลองใหญ่ไปยังอำเภอโป่งน้ำร้อน หลังจากนั้นอำเภอโป่งน้ำร้อนจะส่งต่อไปยังจังหวัดจันทบุรี โครงการดังกล่าวจะต้องขึ้นไปถึงกระทรวงมหาดไทย
- 4) หลังจากกระทรวงมหาดไทยแล้ว โครงการจะถูกส่งไปยังสภาความมั่นคงแห่งชาติเพื่อสอบถามเกี่ยวกับปัญหาความมั่นคงของชาติ เช่น สถานการณ์การสู้รบในเขตพื้นที่ หลังจากที่ผ่านมาสภาความมั่นคงแห่งชาติแล้วโครงการถึงจะสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นทางการ

3. รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โดยการนำของภาครัฐร่วมมือกับภาคชุมชน กล่าวคือ เมื่อมีการเก็บกัญทุ่นระเบิดในตำบลโคกสูงเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และได้มีการส่งมอบพื้นที่จากฝ่ายทหารให้กับกรมศิลปากรแล้ว ในการเปิดอุทยานประวัติศาสตร์สตึกก็อกกรม เพื่อการท่องเที่ยวอันเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมหลังการเก็บกัญทุ่นระเบิดในตำบลโคกสูง มีหลักการและเหตุผลที่สำคัญ คือ อุทยานประวัติศาสตร์สตึกก็อกกรมภายใต้การดูแลของกรมศิลปากร ก็เป็นแหล่งโบราณสถานที่มีความสำคัญซึ่งขึ้นทะเบียนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2478 ปราสาทสตึกก็อกกรมมีความสำคัญอย่างมากต่อประวัติศาสตร์ชาติกัมพูชาและต่อประเทศไทย ด้วยขนาดของโบราณสถานที่ใหญ่ที่สุดภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเป็นศูนย์กลางลัทธิเวทราชาในกัมพูชา ส่วนจารึกสตึกก็อกกรม

ก็เป็นหลักฐานชิ้นเดียวในโลกที่สามารถบอกเล่าเรื่องราวประวัติเขมรกว่า 200 ปี โดยเฉพาะลำดับกษัตริย์และพราหมณ์ประจำราชวงศ์ที่บันทึกไว้อย่างสมบูรณ์ ประกอบกับสภาพภูมิศาสตร์เป็นเครื่องกีดขวาง ต่อมาในสถานการณ์หลังทუნระเบิด เมื่ออุทยานประวัติศาสตร์ได้ถูกส่งมอบคืนให้แก่กรมศิลปากร ภายใต้การดำเนินการของสำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี ซึ่งมียุทธศาสตร์ในการอนุรักษ์บูรณะ บำรุงรักษา มรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้มีจำนวนมากขึ้น จึงได้ดำเนินการริเริ่มบูรณะปราสาทสด๊กก๊อกธม หลังปี พ.ศ. 2530 การบูรณะปราสาทสด๊กก๊อกธมใช้เวลาถึง 20 ปี ในการดำเนินการให้เสร็จสมบูรณ์และได้มีการเปิดอุทยานฯ อย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2565 การฟื้นฟูพื้นที่หลังเก็บกู้ทุ่นระเบิดของอุทยานประวัติศาสตร์ปราสาทสด๊กก๊อกธมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีหน่วยงานหลักที่เข้ามาขับเคลื่อน 4 ส่วนด้วยกัน คือ

1. กรมศิลปากร ภายใต้การดำเนินการของสำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี มีภารกิจหลักในการอนุรักษ์บูรณะและบำรุงรักษาปราสาทสด๊กก๊อกธมให้เป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติ ดังนั้น จึงเข้ามาขับเคลื่อนในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การบูรณะปราสาทสด๊กก๊อกธม การจัดตั้งปราสาทสด๊กก๊อกธมเป็นอุทยานแห่งชาติ 11 ของประเทศ การรับผิดชอบเรื่องประชาสัมพันธ์และปรับปรุงภูมิทัศน์รอบปราสาท การบริหารกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นต้น

2. หน่วยงานด้านความมั่นคง ได้แก่ กองกำลังบูรพา กองทัพภาคที่ 1 ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยโจด อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว ห่างจากปราสาทสด๊กก๊อกธม 50 กิโลเมตร และมีอำนาจหน้าที่ในการดูแลปัญหาความมั่นคงในพื้นที่ภาคตะวันออก กิจกรรมที่มีส่วนร่วม เช่น การเก็บกู้วัตถุระเบิด การลงพื้นที่แสดงสิทธิครอบครองปราสาทสด๊กก๊อกธม เป็นต้น

3. หน่วยงานภูมิภาค ได้แก่ จังหวัดสระแก้ว และอำเภอโคกสูงสนับสนุนให้ปราสาทสด๊กก๊อกธมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เช่น การจัดประกวดมิสแกรนด์ไทยแลนด์ พ.ศ. 2562 การจัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างไทยและกัมพูชา

4. หน่วยงานท้องถิ่น เช่น เทศบาลตำบลโคกสูง ในฐานะตัวแทนของประชาชนตำบลโคกสูงเข้าร่วมกิจกรรมของปราสาทหรืออุทยานประวัติศาสตร์สด๊กก๊อกธม เช่น การจัดอบรมมัคคุเทศก์เพื่อการท่องเที่ยวปราสาท การจัดกิจกรรมทางศาสนา เป็นต้น

ในการมีส่วนร่วมเพื่อฟื้นฟูพื้นที่หลังเก็บกู้ทุ่นระเบิดหน่วยงานทั้ง 4 ส่วน ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐ 3 ส่วน คือ กรมศิลปากร หน่วยงานความมั่นคง และหน่วยงานภูมิภาค ส่วนที่เหลือซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนของชุมชนก็คือ เทศบาลตำบลโคกสูง เราพบว่า ได้มีการจัดกิจกรรมร่วมกับการเสด็จของเชื้อพระวงศ์และการสร้างสัญลักษณ์แสดงความเป็นเจ้าของ การจัดกิจกรรมทางศาสนา ได้แก่ การเวียนเทียน การทำบุญตักบาตร ขนข้าวเข้าปราสาท สะท้อนให้เห็นถึงการเชื่อมคนที่อพยพเข้ามาใหม่กับปราสาทเข้าด้วยกันโดยผ่านพิธีกรรมความเชื่อ นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับฝั่งกัมพูชาถึงการยังคงความเคารพของคนในพื้นที่ที่มีต่อโบราณสถาน และที่สำคัญก็คือ เป็นการย้ำให้เห็นถึงสิทธิของรัฐไทยเหนือพื้นที่ปราสาท การอบรมมัคคุเทศก์ให้แก่ประชาชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวปราสาทซึ่งมีชาวบ้านและนักเรียนสนใจเข้าร่วม 50 คน โดยสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนไม่ต่ำกว่าวันละ 300 บาท การจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวและเชื่อมความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา การประกวดมิสแกรนด์ไทยแลนด์ พ.ศ. 2562

8.2 การอภิปรายผลการศึกษา

การอภิปรายผลเพื่อวิเคราะห์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาชุมชนนิพนธ์นี้ โดยการเปรียบเทียบให้เห็นถึงข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษากับองค์ความรู้ที่อยู่เดิมในวงวิชาการ ผู้วิจัยพบว่า ข้อค้นพบของชุมชนนิพนธ์นี้เป็นการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ (New Public Governance) จากเดิมที่มีการสำรวจทฤษฎีและทำวิจัยโดย สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2566) โดยอาศัยกรณีปัญหาทุ่นระเบิด ดังนี้

ข้อค้นพบจากการทำชุมชนนิพนธ์พบว่า การบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดและการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมหลังการเก็บกู้ทุ่นระเบิดนั้น จะต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคชุมชนในการดำเนินการ เนื่องจากการดำเนินงานฟื้นฟูแต่เพียงภาคีเดียวมีอาจจะก่อให้เกิดผลในการบรรลุเป้าหมายได้ กล่าวคือ หลังจากที่มีการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในพื้นที่เขตทุ่นระเบิด เช่น ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี และตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทางฝ่ายทหารซึ่งรับผิดชอบในการบริหารจัดการเก็บกู้ทุ่นระเบิดก็จะทำการส่งมอบพื้นที่ให้กับหน่วยราชการที่เป็นเจ้าของพื้นที่เดิม เช่น กรมป่าไม้ หรือกรมศิลปากร เป็นต้น ฝ่ายชุมชนในฐานะที่เป็นกลุ่มคนที่อยู่ในพื้นที่ก็มักจะต้องการเข้ามาฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิด โดยการทำให้โครงการการจัดทำป่าชุมชน การเปิดจุดผ่อนปรนการค้าใหม่ หรือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และการฟื้นฟูดังกล่าวจะสามารถดำเนินการได้จะต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานราชการที่เป็นเจ้าของพื้นที่โดยตรง ดังกล่าวข้างต้น ดังนั้นการบริหารและการฟื้นฟูในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดจึงต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคีที่เรียกว่า การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ โดยแต่ละภาคีที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและฟื้นฟูพื้นที่ในเขตทุ่นระเบิดจะมี ดังนี้

1. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการใดอันเกี่ยวข้องกับการได้ประโยชน์และการเสียประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่ โดยการกำหนดการใช้สถานที่เวทีกลางได้แก่ สถานที่ทำการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่า การใช้ที่ทำการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นเวทีกลางในการขับเคลื่อนนั้น มีเหตุผลมาจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่ในการกำกับดูแล การบำบัดทุกข์บำรุงสุขและการให้บริการด้านนโยบายสาธารณะท้องถิ่น ให้กับประชาชนนั้น ๆ อยู่แล้วภายใต้กฎหมายรวมถึงพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีความเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการใช้เป็นเวทีกลางในการขับเคลื่อนกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ร่วมกันจากทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาทุ่นระเบิดตามบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา ก็อยู่ภายใต้เงื่อนไขเช่นเดียวกัน นอกจากนี้แล้วผลการศึกษาครั้งนี้ยังมีข้อค้นพบถึงสาเหตุปัจจัยที่ประชาชนยกขึ้นมาเป็นเหตุผลสำคัญในการเสนอให้เลือกใช้ที่ทำการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นเวทีกลางในการขับเคลื่อน เพราะเนื่องจากเมื่อพิจารณาภาพโดยรวมอย่างละเอียดพบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่มีความพร้อมมากที่สุด เมื่อเทียบกับองค์กรทางศาสนา เช่น วัด มัสยิด เป็นต้น หรือแม้กระทั่งสถาบันทางการศึกษา เช่น โรงเรียน ศูนย์กลางการเรียนรู้นอกโรงเรียน เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีจุดแข็งในการบริหารจัดการหลายด้าน ในกรณีนี้เทศบาลมีความพร้อมทั้งทางด้านงบประมาณ สถานที่ บุคลากร และอื่น ๆ อีกหลายประการ และที่สำคัญมาก

ที่สุดอีกประการหนึ่งก็คือ ค่านิยมที่ทุกฝ่ายมีความเห็นตรงกันว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นถือได้ว่าเป็นหน่วยราชการที่มีที่ทำการตั้งอยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด โดยสามารถเป็นตัวจักรสำคัญที่สามารถนำไปสู่การดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนกิจกรรมที่เห็นว่าเป็นประโยชน์สุขของประชาชนได้เป็นอย่างดี

2. กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านในท้องที่ ก็คือ ภาคิของฝ่ายผู้นำการปกครองท้องที่ อันได้แก่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น โดยในทางปฏิบัติแม้ว่ากลุ่มผู้ปกครองท้องที่จะมีสถานะเป็นผู้นำแบบการปกครองเพื่อดูแลบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้กับประชาชนเท่านั้นแต่ไม่มีการจัดสรรงบประมาณในการพัฒนาท้องถิ่นแต่อย่างใด แต่ทว่าในการสร้างกระบวนการพัฒนาใด ๆ ไม่ควรปฏิเสธหรือละเลยการมีส่วนร่วมของกลุ่มภาคีผู้ปกครองท้องที่เป็นอันขาด เนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนของทั้งสองพื้นที่การศึกษาแล้วพบว่า ประชาชนมีความสัมพันธ์กับกลุ่มกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มาเป็นระยะเวลาช้านาน การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เพื่อเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาพื้นที่ทุนระเบิดนี้จึงจำเป็นต้องอาศัยกลไกจากภาคีต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในช่วงต้นอย่างบูรณาการ อย่างไรก็ตามการขับเคลื่อนที่ต้องอาศัยทั้งรูปแบบและวิธีการที่ดีนี้

3. สภาองค์กรชุมชนตำบล สภาองค์กรชุมชนตำบลที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นองค์กรสำคัญอีกองค์กรหนึ่งก็คือ ภาคิสภาองค์กรชุมชน ที่ถูกขับเคลื่อนโดยอาศัยการเป็นตัวแทนของประชาชนในพื้นที่ การขับเคลื่อนดังกล่าวอาศัยพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน โดยพระราชบัญญัติดังกล่าวได้ให้อำนาจแก่สภาองค์กรชุมชนตำบลในการจัดประชุมองค์กรชุมชนต่าง ๆ ในตำบลได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย การมีบทบาทในการทำประชาคมของตำบลเพื่อเสนอแนะแก่หน่วยงานต่าง ๆ รวมถึงการเชิญผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนมาชี้แจงแก่ประชาชนในตำบลได้ เป็นต้น

4. หน่วยราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทุนระเบิด ตัวอย่างเช่น 1) ภาคิฝ่ายทหาร ซึ่งหน่วยงานหลักในการดำเนินการเก็บกู้ทุระเบิด เนื่องจากฝ่ายทหารมีองค์ความรู้ในการเก็บกู้ทุระเบิด มีเครื่องมือ อุปกรณ์ และเทคโนโลยีที่ทันสมัยในการเก็บกู้ทุระเบิด ทั้งยังสามารถถ่ายทอดเรื่องการแจ้งเตือนและการให้ความรู้เกี่ยวกับภัยจากทุระเบิดไปสู่ชุมชน เพื่อการแจ้งเหตุให้กับหน่วยปฏิบัติการทุระเบิดด้านมนุษยธรรมในพื้นที่และการป้องกันอันตรายจากทุระเบิดเมื่อมีการพบเจอ 2) สำนักงานการท่องเที่ยวประจำพื้นที่ เป็นหน่วยงานราชการส่วนกลางที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยมีแผนในการสร้างและส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวใหม่ที่เดิมเคยเป็นเขตพื้นที่ทุระเบิดชายแดน

5. หน่วยงานประเภทองค์การมหาชน ก็เป็นอีกภาคิหนึ่งที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในปัญหาทุระเบิดชายแดนได้ เราพบว่า หน่วยงานประเภทองค์การมหาชนที่มีการทำงานในพื้นที่ชายแดนจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราด เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเข้ามาช่วยฟื้นฟูพื้นที่หลังการเก็บกู้ทุระเบิด โดยการนำโครงการบ้านมั่นคงที่ช่วยในการจัดสรรที่ดินทำกินของชาวบ้าน เป็นต้น

6. องค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทุระเบิด เช่น มูลนิธิพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ มูลนิธิชาติชายเคยมีประสบการณ์ในการทำงานในฐานะตัวกลางที่ขอรับการช่วยเหลือจาก

ต่างประเทศไม่ว่าจะเป็นเงินงบประมาณ ความรู้และเทคโนโลยีเกี่ยวกับทุ่นระเบิด รวมถึงการจัดดำเนินการฟื้นฟูบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากทุ่นระเบิดจนพิการ เป็นต้น

7. กรมศิลปากร เป็นหน่วยงานของรัฐซึ่งมีหน้าที่ในการสร้างสรรค์ บำรุงรักษา อนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ศิลปวิทยาการและวัฒนธรรมของชาติในด้านศิลปกรรม พิพิธภัณฑสถาน โบราณคดีและ โบราณสถาน ฯลฯ ให้คงอยู่อย่างมั่นคงถาวร เข้ามาทำหน้าที่ในการบริหารจัดการองค์ความรู้และ พัฒนามรดกศิลปวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยว โดยการจัดการศึกษาด้านศิลปะ วัฒนธรรม เพื่อการอนุรักษ์ สืบทอดและการพัฒนาที่ยั่งยืน

8. ภาครัฐระหว่างประเทศ ได้แก่ 1) องค์การความช่วยเหลือแห่งประชาชนชาวอเมริกัน เป็นองค์การในระดับนานาชาติด้านการพัฒนาแบบภาคีและการลดอาวุธด้านมนุษยธรรม รวมทั้ง การให้บริการกู้ชีพการปฐมพยาบาลฉุกเฉิน ให้ที่พักพิงและการผนวกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งในสังคม โดยองค์การความช่วยเหลือแห่งประชาชนชาวอเมริกันให้การสนับสนุนศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิด แห่งชาติในการฝึกอบรมแก่บุคลากรที่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับทุ่นระเบิดและส่งเจ้าหน้าที่เข้าร่วมในการ เก็บกู้ทุ่นระเบิดตามที่ได้รับมอบหมายตามจำนวนพื้นที่ทุ่นระเบิด 2) มูลนิธิ Golden West ทำหน้าที่ในการสนับสนุนให้การฝึกอบรมแก่บุคลากรที่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับทุ่นระเบิดและการส่งเสริม เทคโนโลยีใหม่ให้กับศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ

8.3 ข้อเสนอแนะ

8.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. จากการลงไปเก็บข้อมูลในชุมชนในพื้นที่ที่มีการเก็บกู้ทุ่นระเบิดและ ประกาศเป็นพื้นที่ปลอดภัยแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่า มีทุ่นระเบิดหลงเหลืออยู่ที่ยังไม่ระเบิด และอาจ จะทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับทรัพย์สิน ชีวิต และอวัยวะของประชาชนได้ เช่น ทุ่นระเบิดที่หลงเหลืออยู่ จากการยิงจากเครื่องยิงลูกระเบิด เป็นต้น ปัญหาทุ่นระเบิดแบบสรรพาวุธระเบิดที่ยังไม่ระเบิด ดังกล่าว ทางหน่วยงานที่รับผิดชอบยังไม่มีแผนในการเข้าไปเก็บกู้ทุ่นระเบิด ยกเว้นกรณีที่ชาวบ้านเข้า มาแจ้งแล้วทางหน่วยราชการถึงจะลงไปดำเนินการ ดังนั้นควรมีการทำงานเก็บกู้ทุ่นระเบิดในเชิงรุก เพื่อสร้างพื้นที่ปลอดภัย 100 เปอร์เซ็นต์

2. จากการลงไปเก็บข้อมูลในชุมชนในพื้นที่เช่นกัน พบอีกว่า ยังมีพื้นที่ที่มีการ หลงเหลือของทุ่นระเบิดที่ยังไม่ได้วางแผนและดำเนินการเก็บกู้ทุ่นระเบิดเลย คือ พื้นที่รอกการปักปัน เขตแดนระหว่างประเทศ (Area to be Demarcated: AD) ดังนั้น โดยศูนย์ทุ่นระเบิดแห่งชาติควรมี การแนวทางและมาตรการในการเก็บกู้ทุ่นระเบิดต่อไปในอนาคต

8.3.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. นอกจากพื้นที่ในจังหวัดตราด จันทบุรี และสระแก้วแล้ว ควรมีการศึกษาแนวทาง ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในเขตพื้นที่ทุ่นระเบิดชายแดนที่อื่น เช่น พื้นที่ชายแดนไทย-ลาว พื้นที่ชายแดนไทย-พม่า เป็นต้น

2. ในการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมในครั้งต่อไป ควรให้ความสำคัญกับการศึกษาในเชิงสำรวจ เพื่อจะได้องค์ความรู้ในภาพกว้างที่จะนำมาใช้ในการ

ทำงานต่อไป เช่น ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมที่มีส่วนร่วมการฟื้นฟูเขตทุนระเบิดหลังการเก็บกู้
ทุนระเบิดแล้ว เป็นต้น

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บรรณานุกรม

- กนกวรรณ อยู่ใส, จำลอง แสนเสนา และพรทิวา อาชีวะ. (2558). **ศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาเชิงบูรณาการตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ในการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน : กรณีศึกษาพื้นที่สองตำบลในเขตทุ่นระเบิดของจังหวัดจันทบุรีและตราด**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- กรมธนารักษ์ สำนักงานธนารักษ์พื้นที่ตราด. (2556). **เกี่ยวกับจังหวัด**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://trat.treasury.go.th/th/about/>. 25 พฤศจิกายน 2565.
- กรมศิลปากร. (2565). **ปราสาทสติก๊กอ้อม**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://qrcode.finearts.go.th/index.php/th/historic-site/hs-sra-kiao/sdokkokthom>. 25 พฤศจิกายน 2565.
- กลุ่มผู้นำชุมชนตำบลคลองใหญ่. (7 พฤศจิกายน 2559). สัมภาษณ์; อ้างถึงใน กนกวรรณ อยู่ใส, จำลอง แสนเสนา และพรทิวา อาชีวะ. (2558). **ศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาเชิงบูรณาการตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ในการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน : กรณีศึกษาพื้นที่สองตำบลในเขตทุ่นระเบิดของจังหวัดจันทบุรีและตราด**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2538). **การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ : สภาคาทอริกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนา.
- กำพล จำปาพันธ์. (2559). ร้อยรอยอายุธรรมเขมรโบราณและสยามอโยธยาในเขตจังหวัดสระแก้ว. **วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ**, 12(2), 33-58. อ้างถึงใน พิษณุวัฒน์ ยาพรม และดารารัตน์ เมตตาริการนนท์. (2565). **การจัดการชายแดนไทย-กัมพูชาของประเทศไทยเหนือพื้นที่ปราสาทสติก๊กอ้อม พ.ศ. 2534-2563: การย้ายสิทธิ์ การบูรณะและการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว**. **วารสารการเมืองและการปกครอง**. 12(1), 21-40.
- โกวิท กังสนันท์. (2566). **จริยธรรมของการบริหารภาครัฐแนวใหม่ (Ethics of New Public Management)**. (ออนไลน์). แหล่งข้อมูล : https://www.bangsaray.go.th/images/sub_1422516254/13%20%20%20%20จริยธรรมของการบริหารภาครัฐแนวใหม่-โกวิท.pdf. 10 กันยายน 2566.
- ข่าวสด. (2563, กรกฎาคม 11). **เคราะห์ร้าย! หนุมใหญ่เข้าป่าต้องห้ามเก็บหน่อไม้ชายช่วงสงกรานต์พลาด! เหยียบบั้งฆาต**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : https://www.khaosod.co.th/around-thailand/news_964519. 11 กรกฎาคม 2563.
- จตุรพร เทียมทินกฤต. (30 กันยายน 2563). สัมภาษณ์; อ้างถึงใน พิษณุวัฒน์ ยาพรม และดารารัตน์ เมตตาริการนนท์. (2565). **การจัดการชายแดนไทย-กัมพูชาของประเทศไทยเหนือพื้นที่ปราสาทสติก๊กอ้อม พ.ศ. 2534-2563: การย้ายสิทธิ์ การบูรณะและการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว**. **วารสารการเมืองและการปกครอง**. 12(1), 21-40.

- จักรพรรดิ สุขเลิศ. (10 ตุลาคม 2557). สัมภาษณ์ ; อ้างถึงใน กนกวรรณ อยู่ใสว, จำลอง แสนเสนาะ และ พรทิวา อาชีวะ. (2558). **ศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาเชิงบูรณาการตามแนวชายแดน ไทย-กัมพูชา ในการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน : กรณีศึกษาพื้นที่สองตำบลในเขตทุ่นระเบิดของจังหวัดจันทบุรีและตราด.** คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- จิตติ มงคลชัยอรัญญา. (2540). **การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา.** กรุงเทพฯ : เอกสารประกอบการเรียน ภาควิชาการพัฒนาชุมชน. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เฉลิม เกิดโมลี. (2543). **แนวทางการมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบาย.** กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ; อ้างถึงใน สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, สุจิตรา สามัคคีธรรม, นุสรา บุญสนอง และสมชาย กำปั่นทอง. (2551). **ปัญหาการจัดการโฮมสเตย์ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษากรณีอำเภอบางคนที่ จังหวัดสมุทรสงคราม.** ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยเกริก ประจำปีการศึกษา 2550.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (ม.ป.ป.). **รายงานวิจัย การมีส่วนร่วมของประชาชนในปัญหาขาดแคลนน้ำในจังหวัดระยอง : การเมืองของภาคประชาสังคมท้องถิ่นในกระบวนการสร้างเมืองน้ำอยู่.** โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน้ำอยู่. นำเสนอมูลนิธิชุมชนไท.
- ชัยเสถียร พรหมศรี (2549). **ภาวะผู้นำองค์กรยุคใหม่ (Organization Leadership).** กรุงเทพฯ : เอ็กเปอร์เนท.
- ชาวบ้านในตำบลคลองใหญ่. (7 พฤศจิกายน 2556). สัมภาษณ์ ; อ้างถึงใน กนกวรรณ อยู่ใสว, จำลอง แสนเสนาะ และพรทิวา อาชีวะ. (2558). **ศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาเชิงบูรณาการตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ในการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน : กรณีศึกษาพื้นที่สองตำบลในเขตทุ่นระเบิดของจังหวัดจันทบุรีและตราด.** คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอสถ. (2560). **วาทกรรมการพัฒนา อำนาจ ความรู้ ความจริง และความเป็นอื่น.** พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : วิชาษา.
- ณรงค์ชัย ทันบุตรดา. (5 พฤษภาคม 2561). สัมภาษณ์; อ้างถึงใน พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ใสว และขวัญศิริ เจริญทรัพย์. (2561). **ศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดจันทบุรีและตราด.** โครงการวิจัยจากงบประมาณแผ่นดิน มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ณัฐณี เกิดสุคนธ์. (2543). **ผลกระทบของกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศเกี่ยวกับการห้ามใช้และการจำกัดการใช้ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล : กรณีศึกษาประเทศไทย.** นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปถัมภ์. (2558). **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน.** คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ณานพงศ์ ขุนวงศ์. (2560). **หุ่นยนต์ค้นหาทุ่นระเบิดโลหะควบคุมผ่านอุปกรณ์เครือข่ายไร้สาย.** หลักสูตรวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาระบบสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.
- ตรี ผักกาดทอง. (มปป.). **เอกสารรวมประวัติส่วนตัว นายตรี ผักกาดทอง.** มปท.

- เตียเบลอ นามสมมติ. (5 ธันวาคม 2565). เจ้าหน้าที่ประสานงานด้านความมั่นคง. สัมภาษณ์.
เทศบาลตำบลคลองใหญ่. (2565). **สภาพทั่วไป**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา :
<http://www.klongyaicity.go.th/detail.php?id=5>. 18 กรกฎาคม 2563.
- เทศบาลตำบลคลองใหญ่. (2565). **สภาพและข้อมูลพื้นฐาน ด้านการบริการพื้นฐาน**. (ออนไลน์).
แหล่งที่มา : <http://www.klongyaicity.go.th/detail.php?id=5>. 18 กรกฎาคม 2563.
- ธนภัท กิจจาโกศล. (2566, กรกฎาคม 13). **พบระเบิดทำลายรถถังและกับระเบิดสังหารบุคคล พื้นที่
อรัญญาและตาพระยา 3 จุด จ.สระแก้ว**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา :
<https://www.77kaoded.com/news/thanapat/2456525>. 20 พฤศจิกายน 2566.
- ธัญจิรา คุ่มชนม์ และฐิตยาตาวี ทองมี. (22 เมษายน 2559). กลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านท่าเสา.
สัมภาษณ์; อ้างถึงใน พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ไสว และขวัญศิริ
เจริญทรัพย์. (2561). **ศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิด
ในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดจันทบุรีและตราด**. โครงการวิจัยจากงบประมาณแผ่นดิน
มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ธิดาชนก เทพประดิษฐ์. (2556). **ความรับผิดชอบของรัฐต่อการกระทำที่ละเมิดพันธกรณีตามอนุสัญญา
ว่าด้วยการห้ามใช้ สะสม ผลิตและโอน และการทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคล ค.ศ. 1997**.
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นงลักษณ์ ไมตรีมิตร. (2544, กันยายน). **ทุ่นระเบิด กองทัพทหารใบ้ สงครามไม่รู้จบ**. นิตยสารสารคดี
Feature Magazine. 199. (ออนไลน์). แหล่งที่มา :
https://www.sarakadee.com/feature/2001/09/images/mine_005.jpg.
- นภาพรณ หะวานนท์, เพ็ญศิริ จีระเดชากุล และสุรวุฒิ ปัดไทสงค์. (2550). **ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความ
เข้มแข็งของชุมชน**. กรุงเทพฯ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย; อ้างถึงใน สมศักดิ์
สามัคคีธรรม. (2566). **การเสริมพลังชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : สถาบัน
บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- นวรรตน์ นิธิชัยอนันต์. (2559). **ศึกษาเรื่องศักยภาพเศรษฐกิจชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา : กรณีศึกษา
ชุมชนบ้านโจรก ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต ยุทธศาสตร์การพัฒนากุมิภาค สาขาวิชาเศรษฐกิจและวัฒนธรรม
ชุมชน. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.
- บัวศรี เกิดหนองสังข์ และสุวิตตา จำเพ็ง. (18 กรกฎาคม 2561). สัมภาษณ์; อ้างถึงใน พรทิวา อาชีวะ,
จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ไสว และขวัญศิริ เจริญทรัพย์. (2561). **ศักยภาพการมีส่วนร่วม
ของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัด
จันทบุรีและตราด**. โครงการวิจัยจากงบประมาณแผ่นดิน มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- บุญช่วย เพ็ญแมน. (7 พฤศจิกายน 2556). สัมภาษณ์ ; อ้างถึงใน กนกวรรณ อยู่ไสว, จำลอง แสนเสนาะ
และพรทิวา อาชีวะ. (2558). **ศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาเชิงบูรณาการตามแนว
ชายแดนไทย-กัมพูชา ในการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน : กรณีศึกษาพื้นที่สองตำบลในเขตทุ่น
ระเบิดของจังหวัดจันทบุรีและตราด**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
รำไพพรรณี.
- บุญยัง พลกุล. (26 ตุลาคม 2566). นายกเทศมนตรีตำบลคลองใหญ่. สัมภาษณ์.

- ป.ปิ่น. (2563, พฤษภาคม 12). **ทุ่นระเบิด แบบ M 18 A 1 Claymore**. {status update}. Facebook. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2794644183967049&set=pcb.2794648637299937>.
- ประเวศ วะสี. (2540). **ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน ศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน.
- ปรีชา นุชละม้าย. (12 พฤศจิกายน 2566). **มัคคุเทศก์ อุทยานแห่งชาติปราสาทเสด็จก้อกกรม**. สัมภาษณ์.
- ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2542). **โครงการวิจัย เรื่อง กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ผู้บริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นของตำบลคลองใหญ่. (22 เมษายน 2558). สัมภาษณ์; อ้างถึงใน กนกวรรณ อยู่ไสว, จำลอง แสนเสนาะ และพรทิวา อาชีวะ. (2558). **ศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาเชิงบูรณาการตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ในการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน : กรณีศึกษาพื้นที่สองตำบลในเขตทุ่นระเบิดของจังหวัดจันทบุรีและตราด**. คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- แผนกวิชาทหารช่าง ส่วนวิชาทหาร โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า. (2563). **แนวการสอน “วิชาสงครามทุ่นระเบิด”**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://msdept.crma.ac.th/msdept/prakunmsdept/paper/book104h.pdf>. 18 กรกฎาคม 2563.
- พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ไสว และขวัญศิริ เจริญทรัพย์. (2561). **ศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดจันทบุรีและตราด**. โครงการวิจัยจากงบประมาณแผ่นดิน มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ประยุตโต). (2539). **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพฯ : สหธรรมมิก.
- พัฒนา อินทไชย. (2545). **พฤติกรรมเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุจากทุ่นระเบิดตามแนวชายแดนไทย - พม่า**. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พิชญวัฒน์ ยาพรม และดารารัตน์ เมตตาริการนนท์. (2565). **การจัดการชายแดนไทย-กัมพูชาของประเทศไทย** เนื้อหาพื้นที่ปราสาทเสด็จก้อกกรม พ.ศ. 2534-2563: การย้ายสิทธิ์ การบูรณะและการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว. **วารสารการเมืองและการปกครอง**. 12(1), 21-40.
- ภควุฒิ รามศิริ. (2564). **ปัญหาและอุปสรรคต่อการเก็บกู้ทุ่นระเบิดเพื่อมนุษยธรรมของไทยภายใต้พันธกรณีของอนุสัญญาออตตาวา**. หลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภูมรินทร์ วณิชย์เจริญนำ. (5 ธันวาคม 2565). สัมภาษณ์.
- ร้อยเรื่องราว. (1 มิถุนายน 2556). **ระเบิดสังหารบุคคลแบบอยู่กับที่ PMN 2**. บล็อกเรื่องทั่วไปของ คนเก็บขยะ. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://2131mine.blogspot.com/2013/06/pmn-2.html>. 3 มีนาคม 2564.

- ริก ปาตี. (8 พฤศจิกายน 2556). สัมภาษณ์ ; อ้างถึงใน กนกวรรณ อยู่ใสว, จำลอง แสนเสนาะ และ พรทิวา อาชีวะ. (2558). **ศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาเชิงบูรณาการตามแนวชายแดน ไทย-กัมพูชา ในการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน : กรณีศึกษาพื้นที่สองตำบลในเขตทุ่นระเบิดของจังหวัดจันทบุรีและตราด.** คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- เรือเอกรณฤทธิ์ ศรีสถิต. (11 สิงหาคม 2566). หัวหน้าชุดเก็บกู้และทำลายวัตถุระเบิด นปท.ทร. (นปท.2). สัมภาษณ์.
- วันชัย ชำเกิด. (22 เมษายน 2558). นายกเทศมนตรีตำบลคลองใหญ่. สัมภาษณ์ ; อ้างถึงใน กนกวรรณ อยู่ใสว, จำลอง แสนเสนาะ และพรทิวา อาชีวะ. (2558). **ศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาเชิงบูรณาการตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ในการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน : กรณีศึกษาพื้นที่สองตำบลในเขตทุ่นระเบิดของจังหวัดจันทบุรีและตราด.** คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- วันชัย ไพเราะ. (2559). **พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว: พื้นที่ ผู้คน อำนาจ และการปรับตัว.** คุชฎินิพนธ์คุชฎิบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- วิชาทหารช่าง. (2558). **วิชาทหารช่าง.** โรงเรียนทหารนาวิกโยธิน.
- แว่น กรกช. (11 สิงหาคม 2566). อดีตกำนันตำบลคลองใหญ่. สัมภาษณ์.
- ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม. (2555). **ประวัติหมู่บ้านเสียมจับ หมู่ที่ 2 ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : http://m-culture.in.th/album/149926/ประวัติหมู่บ้านเสียมจับ_หมู่ที่_2_ตำบลคลองใหญ่_อำเภอโป่งน้ำร้อน_จังหวัดจันทบุรี/. 11 กรกฎาคม 2563.
- ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม. (2555). **ประวัติหมู่บ้านผักกาด หมู่ที่ 3 ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://m-culture.in.th/album/view/149928/>. 11 กรกฎาคม 2563.
- ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม. (2555). **ประวัติหมู่บ้านมะรุ้ม หมู่ที่ 6 ตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : http://m-culture.in.th/album/149931/ประวัติหมู่บ้านมะรุ้ม_หมู่ที่_6_ตำบลคลองใหญ่_อำเภอโป่งน้ำร้อน_จังหวัดจันทบุรี/. 11 กรกฎาคม 2563.
- ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ. (2563). **การปฐมนิเทศกำลังพลปฏิบัติงานทุ่นระเบิดเพื่อมนุษยธรรม ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2563.**
- ศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ. (2566). **ระเบียบปฏิบัติประจำภาคสนาม. อัดสำเนาของศูนย์ปฏิบัติการทุ่นระเบิดแห่งชาติ.**
- สถาบันราชบุรีศึกษา. (2555). **ภาพชนิดทุ่นระเบิดที่พบในประเทศไทย.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.slideshare.net/KM-Ratchaburi/ss-13611576>. 3 มีนาคม 2564
- สนธยา พลศรี. (2547). **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2566). **การเสริมพลังชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน.** กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม และปรีดา วานิชภูมิ. (2556). การจัดการสาธารณะแนวใหม่ : ความหมายและความสำคัญ new public governance : its meaning and significance). **วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา**, 1(1), 183-214.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, สุจิตรา สามัคคีธรรม, นุสรรา บุญสนอง และสมชาย กำปั่นทอง. (2551). **ปัญหาการจัดการโฮมสเตย์ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษากรณีอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม**. ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยเกริก ประจำปีการศึกษา 2550.
- สมหวัง แก่นจันทร์ใบ. (17 กรกฎาคม 2561). สัมภาษณ์ ; อ้างถึงใน พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ใส และขวัญศิริ เจริญทรัพย์. (2561). **ศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดจันทบุรีและตราด**. โครงการวิจัยจากงบประมาณแผ่นดิน มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- สยามรัฐออนไลน์. (2563, กรกฎาคม 11). **ไฟไหม้ป่าเขาบรรทัด**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://siamrath.co.th/n/135038>. 11 กรกฎาคม 2563.
- สัญญา เคนาภูมิ. (2562). กระบวนทัศน์แห่งอนาคตของรัฐประศาสนศาสตร์ (Next Scenarios of Public Administration). **วารสารนวัตกรรมการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน**, 7(2), 39-66.
- สุจิตต์ วงศ์เทศ. (2562, มิถุนายน 25). **พรรคชัย-สุจิตต์: กรุงเทพฯ ตั้งเค้าเป็นราชธานี ที่ปราสาทสตึกก็อกรม**. [วิดีโอ]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=Pc5BK3clwY8>.
- สุวิตตา จำเพ็ง. (18 กรกฎาคม 2561). สัมภาษณ์ ; อ้างถึงใน พรทิวา อาชีวะ, จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ใส และขวัญศิริ เจริญทรัพย์. (2561). **ศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดจันทบุรีและตราด**. โครงการวิจัยจากงบประมาณแผ่นดิน มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- เสรี นามสมมติ. (26 ตุลาคม 2566). **เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการข้อมูล**. สัมภาษณ์.
- หน่วยบัญชาการนาวิกโยธิน. (2563). **การป้องกันชายแดนในเขตจันทบุรีและตราด**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : http://www.marines.navy.mi.th/html56/html_old55/yuttakan55/ctbdc.html. 18 กรกฎาคม 2563.
- หน่วยปฏิบัติการทุ่นระเบิดด้านมนุษยธรรมที่ 1. (2564, 9 สิงหาคม). **จนท.นปท.1 ร่วมกับ จนท. NPA วันแรกของสัปดาห์**. facebook. <https://web.facebook.com/profile.php?id=100067478024821>.
- หนึ่ง นามสมมติ. (28 เมษายน 2559). สัมภาษณ์.
- หฤทัย บุญเกื้อ. (11 ตุลาคม 2566). สัมภาษณ์.
- องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด. (2565). **ประวัติความเป็นมา**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.laemglad.go.th/content/history>. 19 กรกฎาคม 2565.
- องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมกลัด. (2565). **สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐาน**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.laemglad.go.th/content/history>. 19 กรกฎาคม 2565.
- อำมิน เครามี. (19 สิงหาคม 2557). **ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลประเภท 72. บล็อกทุ่นระเบิดและกระสุนไม่ทำงาน**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://uxo.blogfa.com/post/65>. 5 มีนาคม 2564.
- Alinsky, Saul D.. (1989). **Rules for Radicals: A Practical Primer for Realistic Radicals**. New York : Vintage Books, A Division of Random House, Inc.

- AP Mine Ban Convention. (2003). **Fifth Meetings of the States Parties: Field Visit/Photo Gallery**. (online). Available : <https://old.apminebanconvention.org/meetings-of-the-states-parties/5msp/field-visit-photo-gallery/>.
- Borzel, T. (1997). What's So Special about Policy Network ? An Exploration of the Concept and Its Usefulness in Studying European Governance. **European Integration online Papers (EIoP)**, 1(16), (Online). Available : <http://eiop.or.at/eiop/texte/1997-016a.htm>.
- Bovaird, T., & Loeffler, E. (2005a). Understanding Public Management and Governance. **in Public Management and Governance**. Tony Bovaird and Elke Loffler (eds.). London: Taylor & Francis Group.
- Broussine, Mike (2005). "Public Leadership" , In *Public Management and Governance*, Tony Bovaird And Elke Loffer (eda.) London : Taylor & Francis Group.
- Bund Deutscher Feuerwerker und Wehrtechniker e. V. (2011). **Mitteilungen**. (Online). Available : <https://d-nb.info/1012692523/34>.
- Cheema, G. S. (2005). From Public Administration to Governance: The Paradigm Shifting the Link between Government and Citizens. **A paper presented at the 6th Global Forum on Reinventing Government towards Participatory and Transparent Governance**. on 24-27 May 2005, Seoul, Republic of Korea.
- Daft, R.L. (2002). **Management**. 6th ed. Mason OH : South-Western. อ้างถึงใน ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี (2549). **ภาวะผู้นำองค์กรยุคใหม่ (Organization Leadership)**. กรุงเทพฯ : เอ็กเปอร์เนท.
- Denters, B. and Rose, L. (2005). **Comparing Local Governance. Trends and Developments**. Macmillan : Palgrave.
- Entwistle, T., and Martin S. (2005). From Competition to Collaboration in Public Services Delivery: A New Agenda for Research. **Public Administration**, 83(1).
- Etienne Aymonier. (1901). **Le Cambodge.Tome II, Les Provinces siamoises**. Paris : Ernest Leroux อ้างถึงใน พิษณุวัฒน์ ยาทรม และดารารัตน์ เมตตาริการนนท์. (2565). การจัดการชายแดนไทย-กัมพูชาของประเทศไทยเหนือพื้นที่ปราสาทสตักก้อกรม พ.ศ. 2534-2563: การย้ายสิทธิ์การบูรณะและการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว. **วารสารการเมืองและการปกครอง**. 12(1), 21-40.
- Ewalt, Jo Ann G. (2001). **Theories of Governance and New Public Management: Links to Understanding Welfare Policy Implementation**. Paper prepared for presentation at the Annual Conference of the American Society for Public Administration, Newark, New Jersey, March 12.

- Farm Africa. (1996). **Konso integrated development project**. Annual report. as cited in Dinbabo, Mulugeta Fitamo. (2003). *Development Theories, Participatory Approaches and Community Development*. (Online). Available : https://www.researchgate.net/publication/319316323_Development_Theories_Participatory_Approaches_and_Community_Development. 18 December 2022.
- Frederickson, G. (1999). The Repositioning of American Public Administration. **Political Science and Politics**, 32.
- Freire, Paulo. (1972). **Cultural action for freedom**. Middlesex : penguin books.
- Future Generation University Media. (2022 October, 11). **Equity & Empowerment : Community Development**. (Online). Available : <https://www.future.edu/2022/10/community-development/#>. 12 August 2023.
- Google Earth Pro. (2565). **พื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด**. สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2565.
- Google Earth Pro. (2565). **เส้นทางแยกจากถนนหมายเลข 3 ไปช่องทางธรรมชาติบ้านท่าเส้น-หมอลดา ในพื้นที่ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด**. สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2565.
- Google Earth Pro. (2565). **ที่ตั้งป่าชุมชน หมู่ที่ 8 บ้านท่าเส้น ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด**. สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2565.
- Google Earth Pro. (2565). **ลักษณะพื้นที่หุบระเบิดตำบลคลองใหญ่ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี**. สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2565.
- Google Earth Pro. (2565). **ที่ตั้งและอาณาเขตตำบลโคกสูงและปราสาทสตึกก๊กกรม อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว**. สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2565.
- Google Earth Pro. (2565). **สถานที่ตั้งปราสาทสตึกก๊กกรม**. สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2565.
- Goulet, Denis. (1989). "Participation in Development : New Avenues". **World Development**. 17(2), 165-178.
- Goulet, Denis. (1989). "Participation in Development : New Avenues". **World Development**. 17(2), 165-178. as cited in ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (ม.ป.ป.). *รายงานวิจัย การมีส่วนร่วมของประชาชนในปัญหาขาดแคลนน้ำในจังหวัดระยอง : การเมืองของภาคประชาสังคมท้องถิ่นในกระบวนการสร้างเมืองน่าอยู่*. โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่. นำเสนอมูลนิธิชุมชนไท.
- Goulet, Denis. (1997). *Development Ethics : A New Discipline*. **International Journal of Social Economics**, 24(11), 1160-1171. as cited in Dinbabo, Mulugeta Fitamo. (2003). *Development Theories, Participatory Approaches and Community Development*. (Online). Available : https://www.researchgate.net/publication/319316323_Development_Theories_Participatory_Approaches_and_Community_Development. 18 December 2022.

- Govinda, R. and Diwan, Rashmi. (2003). Introduction : Emerging Issues and Practice' in **Community Participation and Empowerment in Primary Education**. In Govinda, R. and Diwan, Rashmi. (eds), New Delhi : SAGE, 11-30.
- Hadorn. et al, (2008). **Handbook of Transdisciplinary Research**. Springer Science; 31, 19-37.
- Hirsch Hadorn, G., Pohl, C. and Bammer, G.. (2010). "Solving Problems through Transdisciplinary Research and Integration." In **The Oxford Handbook of Interdisciplinarity**, edited by Frodeman, R., Thompson Klein, J., Mitcham, C. and Holbrook, J. Britt., 431-452. New York : Oxford University Press.
- Ife, Jim. (2015). **Community Development in an Uncertain World : Vision, Analysis and Practice**. Melbourne : Cambridge University Press.
- Julie Thompson Klein. (2010). **A Taxonomy of Interdisciplinarity**. The Oxford Handbook of Interdisciplinarity. New York : Oxford University Press.
- Kennett, P. (2010). Global Perspectives on Governance. In **The New Public Governance?: Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance**. Stephen P. Osborne (ed.); London : Routledge.
- Kettl, D. (1993). **Sharing Power: Public Governance and Private Markets**. Washington, DC: The Brookings Institution.
- Kickert, W. (1993). Complexity Governance and Dynamics: Conceptual Explorations of Public Network Management. in J. Kooiman (ed.). **Modern Governance**. London: Sage.
- Klijn, E., & Koppenjan, J. (2000). Public Management and Policy Networks: Foundations of a Network Approach to Governance. **Public Management Review**, 2(2).
- Kooiman, J. (1999). Social-political Governance: Overview, Reflections and Design. **Public Management Review**, 1(1).
- Laverack, G. (2007). **Health Promotion Practice : Power and Empowerment**, Berkshire : Open University.
- Loeffler, Elke. (2005). "Governance and Government : Networking with External Stakeholders", in **Public Management and Governance**, Tony Bovaird And Elke Loffer (eda.) London: Taylor & Francis Group.
- Lynn, L. E., Heinrich, C., & Hill, C. (2001). **Improving Governance: A New Logic for Empirical Research**. Washington, DC : Georgetown University Press.
- Marsh, D., & Rhodes, R. (1992). **Policy Networks in British Government**. Oxford : Clarendon Press.
- Mathiasen, David G. (1999). The New Public Management And Its Critics. **International Public Management Journal**, Vol. 2 Issue 1, 90-111.

- MGR Online. (2552, สิงหาคม 12). **2 จุดผ่านแดนถาวร เมืองจันท.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://mgronline.com/travel/detail/9520000090303>. 11 กรกฎาคม 2563.
- MGR Online. (2554, มิถุนายน 15). **เจ้าหน้าที่เก็บกู้กับระเบิดพลาดทำเหยียบระเบิดเจ็บ 6 นาย.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://mgronline.com/local/detail/9540000073170>. 11 กรกฎาคม 2563.
- Michigan State University. (n.d.). (2023). **Principles of Community Development.** (Online). Available : <https://ced.msu.edu/about-cced/principles-of-community-development>. 12 August 2023.
- Neuman, W. L. (2006). **Social research methods qualitative and quantitavie approach** (6th ed.). Upper Saddle River : Pearson.
- Osborne, S. P. (2010). Introduction: The (New) Public Governance: A Suitable Case for Treatment ?. In **The New Public Governance ? : Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance.** Stephen P. Osborne (ed.). London: Routledge.
- Patton, Michael Q. (1990). **Qualitative Evaluation and Research Methods.** Second Edition. London : SAGE.
- Pestoff, V and Brandsen, T. (2010). “Public Governance and the Third Sector: Opportunities for Co-production and Innovation?”, In **The New Public Governance?: Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance,** Stephen P. Osborne (ed.) ; London: Routledge.
- Pestoff, V. (2010). **New Public Governance, Co-production & Third Sector Social Services.** Institute of Civil Society Studies, Ersta Skondal University Collage, Stockholm, Sweden
- Peter, B. G. (2010). Meta-governance and Public Management. In **The New Public Governance?: Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance.** Stephen P. Osborne (ed.) ; London : Routledge.
- Prasad, R.R. (2017). **Participatory Development : An Overview.** (Online). Available : <https://egyankosh.ac.in/bitstream/123456789/39137/1/Unit-1.pdf>. 18 December 2022.
- Rhodes, R.A.W. (1997). **Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability.** Open University Press, Buckingham.
- Rosenbloom, David H., and Kravchuk, Robert S. (2005). **Public administration : Understanding Management, Politics, and Law in the Public Sector.** Singapore : McGraw-Hill.
- Salamon, L. (2002). **The Tools of Government : A Guide to the New Governance.** New York : Oxford University Press.

Teddlie, C. & Tashakkori, A. (2009). **Foundations of Mixed Methods Research: Integrating Quantitative and Qualitative Approaches in the Social and Behavioral Sciences**. London : SAGE Publications Inc.

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาคผนวก

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาคผนวก ก

อนุสัญญาออกตรา

อนุสัญญาว่าด้วยการห้ามใช้ สะสม ผลิตและโอน และการทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคล

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

อนุสัญญาออตตาวา

อนุสัญญาว่าด้วยการห้ามใช้ สะสม ผลิตและโอน และการทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคล

อารัมภบท

รัฐภาคี

มุ่งมั่นจะยุติความทุกข์ทรมานและการสูญเสียที่เกิดจากทุ่นระเบิดสังหารบุคคล ซึ่งสังหารหรือทำให้ประชาชนนับร้อยคน ซึ่งส่วนมากเป็นพลเรือนผู้บริสุทธิ์และไม่สามารถป้องกันตนเองได้ โดยเฉพาะเด็ก ๆ ต้องทุกข์ทรมานทุกสปีดาร์ห์ ชัดขวางการพัฒนาเศรษฐกิจและการบูรณะประเทศ เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางกลับถิ่นฐานเดิมของผู้ลี้ภัยและพลัดถิ่นในประเทศ และส่งผลร้ายแรงอื่น ๆ นานนับปีหลังจากการวางทุ่นระเบิดสังหารบุคคล

เชื่อว่าจำเป็นต้องกระทำอย่างดีที่สุดเพื่อมีส่วนร่วมช่วยในการเผชิญความยากลำบากในการรื้อถอนทุ่นระเบิดสังหารบุคคล ซึ่งได้ถูกวางไว้ทั่วโลกโดยวิธีการที่มีประสิทธิภาพและประสานกัน และเพื่อให้แน่ใจว่ามีการทำลายทุ่นระเบิดดังกล่าว

ปรารถนาที่จะกระทำอย่างดีที่สุดเพื่อจัดหาความช่วยเหลือในการเอาใจใส่ และฟื้นฟูให้กลับสู่สภาพเดิมรวมทั้งการกลับเข้าร่วมระบบสังคมและเศรษฐกิจ ให้แก่ผู้ประสบภัยทุ่นระเบิด

ตระหนักว่า การห้ามทุ่นระเบิดสังหารบุคคลโดยสมบูรณ์เป็นมาตรการสร้างความไว้วางใจที่สำคัญประการหนึ่งด้วยเช่นกัน

ยินดีต่อการรับเอาพิธีสารว่าด้วยการห้ามหรือการจำกัดการใช้ทุ่นระเบิด กับระเบิด และอาวุธอื่น ซึ่งได้รับการแก้ไขเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม ค.ศ. 1996 ผนวกอนุสัญญาว่าด้วยการห้ามหรือการจำกัดการใช้อาวุธตามแบบบางชนิดที่ก่อให้เกิดการบาดเจ็บร้ายแรงมากเกินไปหรือก่อให้เกิดผลโดยไม่จำกัดเป้าหมาย และเรียกร้องให้ทุกรัฐที่ยังมิได้ให้สัตยาบัน ดำเนินการให้สัตยาบันพิธีสารนี้โดยเร็ว

ยินดีต่อข้อมติสมัชชาแห่งสหประชาชาติที่ 51/45 เอส เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 1996 ซึ่งเรียกร้องให้รัฐทุกรัฐดำเนินการอย่างเต็มที่ เพื่อจัดทำความตกลงระหว่างประเทศที่มีผลผูกพันทางกฎหมายและมีประสิทธิภาพเพื่อห้ามการใช้ สะสม ผลิต และโอนทุ่นระเบิดสังหารบุคคล

เน้นย้ำบทบาทของจิตสำนึกของสาธารณชนที่จะส่งเสริมหลักการมนุษยธรรมต่อไป ดังมีหลักฐานจากการเรียกร้องให้มีการห้ามทุ่นระเบิดสังหารบุคคลโดยสมบูรณ์ และตระหนักถึงความพยายามเพื่อเป้าหมายดังกล่าวซึ่งดำเนินการโดยขบวนการกาชาดและซีกรวงเดือนแดงระหว่างประเทศ องค์การรณรงค์ระหว่างประเทศเพื่อห้ามทุ่นระเบิดทางบก และองค์กรที่มีชื่อของรัฐบาลอื่น ๆ จำนวนมากทั่วโลก

ระลึกถึงแถลงการณ์กรุงออตตาวาเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม ค.ศ. 1996 และแถลงการณ์กรุงบรัสเซลส์เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน ค.ศ. 1997 ซึ่งเร่งรัดให้ประชาคมระหว่างประเทศเจรจาจัดทำความตกลงระหว่างประเทศที่มีผลผูกพันทางกฎหมาย เพื่อห้ามการใช้ สะสม ผลิต และโอนทุ่นระเบิดสังหารบุคคล

ย่ำว่า การชักจูงให้รัฐทุกรัฐยึดมั่นในอนุสัญญานี้ เป็นสิ่งพึงปรารถนา และมุ่งมั่นที่จะดำเนินการอย่างแข็งขันในการส่งเสริมความเป็นสากลของ อนุสัญญาในกรอบการประชุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ สหประชาชาติ ที่ประชุมลดกำลังอาวุธ กลุ่มและองค์การระดับภูมิภาคต่าง ๆ และการประชุมทบทวนอนุสัญญาว่าด้วยการห้ามหรือการจำกัดการใช้อาวุธตามแบบบางชนิดที่ก่อให้เกิดการบาดเจ็บร้ายแรงมากเกินไปหรือก่อให้เกิดผลโดยไม่จำกัดเป้าหมาย

ตั้งอยู่บนหลักการของกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศที่ว่า ภาคในการขัดกันด้วยอาวุธ จะถูกจำกัดสิทธิที่จะเลือกวิธีหรือวิธีการสงคราม บนหลักการที่ว่า ในระหว่างการขัดกันด้วยอาวุธ ห้ามการใช้อาวุธโปรเจกไทล์ วัสดุและวิธีการสงคราม ในลักษณะที่จะก่อให้เกิดการบาดเจ็บที่เกินเหตุ หรือการทรมานโดยไม่จำเป็น และบนหลักการที่ต้องแยกพลเรือนและพลรบออกจากกัน

ได้ข้อตกลงดังต่อไปนี้

ข้อ 1

พันธกรณีทั่วไป

1. ไม่ว่าในพฤติการณ์ใด รัฐภาคีแต่ละรัฐรับผูกพันที่จะไม่
 - เอ) ใช้ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล
 - บี) พัฒนา ผลิต หรือได้มาด้วยวิธีอื่น สะสม จัดเก็บ หรือโอนไปสู่ผู้ใด ทั้งโดยทางตรง และทางอ้อม ซึ่งทุ่นระเบิดสังหารบุคคล
 - ซี) ช่วยเหลือ สนับสนุนหรือชักจูงผู้ใดให้เข้าเกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่ต้องห้ามแก่รัฐภายใต้ อนุสัญญานี้ ไม่ว่าจะด้วยวิธีใดก็ตาม
2. รัฐภาคีแต่ละรัฐรับผูกพันที่จะทำลายหรือดำเนินการให้แน่ใจว่ามีการทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลทั้งหมดโดยสอดคล้องกับบทบัญญัติของอนุสัญญานี้

ข้อ 2

คำจำกัดความ

1. “ทุ่นระเบิดสังหารบุคคล” หมายถึง ทุ่นระเบิดที่ได้รับการออกแบบให้ระเบิดเมื่อบุคคลปรากฏตัว เข้าใกล้ หรือสัมผัส และจะทำให้บุคคลหนึ่งหรือมากกว่า ทุพพลภาพ บาดเจ็บ เสียชีวิต ทุ่นระเบิดซึ่งได้รับการออกแบบให้ระเบิดเมื่อมีการปรากฏตัว เข้าใกล้ หรือสัมผัสโดยยานพาหนะ มิใช่บุคคล และติดตั้งอุปกรณ์ป้องกันการเก็บกู้ ไม่ถือว่าเป็นทุ่นระเบิดสังหารบุคคลโดยผลของการติดตั้งดังกล่าว
2. “ทุ่นระเบิด” หมายถึง อาวุธที่ได้รับการออกแบบให้ติดตั้งอยู่ใต้ บนหรือใกล้พื้นดิน หรือบริเวณพื้นผิวใด และเพื่อให้ระเบิดเมื่อบุคคลหรือยานพาหนะปรากฏตัว เข้าใกล้หรือสัมผัส
3. “อุปกรณ์ป้องกันการเก็บกู้” หมายถึง อุปกรณ์ที่ตั้งใจทำขึ้นเพื่อปกป้องทุ่นระเบิดและที่เป็นส่วนหนึ่งของทุ่นระเบิด ซึ่งเชื่อมติดอยู่หรือติดตั้งอยู่ใต้ทุ่นระเบิด และจะทำงานเมื่อมีความพยายามจะถอดชนวน หรือยุ่งเกี่ยวกับทุ่นระเบิดโดยตั้งใจ

4. “การโอน” นอกจากการขนย้ายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลทางกายภาพเข้ามาหรือออกนอกอาณาเขตของชาติแล้ว ยังเกี่ยวกับการโอนกรรมสิทธิ์และการควบคุมทุ่นระเบิด แต่ไม่เกี่ยวกับการโอนดินแดนที่มีการวางทุ่นระเบิดสังหารบุคคลไว้

5. “พื้นที่ทุ่นระเบิด” หมายถึง พื้นที่ซึ่งเป็นอันตรายอันเนื่องมาจากการมีทุ่นระเบิดหรือสงสัยว่ามีทุ่นระเบิด

ข้อ 3

ข้อยกเว้น

1. นอกเหนือจากพันธกรณีทั่วไปภายใต้ข้อ 1 แล้ว อนุญาตให้จัดเก็บหรือโอนทุ่นระเบิดสังหารบุคคลได้จำนวนหนึ่งเพื่อการพัฒนา การฝึกอบรมในการตรวจค้นทุ่นระเบิด การกวาดล้างทุ่นระเบิด หรือวิธีการทำลายทุ่นระเบิด จำนวนของทุ่นระเบิดดังกล่าว จะต้องไม่เกินจำนวนต่ำสุดที่จำเป็นอย่างที่สุดเพื่อวัตถุประสงค์ข้างต้น

2. อนุญาตให้โอนทุ่นระเบิดสังหารบุคคลเพื่อความมุ่งประสงค์ในการทำลาย

ข้อ 4

การทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลที่มีสะสมไว้

เว้นแต่ที่ได้ระบุไว้ในข้อ 3 รัฐภาคีแต่ละรัฐรับผูกพันที่จะทำลายหรือดำเนินการให้แน่ใจว่ามีการทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลที่มีสะสมไว้ทั้งหมด ซึ่งรัฐภาคีนั้นเป็นเจ้าของหรือครอบครองหรืออยู่ในเขตอำนาจหรือการควบคุมของรัฐภาคีนั้นโดยเร็วที่สุด แต่ต้องไม่เกิน 4 ปี หลังจากที่ได้รับอนุญาตที่มีผลบังคับใช้สำหรับรัฐภาคีนั้น

ข้อ 5

การทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลในพื้นที่ทุ่นระเบิด

1. รัฐภาคีแต่ละรัฐรับผูกพันที่จะทำลายหรือดำเนินการให้แน่ใจว่า มีการทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคล ในพื้นที่ทุ่นระเบิดภายใต้เขตอำนาจหรือการควบคุมของรัฐภาคีนั้นโดยเร็วที่สุด แต่ต้องไม่เกิน 10 ปี หลังจากที่ได้รับอนุญาตที่มีผลบังคับใช้สำหรับรัฐภาคีนั้น

2. รัฐภาคีแต่ละรัฐจะต้องใช้ความพยายามทุกอย่าง ที่จะแสดงตำแหน่งพื้นที่ภายใต้เขตอำนาจหรือควบคุมของรัฐภาคีนั้น ซึ่งทราบหรือสงสัยว่ามีทุ่นระเบิดสังหารบุคคล และจะต้องดำเนินการให้แน่ใจโดยเร็วที่สุดว่า ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลทั้งหมดในพื้นที่ทุ่นระเบิดภายใต้เขตอำนาจหรือการควบคุมของรัฐภาคีนั้น ได้รับการแสดงเขตบริเวณ มีการเฝ้าตรวจ และป้องกันโดยการใช้รั้วล้อมหรือวิธีอื่นใด เพื่อดำเนินการให้แน่ใจว่า มีการแยกพลเรือนออกไปอย่างมีประสิทธิภาพ จนกว่าทุ่นระเบิดสังหารบุคคลที่มีอยู่ในพื้นที่นั้นจะถูกทำลายทั้งหมด เครื่องหมายแสดงตำแหน่ง อย่างน้อยที่สุดจะต้องได้มาตรฐานที่กำหนดไว้ในพิธีสารว่าด้วยการห้ามหรือการจำกัดการใช้ทุ่นระเบิดกับระเบิด และอาวุธอื่น ซึ่งได้รับการแก้ไขเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม ค.ศ. 1996 ผนวกอนุสัญญาว่าด้วยการห้ามหรือการจำกัดการใช้อาวุธตามแบบบางชนิดที่ก่อให้เกิดการบาดเจ็บร้ายแรงมากเกินไปหรือก่อให้เกิดผลโดยไม่จำกัดเป้าหมาย

3. หากรัฐภาคีเชื่อว่าตนจะไม่มีความสามารถที่จะทำลาย หรือดำเนินการให้แน่ใจว่า มีการทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลทั้งหมดตามที่อ้างถึงในวรรค 1 ภายในระยะเวลาดังกล่าว รัฐภาคีนั้นอาจร้องขอต่อที่ประชุมรัฐภาคีหรือที่ประชุมทบทวน เพื่อขยายกำหนดเวลาในการดำเนินการทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลดังกล่าวให้เสร็จสิ้น ออกไปเป็นระยะเวลาไม่เกิน 10 ปี

4. คำร้องขอแต่ละครั้งจะประกอบด้วย

เอ) ระยะเวลาที่เสนอขอขยายออกไป

บี) คำอธิบายโดยละเอียดเกี่ยวกับเหตุผลของการขยายเวลาที่เสนอ ซึ่งรวมถึง

(1) การเตรียมการและสถานะของงานที่ดำเนินการภายใต้โครงการระดับชาติในการกวาดล้างทุ่นระเบิด

(2) วิธีการด้านเทคนิคและด้านการเงินที่รัฐภาคีนำมาใช้ได้ในการทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลทั้งหมด และ

(3) พฤติการณ์ที่ขัดขวางความสามารถของรัฐภาคีที่จะทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลทั้งหมดในพื้นที่ทุ่นระเบิด

ซี) ผลกระทบด้านมนุษยธรรม สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของการขยายเวลา และ

ดี) ข้อเสนอแนะอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับคำร้องขอในการขยายเวลา

5. ที่ประชุมรัฐภาคีหรือที่ประชุมทบทวนจะประเมินคำร้องขอและวินิจฉัยคะแนนเสียงข้างมากของรัฐภาคีที่มาประชุมและลงคะแนนเสียงว่าจะอนุมัติคำร้องขอขยายเวลาหรือไม่โดยพิจารณาปัจจัยต่าง ๆ ตามวรรค 4

6. การขยายเวลาดังกล่าวอาจขยายต่อได้อีกโดยมีคำร้องขอใหม่ตามวรรค 3, 4 และ 5 ของข้อนี้ ในการร้องขอขยายเวลาต่อไปอีก รัฐภาคีจะต้องยื่นข้อเสนอแนะที่เกี่ยวเนื่องเพิ่มเติมเกี่ยวกับสิ่งที่ได้ดำเนินการไปแล้วในช่วงเวลาที่ได้ขยายครั้งก่อนตามข้อนี้

ข้อ 6

ความร่วมมือและความช่วยเหลือระหว่างประเทศ

1. ในการปฏิบัติตามพันธกรณีภายใต้อนุสัญญานี้ รัฐภาคีแต่ละรัฐมีสิทธิแสวงหาหรือรับความช่วยเหลือในส่วนที่ทำได้จากรัฐภาคีอื่น ๆ เท่าที่เป็นไปได้

2. รัฐภาคีแต่ละรัฐรับผูกพันที่จะอำนวยความสะดวกแก่ และมีสิทธิที่จะเข้าร่วมอย่างเต็มที่เท่าที่เป็นไปได้ในการแลกเปลี่ยนอุปกรณ์ วัสดุและข้อเสนอแนะด้วยเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ เกี่ยวกับการปฏิบัติตามอนุสัญญานี้ รัฐภาคีจะไม่กำหนดข้อจำกัดที่ไม่สมควรต่อการจัดหาอุปกรณ์กวาดล้างทุ่นระเบิดและข้อเสนอแนะด้านเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้อง เพื่อความมุ่งประสงค์ด้านมนุษยธรรม

3. รัฐภาคีแต่ละรัฐที่อยู่ในฐานะที่ทำได้ จะให้ความช่วยเหลือในการเอาใจใส่ฟื้นฟูให้กลับสู่สภาพเดิม รวมทั้งการกลับเข้าร่วมระบบสังคมและเศรษฐกิจของผู้ประสบภัยทุ่นระเบิด และต่อโครงการให้ความรู้เกี่ยวกับภัยของทุ่นระเบิด ความช่วยเหลือดังกล่าวอาจให้ผ่านระบบของสหประชาชาติ องค์การหรือสถาบันระหว่างประเทศ ระดับภูมิภาคหรือระดับชาติ คณะกรรมการกาชาดและสภาซีกวงเดือนแดงในระดับประเทศ และสมาพันธ์ระหว่างประเทศของสภากาชาดและสภาซีกวงเดือนแดง องค์การที่มีชื่อของรัฐบาล หรือในระดับทวิภาคี เป็นต้น

4. รัฐภาคีแต่ละรัฐที่อยู่ในฐานะที่ทำได้ จะให้ความช่วยเหลือในการกวาดล้างทุ่นระเบิดและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง ความช่วยเหลือดังกล่าวอาจผ่านระบบสหประชาชาติ องค์การหรือสถาบันระหว่างประเทศหรือระดับภูมิภาค องค์การหรือสถาบันที่มีไซของรัฐบาล หรือในระดับทวิภาคี หรือโดยการบริจาคสมทบกองทุนโดยสมัครใจของสหประชาชาติเพื่อความช่วยเหลือในการกวาดล้างทุ่นระเบิด หรือกองทุนระดับภูมิภาคอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเก็บกู้ทุ่นระเบิด เป็นต้น

5. รัฐภาคีแต่ละรัฐที่อยู่ในฐานะที่ทำได้ จะให้ความช่วยเหลือในการทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลที่มีสะสมไว้

6. รัฐภาคีแต่ละรัฐรับผูกพันที่จะให้ข้อเสนอแนะแก่ฐานข้อมูลเกี่ยวกับการกวาดล้างทุ่นระเบิด ซึ่งจัดตั้งขึ้นภายในระบบของสหประชาชาติ โดยเฉพาะงานที่เชี่ยวชาญหรือจุดประสานระดับชาติในการกวาดล้างทุ่นระเบิด

7. รัฐภาคีอาจร้องขอให้สหประชาชาติ องค์การระดับภูมิภาค รัฐภาคีอื่น ๆ หรือที่ประชุมระหว่างรัฐบาลที่มีอำนาจหรือที่ประชุมที่มีไซของรัฐบาล ช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ของรัฐนั้นในการจัดทำโครงการเก็บกู้ทุ่นระเบิดระดับชาติ เพื่อกำหนดเรื่องต่าง ๆ เช่น

เอ) ระดับและขอบเขตของปัญหาทุ่นระเบิดสังหารบุคคล

บี) แหล่งเงินทุน ทรัพยากรด้านเทคโนโลยี และทรัพยากรมนุษย์ ที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติตามโครงการ

ซี) ประเมินการจำนวนปีที่จำเป็นในการทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลทั้งหมดในพื้นที่ทุ่นระเบิดภายในเขตอำนาจหรือการควบคุมของรัฐที่เกี่ยวข้อง

ดี) กิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับภัยของทุ่นระเบิดเพื่อลดจำนวนการบาดเจ็บหรือเสียชีวิตที่เกี่ยวข้องกับทุ่นระเบิด

อี) ความช่วยเหลือแก่ผู้ประสบภัยทุ่นระเบิด

เอฟ) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลของรัฐภาคีที่เกี่ยวข้องกับองค์ภาวะของรัฐบาลระหว่างรัฐบาลและที่มีไซของรัฐบาลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะดำเนินการปฏิบัติตามโครงการ

8. รัฐภาคีแต่ละรัฐที่ให้และรับความช่วยเหลือภายใต้บทบัญญัติของข้อนี้จะร่วมมือกันเพื่อดำเนินการให้แน่ใจว่าจะปฏิบัติโครงการความช่วยเหลือที่ตกลงกันอย่างเต็มที่และโดยพลัน

ข้อ 7

มาตรการด้านความโปร่งใส

1. รัฐภาคีแต่ละรัฐจะรายงานต่อเลขาธิการสหประชาชาติโดยเร็วที่สุดเท่าที่ทำได้ และไม่ว่าในกรณีใดภายในเวลาไม่เกิน 180 วัน หลังจากการมีผลบังคับใช้ของอนุสัญญานี้สำหรับรัฐภาคีนั้นในเรื่องดังนี้

เอ) มาตรการการปฏิบัติตามอนุสัญญาในระดับชาติที่อ้างถึงในข้อ 9

บี) จำนวนทุ่นระเบิดสังหารบุคคลทั้งหมดที่รัฐภาคีเป็นเจ้าของหรือครอบครอง หรือภายในเขตอำนาจ หรือการควบคุมของรัฐภาคีนั้น โดยให้รวมถึงการแบ่งหมวดหมู่ของแบบ ปริมาณ และหากเป็นไปได้ หมายเลขคุมของทุ่นระเบิดสังหารบุคคลแต่ละแบบที่สะสมไว้

ซี) ที่ตั้งของพื้นที่ทุ่นระเบิดที่มี หรือสงสัยว่าจะมีทุ่นระเบิดสังหารบุคคล ภายในเขตอำนาจหรือการควบคุมของรัฐภาคนั้นเท่าที่จะกระทำได้ โดยให้รวมถึงรายละเอียดให้มากที่สุดเกี่ยวกับแบบและปริมาณของทุ่นระเบิดสังหารบุคคลในแต่ละแบบที่มีอยู่ในพื้นที่ทุ่นระเบิดแต่ละแห่ง และเวลาที่ไดวางทุ่นระเบิดไว้

ดี) แบบ ปริมาณ และหากเป็นไปได้ หมายเลยคัมของทุ่นระเบิดสังหารบุคคลทั้งหมดที่จัดเก็บหรือโอนสำหรับการพัฒนาและการฝึกอบรมเทคนิคในการตรวจค้นทุ่นระเบิด การกวาดล้างทุ่นระเบิดหรือการทำลายทุ่นระเบิด หรือการโอนเพื่อความมุ่งประสงค์ในการทำลาย รวมทั้งสถาบันที่ได้รับอนุญาตจากรัฐภาคีให้จัดเก็บหรือโอนทุ่นระเบิดสังหารบุคคล โดยสอดคล้องกับข้อ 3

อี) สถานะของโครงการตัดแปลงหรือปลดประจำการสิ่งอำนวยความสะดวกในการผลิตทุ่นระเบิดสังหารบุคคล

เอฟ) สถานะของโครงการทำลายทุ่นระเบิดสังหารบุคคลตามข้อ 4 และ 5 รวมทั้งรายละเอียดเกี่ยวกับกรรมวิธีซึ่งจะใช้ในการทำลาย ที่ตั้งสถานที่ที่จะใช้ในการทำลาย และมาตรฐานด้านความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมที่ใช้อยู่และที่จะยึดถือ

จี) แบบและปริมาณทุ่นระเบิดสังหารบุคคลที่ถูกทำลายหลังจากมีผลบังคับใช้ของอนุสัญญานี้สำหรับรัฐภาคนั้น โดยให้รวมถึงการแบ่งหมวดหมู่ของปริมาณทุ่นระเบิดสังหารบุคคลในแต่ละแบบที่ถูกทำลายตามข้อ 4 และ 5 ตามลำดับ และหากเป็นไปได้ พร้อมด้วยหมายคัมของทุ่นระเบิดสังหารบุคคลของแต่ละแบบในกรณีของการทำลายโดยสอดคล้องกับข้อ 4

เอช) คุณลักษณะทางด้านเทคนิคของทุ่นระเบิดสังหารบุคคลในแต่ละแบบที่ผลิตขึ้นเท่าที่ทราบ และทุ่นระเบิดที่รัฐภาคีเป็นเจ้าของหรือครอบครองในขณะนี้ โดยเมื่อเป็นไปได้โดยสมเหตุสมผล ให้ข้อเสนอแนะในประเภทที่อาจอำนวยความสะดวกต่อการแสดงตำแหน่งและการกวาดล้างทุ่นระเบิดสังหารบุคคล โดยข้อเสนอแนะอย่างน้อยที่สุดจะต้องรวมถึงมิติ การจุดชนวน องค์ประกอบของวัตถุระเบิด องค์ประกอบของโลหะ ภาพสี และข้อเสนอแนะที่อาจอำนวยความสะดวกต่อการกวาดล้างทุ่นระเบิด และ

ไอ) มาตรการที่กำหนดสำหรับการแจ้งเตือนโดยทันทีและมีประสิทธิภาพต่อประชากรในพื้นที่ทั้งหมดที่ได้แสดงตำแหน่งไว้ตามวรรค 2 ของข้อ 5

2. รัฐภาคีจะต้องปรับปรุงข้อเสนอแนะที่ให้ตามข้อนี้ให้ทันสมัยทุกปี โดยครอบคลุมปีปฏิทินที่ผ่านมา และจะต้องรายงานข้อเสนอแนะดังกล่าวต่อเลขาธิการสหประชาชาติไม่เกินวันที่ 30 เมษายนของแต่ละปี

3. เลขาธิการสหประชาชาติจะส่งรายงานดังกล่าวทั้งหมดไปยังรัฐภาคี

ข้อ 8

การอำนวยความสะดวกและการให้ความกระจ่างต่อการปฏิบัติตามพันธกรณี

1. รัฐภาคีตกลงที่จะปรึกษาหารือและร่วมมือกันเกี่ยวกับการปฏิบัติตามบทบัญญัติของอนุสัญญานี้ และดำเนินงานร่วมกันด้วยเจตนารมณ์ของความร่วมมือเพื่ออำนวยความสะดวกให้รัฐภาคีปฏิบัติตามพันธกรณีของตนภายใต้อนุสัญญานี้

2. หากรัฐภาคีหนึ่งรัฐหรือมากกว่า ประสงค์จะขอความกระจ่างและขอให้แก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติตามบทบัญญัติของอนุสัญญาฯ ของรัฐภาคีอีกรัฐหนึ่ง รัฐภาคีนั้นอาจร้องขอความกระจ่างในเรื่องดังกล่าวไปยังรัฐภาคีอีกรัฐหนึ่งโดยผ่านเลขาธิการสหประชาชาติ คำร้องขอดังกล่าวจะต้องประกอบด้วยข้อสนเทศที่เหมาะสมทั้งหมด รัฐภาคีแต่ละรัฐจะต้องเว้นจากการร้องขอความกระจ่างที่ปราศจากเหตุอันควร โดยใช้ความระมัดระวังเพื่อหลีกเลี่ยงการใช้ไปในทางที่ผิด รัฐภาคีหนึ่งที่ได้รับการร้องขอความกระจ่าง จะต้องจัดหาข้อสนเทศทั้งหมดที่สนับสนุนการให้ความกระจ่างในเรื่องนี้ ให้แก่รัฐภาคีที่ร้องขอภายใน 28 วัน โดยผ่านเลขาธิการสหประชาชาติ

3. หากรัฐภาคีที่ร้องขอมีได้รับคำตอบโดยผ่านเลขาธิการสหประชาชาติภายในระยะเวลาดังกล่าว หรือเห็นว่า คำตอบต่อการร้องขอความกระจ่างยังไม่เป็นที่พอใจ รัฐภาคีนั้นอาจเสนอเรื่องโดยผ่านเลขาธิการสหประชาชาติเข้าสู่การประชุมรัฐภาคีครั้งต่อไป เลขาธิการสหประชาชาติจะส่งเรื่องดังกล่าวพร้อมกับข้อสนเทศที่เหมาะสมทั้งหมดเกี่ยวกับการร้องขอความกระจ่างไปยังรัฐภาคีทั้งหมด ข้อสนเทศทั้งหมดเหล่านี้จะต้องส่งไปยังรัฐภาคีที่ได้รับการร้องขอ ซึ่งมีสิทธิที่จะตอบโต้ได้

4. ในระหว่างที่รอการจัดประชุมรัฐภาคีครั้งใด รัฐภาคีใดที่เกี่ยวข้องอาจร้องขอให้เลขาธิการสหประชาชาติเป็นผู้รับผิดชอบเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการให้ความกระจ่างที่ร้องขอ

5. รัฐภาคีที่ร้องขออาจเสนอโดยผ่านเลขาธิการสหประชาชาติให้จัดการประชุมรัฐภาคีสัมัยพิเศษเพื่อพิจารณาเรื่องดังกล่าว เลขาธิการสหประชาชาติจะแจ้งข้อเสนอแนะและข้อสนเทศทั้งหมดที่ได้รับจากรัฐภาคีที่เกี่ยวข้องไปยังรัฐภาคีทั้งหมด โดยร้องขอให้รัฐภาคีทั้งหมดระบุว่าสนับสนุนให้จัดการประชุมสมัยพิเศษหรือไม่ เพื่อความประสงค์ในการพิจารณาเรื่องดังกล่าว ในกรณีที่รัฐภาคีจำนวนหนึ่งในสามเป็นอย่างน้อยสนับสนุนการจัดประชุมสมัยพิเศษดังกล่าวภายใน 14 วันหลังจากวันที่แจ้งดังกล่าว เลขาธิการสหประชาชาติจะจัดประชุมรัฐภาคีสัมัยพิเศษภายใน 14 วันถัดไป การประชุมนี้จะถือว่าครบองค์ประชุมเมื่อมีรัฐภาคีจำนวนข้างมากเข้าร่วม

6. ที่ประชุมรัฐภาคีหรือที่ประชุมรัฐภาคีสัมัยพิเศษแล้วแต่กรณี จะกำหนดในเบื้องต้นแรกว่าจะพิจารณาเรื่องดังกล่าวต่อไปหรือไม่โดยคำนึงถึงข้อสนเทศทั้งหมดที่เสนอขึ้นโดยรัฐภาคีที่เกี่ยวข้อง ที่ประชุมรัฐภาคีหรือที่ประชุมรัฐภาคีสัมัยพิเศษจะพยายามทุกวิถีทางที่จะมีข้อวินิจฉัยโดยฉันทามติ หากได้พยายามทุกวิถีทางดังกล่าวแล้วยังไม่สามารถตกลงกันได้ ที่ประชุมจะวินิจฉัยเสียงข้างมากของรัฐภาคีที่มาประชุมและออกเสียง

7. รัฐภาคีทั้งหมดจะร่วมมืออย่างเต็มที่กับที่ประชุมรัฐภาคีหรือที่ประชุมรัฐภาคีสัมัยพิเศษในการดำเนินการทบทวนเรื่องดังกล่าว รวมทั้งกับคณะตรวจสอบข้อเท็จจริงใด ๆ ซึ่งได้รับมอบหมายหน้าที่ตามวรรค 8

8. หากจำเป็นต้องได้รับความกระจ่างเพิ่มเติม ที่ประชุมรัฐภาคีหรือที่ประชุมรัฐภาคีสัมัยพิเศษจะอนุมัติให้ส่งคณะตรวจสอบข้อเท็จจริง และกำหนดอำนาจหน้าที่ของคณะตรวจสอบข้อเท็จจริงดังกล่าว โดยเสียงข้างมากของรัฐภาคีที่มาประชุมและลงคะแนนเสียง ณ เวลาใดก็ตาม รัฐภาคีที่ได้รับการร้องขออาจเชิญคณะตรวจสอบข้อเท็จจริงเข้าไปในอาณาเขตของรัฐภาคีนั้นได้ คณะดังกล่าวจะปฏิบัติการโดยไม่ต้องให้ที่ประชุมรัฐภาคีหรือที่ประชุมรัฐภาคีสัมัยพิเศษมีข้อวินิจฉัย อนุมัติภารกิจ คณะดังกล่าวประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญไม่เกิน 9 คน ซึ่งแต่งตั้งขึ้นและได้รับความเห็นชอบตามวรรค 9 และ 10 อาจเก็บข้อสนเทศเพิ่มเติมในพื้นที่หรือในสถานที่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

โดยตรงกับประเด็นการปฏิบัติตามอนุสัญญาที่มีการกล่าวอ้าง และอยู่ภายใต้เขตอำนาจหรือการควบคุมของรัฐภาคีที่ได้รับการร้องขอ

9. เลขาธิการสหประชาชาติจะจัดเตรียมบัญชีรายชื่อ สัญชาติ และข้อมูลอื่นที่เกี่ยวข้องของผู้เชี่ยวชาญที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ซึ่งจัดหาให้โดยรัฐภาคี และส่งบัญชีรายชื่อดังกล่าวให้แก่รัฐภาคีทั้งหมด รวมทั้งปรับปรุงบัญชีดังกล่าวให้ทันสมัย ผู้เชี่ยวชาญที่อยู่ในบัญชีนี้จะถือว่าได้รับแต่งตั้งสำหรับภารกิจตรวจสอบข้อเท็จจริงทั้งหมด เว้นแต่ภาคีหนึ่งจะประกาศไม่ยอมรับเป็นลายลักษณ์อักษร ในกรณีที่ไม่นยอมรับ และหากการประกาศไม่ยอมรับนั้นกระทำก่อนการแต่งตั้งผู้เชี่ยวชาญสำหรับการตรวจสอบข้อเท็จจริงดังกล่าว ผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวจะไม่เข้าร่วมในภารกิจตรวจสอบข้อเท็จจริงในอาณาเขตหรือในสถานที่อื่นใดภายใต้เขตอำนาจหรือการควบคุมของรัฐที่คัดค้าน

10. เมื่อได้รับการร้องขอจากที่ประชุมรัฐภาคีหรือที่ประชุมรัฐภาคีสถียรพิเศษ เลขาธิการสหประชาชาติจะแต่งตั้งสมาชิกของคณะตรวจสอบข้อเท็จจริง รวมทั้งหัวหน้าคณะ หลังจากที่ได้ปรึกษาหารือกับรัฐภาคีที่ได้รับการร้องขอแล้ว คนชาติของรัฐภาคีที่ร้องขอให้มีคณะตรวจสอบข้อเท็จจริง หรือคนชาติของรัฐภาคีที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการร้องขอ จะได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ในคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริง สมาชิกของคณะตรวจสอบข้อเท็จจริงจะได้รับเอกสิทธิ์และความคุ้มกันภายใต้ข้อ 6 ของอนุสัญญาว่าด้วยเอกสิทธิ์และความคุ้มกันของสหประชาชาติ รับเอาเมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1946

11. สมาชิกของคณะตรวจสอบข้อเท็จจริงจะเดินทางถึงอาณาเขตของรัฐที่ได้รับการร้องขอในโอกาสแรก โดยแจ้งล่วงหน้าอย่างน้อย 72 ชั่วโมง รัฐภาคีที่ได้รับการร้องขอจะต้องดำเนินการทางการบริหารที่จำเป็นสำหรับการรับ การเดินทาง และการจัดหาที่พักให้คณะดังกล่าว และจะต้องรับผิดชอบการประกันความปลอดภัยแก่คณะในขอบเขตที่กว้างที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ในระหว่างที่คณะอยู่ในอาณาเขตที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐภาคีนั้น

12. คณะตรวจสอบข้อเท็จจริงอาจนำอุปกรณ์ที่จำเป็น ซึ่งจะใช้เฉพาะในการเก็บข้อสนเทศเกี่ยวกับประเด็นการปฏิบัติตามอนุสัญญาที่กล่าวอ้าง เข้าไปในอาณาเขตของรัฐที่ได้รับการร้องขอได้ โดยไม่เป็นที่เสื่อมเสียต่ออธิปไตยของรัฐที่ได้รับการร้องขอ คณะจะต้องแจ้งรัฐภาคีที่ได้รับการร้องขอ ก่อนเดินทางถึงว่าประสงค์จะใช้อุปกรณ์ใดในงานของคณะตรวจสอบข้อเท็จจริง

13. รัฐภาคีที่ได้รับการร้องขอจะพยายามทุกประการที่จะดำเนินการให้แน่ใจว่า คณะตรวจสอบข้อเท็จจริงรับโอกาสในการสนทนากับบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ซึ่งอาจให้ข้อสนเทศที่เกี่ยวกับประเด็นการปฏิบัติตามอนุสัญญาที่กล่าวอ้างได้

14. รัฐภาคีที่ได้รับการร้องขอจะต้องอนุญาตให้คณะตรวจสอบข้อเท็จจริงเข้าถึงพื้นที่และที่ตั้งทุกแห่งที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐภาคีนั้น ซึ่งคาดหมายได้ว่า จะสามารถรวบรวมข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประเด็นการปฏิบัติตามอนุสัญญาที่กล่าวอ้างได้ ทั้งนี้ ให้ขึ้นอยู่กับการจัดการใด ๆ ที่รัฐภาคีที่ได้รับการร้องขอพิจารณาว่าจำเป็นสำหรับ

เอ) การระวังป้องกันอุปกรณ์ ข้อสนเทศและพื้นที่ที่มีความละเอียดอ่อน

บี) การคุ้มครองพันธะตามรัฐธรรมนูญที่รัฐภาคีที่ได้รับการร้องขออาจมี ในเรื่องกรรมสิทธิ์ การค้นและการยึด หรือสิทธิทางรัฐธรรมนูญอื่นใด หรือ

ซี) การคุ้มครองทางร่างกายและความปลอดภัยของสมาชิกของคณะตรวจสอบ
ข้อเท็จจริง

ในกรณีที่รัฐภาคีที่ได้รับการร้องขอจัดการดังกล่าว รัฐภาคีนั้นจะพยายามอย่าง
สมเหตุสมผลทุกประการที่จะแสดงว่าได้ปฏิบัติตามอนุสัญญานี้ด้วยวิธีทางอื่น

15. คณะตรวจสอบข้อเท็จจริงอาจอยู่ในอาณาเขตของรัฐภาคีที่เกี่ยวข้องได้ไม่เกิน 14 วัน
และในพื้นที่เฉพาะใด ๆ ได้ไม่เกิน 7 วัน เว้นแต่จะได้ตกลงกันเป็นอย่างอื่น

16. ข้อเสนอทั้งหมดที่ได้ให้โดยทางลับและไม่เกี่ยวข้องกับหัวข้อเรื่องของภารกิจ
ตรวจสอบข้อเท็จจริง ให้ถือเป็นความลับ

17. คณะตรวจสอบข้อเท็จจริงจะรายงานผลการตรวจสอบข้อเท็จจริงต่อที่ประชุมรัฐภาคี
หรือที่ประชุมรัฐภาคีสัมัยพิเศษ โดยผ่านเลขาธิการสหประชาชาติ

18. ที่ประชุมรัฐภาคีหรือที่ประชุมรัฐภาคีสัมัยพิเศษจะพิจารณาข้อเสนอที่เกี่ยวข้อง
รวมทั้งรายงานที่เสนอโดยคณะตรวจสอบข้อเท็จจริง และอาจร้องขอให้รัฐภาคีที่ได้รับการร้องขอ
ดำเนินมาตรการเพื่อแก้ไขประเด็นการปฏิบัติตามอนุสัญญานี้ภายในระยะเวลาที่กำหนดแน่นอน
รัฐภาคีที่ได้รับการร้องขอจะรายงานมาตรการที่ได้ดำเนินการ เพื่อตอบสนองข้อร้องขอดังกล่าว

19. ที่ประชุมรัฐภาคีหรือที่ประชุมรัฐภาคีสัมัยพิเศษอาจเสนอแนะหนทางและวิธีทางแก่
รัฐภาคีที่เกี่ยวข้องให้ความกระจ่างเพิ่มขึ้นหรือแก้ไขปัญหาที่กำลังพิจารณา ซึ่งรวมถึงการเริ่มต้น
กระบวนการที่เหมาะสมโดยสอดคล้องกับกฎหมายระหว่างประเทศ ในพฤติการณ์ที่ประเด็นพิจารณา
ได้รับการชี้ขาดว่าเป็นผลจากพฤติการณ์ที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของรัฐภาคีที่ได้รับการร้องขอที่
ประชุมรัฐภาคีหรือที่ประชุมรัฐภาคีสัมัยพิเศษอาจเสนอแนะมาตรการที่เหมาะสม ซึ่งรวมถึงการใช้
มาตรการความร่วมมือตามที่อ้างถึงในข้อ 6

20. ที่ประชุมรัฐภาคีหรือที่ประชุมรัฐภาคีสัมัยพิเศษจะพยายามทุกประการที่จะมีข้อวินิจฉัย
ตามที่อ้างถึงในวรรค 18 และ 19 โดยฉันทามติ หรือมีฉันทามติโดยเสียงข้างมากสองในสามของรัฐภาคี
ที่มาประชุมและลงคะแนนเสียง

ข้อ 9

มาตรการการปฏิบัติตามในระดับชาติ

รัฐภาคีแต่ละรัฐจะดำเนินมาตรการด้านกฎหมาย ด้านบริหาร และด้านอื่น ๆ ที่เหมาะสม
รวมทั้งการกำหนดบทลงโทษทางอาญา เพื่อป้องกันและปราบปรามกิจกรรมใด ๆ ซึ่งต้องห้ามสำหรับ
รัฐภาคีภายใต้อนุสัญญานี้ ที่กระทำโดยบุคคลหรือในอาณาเขตภายใต้เขตอำนาจหรือการควบคุมของ
รัฐภาคีนั้น

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ข้อ 10

การระงับข้อพิพาท

1. รัฐภาคีจะปรึกษาหารือและร่วมมือกันเพื่อระงับข้อพิพาทใด ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในส่วนที่
เกี่ยวกับการใช้หรือการตีความตามอนุสัญญานี้ รัฐภาคีแต่ละรัฐอาจนำข้อพิพาทดังกล่าวเสนอต่อที่
ประชุมรัฐภาคี

2. ที่ประชุมรัฐภาคีอาจมีส่วนช่วยระงับข้อพิพาทโดยทุกวิถีทางที่เห็นว่าเหมาะสม ซึ่งรวมถึง การเสนอตัวเป็นผู้รับติดต่อ การเรียกร้องให้รัฐที่เป็นคู่กรณีในข้อพิพาทเริ่มกระบวนการระงับข้อพิพาท ตามทางเลือกของรัฐเหล่านั้น และการเสนอแนะกำหนดระยะเวลาสำหรับกระบวนการใด ๆ ที่ตกลง ร่วมกัน

3. ความในข้อนี้ไม่เป็นที่เสื่อมเสียต่อบทบัญญัติของอนุสัญญานี้ในเรื่องการอำนวยความสะดวกและการให้ความกระจ่างในการปฏิบัติตามพันธกรณี

ข้อ 11

การประชุมรัฐภาคี

1. รัฐภาคีจะประชุมโดยสม่ำเสมอเพื่อพิจารณาเรื่องใด ๆ ที่เกี่ยวกับการใช้ หรือการปฏิบัติตามอนุสัญญานี้ ซึ่งรวมถึง

- เอ) การปฏิบัติการและสถานะของอนุสัญญานี้
- บี) เรื่องต่าง ๆ ที่เกิดจากรายงานที่เสนอตามบทบัญญัติของอนุสัญญานี้
- ซี) ความร่วมมือและความช่วยเหลือระหว่างประเทศตามข้อ 6
- ดี) พัฒนาการของเทคโนโลยีเพื่อกวาดล้างทุ่นระเบิดสังหารบุคคล
- อี) เรื่องที่รัฐภาคีเสนอภายใต้ข้อ 8 และ
- เอฟ) ข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับเรื่องที่รัฐภาคีเสนอตามที่ได้บัญญัติไว้ในข้อ 5

2. การประชุมรัฐภาคีครั้งแรกจะจัดขึ้นโดยเลขาธิการสหประชาชาติภายใน 1 ปี หลังจากมีผลบังคับใช้ของอนุสัญญานี้ การประชุมครั้งต่อไปจะจัดขึ้นทุกปีโดยเลขาธิการสหประชาชาติ จนกว่าจะมีการประชุมทบทวนครั้งแรก

3. ภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดไว้ในข้อ 8 เลขาธิการสหประชาชาติจะจัดการประชุมรัฐภาคีสัมัย พิเศษ

4. รัฐที่ไม่ใช่ภาคีของอนุสัญญานี้ เช่นเดียวกับสหประชาชาติ สถาบันและองค์การระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ องค์การระดับภูมิภาค คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ และองค์การที่มีไซของรัฐบาลที่เกี่ยวข้อง อาจได้รับเชิญให้เข้าร่วมการประชุมในฐานะผู้สังเกตการณ์ โดยสอดคล้องกับข้อบังคับการประชุมที่ได้ตกลงกัน

ข้อ 12

การประชุมทบทวน

1. การประชุมทบทวนจะจัดขึ้นโดยเลขาธิการสหประชาชาติ 5 ปี หลังจากการมีผลบังคับใช้ของอนุสัญญานี้ การประชุมทบทวนครั้งต่อไปจะจัดขึ้นโดยเลขาธิการสหประชาชาติหากได้รับการร้องขอโดยรัฐสมาชิกหนึ่งรัฐหรือมากกว่า โดยมีเงื่อนไขว่า ช่วงเวลาระหว่างการประชุมทบทวนแต่ละครั้งจะไม่น้อยกว่า 5 ปี ไม่ว่าในกรณีใด รัฐภาคีของอนุสัญญานี้ทั้งหมดจะได้รับเชิญไปร่วมการประชุมทบทวนแต่ละครั้ง

ข้อ 13

การแก้ไขอนุสัญญา

1. เมื่อไหร่ก็ตามหลังมีผลบังคับใช้ของอนุสัญญานี้ รัฐภาคีใด ๆ อาจเสนอการแก้ไขอนุสัญญานี้ได้ ให้แจ้งข้อเสนอใด ๆ เพื่อแก้ไขแก่ผู้เก็บรักษา ซึ่งจะเวียนข้อเสนอดังกล่าวไปยังรัฐภาคีทั้งหมด และขอความเห็นของรัฐภาคีทั้งหมดว่าควรจะมีการประชุมเพื่อแก้ไขอนุสัญญาขึ้นเพื่อพิจารณาข้อเสนอหรือไม่ หากภายใน 30 วันหลังจากการเวียนข้อเสนอ รัฐภาคีสี่ส่วนมากแจ้งแก่ผู้เก็บรักษาว่าสนับสนุนการพิจารณาข้อเสนอต่อไป ผู้เก็บรักษาจะจัดการประชุมเพื่อแก้ไขอนุสัญญา โดยจะชวนรัฐภาคีทั้งหมดเข้าร่วม
2. รัฐที่ไม่ใช่รัฐภาคีของอนุสัญญานี้ เช่นเดียวกับสหประชาชาติ สถาบันและองค์การระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ องค์การระดับภูมิภาค คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ และองค์การที่มีใจของรัฐบาลที่เกี่ยวข้อง อาจได้รับเชิญให้เข้าร่วมการประชุมเพื่อแก้ไขอนุสัญญาในแต่ละครั้งในฐานะผู้สังเกตการณ์ โดยสอดคล้องกับข้อบังคับการประชุมที่ได้ตกลงกัน
3. การประชุมเพื่อแก้ไขอนุสัญญาจะจัดขึ้นทันทีหลังจากการประชุมรัฐภาคีหรือการประชุมทบทวน เว้นแต่รัฐภาคีสี่ส่วนมากได้ร้องขอให้จัดเร็วขึ้น
4. ให้รับเอาการแก้ไขอนุสัญญานี้ได้ ๆ โดยเสียงข้างมากสองในสามของรัฐภาคีที่มาประชุม และลงคะแนนเสียงในที่ประชุมเพื่อแก้ไขอนุสัญญา ผู้เก็บรักษาจะแจ้งการแก้ไขที่ได้รับเอาแล้วไปยังรัฐภาคี
5. การแก้ไขอนุสัญญานี้ใด ๆ จะมีผลบังคับใช้ในประเทศของอนุสัญญานี้ทั้งหมดซึ่งได้ยอมรับการแก้ไขนั้นเมื่อได้มีการส่งมอบสารการยอมรับโดยรัฐภาคีสี่ส่วนมาก หลังจากนั้นการแก้ไขนั้นจะส่งผลบังคับใช้สำหรับรัฐภาคีที่เหลือใด ๆ ในวันที่ส่งมอบสารการยอมรับของรัฐนั้น

ข้อ 14

ค่าใช้จ่าย

1. รัฐภาคีและรัฐที่มีใจภาคีอนุสัญญานี้ที่เข้าร่วมการประชุม จะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายของการประชุมรัฐภาคี การประชุมรัฐภาคีสัมัยพิเศษ การประชุมทบทวน และการประชุมเพื่อแก้ไขอนุสัญญาตามสัดส่วนอัตราประเมินของสหประชาชาติที่ได้ปรับอย่างเหมาะสม
2. รัฐภาคีและรัฐที่มีใจภาคีอนุสัญญานี้ที่เข้าร่วมการประชุม จะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายที่เกิดแก่เลขาธิการสหประชาชาติภายใต้ข้อ 7 และ 8 และค่าใช้จ่ายของภารกิจการตรวจสอบข้อเท็จจริงใด ๆ ตามสัดส่วนอัตราประเมินของสหประชาชาติที่ได้ปรับอย่างเหมาะสม

ข้อ 15

การลงนาม

อนุสัญญานี้ ซึ่งทำ ณ กรุงออสโล ประเทศนอร์เวย์เมื่อวันที่ 18 กันยายน ค.ศ. 1997 เปิดให้รัฐทั้งหมดลงนามที่กรุงออตตาวา ประเทศแคนาดา ตั้งแต่วันที่ 3 ธันวาคม ค.ศ. 1997 จนถึงวันที่ 4 ธันวาคม ค.ศ. 1997 และที่สำนักงานใหญ่สหประชาชาติ ที่นครนิวยอร์ก ตั้งแต่วันที่ 5 ธันวาคม ค.ศ. 1997 จนถึงวันที่อนุสัญญามีผลบังคับใช้

ข้อ 16

การให้สัตยาบัน การยอมรับ การให้ความเห็นชอบ และการภาคยานุวัติ

1. อนุสัญญานี้จะอยู่ภายใต้บังคับของการให้สัตยาบัน การยอมรับ หรือการให้ความเห็นชอบ โดยรัฐผู้ลงนาม
2. อนุสัญญานี้จะเปิดให้รัฐใดก็ตามที่ได้ลงนามอนุสัญญาภาคยานุวัติ
3. สัตยาบันสาร สารการยอมรับ สารให้ความเห็นชอบหรือภาคยานุวัติสาร ให้ส่งมอบแก่ผู้เก็บรักษา

ข้อ 17

การมีผลบังคับใช้

1. อนุสัญญานี้จะมีผลบังคับใช้ในวันแรกของเดือนที่ 6 หลังจากเดือนที่มีการส่งมอบสัตยาบันสาร สารการยอมรับ สารให้ความเห็นชอบ หรือภาคยานุวัติสารฉบับที่ 40
2. สำหรับรัฐใดที่ส่งมอบสัตยาบันสาร สารการยอมรับ สารให้ความเห็นชอบหรือภาคยานุวัติสารของรัฐนั้นหลังจากวันที่ส่งมอบสัตยาบันสาร สารการยอมรับ สารให้ความเห็นชอบหรือภาคยานุวัติสารฉบับที่ 40 อนุสัญญานี้จะมีผลบังคับใช้ในวันแรกของเดือนที่ 6 หลังจากวันที่รัฐนั้นได้ส่งมอบสัตยาบันสาร สารการยอมรับ สารให้ความเห็นชอบหรือภาคยานุวัติสารของรัฐนั้น

ข้อ 18

การใช้อนุสัญญาเป็นการชั่วคราว

รัฐใด ๆ อาจประกาศในขณะที่รัฐนั้นให้สัตยาบัน ยอมรับ ให้ความเห็นชอบหรือภาคยานุวัติอนุสัญญานี้ ว่ารัฐนั้นจะใช้ข้อ 1 วรรค 1 ของอนุสัญญานี้เป็นการชั่วคราวในระหว่างที่รอให้อนุสัญญานี้มีผลบังคับใช้

ข้อ 19

ข้อสงวน

ข้อต่าง ๆ ของอนุสัญญานี้จะไม่อยู่ภายใต้บังคับของข้อสงวน

ข้อ 20

ระยะเวลาและการถอนตัว

1. อนุสัญญานี้มีระยะเวลาใช้ได้โดยไม่จำกัด
2. รัฐภาคีแต่ละรัฐ ในการใช้อธิปไตยของชาติ มีสิทธิที่จะถอนตัวจากอนุสัญญานี้ รัฐภาคีนั้นจะแจ้งการถอนตัวดังกล่าวไปยังรัฐภาคีอื่น ๆ ทั้งหมดไปยังผู้เก็บรักษา และไปยังคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ สารการถอนตัวให้รวมถึงคำอธิบายอย่างสมบูรณ์ถึงเหตุผลของการถอนตัวดังกล่าว

3. การถอนตัวดังกล่าวจะมีผลต่อเมื่อ 6 เดือนหลังจากผู้ที่เก็บรักษาได้รับสารการถอนตัว อย่างไรก็ตาม หากเมื่อครบกำหนด 6 เดือน รัฐภาคีผู้ถอนตัวกำลังอยู่ในการขัดกันด้วยอาวุธ การถอนตัวไม่มีผลก่อนการสิ้นสุดของการขัดกันด้วยอาวุธนั้น

4. การถอนตัวของรัฐภาคีจากอนุสัญญานี้ไม่กระทบทางใด ๆ ต่อหน้าที่ของรัฐที่จะต้องปฏิบัติตามพันธกรณีที่มีภายใต้กฎที่เกี่ยวข้องใด ๆ ของกฎหมายระหว่างประเทศต่อไป

ข้อ 21

ผู้เก็บรักษา

ให้เลขาธิการสหประชาชาติเป็นผู้เก็บรักษาอนุสัญญานี้

ข้อ 22

ตัวบทที่ถูกต้อง

ต้นฉบับของอนุสัญญานี้ ซึ่งจัดทำขึ้นเป็นภาษาอาหรับ ภาษาจีน ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส ภาษารัสเซียและภาษาสเปน เป็นต้นฉบับที่ถูกต้องเท่าเทียมกัน และให้เก็บรักษาไว้กับเลขาธิการสหประชาชาติ

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	พ.จ.อ.พิศิษฐ์ ดาวเรือง
วัน เดือน ปีเกิด	28 มกราคม 2514
สถานที่เกิด	ตำบลบ้านเหนือ อำเภอเมืองกาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 315 ตำบลบ้านเหนือ อำเภอเมืองกาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี
ตำแหน่งหน้าที่	ข้าราชการบำนาญ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	-
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2525	ประถมศึกษา โรงเรียนถาวรวิทยา กาญจนบุรี
พ.ศ. 2531	มัธยมศึกษา โรงเรียนวิสุทธิรังษี กาญจนบุรี
พ.ศ. 2532	นักเรียนจำหน่ายหนังสือ รุ่นที่ 32/นักเรียนจำหน่ายวิทยุอิน รุ่นที่ 33
พ.ศ. 2548	ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์
พ.ศ. 2559	ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา) มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
พ.ศ. 2567	ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน) มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี